

ISSN 1563-0285
Индекс 75873; 25873

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ХАБАРШЫ

Халықаралық қатынастар және халықаралық құқық сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК

Серия международные отношения и международное право

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

INTERNATIONAL RELATIONS AND INTERNATIONAL LAW JOURNAL

№2 (86)

Алматы
«Қазақ университеті»
2019

ХАБАРШЫ

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ СЕРИЯСЫ №2 (86) маусым

ISSN 1563-0285
Индекс 75873; 25873

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген

Қуәлік №956-Ж.

Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады

Журнал саяси, философиялық ғылымдар және мәдениеттану бойынша диссертациялардың негізгі қорытындыларын жариялау үшін Қазақстан Жоғары Аттестациялық Комитетімен ұсынылған // Докторлық диссертациялардың негізгі қорытындыларын жариялау үшін Қазақстан Жоғары Аттестациялық Комитетімен ұсынылған ғылыми басылымдардың тізімі кіреді // ЖАК бюллетені, №3 1998; Нормативтік және методикалық материалдарын жариялайтын ғылыми басылымдар тізімі Қазақстан ЖАК төрағасының бұйрығы 26. 06. 2003, №433-3 // Нормативтік және методикалық материалдар жинағы №6 ЖАК

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ:

Жекенов Д.К., PhD-доктор, доцент м.а.
(Қазақстан)
Телефон: +7 701 830 7457
E-mail: Duman.Zhekenov@kaznu.kz

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Айдарбаев С.Ж., з.ғ.д., профессор – ғылыми редактор
(Қазақстан)
Губайдуллина М.Ш., т.ғ.д., профессор – ғылыми редактордың орынбасары (Қазақстан)
Кукеева Ф.Т., т.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Сайрамбаева Ж.Т., з.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Макашева К.Н., т.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Елемесов Р.Е., э.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Ауған М.Ә., т.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Сейдикенова А.С., филол.ғ.к. (Қазақстан)
Омиржанов Е.Т., з.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Варику К., профессор, Дж.Неру университеті (Үндістан)
Грегори Глиссен, саяс.ғ.д., профессор Нью-Мехико университеті (АҚШ)
Аджай Кумар Патнайк, саяс.ғ.д., профессор (Үндістан)
Торстен Бонаккер, саяс.ғ.д., профессор (Германия)
Шабаль П. PhD, профессор (Франция)
Қурылев К.П., т.ғ.д., профессор (Ресей)
Кембаев Ж., құқық докторы, профессор (Германия)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ:

Татаринев Д.В., з.ғ.к. (Қазақстан)

Халықаралық қатынастар және халықаралық құқық сериясында қазіргі кездегі халықаралық қатынастар мәселелері, әлемдік интеграциялық үдерістер, халықаралық қауіпсіздік мәселелері, халықаралық қатынастар және сыртқы саясат тарихы, халықаралық құқықтың өзекті мәселелері, мемлекетшілік құқық, халықаралық экономикалық қатынастар бағыттары бойынша мақалалар жарияланады.

Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы

Гульмира Шаккозова
Телефон: +7 747 125 6790
E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:

Гульмира Бекбердиева
Агила Хасанқызы

Компьютерде беттеген

Айгүл Алдашева

ИБ № 12898

Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 10.7 б.т. Офсетті қағаз.
Сандық басылыс. Тапсырыс №4145. Бағасы келісімді.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.
«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2019

1-бөлім

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР МЕН
ДИПЛОМАТИЯНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Section 1

**ISSUES OF INTERNATIONAL
RELATIONS AND DIPLOMACY**

Раздел 1

**ВОПРОСЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ
ОТНОШЕНИЙ И ДИПЛОМАТИИ**

**Patnaik A.¹, Gubaidullina M.², Makasheva K.³,
Konuspayev Y.⁴**

¹Dr., Professor, Jawaharlal Nehru University, India, New Delhi, e-mail: patnaik.ajay@gmail.com

²Dr., Professor, e-mail: gubaidullinamara1@gmail.com

³Dr., Professor, e-mail: klara.makasheva55@gmail.com

⁴PhD student, e-mail: ermukhan.konuspayev@kazakhstan.at

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

**THE IDEA OF REGIONAL INTEGRATION
IN THE CENTRAL ASIAN AND EURASIAN PERSPECTIVE**

Regional integration, or convergence and cooperation, is one of the main topic of international discourse. Meanwhile, the progress of scientific research in Central Asia in this respect is not sufficient. It is mostly represented by popular science literature, quite superficial in describing the latest integration activities either in Central Asia or the EAEU. In this article, an attempt into scientific understanding of the processes taking place in Central Asia and, more broadly, Eurasia; an attempt to comprehend how do they correlate with the real course of regional integration are represented. The analysis of the gradual development of the post-Soviet area leads to the results that have ambiguous definitions. The authors are asking themselves whether the integration phenomena that are still transforming and not finalized yet can be defined as real integration. Along with this, it is appropriate to draw parallels and determine correlation bonds between the mechanisms and the institutes of the functioning regional association of the integration type (the EAEU) with the Eurasian idea projects proposed by the the post-Soviet area countries. In the scientific literature, the high political and state level, in the frameworks of which the key decisions on the need for integrations are being made, is being researched thoroughly. Such decisions are represented by the rational choice in the security dilemma issue, as well as social welfare and sustainable development of the Central Asian and Eurasian regions. In this article, we will try to analyse in a bundle the selected issues of the political idea (projects) regarding regional integration and its prospects.

Key words: Central Asia, Eurasian idea, integration, cooperation, Eurasian Union.

Патнаик А.¹, Губайдуллина М.², Макашева К.³, Конусбаев Е.⁴

¹тарих ғылымдарының кандидаты, Джавахарлала Неру Университеті,
Үндістан, e-mail: patnaik.ajay@gmail.com

²профессор, e-mail: gubaidullinamara1@gmail.com

³тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, e-mail: klara.makasheva55@gmail.com

⁴PhD студенті, e-mail: ermukhan.konuspayev@kazakhstan.at

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

**Орталық Азиялық және Еуразиялық перспективаларда
аймақтық интеграция идеясы**

Аймақтық интеграция немесе жақындасу/ынтымақтастық халықаралық дискурстың негізгі тақырыптарының бірі. Сонымен қатар Орталық Азияда аталған бағыт бойынша ғылыми зерттеулердің жетістігі жеткіліксіз. Негізінде, публицистикалық, ат үсті мақалалар Орталық Азияда немесе ЕАЭО-да кезекті интеграциялық шараларға байланысты жарық көреді. Мақалада Орталық Азияда және кеңінен Еуразияда жүзеге асырылатын үдерістерді ғылыми тұрғыда пайымдауға, олардың аймақтық интеграцияның шынайы бағытымен байланыстылығын түсінуге әрекет жасалды. Посткеңестік кеңістіктің кезең-кезеңмен дамуын талдау біржақты емес қорытындыларға ие нәтижелерге әкеледі. Авторлар әлі де өзгеріп жатқан және әлі аяқталмаған интеграциялық құбылыстарға бүгінде нақты интеграцияның анықтамасын беруге болады ма деген сұрақ қояды. Сонымен бірге, Еуразиялық идеямен және бұрынғы кеңестік

елдер ұсынған жобалармен аймақтық интеграциялық бірлестіктің (ЕАЭО) механизмдері мен институттары арасындағы байланыстарды анықтау және параллелді сәйкестендіру орынды деп ойлаймыз. Әдебиеттерде жоғары саяси және мемлекеттік деңгейлер аясында интеграцияның қажеттілігі туралы түйінді шешімдер қабылданатыны жеткілікті зерттелуде. Бұл қауіпсіздік дилеммасы, әлеуметтік әл-ауқат және Орталық Азия мен Еуразия аймағының тұрақты дамуы алдындағы ұтымды таңдаудың түсіндірмесі. Аталған мақалада аймақтық интеграция және оның перспективалары туралы саяси идеялардың (жобалардың) жекелеген аспектілерін жан-жақты талдауға тырысамыз.

Түйін сөздер: Орталық Азия, Еуразиялық идея, интеграция, ынтымақтастық, Еуразиялық одақ.

Патнаик А.¹, Губайдуллина М.², Макашева К.³, Конусбаев Е.⁴

¹доктор исторических наук, профессор, Университет Джавахарлала Неру, Индия, г. Нью-Дели, e-mail: patnaik.ajay@gmail.com

²доктор исторических наук, профессор, e-mail: gubaidullinamara1@gmail.com

³доктор исторических наук, профессор, e-mail: klara.makasheva55@gmail.com

⁴PhD студент, e-mail: ermukhan.konuspayev@kazakhstan.at
Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

Идея региональной интеграции в центральноазиатской и евразийской перспективе

Региональная интеграция либо сближение/сотрудничество являются одними из основных тем международного дискурса. При этом прогресс научных исследований в Центральной Азии по данному направлению недостаточен. Больше всего появляется публицистической, достаточно поверхностной литературы в связи с очередными интеграционными мероприятиями либо в ЦА, либо в ЕАЭС. В данной статье представлена попытка научного осмысления происходящих процессов в Центральной Азии, и шире – в Евразии; попытка понять, как соотносятся они с реальным курсом на региональную интеграцию. Анализ поэтапного развития постсоветского пространства приводит к результатам, которые имеют неоднозначное толкование. Авторы задаются вопросом о том, можно ли сегодня давать определение реальной интеграции тем интеграционным явлениям, которые продолжают трансформироваться и еще не имеют завершённый характер. Вместе с этим вполне уместно проводить параллели и выявлять корреляционные связи между механизмами и институтами функционирующего регионального объединения интеграционного типа (ЕАЭС) с евразийской идеей и проектами, предложенными странам постсоветского пространства. В литературе достаточно подробно исследуется высокий политический и государственный уровень, в рамках которого принимаются ключевые решения о необходимости интеграции. Это и объяснения рационального выбора перед дилеммой безопасности, и социального благополучия, и устойчивого развития центральноазиатского и евразийского регионов. В данной статье мы попытаемся проанализировать в связке отдельные стороны политической идеи (проектов) касательно региональной евразийской интеграции и ее перспектив.

Ключевые слова: Центральная Азия, евразийская идея, интеграция, сотрудничество, Евразийский союз.

Introduction: Central Asia in the discourse about the concept «region»

A region can be identified as one on the basis of several factors—geographical proximity, historical and cultural similarities, common identity, economic integration and common political-administrative arrangements. For scholars of geopolitics, geography is the basis of territorially demarcated macro-regions. Geopolitical strategies in contemporary period are built around different geographical regions. However, regions are not «natural,» or «given» nor «essential» from a constructivist point of view. States in geographic

proximity come to acquire a regional identity on the basis of some common ethno-cultural, social and historical bonds along with strong economic interaction.

A more acceptable view, according to Ajay Patnaik, would be «to focus on some common ethno-cultural, social and historical bonds. At the same time, there should also be a certain degree of political compatibility (institutions, ideology, regime type etc.) and economic linkages (Economic unity or free movement of goods, capital and labour etc.). Without a certain degree of economic, political or organisational cohesiveness, a region can turn into an area of contending and conflicting states despite

having social and cultural commonalities» (Patnaik 2016: 155).

We define «Central Asia» as five former Soviet republics – Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan. Though five independent countries came into existence recently, Central Asia is among the old regions of Eurasia. Most part of the territory of the above five Post-Soviet countries is located in the region named «Central Asia» (CA). We distinguish three main approaches to the definition of «Central Asia»:

– Historical-geographical approach (Western geographers and travelers discover the Central Asia);

– The geopolitical aspect (internal change of political systems and regimes leads to increased interest from external actors);

– Socio-economic (this approach is associated with the first two approaches. Today, the economic feasibility is in the first place – integration).

All three approaches are widely interpreted in the context of Central Asia as a region. This is a large space, which could likely cover many countries and regions of the Great Silk Road. However, only the development of socio-economic relations between the countries of the region will influence the process of its identification and identity¹.

In 1993 leaders of the Post-Soviet Central Asian states had made known their political decision to discontinue the further use of the term «Middle Asia». The region is not only in geographical but also political sense the center of the Eurasian continent. According one American view, with the «opening» of Central Asia: «A new day for the region began with the creation of five independent states after the collapse of the Soviet Union in 1991, and with the establishment of a new and more modern government in Afghanistan after 9/11... This vast region of irrigated deserts, mountains, and steppes between China, Pakistan, Iran, Russia, and the Caspian Sea is easily dismissed as a peripheral zone, the «backyard» of one or another great power. In impoverished Afghanistan, traditionally considered the heart of Central Asia, U.S. forces are fighting a backward-looking and ignorant Taliban... In China, the region is seen chiefly as a semi-colonial source

¹ «Middle Asia (Central Asia) as a geographical term was defined only by Alexander von Humboldt and was used to refer to the internal parts of Asia. In the book «Asia» by Wilhelm Sievers, the German researcher (geographer and traveler) of the 19th century gives different designations of the region – «Middle Asia», «Turan», «Turkestan», «Mountain Asia», «Inner Asia». These names reflect the evolution of the concept of «Central Asia» (Sivers, 2015)

of oil, natural gas, gold, aluminum, copper, and uranium. The Russian narrative, meanwhile, dwells on Moscow's geopolitical competition there with the West and, increasingly, China...» (Starr, 2009).

There is a growing interest in the Central Asian region on the part of powerful actors such as the USA and the countries of the European Union, China and Russia. Another problem is the effect external forces have on intra-regional relations, including in the definition of the name of the region. External world has its visions and projects for Central Asia. For example, the American perspective, as articulated by Frederick Starr, talks of «Greater Central Asia» (five post-Soviet countries plus Afghanistan, Mongolia, North-west China, Pakistan and North-India). According to him, «U.S. engagement with Afghanistan has brought all of Central Asia to a turning point, but flagging interest and uncoordinated policies risk undermining recent gains. To seize the opportunity for progress in a vital region, Washington should form a Greater Central Asia, though the progress of international cooperation is very limited».

Basically, it is reasonable to distinguish between three main groups of regional projects: Special international projects for the Central Asian region; Participation of the countries of the region in the post-Soviet integration mechanisms; Participation in larger integration projects, where countries of Central Asia form a substantial group of participants (CIS, Eurasian Economic Union, SCO).

The existing literature has explored the state level of integration in great detail: varying from rational choice explanations of security dilemma to the studies of social construction of the region in Central Asia. Evgeny Vinokurov and Alexander Libman, Centre Eurasian research of EDB (Eurasian Development Bank), view Eurasian integration as primarily a continental economic integration: «Up to now, it has primarily developed from the bottom-up, as intergovernmental cooperation is lagging behind the development of economic linkages. We neither expect nor suggest that intergovernmental cooperation in Eurasia should (and could) encompass all countries of the continent: rather, it should be based on multiple overlapping integration projects involving governments, sub-national and supranational institutions» (Vinokurov, Libman 2012).

Moreover, two important caveats need to be emphasized with respect to any comparative analysis of regional integration and the dimension of «regionalization». First, the borders of regions become fuzzy. Second, focus to establish relevant

integration areas can be very important, but is not necessarily correct – in particular, the so-called «microregionalism» and «microregionalization», based on integration of subnational entities (Nye, 1968; Fawcett, 1996:10-11; Bohr 2004:485). In this respect, the authors note in research the following circumstances particularly.

The patterns of regionalization are heavily influenced by the development of institutions in Central Asian countries. In particular, the model of more liberal reforms combined with still-persistent links between influential business groups and politics seems to be a «success combination» for the multinationals from Kazakhstan.

Kazakhstan has done well to use its geographical location, vast territorial expanse and the need for multiple outlets for resources (oil) exports to follow what it terms a ‘multi-vector’ foreign policy. Together with this is highlighted priority in regional policy in Central Asia and the development of stable relations with neighboring countries.

Integration process – regional interests

Central Asian countries occupy extremely important geostrategic position in the center of Eurasia (the middle Eurasia). Only by joint efforts of countries in the region can they use most important land, air, water communication lines that cross their respective country.

Huge stocks of energy (hydrocarbon) and water resources, stocks of ore and metallurgical raw materials, precious metals, agricultural resources are unique and are in great demand in the world; it represents strategic capacity of the region. Only by joint efforts of countries in the region can they use these resources for their own development and also become independent of foreign influences.

Extensive and full development of trade and economic cooperation should be a basis for integration in the future since it will lead to the formation of self-sufficient and protected common market. The need for joint support of domestic producers and creation of equal conditions for business activity on unified economic space require it.

Regional integration – a natural and objective process

In the modern world, economy cannot be contained within national boundaries. Innovative production requires a large markets as well as significant human capability (Science and Technology). A special attention is given in

Kazakhstani foreign policy to developing close partnerships with all of its neighbors in the region – Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan, and Turkmenistan. Kazakhstan is committed to the regional format with regional interests. Meanwhile, in Central Asia, the prevailing «working» format is of bilateral relations, especially relations between the leaders of states.

In various regions of the world inclination to integration is a steady tendency. Globalization sharply aggravated economic competition. It forces national forces to be consolidated, not to stay behind and remain out of this process. Participation in the integration processes means overcoming many regional and even global problems. Central Asian participation in this process can be objectively presented as part of a universal tendency toward integration and consolidation in the face of challenges of the 21st century. At the same time, integration process demands high degree of interdependence and complementarity, first of all, in the social and economic sphere, and at the supranational and regional levels.

In its integration policy Kazakhstan learns from the examples of other regions of the world. Nowadays we can see several integration communities that are functional. These are EU, ASEAN, NAFTA, MERCOSUR and others.

EU as the unique organizational model consists of twenty-seven national states (one more member UK has already decided to leave) with the general supranational governing bodies. It is important to know not only the process of the integration of the European Union, but also the principles of integration, integration rules, policies of integration, that is the whole experience, including the contradictions and errors. Experience of EU shows that only common efforts will help overcome disagreements, and even the conflicts between Central Asia states (Gubaidullina, 2011:481–491).

Unlike the above mentioned integration models, post-Soviet Central Asia develops in specific circumstances. Progress of regional integration is complicated by the absence of a long history of sovereignty of the countries of Central Asia and absolutely new geopolitical realities.

Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan and Turkmenistan are forced to choose their own approaches to social, economic and political ways of development, form and content of interstate cooperation, without also denying the idea of regional integration. Central Asia was thus named the «*laboratory of Eurasian integration*» (Vinokurov, 2012:13). The initiatives that are

equitable to interests of the region became very attractive a long time ago, but progressed slowly and are hardly carried out. There are a lot of factors for the so-called «distract from a main goal».

The first idea of creation of Commonwealth of Independent States (CIS) based on principles of «*commitment to cooperation in development of the Common Economic Space, the all-European and Eurasian markets*» is yet to be realized (Alma-Ata Declaration, 1998:104). One of the factors was the euphoria of sovereignty, and internal problems. The CIS did not really become an integration association. One methodological issue was the opposing concepts of «the national state» and «integration», which were considered as incompatible.

Besides, the strongly pronounced desire of the states of the CIS to be included quickly into Big Europe or in Big Asia led to a distancing from each other and, naturally, any integration idea didn't receive approval at any level of public preferences. The attitude towards further development of post-Soviet space during the last 20 Years was changing over time.

Initiative for integration by Kazakhstan President Nazarbayev: Basic project Eurasian Union

Evolution of the integration projects in Central Asian ranged from CAU to CAEC and to CACO: CAU – Central Asian Union; CAEC – Central Asian Economic Community; CACO – Central Asian Cooperation Organization.

Within the CIS the Central Asian Cooperation Organization (CACO) was formed as a Central Asian Commonwealth (CAC). The integration initiatives from Kazakhstan included the idea of Nursultan Nazarbayev about creation of the Eurasian Union (EUA) – new union (association) of some of the CIS countries.

As a follow up, «The project about formation of the Eurasian Union of the States» was prepared on 29 March 1994 and was sent to heads of states of the CIS on June 3 in the same year. During the discussions in the State Duma of the Russian Federation, «About emergence of Commonwealth of Independent States, its present condition and development prospects», it was then noted that the Eurasian Union was the most developed idea of integration for that time (Eurasian space, 1994). The idea of Eurasian Union was equitable to interests of Russia and Kazakhstan. Both states occupy a vast area in Eurasia; the two countries have strong European and Asian landmark (orientation).

Analyzing the Eurasian Union project, it is possible to argue that it was a project, in fact, of a strategic course of relationship of the states of Central Asia with Russia and other former soviet republics, about the future of relationship of Asian and European parts of the former Soviet Union, about principles and geopolitical contours of this relationship (Gubaidullina, 2013:133-150).

The idea of creation of Eurasian Union was in many respects similar to the evolution of the European Union. Eurasian Union project has similarities with Austrian project «Pan-Europa» in the first half of 1920s. After the end of the World War II, that idea was taken as a basis for the establishment of the modern EU.

However, it turned out that Central Asian countries have different points of views about future integration process and its role in the CIS, in particular about Eurasian Union, initially created by «4+N» Agreement (Kazakhstan, Russia, Belarus and Ukraine). The president of Uzbekistan Islam Karimov declared at the summit of presidents of Central Asia in Bishkek on May 6, 1996 that he didn't see any prospects for Uzbekistan joining the «4+N» Agreement. Though «Respecting a choice of Kazakhstan and Kyrgyzstan» in «4+N», Uzbekistan refused participation in this Agreement that, in Islam Karimov's opinion, would not however prevent development of the relations between the three countries or with the integrated entity (News Time, 2008).

Simultaneously, Kazakhstan foreign policy operates not in isolation from the Central Asian region; it gravitates to multipolar orientation. The idea of integration of Kazakhstan is multi-tiered and multi-process within the framework of the CIS. This process can be represented as follows: Kazakhstan continues to cooperate with the CIS, developing the Eurasian Union project; participates in the new structures of integration such as the Economic Cooperation Organization (ECO) and aspires to help in the creation of the Central Asian Union. State leaders spoke about this in keynote speeches – Conceptual view of the project of the Eurasian integration is expressed in some of the writings of Presidents of Kazakhstan and Russia – Nursultan Nazarbayev (2004; 2005; 2011) and Vladimir Putin (2011).

Views of some foreign scientists are important for our further research. «The transitional politics of Eurasian space is marked by a constant struggle among tree sets of Ideas and institutions: the first is the remarkable resilience of Soviet ideas and institutions; second, an attempt by the regimes of

these states to reinvent the historical and cultural traditions of pre-Soviet periods; and third is an attempt by a section of powerful elites to superimpose the Western liberal ideas and institutions. There is a strange intertwining of these Ideas and institutions» (Patnaik, 2013: P.V).

Ideas, projects: Central Asian Union (CAU) – Central Asian Economic Community (CAEC)

The first attempt for Central Asian integration was made in January 1994. Uzbekistan and Kazakhstan signed the Tashkent Agreement on establishment of Common Economic Space/CES (Agreement, 1998: 89-93). Surprisingly quickly this Agreement was ratified by parliaments of Kazakhstan, Uzbekistan and Kyrgyzstan. It began the first regional project and laid the foundation for economic rapprochement of three states of Central Asia. Tajikistan and Turkmenistan did not participate in the Agreement.

The organization that came into existence as a result of the Agreement was named the *Central Asian Union (CAU)*. The framework of the Agreement provided for the implementation of joint programs to deepen economic integration, free movement of goods, services, capital and labor, as well as coordination and settlement of credit, budget, tax, price, customs and monetary policy. Structurally CAU reminded of the European Union with supranational integration bodies. For example, member states signed agreements on the organization and the formation of collective peacekeeping battalion under the auspices of the UN. There was agreement on the use of energy and water resources, construction and operation of gas pipelines in the Central Asian region. Central Asian Union (CAU) could be considered as one of the stages of continuously increasing rapprochement of the countries of Central Asia. CAU was thus a unique project created by the Central Asian states.

As already noted, there have been numerous attempts of top-down integration in Central Asia, mostly without any visible results. Even the most basic form of regional cooperation is quite problematic. Although there exists a (highly incomplete) network of bilateral trade agreements in Central Asia, there are huge implementation problems; countries quite often act unilaterally, restricting trade relations in case of economic or political turbulences. Economic interdependence in the area of water or energy resources has also caused permanent conflicts over redistribution from the common pool.

One of the most important tasks was resolving the water-sharing issues between states. A special Agreement coordinated a uniform policy on the use of water resources of river Naryn – Syr-Darya cascade of reservoirs, as well as expenses for repair of interstate water bodies and assets. Tajikistan after restoration of peace in the country also joined the Agreement in 1998 and was formally admitted to the Union of «four» states of CA that declared the formation of Central Asian Economic Community (CAEC). The leaders of the region, however, have seen the futility of the integration project and decided to intensify economic cooperation only, and not policy. Thus, economic integration, despite the signing of many agreements, failed.

The most serious development of that period was the laying of mines on the borders of Uzbekistan with Kyrgyzstan and Tajikistan, and frequent incidents of firing from automatic weapons on the Kazakh-Uzbek border. In this context, the criticism by Uzbek president Islam Karimov of integration effort in Central Asia was not helping the process. He offered instead a different format to the CAEC in the form of Central Asian Economic Forum, a kind of economic forum in Davos, but for the countries of Central Asia. The reasons for inefficiency of CAEU, in his opinion, were that the countries of the region were at different stages of economic and political development.

From Central Asian Cooperation Organization (CACO) to Eurasian Economic Community (EurAsEC) and to Eurasian Economic Union (EEU)

At the end of 2001, in Tashkent, the presidents of four republics decided to transform the CAEC to CAC – Central Asian Cooperation. CAC existed only for two months. On 28 February 2002, in Almaty, the head of the four states signed the Treaty on the Establishment of the Central Asian Cooperation Organization (CACO). It was an international organization, composed of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Uzbekistan and Russia. Georgia and Ukraine had observer status.

The summits of Central Asian Economic Community (CAEC) had revealed discrepancy in integration expectations between its participants. Thus, the word «community» was replaced by the term «cooperation». According to us, the term «cooperation» in the name suggested the creation of a relatively free structure like the APEC or ECO, in which decisions are not binding. On the other hand, the name of the organization, CACO, does not have

the word «economic». From this period, it can be argued, the idea of real economic integration made a retreat in Central Asia.

In spite of declarations of the Organization to develop a regime for full-scale economic and political cooperation, CACO remained a more or less vague forum without any results. The idea of a Central Asian Union is still part of the agenda of the main players in the region. While CACO failed to function also because of the rivalry between Kazakhstan and Uzbekistan, in the new round of negotiations Kazakhstan became the main promoter of institutionalized regional integration.

After discussion about the creation of a Common Economic Space between the CIS countries of Russia, Ukraine, Belarus, and Kazakhstan, agreement in principle about the creation of this space was announced after a meeting in the Moscow suburb of Novo-Ogarevo on 23 February 2003. The Common Economic Space would involve a supranational commission on trade and tariffs that would be based in Kiev, initially to be headed by a representative of Kazakhstan, and not be subordinate to the governments of the four nations. In the annual Message of the President of Kazakhstan in 2005 offer was made to its southern neighbors «to be engaged in integration» of Central Asia, to create a Union of the Central Asian states – «Regional integration of CA means a way to stability, progress of the region, economic and military-political independence». It was offered to Central Asian countries to integrate through a common market and the common currency. A bit later, on 7 September 2005, at the St. Petersburg Summit of the Central Asian Cooperation Organization, it was agreed to merge CACO into Eurasian Economic Community (EurAsEC). In October 2005, Uzbekistan applied for membership in EurAsEC. CACO was de facto dissolved on 25 January 2006, when Uzbekistan joined EurAsEC. Later in 2008 Uzbekistan decided to temporarily suspend its membership.

However, time for integration of the Central Asian states has not come yet. For Kazakhstan, the course on closer relations with the Slavic states became the most acceptable and objectively justifiable step.

The idea and project of Eurasian Economic Community: promising potential for integration

The Eurasian Economic Community (EurAsEC) as a structure became a platform for closer cooperation of Kazakhstan and Russia. Incorporated as an international legal body, in 2003 EurAsEC

was granted observer status in the United Nations General Assembly. During its 62nd Session in December 2007 the United Nation GA adopted the Resolution 62/79 on «Cooperation between the UN and Eurasian Economic Community (EurAsEC)». Resolution adopted by the General Assembly, A/62/L.14 and Add.1 (Eurasian Economic Community, 2009:512), characterized EurAsEC as a community of integration type.

The *Custom Union* for the EurAsEC participating states (firstly Russia plus Kazakhstan plus Belarus) started to function in 2010. Creation of a common market and economic space, free flow of goods and capitals was planned within the territory of Custom Union. According to the initial scheme, Russia-Kazakhstan-Belarus would be joined by Kyrgyzstan (till 2013) and then probably Tajikistan and Uzbekistan would join as well. The Common Economic Space was to be built in stages. Art 7 stated, «The duration of stages, the scope of activities at each stage and their implementation shall be defined by the Interstate Council. The goal of the first stage shall be to complete the formation of the Customs Union and the common customs territory». This goal was achieved within ten years of forming the EurAsEC in 2000; customs union and a common economic space were launched in 2010 and started to operate on 1st of January 2012.

Now there is a process of gradual transition to integration of a moderate type. It is known that in Europe the common market for goods, services, capital, labor and favorable working conditions are sustained by unified legislation, etc. Investment and trade relations can have different influence on regionalism in Central Asia. From this point of view, our argument is that economic dominance of Kazakhstan based on investment expansion of its corporations can become a factor supporting formal regionalism in its current form, with Kazakhstan as the main actor.

Kazakhstan: initiative YEVRAS

Kazakh President Nursultan Nazarbayev on 12 March 2009 proposed a common currency. Nazarbayev said the Eurasian Economic Community, a loose group of five former Soviet republics including Kazakhstan and Russia, could adopt a single noncash currency – the YEVRAS – to insulate itself from the global economic crisis. YEVRAS is a newly coined word that sounds close to «Eurasia» in Russian. «Its exchange rate shouldn't depend on the fluctuations of the world currencies»,

Nazarbayev said (Nazarbayev, 2011). YEVRAZ could be a step toward a common global reserve currency that would operate under the auspices of the United Nations. The new global currency could come into use in 10 to 20 years. Using the noncash currency would mean more stability to the Eurasian Economic Community because the ruble is influenced by Russia's domestic policies and oil prices. However, the YEVRAZ has little chance of being more than an idea, because control of a new common currency would require closer political ties between the countries.

Perspectives of Eurasia Integration

Prospects of the Central Asian Union (cooperation) do not diverge from that of the EEU. For Central Asian and for Eurasian community, the integration process developed mainly as an intergovernmental cooperation, lagging behind in the development of economic ties. Therefore, there are large-scale asymmetry of economic development and dependencies.

However, the prospect of EEU integration under certain conditions is very real. On the contrary, real integration of the Central Asian region remains a far prospect, in future. There is a movement towards expansion of integration space within the Eurasian Economic Community. But there are a number of hurdles.

Investment potential of member states is highly heterogeneous. Real investor is only Russia. In fact, due to the lack of mutual convertibility of national currencies, financial markets have a shallow depth and low liquidity, limited range of financial instruments. They indicate to the unfulfilled potential of regional integration. For a long time Kazakhstan's president has been actively and most energetically supporting a number of integration projects. Presidents of Russia, both Medvedev and Putin, had long shown sporadic attention to integration projects that are motivated by the commodity business of corporate interests. For a long time, Belarus did not start practical convergence of its economy with participating countries.

While speaking about the future of the Eurasian Economic Union of the Russian Federation, Belarus and Kazakhstan, Putin was certain that it will avoid problems of the Eurozone: «A new integration project for Eurasia – a future that is born today» (Oriental Review, 2011). Governments in the West may have read with alarm that Russian Prime Minister Vladimir Putin wanted to build a Eurasian Union out of the former Soviet bloc but in Kazakhstan the

news was welcomed. Kazakhstan welcomed Putin's Eurasian Union concept (Putin, 2011).

Discussion on the Eurasian Union and its importance continues in world politics at the highest level. Former US Secretary of State Hillary Clinton described efforts to promote greater economic integration in Eurasia as «a move to re-Sovietize the region.» Clinton pointed to Russian-led efforts like a Customs Union that includes Belarus and Kazakhstan – «We know what the goal is and we are trying to figure out effective ways to slow down or prevent it», she said (Clinton, 2012). Russian presidential spokesman, Dmitry Peskov, called Clinton's statement «a completely wrong understanding» of the situation. «What we see on the territory of the ex-Soviet Union is a new type of integration, based solely on economic integration. Any other integration is totally impossible in this world» (Vedomosti, 2012).

In the same context was the speech of the Minister on Eurasian economic Commission Tatyana Valovaya. «I am grateful to Hillary Clinton,» said Valovaya at a lecture for the students of Al-Farabi University on May 23, 2019. »Thanks to Clinton's stern warning, the world learned that we are creating a Eurasian integration union. Since then, interest in us has increased and cooperation with partners from many European and Asian countries has intensified» (Valovaya, 2019).

To date, the Eurasian Economic Union (EEU) is a young evolving integration grouping. It consists of the five member states: Kazakhstan, Russian, Belarus, Kyrgyzstan and Armenia. The main goal of the EEU is modernizing of the national economies of the member states, realization of the potential of economic links within a large region of the Eurasian union, creation of the conditions for entering the global markets. Currently, the single market of goods, services, capital and labor, which is the main essence of the Eurasian integration process, is under creation. The practical experience of the European Union and the other regional integration groups of the world is taken into account while creating the EEU. Tatyana Valovaya told how the Treaty on the EEU was prepared, how the discussion took place, what discussions were held between the States-participants of the process and future members – Armenia and Kyrgyzstan. At the stage of preparation of the Treaty and creation of the Union, these countries were already actively involved in the adoption of certain decisions, they had no less intensive consultations, along with Belarus and Kazakhstan. In 1980-90-ies she was in the diplomatic service in Brussels in the Permanent

mission of the USSR, and then of the Russian Federation to the EU. She was in Maastricht, when the Treaty on the establishment of the EU was signed, witnessed the formation of a regional Association of a new type – the European Union. It is no accident that Tatyana Valovya's lecture was accompanied by analogies and comparisons with the events that took place in the European Union during its formation, and about the decision-making process regarding the Eurasian Union at the highest state level, the role of the presidents, and the difficult diplomatic preparation for the establishment of the Eurasian Union (Valovya, 2019).

In October 2011, the presidents of the three countries – Putin, Lukashenko, and Nazarbayev – wrote programmatic articles on the need to create a Eurasian union. Lukashenko wrote about the possibility of a union («On the fate of our integration»), and Nazarbayev called for its creation, relying on the Eurasian idea, which he had long proposed to politicians («Eurasian Union: from Idea to the History of the Future»).

Russian President Vladimir Putin authored a newspaper article «New integration project for Eurasia – the future that is born today» calling for a more deeply integrated Eurasian Union. «There is no talk of re-forming the U.S.S.R. in some form», Putin wrote. He further said, «It would be naive to restore or copy what has been abandoned in the past, but close integration – on the basis of new values, politics, and economy – is the order of the day» (Putin, 2011)

It is assumed that during the crisis the competition for influence in the Eurasian Economic Community will intensify, possibly between Russia and Kazakhstan. Under such conditions amplifying initiatives of Astana in the future will be regarded in some quarters as an attempt for influence. In addition, given a relatively high influence of political leadership in Kazakhstan on its business groups, one could in fact expect that the government will be able to influence the investment decisions following the logic of international politics. It is important to notice that the main players in the economy of Kazakhstan are, though highly connected to the government, still private businesses.

As practice shows, the Eurasian integration process is non-linear, and often non-transparent. It is determined not by geopolitical or national interests only. One also needs to take into account the so-called «fine mental organization» of the leaders of the Central Asian countries, their personal relationships and ambitions.

Most analysts agree with the opinion that the main global risks in the short term are associated with the development of the situation in Eurasia. It seems to some scholars that the British geopolitical thinker Mackinder and his followers were right in projecting the geopolitical importance of Central Asia in Eurasia.... «The one, who rules the Central Asia, controls Eurasia, and the one who rules Eurasia – rules the world». Spykman argued that the littoral areas of the Heartland or what he called the «Rimland» was key to controlling the center. He updated Mackinder by positing, «Who controls the Rimland rules Eurasia; who rules Eurasia controls the destinies of the world» (Gerace, 1991:352).

However, Central Asia today is different from what it was in the late 19th or early 20th century. As independent states, Central Asian states are engaging the outside world in their own terms. They adopted various strategies to balance the involvement of external powers and to extract maximum advantages for themselves. The multi-vector foreign policy of Kazakhstan and two other Central Asian countries, non-aligned orientation of Uzbekistan and neutrality of Turkmenistan are in sync with the regional dynamics. Thus, the region would be more stable in the future with the different external orientation of member states. There is little possibility of any global power dominating Eurasia or using its position to dominate the world. There is a certain level of equilibrium in the engagement of external powers, which assures stability of the region. Development of Eurasia in the nearest future will depend on the stability and security not only in the region but also in the near and distant neighborhood. That is why regional integration and cooperation are so essential in Eurasia (Patnaik, 2019).

Conclusion: EEU integration and cautious view of the integration of Central Asia

Kazakhstan can again become the initiator of the integration processes in the region. It remains among those who initiated integration ideas and projects more often, and is the most active participant of unification processes on the Eurasian space.

Kazakhstan becomes again the center of gravity for the countries of the Central Asian region. For further promotion and development of integration idea, it is necessary to take into account experience of the European Union, while not forgetting about specifics of the region, in particular historical and traditional experience of coexistence between Central Asian states.

The basic format of cooperation between the countries of Central Asia is the bilateral relations. There is a range of different relationships at different levels: Agreements on particular issues, Treaties of union such as between Kazakhstan and Kyrgyzstan.

In addition, the Central Asian part of the interaction is supported within the larger organizations such as the CIS and SCO. A more broad and purposeful cooperation for integration requires, of course, not just the consolidation efforts, but appropriate international structures and institutions for integration of Central Asia. Experience in other countries shows that closer integration is possible even with the presence of very complex unresolved bilateral issues. These circumstances are highlighted by not only the opponents and the pessimists, but also by the optimists of Central Asian integration.

Today Regional significance of Kazakhstan is emphasized in strategic documents of the European Union (New EU strategy for CA); positions of Kazakhstan are perceived as «reliable» in basic Agreements with Russia and China, and also with the USA.

Strong economic interconnections can make regional integration within Central Asia a priority; but it is possible that at least some actors try to off-

balance economic influence of Kazakhstan by the political influence of other actors (e.g. Russia).

These are many reasons in favor of closer regional cooperation among the countries of Central Asia. Therefore the coming few years could be quite interesting from the point of view of informal regional integration in Central Asia.

It should be taken into account that integration is not a smooth process and faces obstacles and problems. It demands time and experience. It seems that integration processes in Central Asia require multistage approach and is likely to require a two- or variable-speed and multi-stage integration in the formation of some new «integration centers». It is obvious that in the future there will be new proposals, ideas and concepts.

In parallel with the idea of creating a Eurasian Union in the public political discourse, there also exists the idea of the Greater Eurasian Union. Unlike the first, the integration of the countries of the former Soviet Union, the second project involves greater integration with China, India, Iran, and even European countries. According to experts, the contour of this Greater Union is not conceptually elaborated. They can be guessed by the agreements signed, official visits and joint military exercises.

References

- Agreement On establishment of Common Economic Space between Republic of Kazakhstan, Kyrgyz Republic and Republic of Uzbekistan, Cholpon-Ata, 30th April 1994 with amendments dated 17th July 1998. – Kazakhstan and world community, N 3, 1998. Alma-Ata Declaration, 21st December 1991». Documents on International law, – Almaty, 1998.
- Bohr A. Regionalism in Central Asia: New Geopolitics, Old Regional Order. – International Affairs, 80 (3). 2004.
- Clinton Calls Eurasian Integration an Effort to «Re-Sovietize». U.S. Secretary of State Hillary Clinton delivers a speech at Dublin City University on December 6. Radio Free Europe/ Radio Liberty. Available from: [<http://www.rferl.org/content/clinton-calls-eurasian-integration-effort-to-resovietize/24791921.html>], 2012.
- Eurasian Economic Community. Basic Documents Collection, – Moscow, 2009.
- Eurasian space: integration potential and its realization. About formation of Eurasian Union, Project – Almaty, 1994.
- Fawcett L. Regionalism in Historical Perspective. Regionalism in World Politics: Regional Organization and International Order/ed. by Louise L'Estrange Fawcett, Hurrell Fawcett, Andrew Hurrell. – Oxford University Press, 1996.
- Gerace M.P. Between Mackinder and Spykman: Geopolitics, Containment, and After. Comparative Strategy, 10 (Oct.-Dec.), 1991, – 347-364. Pp
- Gubaidullina M. Central Asia and European Union: the confluence of Interests. Silk Route and Eurasia. Peace & Cooperation / Ed. By Aijaz A. Bandey. Center of Central Asian Studies. – Srinagar: University of Kashmir, 2011. – 481-491 pp.
- Gubaidullina M. Idea of the Regional Integration in Central Asia: Projects and Prospects of Implementation. Eurasian Politics. Idea, Institutions and External Relations/Ed. Tulsiram and Ajay Patnaik. – New Delhi: Knowledge world KW Publishers Pvt Ltd., 2013. – 133-150 pp.
- Nazarbayev N. Kazakhstan is on its way toward fast economic, social and political modernization. Message of the President of the Republic of Kazakhstan to people Kazakhstan, Astana, 25th February 2005, – Astana, 2005.
- News Time, April 24. Available from: [<http://freas.org/?nid=7685>], 2008.
- Nye J. Introduction. International Regionalism: Readings edited by Joseph Nye. Little, Brown and Company – Boston, 1968.
- Oriental Review Open Dialogue Research Journal. New Integration Project for Eurasia – Making the Future Today, 11/10/2011 [<https://orientalreview.org/2011/10/11/new-integration-project-for-eurasia-making-the-future-today/>], 2011.
- Patnaik A. Introduction. Eurasian Politics. Idea, Institutions and External Relations/Ed. Tulsiram and Ajay Patnaik. – New Delhi: Knowledge world KW Publishers Pvt Ltd, 2013. – 351 p.
- Patnaik A. Central Asia: Geopolitics, Security and Stability. London & New York: Routledge. – 2016.

- Patnaik A. Regionalism and Regional cooperation in Central Asia. *International Studies*, Vol. 56, – New Delhi: Sage, 2019.
- Starr S. F. Rediscovering Central Asia. *The Wilson Quarterly*, Surveying the world of ideas. Published by the Woodrow Wilson International Center for Scholars, Summary Available from: [<http://www.wilsonquarterly.com/article.cfm?AID=1441>], 2009.
- Starr S.F. A Partnership for Central Asia. *Foreign Affairs*, July/August: <http://www.foreignaffairs.com/articles/60833/s-frederick-starr/a-partnership-for-central-asia>, 2005.
- Valovaya, Tatyana Recording a lecture by Minister on Eurasian economic Commission to students and teachers at the Al-Farabi Kazakh National University, May 23/Ed. M. Gubaidullina, 2019.
- Vinokurov E., Libman A. *Eurasian Integration: Challenges of Transcontinental Regionalism*. – Basingtoke: Palgrave Macmillan, 2012.
- Ведомости, 7 декабря 2012. Available from: [<https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2012/12/07/>]
- Лукашенко А. О судьбах нашей интеграции // *Известия*, 19 октября 2011. – с. 654
- Назарбаев Н.А. Перспективы евразийской интеграции, – Астана, 2004.
- Назарбаев Н.А. Евразийский союз: от идеи к истории будущего // *Евразийская интеграция: экономика, право, политика*, 2011. – № 10. – С. 19-28.
- Путин В.В. Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, которое рождается сегодня // *Известия*, 5 октября, 2011.
- Сиверс В. Азия / Под ред. А. Н. Краснова. Серия «Всемирная география». – Репринтное издание 1908 г. – СПб.: Альфарет [electronic resource: GEO]. Available from: [<http://geo.1september.ru/2003/30/22.htm>], 2015.
- Суюмбаев М. Идентификация региона // *Дискуссия вокруг термина «Центральная Азия»*. Available from: [<http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1315408920>, 07.09.2011]

References

- Agreement (1998) on establishment of Common Economic Space between Republic of Kazakhstan, Kyrgyz Republic and Republic of Uzbekistan, Cholpon-Ata, 30th April 1994 with amendments dated 17th July 1998. *Kazakhstan and world community*, N 3 Alma-Ata Declaration, 21st December 1991» (1998). Documents on International law, Almaty
- Bohr A. (2004) Regionalism in Central Asia: New Geopolitics, Old Regional Order. *International Affairs*, 80 (3).
- Clinton Calls (2012) Eurasian Integration an Effort to «Re-Sovietize». U.S. Secretary of State Hillary Clinton delivers a speech at Dublin City University on December 6. *Radio Free Europe/ Radio Liberty*. Available from: [<http://www.rferl.org/content/clinton-calls-eurasian-integration-effort-to-resovietize/24791921.html>]
- Eurasian Economic Community (2009). Basic Documents Collection, Moscow
- Eurasian space (1994): integration potential and its realization. About formation of Eurasian Union, Project, Almaty
- Fawcett L. (1996) Regionalism in Historical Perspective. *Regionalism in World Politics: Regional Organization and International Order*/ed. by Louise L'Estrange Fawcett, Hurrell Fawcett, Andrew Hurrell. Oxford University Press
- Gerace M.P. (1991) Between Mackinder and Spykman: Geopolitics, Containment, and After. *Comparative Strategy*, 10 (Oct.-Dec.) Pp. 347-364
- Gubaidullina M. (2011) **Central Asia and European Union: the confluence of Interests. Silk Route and Eurasia. Peace & Cooperation** /Ed. By Aijaz A. Bandey. Center of Central Asian Studies. – Srinagar: University of Kashmir, Pp.481–491
- Gubaidullina M. (2013) Idea of the Regional Integration in Central Asia: Projects and Prospects of Implementation. *Eurasian Politics. Idea, Institutions and External Relations*/Ed. Tulsiram and Ajay Patnaik. – New Delhi: Knowledge world KW Publishers Pvt Ltd, Pp. 133-150
- Nazarbayev N. (2005) Kazakhstan is on its way toward fast economic, social and political modernization. Message of the President of the Republic of Kazakhstan to people Kazakhstan, Astana, 25th February 2005, Astana
- News Time (2008), April 24. Available from: [<http://freeas.org/?nid=7685>]
- Nye J. (1968) Introduction. *International Regionalism: Readings* edited by Joseph Nye. Little, Brown and Company–Boston
- Oriental Review (2011) Open Dialogue Research Journal. New Integration Project for Eurasia – Making the Future Today, 11/10/2011 [<https://orientalreview.org/2011/10/11/new-integration-project-for-eurasia-making-the-future-today/>]
- Patnaik A. (2013) Introduction. *Eurasian Politics. Idea, Institutions and External Relations*/Ed. Tulsiram and Ajay Patnaik. – New Delhi: Knowledge world KW Publishers Pvt Ltd (351 p.)
- Patnaik A. (2016) *Central Asia: Geopolitics, Security and Stability*. London & New York: Routledge.
- Patnaik A. (2019) Regionalism and Regional cooperation in Central Asia. *International Studies*, Vol. 56, New Delhi: Sage
- Starr S. F. (2009) Rediscovering Central Asia. *The Wilson Quarterly*, Surveying the world of ideas. Published by the Woodrow Wilson International Center for Scholars, Summary Available from: [<http://www.wilsonquarterly.com/article.cfm?AID=1441>]
- Starr S.F. (2005) A Partnership for Central Asia. *Foreign Affairs*, July/August: <http://www.foreignaffairs.com/articles/60833/s-frederick-starr/a-partnership-for-central-asia>
- Valovaya, Tatyana (2019) Recording a lecture by Minister on Eurasian economic Commission to students and teachers at the Al-Farabi Kazakh National University, May 23/Ed. M. Gubaidullina

Vinokurov E., Libman A. (2012) Eurasian Integration: Challenges of Transcontinental Regionalism. Basingtoke: Palgrave Macmillan

Vedomosti, (2012) December 7, Available from: [<https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2012/12/07/>].

Lukashenko A. (2011) O sud'bakh nashey integratsii [On the fate of our integration]. Izvestiya, – October 19.

Nazarbayev N. (2004) Perspektivy yevraziyskoy integratsii [Prospects of Eurasian integration, Speech], Astana.

Nazarbayev N.A. (2011) Yevraziyskiy soyuz: ot idei k istorii budushchego. Yevraziyskaya integratsiya: ekonomika, pravo, politika [Eurasian Union: From Idea to the History of the Future. Eurasian integration: economics, law, politics], № 10, 19-28. Pp.

Putin V.V. (2011) Novyy integratsionnyy proyekt dlya Yevrazii – budushcheye, kotoroye rozhdayetsya segodnya. –Izvestiya [A new integration project for Eurasia – the future that is born today], 5 oktyabrya.

Sivers W.Aziya (2015) [Asia. Comments of A.I. Krasnov. World Geography. Reprint Edition 1908], SPb.: Alpharet [electronic resource: GEO]. Available from: [<http://geo.1september.ru/2003/30/22.htm>].

Suyumbayev M. (2011) Identifikatsiya regiona. Diskussiya vokrug termina «Tsentral'naya Aziya» [Region identification. Discussion around the term «Central Asia»]. Available from: [<http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1315408920>, 07.09.2011].

Kukeeva F.¹, Chukubayev E.², Sultanmuratov N.³, Alypkyzy R.⁴

¹Professor, e-mail: fturar@mail.ru

²Candidate of history, Docent, e-mail: simonoberto1901@gmail.com

³1st year PhD student, e-mail: nuriddin.sultanmuratov@gmail.com

⁴PhD student

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

PUBLIC DIPLOMACY AND SOFT POWER OF TURKEY IN KAZAKHSTAN

Today modern Turkey has become the influential regional player, without whose participation it is impossible to imagine a solution to many complicated military and political problems in the Middle East, the Caucasus, the Mediterranean and other areas. This trend is especially noticeable in conflicts in Syria, Iraq, around Karabakh, in Cyprus, etc. In turn, the new status implies more active foreign policy on the part of official Ankara, which is what Turkish government is doing. In this context the republic seeks to strengthen its geopolitical positions both in individual regions and in the world as a whole. One example of such approach is Ankara's lobbying for UN reform. In particular, we are talking about possible expansion of the Security Council by new permanent members. Naturally, the country expects to get a place in this structure in the event of its reorganization. On the other hand, from the point of view of practical steps to implement its foreign policy priorities, Turkey in recent years has been very actively using so-called public diplomacy. It is important to emphasize that this term is closely related to the concept of «soft power». Indeed, in general, the popularity and image of the republic in the world is constantly growing. For example, this is facilitated by the spread of Turkish cultural products, mainly the film industry. As is known, Turkey is the second largest exporter of TV series in the world (www.hurriyetdailynews.com, 2017). Such result was made possible also thanks to state support. As a result, many experts note the increased interest of tourists with regard to the country. In view of the foregoing, the public diplomacy of Turkey in Kazakhstan seems interesting. Moreover, the Central Asian region and Kazakhstan in particular are important direction for Ankara's foreign policy. Especially since the Turkic factor is the driving force here. Against this backdrop, its need to say that at the moment elements of Turkish public diplomacy can be seen in Kazakhstan. This applies to both cultural products, mainly serials, and the schools mentioned above. In addition, the Turkish government is trying to use other tools of public diplomacy. Given that the two countries are in strategic relations, the issue of public diplomacy of Turkey in Kazakhstan is highly relevant.

Key words: Turkey, public diplomacy, soft power, Kazakhstan, foreign policy.

Кукеева Ф.¹, Чукубаев Е.², Сұлтанмұратов Н.³, Алипқызы Р.⁴

¹профессор, e-mail: fturar@mail.ru

²тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, e-mail: simonoberto1901@gmail.com

³1 курс PhD студенті, e-mail: nuriddin.sultanmuratov@gmail.com

⁴PhD студенті

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Түркияның Қазақстандағы қоғамдық дипломатиясы мен жұмсақ күші

Бүгінгі таңда қазіргі заманғы Түркия өте ықпалды аймақтық ойыншыға айналды. Оның қатысуынсыз Таяу Шығыстағы, Кавказдағы, Жерорта теңізі аймағы және басқа да аймақтардағы көптеген аса күрделі әскери және саяси мәселелердің шешілуін елестету мүмкін емес. Бұл үрдіс әсіресе Сириядағы, Ирактағы, Қарабақ айналасындағы, Кипрдегі және басқа да жанжалдардан байқалады. Өз кезегінде жаңа мәртебе ресми Анкара тарапынан белсендірек сыртқы саясатты

жүргізуді талап етеді. Және де қазіргі түрік үкіметі осы жұмыспен айналасып жатқанын айта өту керек. Бұл тұрғыда республика белгілі бір аймақтарда да, сонымен қатар, жалпы бүкіл әлемде өзінің геосаяси орнын күшейтуге тырысуда. Осындай тәсілдеменің айқын мысалы ретінде Анкараның БҰҰ-ны реформалауға қолпаштау жүргізуін есептеуге болады. Атап айтқанда, сөз Қауіпсіздік Кеңесінің жаңа тұрақты мүшелермен кеңеюі туралы жүріп отыр. Әрине, егер де бұл құрылым қайта ұйымдастыруға ұшырайтын болса, Түркия өзіне бір орын иемденуге үмітті. Екінші жағынан, өзінің сыртқы саяси басымдылықтарын жүзеге асыру бойынша нақты қадамдар тұрғысынан Түркия соңғы жылдары қоғамдық дипломатияны белсенді қолдануда. Атап өту керек, бұл термин «жұмсақ күш» түсінігімен тығыз байланысты. Шынында, жалпы елдің әлемдегі танымалдығы мен беделі тұрақты артып келуде. Мысалы, оған түріктердің мәдени өнімдерінің, негізінен киноөнімдердің таралуы септігін тигізіп отыр. Бәріне мәлім, кино хикаяларының экспорты бойынша Түркия әлемде екінші орын алады. Бұндай нәтижеге жету соның ішінде мемлекеттің қолдауы арқасында мүмкін болды. Қорытындысында, көптеген мамандар елге деген туристердің қызығушылықтарының артқанын атап өтуде. Бұдан басқа, көрсетілген гуманитарлық көмектің көлемі бойынша республика әлемде АҚШ-тан кейін екінші орын алады. 2016 жылы басқа елдерге көрсетілген осындай көмектің көлемі 6 млрд. долларға тең болды. Бұл деректі де қоғамдық дипломатия тұрғысынан қарастыру қажет. Сонымен қатар, шетелдегі түрік мектептері туралы ұмытуға болмайды. Олар қазіргі кезде екі ұдай жағдайда қалып отырғандарына қарамастан, әлі күнге шейін түрік мемлекетімен байланыстырылады. Тиісінше, оның беделіне оқ ықпалын тигізіп отыр. Түрік жұмсақ күшін жүзеге асыруда басқа да құралдар бар: шетелдік студенттерге білім гранттары, мәдени сипаттағы әр түрлі ұйымдарды қаржыландыру және т.б. Жоғарыда айтылғандардың негізінде Түркияның Қазақстандағы қоғамдық дипломатиясы қызығушылық тудырады. Әсіресе егер Орталық Азия аймағы мен оның ішінде Қазақстан Анкараның сыртқы саясатының маңызды бағыттарының бірі екендігін ескеретін болсақ. Бұл жерде негізінен түркілік фактор қозғаушы күш болып табылады. Бұл ретте атап өту қажет, қазіргі таңда Түркияның қоғамдық дипломатиясының белгілерін Қазақстанда да көруге болады. Бұл мәдени өнімдерге де, негізінен хикаяларға, сондай-ақ жоғарыда атап өтілген мектептерге де қатысты. Сонымен бірге, түрік үкіметі қоғамдық дипломатияның басқа да құралдарын пайдалануға тырысуда. Екі елдің стратегиялық қарым-қатынаста екендігін ескеретін болсақ, Түркияның Қазақстандағы қоғамдық дипломатиясы сұрағы өте өзекті болып табылады.

Түйін сөздер: Түркия, қоғамдық дипломатия, жұмсақ күш, Қазақстан, сыртқы саясат.

Кукеева Ф.¹, Чукубаев Е.², Сұлтанмұратов Н.³, Алипқызы Р.⁴

¹профессор, e-mail: fturar@mail.ru

²кандидат исторических наук, доцент, e-mail: simonoberto1901@gmail.com

³PhD студент 1 курса, e-mail: nuriddin.sultanmuratov@gmail.com

⁴PhD студент

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

Публичная дипломатия и мягкая сила Турции в Казахстане

На сегодняшний день современная Турция превратилась в достаточно влиятельного регионального игрока, без участия которого невозможно представить решение многих довольно сложных военных и политических проблем на Ближнем Востоке, Кавказе, в Средиземноморье и в других районах. Данная тенденция особенно заметна по конфликтам в Сирии, Ираке, вокруг Карабаха, на Кипре и др. В свою очередь, новый статус предполагает проведение более активной внешней политики со стороны официальной Анкары, чем и занимается нынешнее турецкое правительство. В данном контексте республика стремится усилить свои геополитические позиции как в отдельно взятых регионах, так и в мире в целом. Одним из примеров подобного подхода можно считать лоббирование Анкарой реформы ООН. В частности, речь идет о возможном расширении Совета Безопасности новыми постоянными членами. Естественно, что страна рассчитывает получить место в данной структуре в случае ее реорганизации. С другой стороны, с точки зрения практических шагов по реализации своих внешнеполитических приоритетов Турция в последние годы весьма активно использует так называемую публичную дипломатию. Важно подчеркнуть, что данный термин тесно связан с понятием «мягкой силы». Действительно, в целом популярность и имидж республики в мире постоянно растет. Например, этому способствует распространение турецких культурных продуктов, главным образом кинопроизводства. Как известно, по экспорту сериалов Турция занимает второе место в мире. Подобный результат стал возможен в том числе и благодаря государственной поддержке. В итоге многие эксперты отмечают возросший интерес туристов к стране. Кроме того, по объемам оказания гуманитарной помощи республика занимает второе место в мире после США. В 2016 году размер подобной помощи другим странам составил 6 млрд. долларов. Этот факт также

необходимо рассматривать в контексте публичной дипломатии. В то же время нельзя забывать о турецких школах за рубежом, которые, несмотря на их текущее подвешенное состояние, все еще ассоциируются с турецким государством. Соответственно, они оказывают положительное влияние на его имидж. Есть и другие инструменты в реализации турецкой мягкой силы: образовательные гранты иностранным студентам, финансирование различных организаций культурного характера и др. Исходя из вышесказанного, интересным представляется публичная дипломатия Турции в Казахстане. Тем более что регион Центральной Азии и Казахстан в частности являются важным направлением для внешней политики Анкары. Не в последнюю очередь здесь движущей силой выступает тюркский фактор. На этом фоне, надо сказать, что в настоящий момент элементы турецкой публичной дипломатии можно увидеть и в Казахстане. Это относится как культурным продуктам, главным образом сериалам, так и вышеотмеченным школам. Кроме того, турецкое правительство пытается использовать и другие инструменты публичной дипломатии. Учитывая, что две страны находятся в стратегических отношениях, вопрос публичной дипломатии Турции в Казахстане является весьма актуальным.

Ключевые слова: Турция, публичная дипломатия, мягкая сила, Казахстан, внешняя политика.

Introduction

There are processes in the modern international system shifting the state's accents from using tough, military mechanisms to ensure its own international influence on the introduction of soft power tools into the diplomatic arsenal. At the turn of the century the new actors appeared on the international arena, the sphere of diplomatic activity expanded and, the most important result is diplomacy ceased to be the exclusive prerogative of the state. All this testifies that public diplomacy, the most important component of the soft power, is gradually turning into a highly intellectual system of operating by the public opinion and consciousness. The new character is the dialogues are emerging between of governments and non-governmental structures of one states with the population of other foreign states.

The «soft power» potential of Turkey is largely due to its history, culture and geographical location. Before the establishment of the Turkish Republic, the Ottoman Empire, stretching over three continents, existed for 600 years. It had a caliphate – the center of the religious power of the Muslim world. The most ethnic groups living in Eurasia, including Turks, Kurds, Bosnians, Albanians, Kazakhs, Kyrgyz, Turkmen, Armenians, Greeks, have a common historical experience of existence within the Ottoman Empire. Due to the combination of these factors, the influence of the «soft power» of Turkey spreads from the Balkans to the Middle East and Central Asia.

Turkey, with its democratic and secular political system, a predominantly Muslim population and the prospect of joining the EU, is demonstrating an ever-increasing influence on neighboring countries. In addition, after the Arab unrest in North Africa and the Middle East, the Turkish state model began to be considered as a source of imitation, which

also increased the Turkish influence. An important aspect of building up «soft power» was the active participation of Turkey in various international associations.

The purpose of the article is to analyze the components of the Turkish «soft power» in Central Asian countries on the example of relations with the Republic of Kazakhstan. This article presents a historical overview and analysis of the Turkish «soft power», its conceptual content and implementation mechanisms, which are based on specific country examples. The authors analyze the main directions of Turkish public diplomacy in Kazakhstan.

Methods and theoretical approaches in study the public diplomacy

To analyze the essential characteristics of public diplomacy, the authors of the article used theories of political communication and constructivism. The commonality of the two theories lies in the concept of new public diplomacy with the emergence on the world stage of new players (non-state actors). Nevertheless, if supporters of constructivism (Cull, 2006) consider achieving mutual understanding between different cultures as the central function of public diplomacy, representatives of political communication (Fisher, 1972) pay more attention to developing mechanisms to increase the efficiency of information broadcast from subject to the object

The structural-functional method was used to investigate the interrelations between various actors of Turkish public diplomacy, as well as their channels of influence on Kazakh society.

The methods and forms of public diplomacy vary depending on country specifics, its models, focused on maximizing the objective and subjective advantages that exist in the national arsenal. As a result of the analysis, it was revealed that the new

approach in Turkish foreign policy, based on the «strategic depth» doctrine (Stratejik Derinlik), was formed mainly under the influence of A. Davutoglu, who has held the post of Turkish Foreign Minister since May 2009. The «policy of zero problems» has become the key approach: Turkey seeks to resolve all problems in relations with neighboring countries, or at least minimize them as much as possible. The main basic elements of the new approach to Turkish foreign policy are security for all, political dialogue, economic interdependence and cultural accord.

Today, soft power is an integral part of public diplomacy. According to I. Kalin, the Turkish politician, who is now an adviser to President R.T. Erdogan, «the capabilities of the country's soft power determine the success of its public diplomacy (Kalin, 2012). This task is accomplished both at the expense of state institutions and at the expense of the private sector.

History of the modern Turkish public diplomacy

From the view of the public diplomacy, Turkey started to practice it relatively late. In the past, the country did not have the economic resources to promote their interests through the public diplomacy. However, this did not mean that Ankara took no action in this regard. For example, one can mention the work in the field of international broadcasting. During the war of independence in 1919-1923 Turkey faced the need to report its position to the world community. As a result, in 1920 the Anadolu Agency (AA) was created as the official international agency of the country (Efe, 2017).

With the ever deeper penetration of radio and television in the world, Ankara began to pay more and more attention to the public diplomacy instrument. It had its own logic: in the conditions of relatively modest financial possibilities, this mechanism did not require large expenditures. As a result, in 1964, an additional TRT (Turkish TV and Radio Company) was created, which, in addition to broadcasting within the country, is also broadcast on the territory of other states. The company has many TV channels in different languages of the world, including in Kazakh. Until the last decade, Turkey mostly relied on this relatively primitive method of public diplomacy (Gürkan, 2018).

After the creation of the Turkish Republic, the country's leadership mainly interacted with Western partners. This tactic was due to the period of the Cold War, when the world was divided into two opposing blocs. Turgat Ozal is considered the first Turkish leader in the twentieth century, who began the globalization of the country's foreign policy (Efe, 2017). As the Turkish influence started to spread

to other regions, integrating the new countries into the geopolitical interests, Turkey is improving and creating new «soft power» policy tools, thanks to which Turkey's regional and global ties now cover Africa, Asia and Latin America.

The existing complex of internal and external factors had a positive effect on the Turkish «soft power». Coming to the power in 2002 of the Justice and Development Party (AKP), a moderately conservative focus on Western values was the main factor in changing the approach to create the Turkish foreign policy. Democratic reforms reduced the level of influence of the militaries on the country's policy and strengthened Turkish civil society. The reforms also led to a closer involvement of new actors, such as business organizations and civil society organizations, in Turkey's foreign policy (Stein, 2015).

During the second term (2007–2011), the AKP government began to pay more and more attention to establishing cultural proximity with neighboring countries. In addition to its geostrategic significance, the development of democracy and the growing economy of the country have become the political basis for a multidimensional and proactive Turkish foreign policy. The growth rates of Turkey during the financial crisis in the euro zone increased the country's attractiveness in the region. These factors are reflected in the statement of Turkish President A. Gul: «Turkey is moving simultaneously in all directions, to the East and the West, the North and the South. It is important that Turkey's values, such as the rule of law, respect for human rights, openness, gender equality, a freely functioning market economy, are moving in all directions » (Stein, 2015).

Thanks to Ahmet Davutoglu, the Minister of Foreign Affairs of Turkey, the «policy of zero problems» stimulated the strengthening Turkish policy of «soft power».

Strategies, mechanisms and concrete actions to implement «soft power» in the field of language, education and science, business cooperation, development assistance, developed by Turkish diplomats and experts in the field of international relations for this short period of time, have proved their effectiveness, which demonstrates a positive and attractive image of Turkey prevailing in the public opinion of most countries.

In 2010, the Turkish Ministry of Public Diplomacy was established under the leadership of the Prime Minister. It was one of the signs of the Turkish «soft power» institutionalization. The activity of public diplomacy has two directions: «from state to

society» and «from society to state». The first one focuses on explaining government policies and activities to the international community using official tools; in the second case, NGOs, research institutes, the press and universities are used in communication processes» (Stein, 2015).

Public diplomacy activities are implemented directly or indirectly by several institutions, such as the Turkish International Development Cooperation Agency (TIKA), Turkish Public diplomacy activities cover science and technology, economics, tourism, culture, art, foreign aid and the media, which together help to inform the world community about the new potential of Ankara. By coordinating this activity, the ministry promotes strategic communication and the effective promotion of Turkey in the world. The activities of Turkish public diplomacy include conferences of prominent scholars, journalistic programs, meetings with representatives of the foreign press, meetings of experts in the field of public diplomacy, seminars in the field of foreign policy, European meetings and the Global Forum in Istanbul, which was first held in October 2012. Forum was attended by politicians, scientists, writers, journalists (Ozden, 2015).

Turkish public diplomacy in Central Asia and Kazakhstan

The USSR disintegration became an important external factor activating the Turkish policy of «soft power» in Central Asia. After 1991, the countries of the Caucasus and Central Asia are included in Turkey's potential sphere of influence. As the Prime Minister of Turkey S. Demirel noted in 1992, «Turkmenistan, Uzbekistan, Kazakhstan, Tajikistan and Kyrgyzstan are interested in our country» It is obvious the politician placed particular emphasis on relations with the Central Asian region, since he believed that the XXI century would be the century of the Turks.

After the collapse of the Soviet Union and the formation of a new geopolitical region of Central Asia, the authorities in Ankara saw opportunities to expand their influence in Eurasia through active cooperation with the states of the region. Turkey became the first country to establish diplomatic and economic relations with all countries of Central Asia, positioning itself as a partner that «brings stability» (Muhannet, 1999).

To implement the policy of «soft power», Turkey uses not only bilateral, but also multilateral cooperation. For example, in order to strengthen interaction with Central Asia and Caucasus countries, Turkey initiated the creation of organizations as the Council for Cooperation of Turkic-speaking

Countries (CCTS), the Parliamentary Assembly of Turkic-speaking Countries (TurkPA), the Organization for Culture and Arts of Turkic-speaking countries (TURKSOY). Basically, the Turkish regional policy is based on the respect of the neighboring independent states, with economic stability, being part of the world community and respecting democratic values. This policy allows to consider Turkey as an important partner for regional states. Ankara's public diplomacy in the region is implemented through programs in the field of culture, education, media and development. The first step taken in this direction is the creation in 1993 of the Organization of Turkish Culture (TÜRKSÖY). Members of the organization are in addition to Turkey – Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan (Davutoglu, 2014).

For the development of economic, cultural, social and political relations with the countries of the region, Turkey has used such institutions as the Turkish International Development Cooperation Agency (TIKA) and the Council for Foreign Economic Relations (DEIK). Since 1992, Turkey started to hold summits of Turkic-speaking countries heads to create new opportunities for cooperation. Cultural centers were opened in the regional countries, educational programs for students were implemented, allowing them to study at universities in Turkey. All Central Asian countries have joined the Economic Cooperation Organization (ECO), established in 1985 by Turkey, Iran and Pakistan. Thanks to the inclusion of new members in ECO, Turkey had the opportunity to strengthen economic ties with the countries of Central Asia. Turkey also sought to influence the neighboring countries, focusing on the unity of ethnic origin and culture (Davutoglu, 2014).

It is necessary to institutionalize relations between Turkey and the Central Asian countries.

Compared with the 1990s of the last century, the role of Ankara in the international arena has increased significantly. To a certain extent, economic growth in Turkey contributed to this. Indeed, according to the data of the World Bank, if in 1991 total GDP here was 150 billion dollars, then by the end of 2018 year, this figure rose to 851 billion dollars (The World Bank). According to this indicator, the country is currently on the 17th place in the world (Wikipedia). Meanwhile, according to various forecasts, in the medium and long term, Turkey will move even higher in the ranking of the largest economies. In the modern world, it is the availability of sufficient economic resources that

is seen as one of the important conditions for the political power of the state.

In other words, without financial support, it is difficult for any government to advance its interests in the international arena. Thus, in the case of Turkey today, the country in all senses has become an influential regional player who has all the possibilities for conducting public diplomacy outside the country.

In the XXI century there is a transformation of the Turkish Republic policy in Central Asian countries as a part of Ankara's geopolitical interests. Turkey uses the Turkic factor not only as an important point in establishing cultural and economic relations, but also as an opportunity to spread its external influence. The newly independent Central Asian states served as a convenient platform for this purpose. Here, the aforementioned Turkic motive came to the fore, which was supposed to be the starting point in establishing bilateral contacts. Thus, Turkey became the first state to officially recognize the independence of Kazakhstan in 1991.

In its Central Asian policy, Turkey uses various approaches, including «soft power». Public diplomacy existed from time immemorial, but it was not until the twentieth century that they began to form into a conscious state policy, backed up by legislative acts. Public diplomacy does not replace traditional diplomacy, but helps to prepare fertile ground for official events in the foreign policy arena. This direction of diplomacy refers to the so-called soft power «- to the ability to convince, based on the existing reputation; and also on the ideological, cultural and institutional appeal.

Turkish public policy in Kazakhstan

Turkey was one of the first foreign states who recognized the Kazakhstan independence at the official level. Simultaneously with the official policy, the process of Ankara's public diplomacy started. At the beginning of 2000s Kazakhstan has become one of the most dynamically developing economies in the Eurasian region. This explains Turkey's interest in Kazakhstan, not only as the most important trade, economic partner and investment platform, but also as an object of «soft power».

The Strategic Partnership Agreement (2009) could be considered as the basis for the promotion of Ankara's public diplomacy in Kazakhstan's society.

Republic of Turkey public diplomacy in Kazakhstan is conducted through several channels. One of them are the institutionalized structures. The Cooperation Council of Turkic-speaking States, the Parliamentary Assembly of Turkic-speaking Countries (Turk Turk), the International Turkic

Academy, TURKSOY and other structures play an important role in promoting Turkish interests in Kazakhstan. All of the above associations were created on the basis of Turkic identity. Thus, it can be concluded that the factor of «Turkic brotherhood» remains an important tool of Turkish public diplomacy in Kazakhstan.

Immediately after the independence of the Central Asian countries, Turkey began to actively promote the idea of institutionalizing bilateral relations in the field of public diplomacy through the creation of permanent discussion platforms. Today, the most authoritative organization is the Cooperation Council of Turkic-speaking States (CCTS). It was formed in 2009. This association includes Turkey, Kazakhstan, Azerbaijan and Kyrgyzstan. Periodically, the heads of member states hold summits in the territory of one of the organization's participants. This fact is of great importance, since in Eastern societies with their specific systems of power, personal meetings of leaders often become decisive. It should be noted, the last summit of the presidents was held in 2018. The next meeting is scheduled for 2019 in Baku (Channel 24.KZ, 2018). This fact demonstrates the interest of all countries in more frequent meetings, therefore, the desire to further deepen ties.

It is noteworthy that the representative of Kazakhstan, diplomatic worker B. Amreev, has become the Secretary General of the CCTS (Inform.kz, 2018). The Parliamentary Assembly of Turkic-speaking countries (Turk PA), which was created virtually simultaneously with the CCTS in 2008, also remains an important institution for promoting Turkish interests in Kazakhstan. The initial idea of creating such a structure belongs to Kazakhstan. The main goal of this association is to achieve «harmonization of the legislative sphere and strengthening joint activities regarding other issues related to parliamentary cooperation based on historical, cultural and linguistic unity.» But, importantly, more than half of the budget of this association is funded by Ankara (Efe, 2017). This confirms the fact that Turkey is interested in the existence of all these organizations under discussion. Ankara sees these structures as an instrument for advancing its public diplomacy, therefore, it is ready to incur most of the costs.

In addition to expanding political contacts, Turkey is working in the direction of strengthening cultural, scientific and academic ties. In this context, it should be noted the associations as the Turkic Academy and the TURKSOY. The Turkic Academy was founded in 2010. The organization

was created by the initiative of President Nursultan Nazarbayev personally, who proposed the idea of creating a research center for studying the issues of the Turkic world (International Turkic Academy). Nevertheless, as in the case of the parliamentary assembly, the main Turkey is the financial donor of the organization. In general, the main activity of the Academy is to support educational projects and academic research, which should help strengthen ties between the Turkic societies. The task to establish contacts at the level of representatives of the intellectual environment is the main purpose of organization. It is known, in virtually any modern society, intellectuals are a kind of elite category of citizens who are able to promote important ideas among the population. To a certain extent, the Turkic Academy is an element of soft power in Turkish public diplomacy. In particular, this applies to all sorts of educational programs.

The International Organization of Turkic Culture or TURKSOY is another similar project that aims to develop relations between Turkic societies. It is also sometimes called the UNESCO of the Turkic world. It is important to emphasize that, compared with the above organizations, it was formed much earlier – in 1993 (International Turkic Academy). This organization plays a special role in the relations between the Turkic-speaking states. By and large, Turkic is considered one of the first projects to promote Turkish public diplomacy in Kazakhstan and other countries in the region. Although at first glance this association is seen as a purely cultural project, nevertheless, it is also active in the political sphere. In other words, Turkic pursue political goals that are achieved through so-called soft power.

It should be noted that Turkey plays a central role in the organization. On the one hand, this is again connected with the question of financing. In 2013, each member of the TURKSOY had to contribute at least \$ 25,000 to the organization's budget, while Turkey at that time allocated as much as \$ 300,000, which is much more than the required amount (Efe, 2017). Another important point: if the target audiences of the above-mentioned organizations are certain narrow population groups, then TURKSOY focuses on wider masses. This is its main difference from all such associations. From the point of view of the effectiveness of public diplomacy, this fact is of great importance. Indeed, the more people become objects of public diplomacy, the higher the chances of success of such a policy. Thus, today the Turkic is one of the most effective mechanisms of soft power, therefore, Turkey's public diplomacy in Kazakhstan.

Another form of the Turkic identity expression was the emergence of the musical competition of Turkic, which is a kind of analogue of the well-known Eurovision. The format of the competition is the participation of musicians from the Turkic-speaking societies. The organizer of the Turkvision is the Turkish TV channel TRT. In general, the structures described above function mainly on the basis of the «Turkic brotherhood», where, despite all the nuances, the role of Turkey is dominant for many reasons. The same issue with the financing of an organization is quite indicative. In principle, this situation is typical of many other associations. For example, in the Eurasian Economic Union, Russia is undoubtedly the dominant player. In turn, in the EU, Germany and France are considered the main countries. And so many examples can be found when economically and politically the most powerful states promote their interests within a particular bloc. Turkey also seeks to determine the agenda within an organization. And once again, it is important to emphasize that such a picture is quite natural.

At the same time, there are other Turkish institutions that operate on a more global scale. Their activities are not limited to a group of Turkic-speaking states. Among them, the Turkish Cooperation and Coordination Agency (TIKA), which is similar to the USAID USA, is particularly notable. After the Justice and Development Party came to power, funding for this structure has increased significantly, which is also associated with the Ankara ambitions. Currently, the agency operates in 150 countries around the world, including Kazakhstan.

According to the head of the Kazakh government TIKa, the agency is currently implementing many projects in the territory of Kazakhstan. They cover both the social sphere and business development. In addition, the agency assists in the internship of Kazakhstani specialists in Turkey (www.inform.kz, 2017). The Turkish Agency for Cooperation and Coordination, acting as an instrument of soft power in Turkey, increases the attractiveness of the country in the eyes of the local population. In turn, due to the reorganization of TIKa in 2009, the Yunus Emre Institute was established, which oversees the work of Turkish cultural centers outside Turkey. A similar center operates in Astana. One of the main tasks of these structures is to popularize Turkish culture and language (International Turkic Academy).

Within the framework of soft power, this concept is closely related to public diplomacy. These two concepts are inseparable. The above examples of TURKSOY, the International Turkic Academy,

the Yunus Emre Institute and other organizations confirm this thesis. At the same time, soft power can be advanced not only by the state.

For example, the relatively high popularity of the products of the Turkish film industry, mainly serials, is a reflection of non-public public diplomacy.

The cooperation in the field of education, science and innovations can be considered as the second the most important direction of the Turkish «soft power». Turkey is positioning itself as the future key center for attracting foreign students due to high-quality competitive and innovative education. There are 103 state and 65 private universities in the country that implement a wide range of academic programs (Safonkina, 2014). The creation of joint educational institutions in the countries – the objects of «soft power», primarily in Kazakhstan and Kyrgyzstan – has become a successful practice. In 1991 Yassavi (MKTU) international Kazakh-Turkish University was established in Turkestan. Currently, about 20,000 undergraduate and graduate students from Kazakhstan, Turkey, and other countries in the region study at 11 faculties of the university.

The significant impact of culture activities could be assessed in the medium or long term. These activities help overcome prejudice and stereotypes about Turkey and increase interest to the country and its culture. Cultural diplomacy is carried out in the framework of Turkish foreign policy and is under the jurisdiction of the Ministry of Foreign Affairs. The Ministry of Culture and Tourism is also involved in promotion of Turkish culture abroad. The creation of Turkish cultural centers is the responsibility of the Ministry of Foreign Affairs. The task of creating centers is «to spread Turkish culture, language and art and develop bilateral relations between Turkey and other countries, to help Turkish citizens adapt to the country in which they live». At present, similar centers have been opened in Berlin, Hanover, Cologne, Frankfurt, Almaty, Ashgabat, Sarajevo, Tehran, etc. Turkish literary and language departments and Turkish courses created at foreign universities are provided with lecturers and necessary technical equipment. Several Turkish educational centers operating abroad are coordinated by the Ministry of National Education and TIKA.

Turkey promotes the Turkish language in Kazakhstan, in particular, within the framework of the project «Turkology». According to the data of the Turkish Higher Education Council, since 1992, 3,150 people have been sent from Kazakhstan to Turkey on a free basis from Kazakhstan to study at local universities. Of these, 1388 completed

their studies fully and 658 students continue their studies.

Conclusion

The historical and cultural conditions, the democratic nature of the state, the dynamic economy, the young population, the «zero problem policy» combined with Atatürk's «peace in the home, peace in the world» principle are the basis of Turkey's «soft power». Turkey's soft power strategy can be defined as non-traditional. Traditionally, it is close to the Egyptian state model, characterized by «hard power» and possessing historical and cultural legitimacy and the novelty is determined by the «zero problems policy» with neighboring countries (Efe, 2017).

After Erdogan came to power, Turkish public diplomacy in Kazakhstan received a new impetus. This is mainly due to geopolitical changes, when the role of Turkey started to grow noticeably in the international arena. This was primarily facilitated by a sharp economic recovery. Against this background, Ankara had financial resources to promote its own interests, including through public diplomacy. On the one hand, the Turkic factor, on the other hand, long-established partnerships with Kazakhstan and in general with Central Asian region, have become the driving force of Turkish public diplomacy here.

The issue regarding the institutionalization of Turkish public diplomacy is resolved. In the field of public diplomacy, there are a large number of institutionalized structures whose activities are aimed at implementing Turkey's foreign policy strategy. There are special regulations specifying the forms of public diplomacy in Ankara's foreign policy.

It should be emphasized that Turkish public diplomacy in Kazakhstan cannot be regarded as a phenomenon. Other global and regional players, such as the United States, Russia, China, the EU, etc., are pursuing a similar strategy towards Kazakhstan. Turkish public diplomacy in the republic is part of a large process.

In the increasing competition of regional and global states in Kazakhstan and Central Asia as a whole, the role of public diplomacy, as part of «soft power,» is of key importance for the realization of the priorities of Turkey's foreign policy.

According the analysis Ankara's public diplomacy in the region has been shaped by the historical, cultural and linguistic community of the countries. Turkey competently uses its «soft power» and due to the declared «Turkic brotherhood»

and educational projects it has a good position in Kazakhstan. Over the past decade, Turkey has developed a set of methods for implementing «soft power», which have proven their effectiveness. In the field of promoting culture and language, the great role play the schools with the Turkish language, Turkish history and culture, and the departments of teaching Turkish language in major universities of the target countries, as well as funding for the restoration of historical monuments belonging to Turkish history in the target countries. Turkey supports the conclusion of cooperation agreements between universities, as well as joint research projects in the framework of the implementation of programs of scientific and technical cooperation with countries – the objects of «soft power». Bilateral and multilateral business councils that simplify the activities of Turkish entrepreneurs in the target countries are the main instrument for the development of business relations.

Considering that the main goal of public diplomacy is to improve the image of a country, in the context of this article, it is important to identify the results of Turkish «soft power» in Kazakhstan. In other words, it is necessary to find out Kazakhstan citizens to the Turkish state. Mainly, the main issue is as follows: how the perception of the Turkish state by the Kazakh society has changed, in particular, during the years of independence.

However, it is lack of full-fledged case studies in the open access. Thus, the results of the Turkish «soft power» can only be measured by indirect external signs. In this context, the situation around the Kazakh-Turkish lyceums is the most vivid example. Some time ago in Kazakhstan, the question of the fate of these schools sharply actualized. In particular, some observers write about the possibility of closing the KTL in our republic. Such rumors caused a huge public protest. On the whole, the inhabitants of the country opposed this idea. It was clearly visible on the discussions in social networks. For example, in Facebook, which in recent years has become in some sense a discussion platform for the public, many commentators expressed their disagreement with the likely suspension of the activities of Kazakh-Turkish schools.

The position can also be linked to the results of Turkish public diplomacy. Anyway, ordinary people associate KTL with the policy of Turkish state. As a result, this problem interested not only people (pupils and their parents, the staff of these schools) who are directly related to lyceums, but the entire population as a whole.

In the future, we can expect that the effect of Turkish public diplomacy will only increase. On the one hand, this is due to the fact that the main audience of Turkish «soft power» is Kazakhstani Youth. Thus, over time, when these young people will become more and more actively involved in the social and political life of their country, the results of the strategy of the Turkish state to improve their image in Kazakhstan will become more pronounced. On the other hand, with Turkey's economic gain, its «soft power» will rely on increasing financial resources. This fact, for example, will contribute to the coverage of the wider Kazakh population from the point of view of public diplomacy.

It is known, the Turkish government pays great attention to the issue of allocating educational grants to foreign students. The program started in 2012. Under this program, the Turkish state shall indemnify all expenses of foreign students. In addition, the government provides everyday spendings. Today, 17,500 students from 160 countries of the world are studying under this program in Turkey. What is remarkable, if in 2012 42,000 people applied for this program, then in 2018 this figure already reached 136,000. It is natural that in the future all these students will become a kind of bridge between their home countries and Turkey. This, ultimately, will contribute to the improvement of bilateral relations in the economic, political and cultural spheres. It should be noted that Kazakhstan students are also studying according to the specified program.

In the long term, public diplomacy in Turkey will increasingly affect the improvement of the country's image not only in Kazakhstan, but also in other countries. Despite the absence of any serious research regarding the results of the Turkish «soft power» in Kazakhstan, already today there are visible signs of the continuous improvement of the image of Turkey among the population of the republic.

References

Багдад Амреев стал генсеком ССТГ // https://www.inform.kz/ru/bagdad-amreev-stal-gensekom-sstg_a3377560. – Inform.kz, 2018

Следующий саммит ССТГ пройдет в Баку// <https://24.kz/ru/news/top-news/item/262564-sleduyushchij-sammit-soveta-sotrudnichestva-tyurkoazychnykh-stran-projdet-v-baku>. – 24.kz, 2018

- Турция поддерживает развитие малого и среднего бизнеса в РК – глава представительства ТИКА // https://www.inform.kz/ru/turciya-podderzhivaet-razvitie-malogo-i-srednego-biznesa-v-rk-glava-predstavitel-stva-tika_a3038933. – Inform.kz, 2017
- Aaron Stein. *Turkey's New Foreign Policy: Davutoglu, the AKP and the Pursuit of Regional Order*.- Routledge, 2015 – 1 edition. p. 144-147
- Akdis Muhammet (1999) *Orta Asya Turk Cimhuriyetleri Ile Ekonomik Sosyal kulturler// Dis Ticaret Dergisi [Economic social cultures in Turkish Central Asia] –1999– p.58-59*
- Cankaya Ozden *Bir kitle ilettisim kurumunun tarihi: TRT 1927-2000.- Ankara: Imge kitabivi, [The history of a mass media: TRT 1927-2000. –Ankara, 2015 – p. 67*
- Cull N. *Public Diplomacy» Before Gullion: The Evolution of a Phrase // USC Center on Public Diplomacy// http://uscpublicdiplomacy.org/blog/060418_public_diplomacy_before_gullion_the_evolution_of_a_phrase – 2006*
- Dailysabah. *Turkey ranks second in the world for humanitarian aid, named most generous donor. <https://www.dailysabah.com/turkey/2017/06/21/turkey-ranks-second-in-the-world-for-humanitarian-aid-named-most-generous-donor> – 2017*
- Davutoglu Akhmet. *Yilinugirerken Dis Politikamiz [Our Dis Policy] //www.mfa.gov.tr/site_media/html –2014*
- Fisher G.H. *Public Diplomacy and the Behavioral Sciences. – Bloomington, 1972 – p. 4*
- Gürkan U. *A Brief History of Turkish Media//<https://ulucgurkan.net/2012/09/ortadoguda-ataturk-devrimi> – 2012*
- Hurriyetdailynews *Turkey ranks second in TV series exports: Minister <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-ranks-second-in-tv-series-exports-minister-122562> – 2017*
- I.Kalin *Soft power and public diplomacy in Turkey //http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/ibrahim_kalin.pdf – 2012*
- International organization of Turkic culture // <https://www.turksoy.org/ru/turksoy/about>
- List of countries by GDP (nominal)// [https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_\(nominal\)#cite_note-GDP_IMF-17/](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_(nominal)#cite_note-GDP_IMF-17/)
- Safonkina *Turkey as the new actor of the «soft power» policy// <https://elibrary.ru/item.asp?id=22978732> – 2014*
- Sevin Efe. *Public diplomacy and the implementation of foreign policy in the US, Sweden and Turkey/Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2017 – p. 144-156*
- The World Bank <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=TR/> – 2018

References

- Inform.kz (2018) *Bagdat Amreev stal gensekom SSTG [Bagdat Amreev became the general secretary of the CCTC] Retrieved from https://www.inform.kz/ru/bagdat-amreev-stal-gensekom-sstg_a3377560. (In Russian)*
- 24.kz (2018) *Sleduyushchij sammit Soveta Sotrudnichestva Tyurkoyazychnykh Stran projdet v Baku [The next summit of the CCTC will be hold in Baku] Retrieved from <https://24.kz/ru/news/top-news/item/262564-sleduyushchij-sammit-soveta-sotrudnichestva-tyurkoyazychnykh-stran-projdet-v-baku>. (In Russian)*
- Inform.kz (2017) *Turciya podderzhivaet razvitie malogo i srednego biznesa v RK – glava predstavitelstva TIKА [Turkey supports the development of small and medium enterprises in RK – the head of representative office of TIKА] Retrieved from https://www.inform.kz/ru/turciya-podderzhivaet-razvitie-malogo-i-srednego-biznesa-v-rk-glava-predstavitel-stva-tika_a3038933. (In Russian)*
- Aaron Stein (2015) *Turkey's New Foreign Policy: Davutoglu, the AKP and the Pursuit of Regional Order*.- Routledge; 1 edition.- p. 144-147
- Akdis Muhammet (1999) *Orta Asya Turk Cimhuriyetleri Ile Ekonomik Sosyal kulturler// Dis Ticaret Dergisi [Economic social cultures in Turkish Central Asia] -p.58-59 (In Turkish)*
- Cankaya Ozden (2015) *Bir kitle ilettisim kurumunun tarihi: TRT 1927-2000.- Ankara: Imge bookstore] -p. 67 (In Turkish)*
- Cull N. (2006) *Public Diplomacy» Before Gullion: The Evolution of a Phrase // USC Center on Public Diplomacy// Retrieved from http://uscpublicdiplomacy.org/blog/060418_public_diplomacy_before_gullion_the_evolution_of_a_phrase 18.04.2006*
- Dailysabah (2017) *Turkey ranks second in the world for humanitarian aid, named most generous donor. Retrieved from <https://www.dailysabah.com/turkey/2017/06/21/turkey-ranks-second-in-the-world-for-humanitarian-aid-named-most-generous-donor>*
- Davutoglu Akhmet (2014) *Yilinugirerken Dis Politikamiz [Our Dis Policy], Retrieved from www.mfa.gov.tr/site_media/html (In Turkish)*
- Fisher G.H. (1972) *Public Diplomacy and the Behavioral Sciences. – Bloomington. – p. 4*
- Gürkan U. (2018) *A Brief History of Turkish Media/ Retrieved from <https://ulucgurkan.net/2012/09/ortadoguda-ataturk-devrimi>*
- Hurriyetdailynews (2017) *Turkey ranks second in TV series exports: Minister Retrieved from <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-ranks-second-in-tv-series-exports-minister-122562>*
- I.Kalin (2012) *Soft power and public diplomacy in Turkey/ Retrieved from http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/ibrahim_kalin.pdf*
- International organization of Turkic culture/ Retrieved from <https://www.turksoy.org/ru/turksoy/about>
- List of countries by GDP (nominal)/ Retrieved from [https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_\(nominal\)#cite_note-GDP_IMF-17/](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_(nominal)#cite_note-GDP_IMF-17/)
- Safonkina (2014) *Turkey as the new actor of the «soft power» policy/ Retrieved from <https://elibrary.ru/item.asp?id=22978732>*
- Sevin Efe (2017) *Public diplomacy and the implementation of foreign policy in the US, Sweden and Turkey/Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan – p. 144-156*
- The World Bank (2018) Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=TR/>

Әліпбаев А.¹, Бюжеева Б.², Нұрдынбай С.³, Кахарманова С.⁴

¹тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, e-mail: alipbayev19@gmail.com

²тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, e-mail: bbuzeeva@gmail.com

³магистрант, e-mail: samgar@live.cn

⁴докторант, e-mail: askena8686@gmail.com

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

ШЫҰ ШЕҢБЕРІНДЕГІ МҮДДЕЛЕР МЕН МҮМКІНДІКТЕРДІҢ КЕЙБІР АСТАРЛАРЫ

Бұл мақалада Шанхай ынтымақтастық ұйымы шеңберіндегі мүше-мемлекеттер арасындағы саяси-экономикалық ынтымақтастықтың даму үдерісінің кейбір астарлары қарастырылады. Шанхай ынтымақтастық ұйымы құрылғаннан бері экономикалық, саяси, қауіпсіздік және мәдени ынтымақтастық салаларында бірқатар жетістіктерге қол жеткізілді. Дегенмен де әртүрлі елдердің даму деңгейлерінің біркелкі болмауы, мүше-елдер арасындағы өзара сауда байланысына жәрдемдесудің төмен деңгейде болуы, жалпы ынтымақтастық саласындағы кейбір теңсіздіктердің орын алуына мүмкіндік туғызуда. Қазіргі кезде ШЫҰ шеңберінде көлік тасымалы, энергетика, қоршаған ортаны қорғау, ауылшаруашылық өндірісінің кешені мен шекаралық ынтымақтастық және тағы басқа да салалар бойынша жүзден астам экономикалық бағдарламалар жобаланған. Аймақтық ахуалдың біртіндеп тұрақтануы, мүше мемлекеттердің экономикалық дамуына деген ұмтылысы және мүшелікті кеңейту, ұйымның экономикалық ынтымақтастық әлеуетін айтарлықтай арттырды. Әрине Шанхай ынтымақтастық ұйымының алғашқы кеңеюі, яғни өз қатарына жаңа толыққанды мүше мемлекеттер ретінде Үндістан мен Пәкістанды қосуы, экономикалық ынтымақтастық әлеуетінің артуымен бірге халықаралық ықпалының да ұлғаюын білдіреді. Осыған байланысты Шанхай ынтымақтастық Ұйымы экономикалық және сауда жүйесіндегі келісімдерді одан әрі ілгерілету, инвестициялар бойынша келіссөздерді ынталандыру, көпқырлы үйлестірілген инвестициялық және қаржы жүйесін құру, ынтымақтастық бағыттарын кеңейту, аймақаралық экономикалық ынтымақтастықты дамыту және өзара байланыстыруды жеделдету арқылы өңірлік экономикалық ынтымақтастықты дамытуға мүмкіндік беретін алаң болып табылады.

Түйін сөздер: мемлекет, әлеуметтік-саяси, Шанхай ынтымақтастық ұйымы, өңірлік экономикалық ынтымақтастық, сауда және инвестицияларды жеңілдету.

Alipbayev A.¹, Byuzheyeva B.², Nurdynbai S.³, Kakharmanova S.⁴

¹Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, e-mail: alipbayev19@gmail.com

²Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, e-mail: bbuzeeva@gmail.com

³MA student, e-mail: samgar@live.cn

⁴PhD student, e-mail: askena8686@gmail.com

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

Some aspects of interests and capabilities within the framework of the SCO

In this article some aspects of process of political and economic cooperation between member states within the Shanghai Cooperation Organization are considered. Since creation of the Shanghai Cooperation Organization a member of achievements in the Field of economic, political cooperation, cooperation in safety and culture was reached. Nevertheless, the uneven level of development in the different countries and the low level of cooperation between member states was resulted in some inequality in

the general cooperation. Now within SCO more than hundred economic programs in the field of transport, power, environmental protection, agricultural production and cross-border cooperation, and many other things are developed. Gradual stabilization of a situation in the region, aspiration of member states to economic development and expansion of member structure considerably increased the potential of economic cooperation of the organization. Certainly, the first expansion of the Shanghai Cooperation Organization, including inclusion of India and Pakistan as new full member states, will strengthen the international influence along with the potential of economic cooperation. In this regard the Shanghai Cooperation Organization is the platform for assistance to regional economic cooperation by further promotion of economic and trade agreements, encouragement of investment negotiations, creation of the multilateral coordinated investment and financial system, expansion of areas of cooperation, expansion of interregional economic cooperation and acceleration of interaction.

Key words: state, socio-political, Shanghai Cooperation Organization, regional economic cooperation, assistance to trade and investments.

Алипбаев А.¹, Бужеева Б.², Нурдынбай С.³, Кахарманова С.⁴

¹кандидат исторических наук, доцент, e-mail: alipbayev19@gmail.com

²кандидат исторических наук, доцент, e-mail: bbuzeeva@gmail.com

³магистрант, e-mail: samgar@live.cn

⁴докторант, e-mail: askena8686@gmail.com

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

Некоторые аспекты интересов и возможностей в рамках ШОС

В данной статье рассматриваются некоторые аспекты процесса политического и экономического сотрудничества между государствами-членами в рамках Шанхайской организации сотрудничества. Со времени создания Шанхайской организации сотрудничества был достигнут ряд достижений в области экономического, политического сотрудничества, сотрудничества в области безопасности и культуры. Тем не менее, неравномерный уровень развития в разных странах и низкий уровень сотрудничества между государствами-членами привели к некоторому неравенству в общем сотрудничестве. В настоящее время в рамках ШОС разработано более ста экономических программ в области транспорта, энергетики, охраны окружающей среды, сельскохозяйственного производства и трансграничного сотрудничества и многое другое. Постепенная стабилизация ситуации в регионе, стремление государств-членов к экономическому развитию и расширение членского состава значительно повысили потенциал экономического сотрудничества организации. Безусловно, первое расширение Шанхайской организации сотрудничества, включая включение Индии и Пакистана в качестве новых полноправных государств-членов, усилит международное влияние наряду с потенциалом экономического сотрудничества. В этой связи Шанхайская организация сотрудничества является платформой для содействия региональному экономическому сотрудничеству путем дальнейшего продвижения экономических и торговых соглашений, поощрения инвестиционных переговоров, создания многосторонней скоординированной инвестиционной и финансовой системы, расширения областей сотрудничества, расширения межрегионального экономического сотрудничества и ускорения взаимодействия.

Ключевые слова: государство, общественно-политическая, Шанхайская организация сотрудничества, региональное экономическое сотрудничество, содействие торговле и инвестициям.

Кіріспе

Азияның қауіпсіздігіне жағымды әсер ететін екі үрдісті атайтын болсақ, бұл – экономикалық интеграция мен аймақтық біркелкіліктің қалыптаса бастауы. Интеграция бағытындағы аймақтық деңгейдегі өзара әрекеттестік бүгінгі күні ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Өйткені Орталық Азия мемлекеттері бірқатар қиыншылықтарға да тап болуда. Бұл экономика саласында да, саясатта да кездеседі, өйткені әр ел өзіне тән ерекшеліктерге ие. Экономикалық кеңістікте Орталық Азия елдері

толыққанды интеграциялық бірлестік құра алса, бұл аймақтағы беделді саяси қауымдастықтың құрылуына мүмкіндік туғызары анық. Аймақтағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету де күн тәртібіндегі өзекті мәселелердің бірі екендігі даусыз. Себебі аймақ әлемнің жетекші елдерінің геосаяси мүдделерінің түйіскен орталығына айналып отыр. Аймақпен түйісіп жатқан Ауғанстандағы саяси дағдарыс толық аяқталды деп айту қиын, ішкі саяси тартысты тежеуде америкалық күштер қандай да бір рөл атқарғаны айқын, енді алдағы көктемде олар бұл аймақты толық тастап шығатын болса, сириялық аумақтан ауытқыған

содырлардың басым тобы осы аймақты панаулауы хақ. Олай болса олармен арадағы ішкі талас-тартыстың шегі Орталық Азия елдерінің де аумағын шарпып өтері сөзсіз. Бұл аймақтағы экономикалық өзара әрекеттестіктің өзін әскери-саяси қауіпсіздікті қамтамасыз етпей тиімді дамыту мүмкін еместігін көрсетеді. Қандай да саяси шиеленісу байқалса болды, сыртқы күштердің аймаққа қатысты белсенділігі де арта түсетінін білеміз. Осы ретте сыртқы күштердің тікелей қатысуынсыз-ақ ішкі аймақтық мәселелерді барлық мүше елдердің мүддесіне сай тиімді шеше алатын саяси құрал тетігін іздеу маңызды мәселелердің біріне айналды.

Тәуелсіз мемлекеттер ретінде алғашқы аяқ басқан сәттен бастап Орталық Азия елдері осы аймақтық және ұлттық қауіпсіздік мәселесімен бетпе-бет келді. Аймақтың қауіп-қатердің тоғысқан өңіріне жақын орналасуы, яғни аумақтық талас-тартыс, лаңкестік, экстремизм, заңсыз есірткі айналымы сияқты құбылыстардың етек алған аймақтармен шектесуіне байланысты қауіпсіздік мәселесінде өте мұқияттылықты талап етті. Сол себепті аймақтағы қауіпсіздікті нығайту саласында аймақ елдерінің бірлесе әрекет етуі аса маңызды болды. Заманның талабына сай ортақ қауіпсіздікті қамтамасыз ету, қандай да орын алған шиеленістер мен қақтығыстарды бірлесе шешу халықаралық ұйымдардың күн тәртібіндегі негізгі мәселелерге айналды десе болады.

Қазақстан аймақта саяси тұрақтылық пен экономикалық дамуға қызығушылық таныта отырып, көршілес елдермен көпжақты және екіжақты қарым-қатынастардың өрлей түсуін стратегиялық тұрғыдан тек қолдап келеді. Мемлекеттің ұлттық қауіпсіздік жүйесін саналы негізде қарастыру барысында Қазақстанның дамуындағы геосаяси негіздерді де, ең алдымен еліміздің Ресей мен Қытай сияқты ядролық қаруға ие алып мемлекеттермен шекаралас орналасуын, еуропалық және азиялық өркениетке жақын жатуын ескеруде. Осыған орай еліміз осы көршілес екі елмен бірлесе отырып, аймақтағы басқа да мемлекеттермен Шанхай ынтымақтастық ұйымының аясында өзінің ұлттық мүддесіне сай ынтымақтастықты нығайта түсуде (Декларация о создании Шанхайской организации сотрудничества, 2001).

Орталық Азия аймағындағы интеграциялық үдерістерге Қазақстанның белсенді түрде араласуы, еліміздің экономикалық және саяси тұрақтылық, гүлдену, бәсекеге қабілеттілігін арттыру және ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз

етуі үшін өмірлік қажеттілік шартына айналды. Орталықазиялық және еуразиялық интеграциялық үдерістерді жеделдетудің бастамашысы ретінде еліміз басқаларына қарағанда интеграция әлеуетінің сақталуына, сонымен бірге Орталық Азия аймағының экономикасы жеке жетекші елдердің немесе елдер тобының ықпалында қалып қалмауға көбірек қызығушылық танытуда.

Қалыптасқан әлемдік геосаяси жағдайында, бүгінгі халықаралық және аймақтық сұранысқа сай халықаралық ұйымдардың мәні арта түсіп, аймақтағы қауіпсіздік пен тұрақтылықтың нығайуына ықпал етуде маңызды күшке айналды. Осы тұрғыдан Қазақстан да, Орталық Азияның басқа мемлекеттері де аймақтық интеграцияның үлгісі ретінде Шанхай ынтымақтастық ұйымының (ШЫҰ) құрылымын қалыптастыру мен нығайтуда белсенділік танытты. Сол ретте Қазақстан Шанхай ынтымақтастық ұйымының шеңберінде саяси, экономикалық, мәдени-ізгілікті ынтымақтастықтың өзекті мәселелеріне, сондай-ақ қауіпсіздік пен тұрақтылықты қамтамасыз етуге ерекше көңіл бөліп келеді.

ШЫҰ шеңберіндегі өзара іс-әрекеттер аймақ елдеріне бірқатар аумақтық даулы мәселелерді реттеуге мүмкіндік туғызды. Ал шекара маңындағы қарулы күштерді жоспарлы және ашық қысқарту, кеңестік кезеңнен қалған әскери-саяси ахуалдың екпінін бәсеңдетті. Өйткені сол сәтте Кеңестер одағының ыдырауымен пайда болған егеменді елдердің аумақтық мәселелерін шешу күн тәртібіне шыққан еді. Шекараны делимитациялау мен демаркациялау үдерісі біраз уақытқа созылып кеткен болатын (Сыроежкин, 2014: 252-297). Шанхай бестігінің бас қосуларында қол жеткізілген «Шекара маңындағы әскери саладағы сенім шараларын нығайту туралы келісім (1996 ж.) мен «Шекара маңындағы қарулы күштерді өзара қысқарту туралы келісім (1997 ж.) де ынтымақтастықтың жаңа сатысының нәтижесі еді (Клименко, 2008).

Шекараға қатысты барлық мәселені оңтайлы шешіп алған соң, бұл мемлекеттер бейбітшілік пен жарасымдылыққа қатысты түсініктерінің бір арнадан шығуына орай, енді мемлекетаралық ынтымақтастықтың басқа салаларын да нығайтуға бет бұрды. Нақтылайтын болсақ, «Шанхай бестігі» мемлекеттерінің 2000 жылғы 5 маусымында Душанбеде өткен саммитінің нәтижесінде қабылданған «Душанбе декларациясында» әр қатысушы елдің аумақтағы егемендігі мен қауіпсіздігі жайлы мәселелерімен қоса, құжатта «Шанхай бестігін» «әртүрлі саладағы аймақтық көпжақты ынтымақтастық

құрылымына» айналдыруға деген ұмтылыстары айтылған. Осыған сәйкес, тараптар өзара сенім мен бес мемлекеттің әскери саладағы достық қатынастарын одан әрі нығайту мақсатында, аймақтық бейбітшілік пен тұрақтылықты сақтаудағы біріккен шараларды үйлестіру үшін қорғаныс министрлерінің кеңестерін өткізу жөнінде шешім қабылдайды (Душанбинская декларация глав государств Республики Казахстан, Китайской Народной Республики, Кыргызской Республики, Российской Федерации и Республики Таджикистан, 2001).

Қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласында ШЫҰ аймақтағы тиімді ұйымдардың алдыңғы қатарында десе болады. Өйткені ұйымның алғашқы құрылтайшыларының қатарында екі алып көрші – Ресей мен Қытай болса, кейіннен бұл топқа Үндістан мен Пәкістан қосылды (Индия и Пакистан стали членами ШОС, 2017). Үндістанның мүшелігі ұйымдағы Ресей мен Қытай ұстанымдарына теңгерімдік сипат беретін болса, Пәкістанның қатысуының нәтижесінде аймақтық қауіпсіздікті тұрақтандыру жолында Ауғанстандағы жағдайға ықпал ету мүмкіндігін кеңейте түседі. Қауіпсіздік саласында тұрақтылыққа қол жеткізген жағдайда ғана аймақ елдерінің өзара қарым-қатынастары нығая түсіп, экономикалық даму қарқыны арта түсері сөзсіз.

Теориялық-әдістемелік шолу

Халықаралық ұйым шеңберіндегі саяси-экономикалық, қауіпсіздік, өзара қарым-қатынастар аясындағы өзекті мәселелердің түп-тамырын зерделеу барысында бихевиоризм, институционализм, сондай-ақ статистикалық, саяси-құқықтық және әртүрлі сараптамалық бағалау технологиялары кеңінен пайдаланылды. Бүгінгі күн тәртібіндегі кейбір маңызды сәттердің қарама-қайшылықтары мен экономикалық даму қарқынын жан-жақты қарастыруға мүмкіндік туғызған аналитикалық тәсілді атап өтуге болады. Аймақтық экономикалық жағдайдың жақсаруын теоретикалық және әдістемелік тұрғыдан зерттеудің негізін ең алдымен салыстырмалы сараптамалар құрады. Сол ретте айқындағаннан кейін ғана мемлекеттер арасындағы интеграциялық үдерістердің нәтижесі туралы тиімді тұжырымдама жасауға болады. Салыстырмалы сараптама өз кезегінде тарихи шолумен толықтырылды, оның қажеттілігі бүгінгі ынтымақтастықтың аймақ елдері үшін қаншалықты қажет екендігін жақсырақ түсіну

үшін нақтылы тарихына үңілумен дәйектеледі. Сол себепті мәселені талдау барысында тарихи әдістеме кеңінен қолданылды. Қоғамдық құбылысты зерттеудің әдістемелік негізі ретінде, сондай-ақ диалектикалық әдістермен бірге жүйелі сараптау әдісін де атап өтуге болады. Бұл жерде сарапталынатын құбылыстар негізінен өзіне тән қарқындылығымен және өзара тәуелділігімен ерекшеленді.

Пікірсарап пен нәтижелер

ШЫҰ-ның мүше-мемлекеттері ынтымақтасу аясының барлық үш бағытына да: қауіпсіздік, сауда-экономикалық және мәдени-гуманитарлық бағыттарға мүмкіндігінше кең көлемде көңіл бөлуге ұмтылуда. Жалпы ШЫҰ шеңберінде көлік тасымалы, энергетика, қоршаған ортаны қорғау, ауылшаруашылық өндірісінің кешені мен шекаралық ынтымақтастық және тағы басқа да салалар бойынша жүзден астам экономикалық бағдарламалар жобаланған. 2007 жылы ШЫҰ мемлекеттері үкімет басшылары 20 жылға арналған «Көпжақты сауда-экономикалық ынтымақтастық Бағдарламасына» қол қойған болатын (Лукин, 2007: 12). Бұл жобаның түпкі мақсаты бірте-бірте тауарлар мен капитал, қызмет және технологиялардың еркін айналымын жүзеге асырып, еркін сауда өңірлерін құру. Кезінде ШЫҰ шеңберінде құрылған Іскерлік Кеңесінің де негізгі мақсаты – қаржы, ғылыми-техникалық, энергетика, транспорт, коммуникация, ауылшаруашылығы және сауда саласында ынтымақтастықты дамытуға бағытталған.

Шанхай Ынтымақтастық Ұйымының мүше мемлекеттерінің аймақтық саяси ахуалдың біртіндеп тұрақтануына орай мүшелікті кеңейтуі, экономикалық ынтымақтастық әлеуетін айтарлықтай тиімді арттыруға деген ұмтылысымен қатар жүруде. Аймақтағы қауіпсіздікке қатысты ішкі саяси жағдай тұрақты десе болады. Біріншіден, Ресей мен Орталық Азия елдері ішкі саяси жүйені құруды жеделдетіп, ішкі жағдайды қатаң басқарумен ішкі тұрақтылықты қолдаудың негізінде әрқашан да «түрлі-түсті революцияға» қарсы сақ бола білді. Сол ретте Ресейде қалыптасқан ішкі оппозиция әлсіз және шашыраңқы, соңғы сайлауда Путин қайта сайланып, алдағы алты жыл мерзіміне ресейлік саяси жағдай тұрақтылыққа ие болады. Өзбекстан, Қырғызстан және Қытайдағы саяси өтпелі кезең әлдеқайда «жұмсақ» сипатта жүзеге асты. Өзбекстан президенті болып Шавкат Мирзиёев сайланғаннан кейін,

ол көптеген жылдар бойы елде жиналып қалған қарама-қайшылықтарды әлсірететін, әлеуметтік жағдайды тұрақтандыратын, ел ішінде билікті нығайтатын бірқатар реформалар жүргізді. Өз кезегінде Қазақстандық билік те өз ұстанымдарын нығайтып, саяси тұрақтылықты бекіте түсті. Екіншіден, Орталық Азия елдері экономикалық және қауіпсіздік мәселесінде Қытай мен Ресейге көп тәуелді екені белгілі. Өйткені АҚШ пен Батыс елдерінің Орталық Азия елдеріне қатысты ықпалының әлсіреуі, Қытай мен Ресейдің аймақтағы ықпалын арттырды. Үшіншіден, Орталық Азия елдерінің арасындағы қарама-қайшылықты мәселелер өз шешімін табуға. Өзбекстанның жаңа билігі Қырғыз Республикасымен, сондай-ақ Тәжікстанмен өзара ынтымақтастықты жаңа деңгейге көтере алды. Қырғыз Республикасымен шекара мәселесі реттелсе, Ташкент пен Душанбе арасындағы тығыз байланыстың куәсі ретінде тұрақты түрде тікелей ұшақ қатынастары жанданды. Орталық Азиядағы аумақаралық шекараларға қатысты ұзаққа созылған шиеленісті мәселелердің ауқымы азайып, қоршаған орта мен су мәселесіне қатысты өзара тиімді шешімдер қабылдана бастады. Төртіншіден, Орталық Азия ислам экстремистік қатері мен ауғандық мәселеден қорғануы тиіс. Өйткені Орталық Азия елдерінде лаңкестік қозғалысының кең етек алу мүмкіндігі өте жоғары, оған ең алдымен ауғандық лаңкестік ошағының жақын орналасуы. Америкалық күштердің елден шығуына байланысты, сириялық аумақтағы лаңкесшіл топтарды ығыстыра бастауы, алдағы ауған мәселесінің жаңа деңгейге шығуына басты себеп болуы ықтимал. Дегенмен Орталық Азиядағы қауіпсіздік ахуалын Шанхай Ынтымақтастық Ұйымының мүше мемлекеттерінің белсенділік танытуының негізінде бақылауда ұстау мүмкіндігі де жаңа мүшелердің қосылуы арқылы жүзеге асатын болады. Әрине, аймақ елдерінің экономикалық жағдайын дамытуы мемлекеттердің басты тұғыры екендігін де ұмытпаған абзал.

Соңғы кездегі аймақтағы экономикалық жағдайдың жақсаруы өңірлік экономикалық ынтымақтастықты одан әрі дамытуға ықпал етуде. Біріншіден, Ресей мен Орталық Азия елдерінің экономикасы жалпы тұрақтана бастады. Халықаралық мұнай бағасының өсуіне және Ресейдің дағдарысқа қарсы шараларына орай, Ресей экономикасы 2017 жылы қалпына келіп, оның ішкі жалпы өнімі (ЖІӨ) жыл соңында 1,5% өсті (Российский статистический ежегод-

ник, 2018). Дүниежүзілік банктің 2018-2020 жж. болжамы бойынша Ресей экономикасының орташа жылдық өсу қарқыны шамамен 2% құрайды. Ресей экономикасының қалпына келуі, өз кезегінде Орталық Азия елдерінің экономикасына да оң әсер етері сөзсіз. Соның нәтижесінде 2017 жылғы Қазақстан экономикасының өсімі 4%-ды (Қазақстанның статистика бюросы, 2018), Өзбекстанда – 5,3% құрап (Госкомстат Узбекистана, 2018), осы көлем алдағы жылдарда жалғасын табады дейді. Осындай жағдай Тәжікстан, Қырғызстан және Қытайдың экономикасына да тән.

Сонымен қатар, Шанхай ынтымақтастық ұйымының жаңа мүшелері Үндістан мен Пәкістанның ІЖӨ-де арта түсіп, 2017 жылы \$ 2,439 трлн. және \$ 304,4 млрд құрады, бұл 7,2% және 5,3% өсімге сәйкес келеді (Рейтинг стран по ВВП, 2017). Осыған орай ұйымның барлық мүше-мемлекеттері тұрақтылыққа ұмтыла отырып, жедел дамуға ынталануда. Олар орта және ұзақ мерзімді экономикалық дамудың стратегиялық жоспарларын құрып, шетелдік инвестицияларды тартуға және өзара саудасаттықты кеңейтуге және өңірлік экономикалық ынтымақтастықты кеңейту үшін кең ауқымды даму кеңістігін қамтамасыз етуге жағдай жасауда. Екіншіден, Дүниежүзілік сауда ұйымы (ДСҰ) сияқты көпжақты экономикалық ынтымақтастық тетіктері елдерге экономикалық өзара қарым-қатынастарды тереңдетуге көмектесуде. Қазіргі кезде ДСҰ-ға кіру туралы келіссөздер үдерісінде тұрған Өзбекстаннан басқа Шанхай ынтымақтастық ұйымының мүшелері ДСҰ-ға мүше болып табылады. ДСҰ-ның көпжақты сауда жүйесі мүше мемлекеттер үшін экономикалық ынтымақтастықты жүзеге асырудағы және экономикалық ынтымақтастыққа кепілдіктер беру үшін маңызды алаңға айналуда. Қатысушы мемлекеттер ДСҰ-ның міндеттемелерін қатаң түрде сақтауға және іске асыруға, ішкі сауда мен инвестицияларды ырықтандыру үдерісін жеделдетуге тиіс, содан кейін өңірлік сауданың деңгейін жақсартуға және инвестицияларды ырықтандыру мен жеңілдетуге көмектеседі. Сондай-ақ өңірлік экономикалық және сауда саласындағы ынтымақтастықты да жақсартады.

Әрине қазіргі сәтте қалыптасқан әлемдік саяси-экономикалық ахуал, оның ішінде энергетикалық тасымалдау көздеріне деген халықаралық бағаның құбылмалы болуы, аймақтағы жетекші елдердің бірі болып табылатын Ресейге қатысты АҚШ бастаған батыстық елдердің экономикалық шектеуліктері де Шанхай ынтымақтастық

ұйымы шеңберіндегі мемлекеттер арасындағы экономикалық қарым-қатынастарға кері әсерін тигізуде. Бұл қайшылықты мәселені шешу үшін Ресей мен Орталық Азия елдері экономикалық дамуды ұлттық дамудың басты басымдығы деп санап, Шанхай ынтымақтастық ұйымының аясында көпжақты экономикалық және сауда ынтымақтастығын нығайтуға дайын екендіктерінің кепілі ретінде аймақтық экономикалық ынтымақтастықты аса жоғары деңгейге көтеруде. Ынтымақтастықты кең көлемде нығайту үшін ішкі ынталандыруды күшейтуге талпынуда.

Сонымен бірге, Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше мемлекеттердің даму тұжырымдамалары мен даму стратегиясы да елеулі өзгерістерге ұшырауда. Экономикалық ынтымақтастық ережелерінің институционалдық тетіктерін жетілдіру аса зор мәнге ие болуда. Сол ретте Шанхай ынтымақтастық ұйымы шеңберіндегі Ресей мен Өзбекстанның өңірлік экономикалық ынтымақтастығы ескі кертартпалықты жеңе отырып, жағымды қарым-қатынасқа ауысты. Украиндық саяси дағдарысқа қатысты Батыс елдерінің Ресеймен экономикалық қарым-қатынастарына енгізілген өзгерістерінің салдарынан, бүгінгі халықаралық қоғамдастықта Ресей жаңа басты саяси бағыттарын айқындауда. Бұл Ресейді Шығыс елдерімен ынтымақтастықты нығайтуға итермеледі. Азия аймағымен ықпалдасуы артып, Шанхай ынтымақтастық ұйымы шеңберіндегі өңірлік экономикалық ынтымақтастығына айтарлықтай жаңа серпін берді. Шанхай ынтымақтастық ұйымының өңірлік экономикалық тығыз байланыстарының нығая түсуіне Өзбекстанның жаңа президенті ұстанған ішкі және сыртқы саясаты да жағымды әсер етуде. Әрине Шанхай ынтымақтастық ұйымының алғашқы кеңеюі, яғни өз қатарына жаңа толыққанды мүше мемлекеттер ретінде Үндістан мен Пәкістанды қосуы, экономикалық ынтымақтастық әлеуетінің артуымен бірге халықаралық ықпалының да ұлғаюын білдіреді.

Ең алдымен Үндістан мен Пәкістан ШЫҰ-ның Оңтүстік-Азия бағытындағы жағрапиялық кеңістігін ұлғайтты. Бұл еуразиялық құрылықтың шамамен 70 пайызын қамтып, жалпы халық санын 3,1 млрд. адамға дейін өсіріп, әлем елдері халықтарының 44 пайызын құрады. Енді ШЫҰ елдерінің ЖІӨ жиынтығы әлемдік жалпы ішкі өнімнің бестен бірін алады (Zhang, 2017). Бұл өз кезегінде ШЫҰ-ның экономикалық күші мен әлеуетін одан әрі арттырды. Себебі Үндістан мен Пәкістан елдері Оңтүстік-Азия аймағындағы

экономикалық тұрғыдан зор әлеуетке ие елдер болып табылады. Ал енді олардың ШЫҰ-ға қосылуы Ұлы Жібек жолы экономикалық өңірі үшін маңызды алқап қана емес, нарықтық байланыста Оңтүстік-Азия мен Үнді мұхитын, маңызды кемежайлармен жалғастырушы көпір болатыны хақ. Қытай елінің Сауда министрі осы сәтке қатысты: «Энергия, коммуникация, көлік тасымалы және басқа салалардағы инфрақұрылымдық жобалар желісін тиімді жүзеге асыруға көмектесіп қана қоймай, ыңғайлы және толыққанды аймақтық жалғастырушы желісін қалыптастырып, жергілікті өңірлерде ықпалды көлік тасымалының логистикалық жобаларын ойластыруға түрткі болары анық» – деп атап көрсеткен болатын (The Chinese Minister of Commerce talks about India and Pakistan officially joined Shanghe: regional economic cooperation will face three major opportunities, 2017).

Көпжақты экономикалық және сауда ынтымақтастығының серпіні жақсара түсуде. Ең алдымен, ШЫҰ арасындағы экономикалық ынтымақтастық арнасы артты. Дамушы экономика ретінде Үндістан жедел дамыды, ақпараттық технология мен медицина сияқты өнеркәсіп салалары дамыды, сонымен бірге талаптылар саны да өте мол. Оның сондай-ақ ірі энергетикалық тұтынушы ретінде аймақтық экономикалық ынтымақтастыққа жаңа ынта мен жаңа рең әкелері сөзсіз. Екіншіден, бұл аймақтық сауда мен инвестициялық көмекті ілгерілетуге түрткі болары хақ. Үндістан мен Пәкістан да Дүниежүзілік сауда ұйымының мүшесі болғандықтан олар сауда мен инвестициялық ырықтандыру ережелерінің сақталуына өзіндік әсер етеді. Қытай-пәкістандық еркін сауда өңірі 2007 жылы-ақ қалыптасып болған еді, енді ШЫҰ шеңберіндегі еркін сауда үдерісінің дамуына үлгі болары анық. Үшіншіден, қаржыландыру көзі ұлғая түсті (Sun, 2017). Жергілікті және корпоративті ынтымақтастықтың белсенділігімен бірге көпжақты әріптестіктер де арта түсті. Дегенмен де Үндістан мен Пәкістанның мүшелігі аймақтық экономикалық ынтымақтастықта өзіндік қиыншылықтар әкелетіндігі де белгілі. Өйткені бұған дейін де ШЫҰ көлемінде көптеген аймақтық өзекті мәселелерді шешу жүктелінгендіктен, тәжірибе көрсеткендей кейбір мәселелерді нәтижелі шешуде алты мемлекеттен құралған ұйымда икемсіздік байқалатын. Ал енді ШЫҰ-ның сегіз мүше-мемлекеттері жаңа құрамда барлық саламен бірге экономикалық байланыстарын да заманға сай жаңғыртуға тиіс.

Осыған орай 2013 жылы мәлімделінген Қытай Халық Республикасының «Бір белдеу, бір жол» бастамасы Шанхай ынтымақтастық ұйымының өңірлік экономикалық ынтымақтастығына елеулі ықпал етуде. Осы стратегияның негізінде Қытай әлемдік экономикамен сауда-саттық, инвестиция салу, инфрақұрылым және басқа да даму жобалары арқылы кең көлемде ықпалдасуды көздеуде (One belt, one road tie Asia to Africa and Europe, 2016). Қытайтанушы қазақстандық ғалым Н. Мұқаметханұлы: «Бұл құжатта «Бір белдеу, бір жол» стратегиясын ортаға қоюдың замана жағдайы, ортақ құру қағидалары, ынтымақтастықтың басым бағыттары, ынтымақтастықтың механизмдері, Қытай үкіметінің ол үшін көрсететін белсенділігі мен әрбір аймақтың ашықтық динамикасы нақтыланып, «Бір белдеу, бір жол» стратегиясының мақсаты да анық көрсетілген: экономикалық факторларды тәртіппен еркін айналымға қосу, ресурстарды жоғары деңгейде орналастыру және рыноктарды ішкерлей қосу, жол бойындағы мемлекеттердің экономикалық саясатын жүзеге асырумен сәйкесті түрде, тіпті де кең көлемде, тіпті де жоғары деңгейде, тіпті де терең сатыларда аймақтық ынтымақтастықты дамыту; ортақтасып ашық, толерантты, біркелкі, бәріне де тиімді аймақтық экономикалық ынтымақтастықтың құрылымын қалыптастыру», – деп дәйектейді (Мұқаметханұлы, 2016). Бүгінгі күні «Бір белдеу, бір жол» бастамасының іске қосылуымен-ақ көлік тасымалы, энергетика, қаржы және өндірістік қуат салаларында алғашқы табыстарға ие бола бастады. Бұл салалар, сондай-ақ Шанхай ынтымақтастық ұйымының аймақтық ынтымақтастығының негізгі көзі болып табылады, белгілі бір дәрежеде ол экономикалық ынтымақтастықтың нығаюына жағдай туғызуда. ШЫҰ шеңберіндегі экономикалық ынтымақтастықтың нақты бағыттарын айқындауға негіз болды. ШЫҰ-ға мүше елдердің сауда саласындағы қатынастарын жеделдетуге арналған аймақтық инфрақұрылымдарын құрумен бірге аймақтық интеграциялық үдерістердің ауқымын кеңейту мүмкіндіктері туындады. Өйткені, Шанхай ынтымақтастық ұйымындағы кейбір бақылаушы мемлекеттер мен серіктес елдердің өндірістік құрылымдары жетілдірілмеген, капиталды дамыту тапшылығы орын алған, инфрақұрылымды дамыту әлдеқайда төмен деңгейде. Яғни жедел түрде шетелдік инвестицияларды тартып, елдің ұлттық-экономикалық дамуын қамтамасыз ету қажет. «Бір белдеу, бір жол» бастамасы инфрақұрылымды дамытуға бағытталып, Шан-

хай ынтымақтастық ұйымы шеңберінде өңірлік экономикалық ынтымақтастықты кеңейту мүмкіндіктеріне назар аудары отырып, қаржы алаңын құру үшін өндіріс қуатын кеңейту болып табылады (Min, 2016).

Дегенмен де Шанхай ынтымақтастық ұйымының аймақтық экономикалық ынтымақтастығы бірқатар нәтижелерге қол жеткізгенімен, кейбір ішкі және сыртқы жағымсыз факторлар экономикалық ынтымақтастықтың терең дамуына кедергі келтіруде. Үндістан мен Пәкістанның қатысуы аймақтық экономикалық ынтымақтастыққа да қиындықтар тудыраы сөзсіз.

Бүгінгі күні Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше мемлекеттер сауда және инвестицияны жеңілдету туралы консенсусқа қол жеткізді және өзекті мәселелерді іс жүзінде шешуге тырысуда. Алайда, кедендік рәсімдердің, стандарттаудың, бизнес-мобильділіктің және реттеуші органның төрт басты саласы бойынша әлі күнге дейін әртүрлі мәселелер бар (Gong, 2009). Мұндай тосқауылдардың нәтижесінде тараптардың тиісті саясаты айырықша ерекшеленеді. Стандарттау жағдайында ТМД елдері негізінен қытайлық техникалық стандарттардан айтарлықтай ерекшеленетін кеңестік стандарттарға иелік етеді. Қытайлық компаниялар ресейлік және Орталық Азия елдеріне кіргенде, олар осы өнімнің көрсеткіштерін жинау, аудару, салыстыру және түзетуі қажет. Бекіту, логистика, кедендік рәсімдеу, ақша қаражаттарын қайтару және т.б. бойынша мүше мемлекеттердің талаптары әртүрлі. Олар әр елден өтіп бара жатқанда, көп уақытты алатын және еңбекті қажет ететін жұмысын қайта бастауы керек (Zhang, 2017). Ресейде және Орталық Азия елдеріндегі еңбек визасы рәсімдеріне көп уақыт қана кетіп қоймай, белгілі бір дәрежеде корпоративтік инвестицияларға кедергі келтіреді және техникалық мәселелерді шешуді қажет етеді. Сонымен қатар ТМД елдеріндегі іскерлік ортада бір-ақ экономикалық құрылым бар, нарықтық экономикалық жүйе жетілдірілмеген, мемлекеттік қызмет жүйесі артта қалып отыр, саяси бөлімдердің қызметі де тиімсіз, бюрократиялық сыбайластық әлі де орын алуда, бұл инвестициялық ынтымақтастыққа өзіндік кесірін тигізуде. Дүниежүзілік экономикалық форумының 2016 жылғы Халықаралық саудаға жәрдемдесу жөніндегі жаһандық баяндамасына сәйкес, Шанхай ынтымақтастық ұйымының мүшелері арасында Қытай 136 елдің ішінде 61-орынды иеленсе, ұйымның қалған елдері 90-нан кейінгі орындарға ие (Global Facilitation Report, 2016). Мұның басты себебі Шанхай

Ынтымақтастық Ұйымына мүше мемлекеттердің барлығы дамушы елдер болып табылады және мүше-мемлекеттер арасындағы экономикалық тұрақтылықта үлкен айырмашылық бар. Ішкі жалпы өнімнің немесе сыртқы сауда импортының және экспортының жалпы көлеміне қарамастан, Қытай мен Ресей ұйым ішіндегі «алыптары» болып табылады. Ал Орталық Азияның басқа төрт елін Қытай және Ресеймен салыстыратын болсақ араларындағы алшақтық өте айқын көрінеді. Мүше мемлекеттердің экономикалық күштерінің теңгерімсіздігі елдерге өздерінің экономикалық мүдделеріне негізделген экономикалық даму талаптарына жауап беретін аймақтық экономикалық ынтымақтастық жоспарларын құруға мүмкіндік берді (Wang, 2013). Бұл жоспарлар әртүрлі мазмұнға ие және аймақтық экономикалық ынтымақтастық мақсаттары мен талаптары да әр түрлі. Аймақтық экономикалық ынтымақтастыққа белгілі бір теріс әсерін де тигізуде. Сонымен бірге, Шанхай ынтымақтастық ұйымының экономикалық ынтымақтастығын дамыту бағытына қатысты Қытай мен Ресей арасындағы әрқилы ұстанымдар да аймақтық экономикалық интеграцияның дамуын тежеуде. Яғни, мүше елдердің өңірлік экономикалық ынтымақтастық шеңберіндегі өзара қарым-қатынастарындағы іс-әрекеттер бір-біріне қайшы келетін сәттері де жиі байқалады.

Шанхай ынтымақтастық ұйымының барлық мүшелері әрдайым ресурстық салада ынтымақтасуға ұмтылады және бірнеше екіжақты және көпжақты энергетикалық ынтымақтастық жобаларын жүзеге асыруға талпынуда. Ал ауыл шаруашылығы, қайта өңдеу және өндіру, сондай-ақ қызмет көрсететін салалар сияқты шикізаттық емес салалардағы бірлескен жобалар жеткілікті деңгейде емес. Сол себепті экономикалық ынтымақтастық ауқымын одан әрі кеңейту бағытында жаңа тиімді жолдарды игеру қажеттілігі бүгінгі күн тәртібіндегі өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Осы ретте ұйымға мүше-елдердің экономикалық қайта құрылуы, өңірлік экономикалық ынтымақтастыққа жаңа талаптар енгізуді, соның ішінде шикізат көзімен ғана ынтымақтастықты дамытумен шектелмей, шикізаттық емес салаларды және жоғары технологиялық өнеркәсіптік ынтымақтастықты белсенді түрде дамытуға мүмкіндік туғызудың қажеттілігін ұсынуда.

Соңғы жылдары, кейбір мүше елдердің күшжігерімен Шанхай ынтымақтастық ұйымының шикізаттық емес салалардағы ынтымақтастығы алға өрлеуде. Дегенмен де ол қалыптасып қалған

экономикалық ынтымақтастық саласындағы теңгерімсіздікті толығымен өзгерте қойған жоқ. Болашақта шикізат пен шикізат емес салалар арасындағы айырмашылықты қысқарту Шанхай ынтымақтастық ұйымының экономикалық ынтымақтастығы үшін негізгі басымдық болып табылады.

Қорытынды

Қазіргі уақытта Шанхай ынтымақтастық ұйымын кеңейту үдерісі қауіпсіздік мәселесінің ауқымын да ұлғайта отырып, экономикалық ынтымақтастыққа байланысты алғашқы кездерде кейбір қиындықтарды да тудыруда.

Біріншіден, Шанхай ынтымақтастық Ұйымын кеңейту мүше мемлекеттер арасындағы «консенсусқа» қолжеткізуді күрделендіре түседі. Қазіргі уақытта Шанхай ынтымақтастық ұйымы шеңберінде еркін сауда аймағын құру және Шанхай ынтымақтастық ұйымын қаржыландыру механизмін қалыптастыру сияқты экономикалық және сауда бастамаларының ұзаққа созылуына байланысты Орталық Азия елдерінің арасында көптеген қайшылықтар мен алаңдаушылықтар бар. Жаңадан екі елді қосу туралы шешім ұйымның мүдделік құрылымын да арттыра түсіп, өзара мәмілеге келу үдерісін одан әрі қиындатары айқын.

Екіншіден, бұған дейін жетекшілік сипатта болған қытай-ресейлік екі қозғаушы күштің ара салмағы өзгереді. Шанхай ынтымақтастық ұйымының өңірлік экономикалық ынтымақтастығы әрдайым Қытай мен Ресейдің басшылығымен жүрсе, енді бұл теңгерімдік жағдайға үшінші жаңа ауыр салмақтың қалай әсер етері белгісіз. Ресей президенті В. Путин Ресей мен Үндістанның ерекше стратегиялық серіктесі екенін қанша мәлімдегенімен, Үндістан үкіметі батыстың басты халықаралық мәселелеріне, Қытайдың «Бір белдеу, бір жол» бастамасына, Қытай-Пәкістан қарым-қатынасына ерекше назар аударатындығы айқын.

Кейбір ғалымдар жаңа кеңеюдің кейбір қырларын аша отырып, соның негізінде ең алдымен ШЫҰ-ның іріленуі оның қуаттылығын ғана арттырып қоймай, сонымен бірге нақтылы мақсаттарға жетудегі мүдделер мен мүмкіндіктердің қаншалықты үйлесімді болатындығына күмән келтіреді. Шын мәнінде де бұл ұйым шеңберінде өзекті мәселелерді шешудің өте маңызды жағы. Ғалым Ә. Каукунов: «ШЫҰ-ның жаңа кезеңінде жаңа мәселелер туындайды. Ол мәселелердің ішіндегі ең өзектілері: ұйым шеңберіндегі елдер арасында бәсекелестіктің ар-

туы және нақтылы мәселелер бойынша мәмілеге келе алмауы; Үндістан мен Пәкістан арасындағы шешілмеген қайшылықтар; идеологиялық және тілдік қиыншылықтар. Бұған қоса орталықазиялық елдер үшін – қандайда бір мәселелер бойынша «алпауыт мүшелермен» көзқарастардың бір арнадан шықпаған сәттерінде өз мүдделерін итермелеу үшін тіл табыса алуы. Бұл ШЫҰ көлеміндегі келіссөздердің шексіз созылуына да әкелуі мүмкін», – дейді. Дегенмен де ШЫҰ қуатты ұйымға айналу сатысында қандай да қиыншылықтарға тап болары сөзсіз, ең бастысы аймақтық мүдделер мен мүмкіндіктерді шешуде оңтайлы тетіктерді ойластыруға талпынуы керек.

Ал «шанхайлық үдерістерге» бастамашы болғандардың бірі ретінде Қазақстан Республикасы ШЫҰ-ны Орталық Азиядағы тұрақтылық пен қауіпсіздікті қамтамасыз етудің маңызды

құрамдас бөлігі деп қарайды. Аймақтық интеграция үдерістерін ынталандыру аясында, дәстүрлі және жаңа қауіп-қатерлердің алдын алуда, экономикалық саясатты жүзеге асыруда, энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде, ШЫҰ шеңберіндегі өзара әрекеттестік іс жүзінде Қазақстан үшін қызығушылық туғызуда. Қазақстан Республикасының одан әрі де Шанхай ынтымақтастық ұйымы шеңберінде өз қызметін ыждағаттылықпен ұлғайта түсуі сыртқы саяси бағыттардың жүзеге аса беруіне қолайлы жағдай туғызары айқын. Өйткені Қазақстан Республикасы Шанхай ынтымақтастық ұйымындағы қызметін өзінің сыртқы саясатының басым бағыттарының бірі деп есептейді және ұйымды саяси-экономикалық, мәдени салалардағы аймақтық өзара әрекеттестіктің маңызды құралы мен іс жүзіндегі алаңы деп қарастырады.

Әдебиеттер

- Госкомстат Узбекистана // <https://nuz.uz/ekonomika-i-finansy/32878> – 2018
- Декларация о создании Шанхайской организации сотрудничества /Шанхайская организация сотрудничества // <http://www.sectso.org/RU123/show.asp?id=83> – Шанхай, 14-15 июня 2001
- Душанбинская декларация глав государств Республики Казахстан, Китайской Народной Республики, Кыргызской Республики, Российской Федерации и Республики Таджикистан//Шанхайская организация сотрудничества (Сборник документов). – Алматы, 2001.
- Индия и Пакистан стали членами ШОС//<https://ria.ru/20170609/1496181707.html>. – 9 июня 2017
- Каукенов А. ШОС на новом этапе: что делать Казахстану? // <https://www.zakon.kz/4922376-shos-na-novom-etape-cto-delat.html>. –18 Июня 2018
- Қазақстан статистика бюросы // <http://economy.gov.kz/kk/kategorii/statistika-0>. – 1 Қазан 2018.
- Лукин А.В. У ШОС есть все шансы стать одной из наиболее влиятельных организаций // Бюллетень МИСП. – 2007. №3 (17). – С. 12.
- Мұқаметханұлы Н. «Жібек жолының» жаңғыруындағы «Нұрлы жол» бағдарламасының маңызы жөнінде // «Жаңа Жібек жолы экономикалық белдеуі; Жібек жолы бойындағы мемлекеттердің ынтымақтастығы және тұрақты дамуы» атты халықаралық конференция материалдары. – Алматы, 18-21 мамыр 2016 жыл – Б.20-24.
- Рейтинг стран по ВВП на 2017 год // <http://investorschool.ru/rejting-stran-po-vvp-2017>
- Российский статистический ежегодник // http://www.gks.ru/bgd/regl/b17_01/Main.htm. – 7 мая 2018.
- Сырроежин К.Л. Нужно ли Казахстану бояться Китая: мифы и фобии двусторонних отношений: Монография. – Астана-Алматы, 2014. – 432 с.
- Шанхайская организация сотрудничества: к новым рубежам развития / Сост. А.Ф. Клименко. – 1-ое. изд. – М.: Ин-т Дальн. Вост., 2008. – 400 с.
- China News Network «The Chinese Minister of Commerce talks about India and Pakistan officially joined Shanghe: regional economic cooperation will face three major opportunities», Retrieved from <http://www.chinanews.com/gj/2017/06-10/8246999.shtml>. – 2017.
- Global Facilitation Report. // http://www3.weforum.org/docs/WEF_GETR_2016_report.pdf. – 2017.
- Gong Xinyu, Liu Qingyan: «Analysis of Factors and Causes of Economic Cooperation under the Framework of the Shanghai Cooperation Organization», Journal of Chongqing Technology and Business University (Social Science Edition) – 2009, No. 3.
- Min Keming, Vice Minister of Commerce: Promoting Regional Economic Cooperation of the SCO Together, «China Foreign Investment»– 2016, No. 11.
- One belt, one road tie Asia to Africa and Europe. Africa Report, 28 January 2016.
- Sun Zhuangzhi, etc.: «Shanghai Cooperation Organization Expansion and Economic Cooperation among Member States», Eurasian Economics – 2017, No. 5.
- Wang Zhiyuan, Shi Wei: «Analysis of Major Barriers and Countermeasures of Economic Cooperation of Shanghai Cooperation Organization», Journal of Xinjiang Normal University (Philosophy and Social Sciences Edition) – 2013, No. 6.
- Zhang Jianrong: «The first expansion of Shanghe’s – ‘transfer’ is extraordinary», <http://opinion.huanqiu.com/plrd/2017-06/10811223.html>. – June 9, 2017

Zhang Ning: «Analysis of the Possibility of the Free Trade Zone of the Shanghai Cooperation Organization», Journal of Liaoning University (Philosophy and Social Sciences), – No. 4, 2017.

References

Goskomstat Uzbekistana. [State Statistics Committee of Uzbekistan] (2018) Retrieved from <https://nuz.uz/ekonomika-i-finance/32878>. (In Russian)

Deklaratsiya o sozdanii Shankhayskoy organizatsii sotrudnichestva /Shankhayskaya organizatsiya sotrudnichestva [Declaration of the Establishment of the Shanghai Cooperation Organization / Shanghai Cooperation Organization] (2001) Shanghai: SCO // <http://www.sectsc.org/RU123/show.asp?id=83>. (In Russian)

Dushanbinskaya deklaratsiya glav gosudarstv Respubliki Kazakhstan, Kitayskoy Narodnoy Respubliki, Kyrgyzskoy Respubliki, Rossiyskoy Federatsii i Respubliki Tadjikistan//Shankhayskaya organizatsiya sotrudnichestva (Sbornik dokumentov). [The Dushanbe Declaration of the Heads of State of the Republic of Kazakhstan, the People's Republic of China, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation and the Republic of Tajikistan // Shanghai Cooperation Organization (Collection of Documents).] (2001) – Almaty (In Russian)

Indiya i Pakistan stali chlenami [India and Pakistan become members of the SCO] (2017) Retrieved from <https://ria.ru/20170609/1496181707.html>. (In Russian)

Kaukenov A. SHOS na novom etape: chto delat' Kazakhstanu? [Kaukenov A. SCO in a new level: what Kazakhstan is going to do?] (2018) Retrieved from <https://www.zakon.kz/4922376-shos-na-novom-etape-chto-delat.html>. (In Russian)

Kazakstan statistika byurosy [Statistical Bureau of Kazakhstan] (2018) Retrieved from <http://economy.gov.kz/kk/kategorii/statistika-0>. (In Kazakh)

Lukin A.V. U SHOS yest' vse shansy stat' odnoy iz naiboleye vliyatel'nykh organizatsiy//Byulleten' MISP. [There is no doubt that all the organizations in the world have the right to be a permanent member of the organization. // Bulletin of the MISP.] (2007) №3(17)., -p.12. (In Russian)

Mukhamethanuly N. (2016) «Jibek jolynung» jangyruyndagy «Nurly jol» bagdarlamasyng manyzy joninde // Jana Jibek joly ekonomikalyq beldeui; Jibek joly boiyndagy memleketterding yntymaqtastygy jane turaqty damuy» atty halyqaralyq konferensiya materialdary [The importance of the program «Nurly Zhol» in the modernization of the Silk Road // Materials of the International Conference «New Silk Road Economic Belt, Cooperation and Sustainable Development of Silk Road Countries»]. - Almaty, -B.21-24. (In Kazakh)

Reyting stran po VVP na 2017 god [Rating of countries by GDP in 2017] (2017) Retrieved from <http://investorschool.ru/rejting-stran-po-vvp-2017>. (In Russian)

Rossiyskiy statisticheskiy yezhegodnik [Russian statistical yearbook] (2018) Retrieved from http://www.gks.ru/bgd/regl/b17_01/Main.htm. (In Russian)

Syroezhkin K.L. (2014) Nuzhno li Kazakhstanu boyat'sya Kitaya: mify i fobii dvustoronnikh otnosheniy: Monografiya. [Does Kazakhstan need to be afraid of China: myths and phobias of bilateral relations] -Astana-Almaty. -432 p. (In Russian)

Shankhayskaya organizatsiya sotrudnichestva: k novym rubezham razvitiya / Sost.: A.F. Klimenko. [Shanghai Cooperation Organization: Towards New Frontiers of Development / Comp.: A.F. Klymenko.] (2008) – 1-st. – M.: In-t Dal'n. Vost., – 400 p. (In Russian)

China News Network (2017) «The Chinese Minister of Commerce talks about India and Pakistan officially joined Shanghai: regional economic cooperation will face three major opportunities» Retrieved from <http://www.chinanews.com/gj/2017/06-10/8246999.shtml>.

Global Facilitation Report (2016) Retrieved from: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GETR_2016_report.pdf.

Gong Xinyu, Liu Qingyan (2009) «Analysis of Factors and Causes of Economic Cooperation under the Framework of the Shanghai Cooperation Organization», Journal of Chongqing Technology and Business University (Social Science Edition), No. 3.

Min Keming (2016) Vice Minister of Commerce: Promoting Regional Economic Cooperation of the SCO Together, «China Foreign Investment», No. 11.

One belt, one road tj tie Asia to Africa and Europe. Africa Report, (28 January 2016).

Sun Zhuangzhi (2017), etc.: «Shanghai Cooperation Organization Expansion and Economic Cooperation among Member States», Eurasian Economics, No. 5.

Wang Zhiyuan, Shi Wei (2013) «Analysis of Major Barriers and Countermeasures of Economic Cooperation of Shanghai Cooperation Organization», Journal of Xinjiang Normal University (Philosophy and Social Sciences Edition), No. 6.

Zhang Jianrong (2017) «The first expansion of Shanghai's □ 'transfer' is extraordinary», Retrieved from <http://opinion.huanqiu.com/plrd/2017-06/10811223.html>.

Zhang Ning (2017) «Analysis of the Possibility of the Free Trade Zone of the Shanghai Cooperation Organization», Journal of Liaoning University (Philosophy and Social Sciences), No. 4.

Иембекова М.О.

тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, Нархоз университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: iembek@mail.ru

**ҚАЗАҚСТАН МЕН ҚЫТАЙ АРАСЫНДА
ТРАНСШЕКАРАЛЫҚ ӨЗЕНДЕР МӘСЕЛЕСІ:
ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ РЕТТЕЛУ БАРЫСЫ**

Мақалада Қазақстанның сыртқы саясатындағы өзекті мәселелердің бірі Қытаймен екі ортадағы трансшекаралық өзендер мәселесі қарастырылған. Кейінгі кезде Қытай жағының екі елдің арасындағы Қара Ертіс пен Іле өзеніне қатысты жасап жатқан жұмыстары Қазақстан жағын алаңдатып отырғаны анық. Әсіресе Шыңжаң өлкесіндегі мұнай, газ кендерін игеруде Қара Ертіс-Қарамай каналының салынып, Ертіс өзенінің суын кеңінен пайдаланып жатқаны біздің еліміз үшін экономикалық жағынан да, экологиялық жағынан да салдары болуы әбден мүмкін. Одан басқа Қытай жағы Іле өзеніне қатысты бірнеше жобаларды жүзеге асыруды көздеп отыр. Оның бәрін жүзеге асыратын болса, онда Қазақстанның Шығыс аудандары үшін бұл үлкен қатер. Сондықтан қазіргі кезде екі ел арасындағы трансшекаралық өзендер мәселесіне мән беріп, өзендерді бірігіп пайдалануда халықаралық құқық нормаларына сай өзара ортақ келісімге келуді жүзеге асыру алда тұрған басты міндет екені сөзсіз. Осы тұрғыдан алғанда мақалада Қазақстан мен Қытай арасындағы өзендердің қазіргі жағдайы және осы мәселеге қатысты Қазақстан мен Қытайдың ұстанымдары мен жүргізіп отырған саясаттары талданған. Сонымен қатар екі елдің арасында жүргізіліп жатқан келіссөздердің барысы және оның нәтижелері зерделенген. Автор болашақта осы мәселе екі елдің арасындағы даулы мәселеге айналмас үшін, қазірдің өзінде трансшекаралық өзендердің мәселесін екі жақты дипломатиялық келіссөздер нәтижесінде, халықаралық құқық нормаларына сай, екі елдің де мүддесін ескере отырып тиімді жағдайда шешуді тездетудің қажеттігін негіздейді.

Түйін сөздер: трансшекаралық өзендер, Қазақстан және Қытай, экономика, саясат, экология.

Iembekova M.O.

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, University Narhoz,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: iembek@mail.ru

**Problem of the cross-border rivers between Kazakhstan and China:
current state and courses regulation**

The article deals with the one of the topical issues of Kazakhstan's foreign policy – the problem of transboundary rivers between Kazakhstan and China. In recent years, the measures taken by Chinese side with respect to the rivers along the Black Irtysh and Ili rivers cause serious concern. The construction of the Black Irtysh-Karamay Canal and the extensive intake of water for the development of oil and gas deposits in the Xinjiang area may lead to economic and environmental problems for Kazakhstan. In addition, the Chinese side intends to implement several projects related to the Ili River. If these projects are implemented, there will be a big threat to the eastern regions of Kazakhstan. Therefore, today the most important task is to achieve mutual agreement between the two countries on transboundary rivers, in particular, on sharing of rivers in accordance with the norms of international law. In this regard, the article analyzes the current state of the rivers between the two countries, as well as the positions and policies of Kazakhstan and China in relation to this problem. The course and results of the negotiation process between the two countries have been investigated. The author emphasizes that in order for this

issue not to turn into a controversial issue in the future, it is necessary to speed up bilateral diplomatic negotiations in accordance with international norms, taking into account the interests of the two countries on a mutually beneficial basis.

Key words: transboundary rivers, Kazakhstan and China, economics, politics, ecology.

Иембекова М.О.

кандидат исторических наук, доцент, университет Нархоз,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: iembek@mail.ru

Проблема трансграничных рек между Казахстаном и Китаем: современное состояние и ходы регулирования

В статье рассмотрен один из актуальных вопросов внешней политики Казахстана – проблема трансграничных рек между Казахстаном и Китаем. В последние годы меры, предпринимаемые Китайской стороной в отношении рек Черный Иртыш и Или, вызывают серьезное беспокойство. Постройка канала Черный Иртыш-Карамай и объемный забор воды для разработки месторождений нефти и газа в районе Синьцзян могут привести к возникновению экономических и экологических проблем для Казахстана. Кроме того, Китайская сторона намерена реализовать несколько проектов, связанных с рекой Или. В случае, если данные проекты будут осуществлены, возникнет большая угроза для восточных районов Казахстана. Поэтому, на сегодняшний день важнейшей задачей является достижение взаимного согласия между двумя странами по вопросам трансграничных рек, в частности, по совместному использованию рек в соответствии с нормами международного права. В этой связи, в статье проанализировано современное состояние рек между двумя странами, а также позиции и политики Казахстана и Китая в отношении данной проблемы. Были исследованы ход и итоги переговорного процесса между двумя странами. Автором подчеркивается, для того чтобы данный вопрос в будущем не обернулся спорной проблемой, необходимо ускорить ведение двусторонних дипломатических переговоров в соответствии с международными нормами, учитывая интересы двух стран на взаимовыгодной основе.

Ключевые слова: трансграничные реки, Казахстан и Китай, экономика, политика, экология.

Кіріспе

Күннен күнге адамзат үшін су көздерін игеру, оны барлық қажеттілікке жеткізу жағдайы ең басты мәселеге айналып келеді. Сусыз тіршілік жоқ. Сондықтан су ресурстарын экономикалық жағынан тиімді, экологиялық жағынан таза жағдайда пайдалану мәселесі планета халқы үшін өткір тұрғаны сөзсіз. Осы жағдайда Қазақстан Республикасы мен Қытай Республикасы арасындағы трансшекаралық өзендерді пайдалану мәселесі алаңдатпай қоймайды. Мамандардың зерттеуі бойынша Қытайдан біздің елімізге ағып келетін ірілі-ұсақты өзендердің жалпы саны мыңға жетеді. Олардың ішіндегі ірілерінің саны 23, әсіресе қазіргі кезде үлкен назар аудартып отырғандары Ертіс және Іле өзендері. Қытайдың кейінгі кезде батыс өңіріне ішкергі аймақтардан қытай халқын жаппай көшіруі, Қара Ертіс-Қарамай каналын салып, оны сол аумақтағы мұнай-газ кенін игеруге пайдалана бастауы осы трансшекаралық өзендер суын экономикалық жағынан да, экологиялық жағынан да тиімді пайдалану мәселесін алға қойып отыр.

Осы уақытқа дейін Қытаймен келіссөздердің нәтижесінде тек Қорғас өзенін бірігіп

пайдаланудың тәртібін келісуге қол жеткізілді. Ендігі жерде Қазақстан дипломатиясының алдында Ертіс және Іле өзендері бойынша осындау уағдаластыққа қол жеткізу мәселесі тұр. Осыған байланысты қазіргі күнге дейін екі елдің арасындағы трансшекаралық өзендер мәселесі бойынша қандай шаралар жүргізіліп жатыр, жалпы өзендерді бірігіп пайдалану тәртібін белгілеу мәселесі қалай шешілуде деген сұрақтар төңірегінде зерттеу жүргізілді. Алдымен екі мемлекеттің арасындағы трансшекаралық өзендердің жағдайы қарастырылды, сонымен бірге осы уақытқа дейін жүргізілген келіссөздердің нәтижесі сараланды.

Теориялық-әдістемелік шолу

Қазақстан-Қытай қатынастарындағы шекара аралық өзен мәселелеріне қатысты кейбір маңызды сәттердің қарама-қайшылықтары мен даму қарқынын жан-жақты ашуда аналитикалық тәсілді атап өтуге болады. Мемлекетаралық қарым-қатынастардың өзекті мәселелерін зерделеу барысында статистикалық, саяси-құқықтық және әртүрлі сараптамалық бағалау технологиялары кеңінен пайдаланылды. Екіжақты байланыстарды қарастыру барысында ең алдымен

салыстырмалы сараптамалар пайдаланылды. Салыстырмалы сараптама өз кезегінде тарихи шолумен толықтырылды. Мәселені талдау барысында тарихи әдістеме кеңінен қолданылды. Мақалада көрсетілген бүгінгі күннің өзекті мәселелері негізінен өзіне тән сипатымен ерекшеленіп, екіжақты қарым-қатынастардың деңгейін көрсетті.

Пікірсауап пен нәтижелер

Екі ел арасындағы трансшекаралық өзендер және олардың сипаты. Сарапшылардың пікірінше, Қазақстан Еуразия құрлығының су тапшылығы бар мемлекеттердің бірі болып табылады. Республиканың жер үсті суларының жартысына жуығы (44 км³) көршілес мемлекеттердің аумағынан келеді. Соңғы 15 жылда Қазақстанның табиғи жер үсті су ресурстарының азаю үрдісі байқалады. Ал жалпы жылдық ағыстың барлық мөлшерінің 90% көршілес мемлекеттерден келетін ағыстар (Сулеймен, 2011: 117). Жалпы алғанда Қытайдан Қазақстан территориясына мыңға жуық ірілі ұсақты өзендер ағып келетінін зерттеушілер анықтады. Екі жақтың комиссиясы бірлесе отырып осы өзендердің ішіндегі ең ірі деген 23 өзенді анықтап, сол өзендер бойынша, өзара пайдалану тәртібін келісуге уағдаласты (Казахстан и Китай договариваются о делении трансграничных рек, 2015). Сол өзендердің ішіндегі ең ірілері Ертіс пен Іле өзендері екендігі белгілі. Енді сол өзендердің маңызына тоқтала кетсек. Ертіс өзені – әлемдегі ағыны ең ұзын өзен болып табылады, Қазақстан жерінде Шығыс Қазақстан, Павлодар облыстары арқылы ағады. Жалпы ұзындығы 4248 км, оның 1698 км Қазақстан жерінде. Су алабы 1643 мың км² (Водные ресурсы Казахстана в новом тысячелетии, 2004). Ертіс өзенінің бастауы моңғол Алтайының шығыс беткейлерінде, Моңғолия және Қытай шекарасында орналасқан. Қытайда Қара Ертіс деп аталады және бұл жерде өзен суларының ұзындығы 324 км, ені 20 метр болатын «Қара Ертіс – Қарамай» су каналы арқылы Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданының мұнай-газ саласының орталығы Қарамай қаласына барады (Джамалов, 2010:8). Қара Ертіс өзенінің ағынының бір бөлігі Улюнгур көліне құяды, соның нәтижесінде соңғы жылдары көл аумағы 200 км-ге өскен еді. Ал Қытай жеріндегі «Ертіс-Үрімші» каналы Қара Ертіс суларын мұнай және газдың ірі кен орындары табылған Тарым бассейніне жеткізуге бағытталған (Использование трансграничных рек Казахстана

и Китая, 2017). Қазақстан жеріне келгеннен кейін Зайсан ойпаты арқылы өтіп Зайсан көліне құяды. Зайсан көліне Рудный, Тарбағатай және Сауыр жоталарындағы көптеген өзендер құяды. Осы өзендер арқылы бірнеше рет күшейе отырып Ертіс солтүстік-батыс бағыттан Зайсан көлінен шығып бірінші Бұқтырма ГЭС-не, одан әрі Серебрянск арқылы Өскемен ГЭС-не барады. Ағыстың төменгі жағында Шүлбі ГЭС және Семей қаласы орналасқан. Павлодардың жоғарғы жағында Ертіс суын батысқа қарай ағызатын Ертіс-Қарағанды каналы орналасқан. Трансшекаралық өзендердің тағы бірі ірісі Іле өзені – өз бастауын ҚХР-дағы Тянь-Шянь тауының 3540 метр биіктігінен алады. Текес пен Күнәс өзендерінің қосылуынан пайда болады. Ұзындығы – 1439 км, оның 815 км (56,6 %) Қазақстанның Алматы облысының территориясынан ағып өтеді, облыстың ең ірі өзені болып саналады (Проблемы трансграничных рек между Казахстаном и Китай, 2016). Қазақстанның ірі су көздерінің бірі Балқаш көлінің батыс бөлігіне құяды. Іле өзенінің бойында Қапшағай, Бақанас, Құлжа, Бакбақты елді мекендері орналасқан.

Ертіс өзенінің экономикалық маңыздылығы Қазақстан үшін аса үлкен болып табылады. Ертіс өзенінің бойында Республикамыздың аумағында шамамен 2,5 млн. адам тұрады (Жоламанова, 2007: 35). Осы аумақта еліміздегі ірі өнеркәсіптік орталықтары – Өскемен, Семей және Павлодар орналасқан. Ертіс өзенінің су ресурстары Орталық Қазақстанның аумақтарын сумен қамтамасыз ету үшін пайдаланылады. Сонымен қатар болашақта энергетика, өнеркәсіп, ауыл шаруашылығының дамуы осы өзеннің ресурстарын пайдаланумен тығыз байланысты. Қытай Ертіс өзенінің су ресурстарын пайдалануды арттырса Қазақстан үшін оның теріс салдары экологиялық қана емес, сонымен қатар әлеуметтік-экономикалық сипатқа ие болады. Атап айтқанда, экономикалық-әлеуметтік саладағы келтіретін зардапты жағдайлары:

– Ірі кәсіпорындардың жұмысын тоқтатуға алып келеді;

– Балық және ауыл шаруашылығы секторындағы келтірілетін зиян, астықтың өсірілетін көлемінің азаюы, жайылымдардың деградацияға ұшырауына әкеледі;

– ҚХР мен Қазақстанның кәсіпорындары өз қалдықтарын су ағымына тастау арқылы судың ластануына және су құрамында зиянды заттардың концентрациясының артуына әкеледі. Ол өз кезегінде Ертістің төменгі ағысында тұратын адамдарға суды тұрмыстық жағдайда

қолдануын шектейді. Экологиялық салада келтіретін зардаптары келесілер:

- Климаттың құрғақшылдығы артады;
- Табиғи су балансының және Зайсан көлі ауданындағы табиғи тепе-теңдік бұзылады.

Осыған ұқсас зардаптарды тағы да бір трансшекаралық өзен тудыруы мүмкін, ол – Іле өзені. Осы өзен Қазақстандағы аумағы жағынан ең ірі көлі Балқашты тұщы сумен қамтамасыз етіп отыр және Балқаш көлінің жалпы су ағынының шамамен 73% береді, еліміздің ұлттық экономикасында маңызды рөл атқарады (Қазақстан и Китай отметили прогресс в вопросах использования трансграничных рек, 2017). Балқаш және оның маңындағы халықты, сондай-ақ металлургия және энергетика салаларының кәсіпорындарын сумен қамтамасыз етіп отыр. Егер өзеннің суы ластанып, көлемі азайса, оның өзі аграрлық сектор мен балық шаруашылығына және т.б. секторларға зардап әкеледі. Экологиялық жағынан Балқаштың тартылуы мен судың тұщылығының азаюды Арал теңізінің тарихын қайталауға дейін алып келуі мүмкін, ал мұның өзі үлкен апат болады, себебі Балқаш көлі Қазақстанның орталығы мен оңтүстік-шығыс аймақтарының климатының балансында маңызды рөл атқарады. Сонымен Қазақстан мен Қытай арасындағы өзендердің екі ел үшін экономикалық та, экологиялық та маңызы бар екені көрініп тұр. Сол себепті осы мәселені шешуде екі ел арасындағы саяси диалогты жалғастырып, Ертіс пен Іле өзендеріндегі суды бөлу принциптері жайлы келісімге қол қою үшін дипломатиялық және ведомствоаралық өзара қарым-қатынастарды нығайтып, компромистік шешімдерге қол жеткізу мақсатында жұмысты жалғастыру қажет екені айқын.

Қазақстан мен Қытай арасындағы трансшекаралық өзендер мәселесі бойынша келіссөздерді зерттей келе екі жақ келіссөздер үрдісі үш кезеңге бөліп қарастырылды:

Бірінші кезең 1998-2003 жж.; Екінші кезең 2003-2009 жж.; үшінші кезең 2009-2018 жж. (Халабузарь, 2019). Бірінші кезеңде Қазақстан мен Қытай арасында 1998 жылы алғаш рет трансшекаралық өзендерді пайдалану бойынша ресми келіссөздер басталды және алғашқы кезде оның бес раунды өткізілді. Нәтижесінде трансшекаралық өзендер бойынша сарапшылардың бірлескен жұмыс тобы құрылды. 2000 жылы 6 қарашада Алматы қаласында өткен сарапшылардың 1 отырысында алдын ала 23 трансшекаралық өзендер тізімі, 3 кезеңдік жұмыс жоспары дайындалды.

Нәтижесінде, Астана қаласында 2001 жылы 12 қыркүйекте, Қазақстан мен Қытай үкіметтері арасындағы трансшекаралық өзендерді пайдалану және қорғау жөніндегі ынтымақтастық туралы келісімге қол қойылды (Соглашение между Правительством Республики Казахстан и Правительством Китайской Народной Республики о сотрудничестве в сфере использования и охраны трансграничных рек, 2001). Бұл келісім 2002 жылдың 10 қыркүйегінде Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен № 989 болып бекітілді. Осы келісім-шарт негізінде Қазақстан-Қытай арасында трансшекаралық өзендерді пайдалану және қорғау жөніндегі бірлескен комиссиясы құрылды. Жоғарыдағы айтылғандарды түйіндей келе Қазақстан Республикасы бұл проблемаға Қытайдың назарын аударып және бұл проблеманы келіссөздер арқылы шешуге дайын екендігін көрсетті. Осы отырыстардың нәтижесінде келісімге қой қойылап бұл проблемаға байланысты алғашқы бірлескен комиссия құрылды.

Екінші кезең 2003 жылы 27 қазаннан 31 қазан аралығында Бейжіңде өткен комиссияның 1-ші отырысынан басталды. 2001 жылы 12 қазанда комиссия әзірлеп, қабылдаған «трансшекаралық өзендерді қорғау және пайдалану саласындағы ынтымақтастық туралы» ереженің және халықаралық келісімдерді іске асыру үшін тиісті мәселелерді шешу туралы талқылады. Бірлескен комиссияның отырысында қаралған барлық мәселелер хаттамаға толтырылып, екіжақты тараптар қол қойған болатын. Сондай-ақ, комиссияның бірінші отырысында, 2004 жылға комиссияның жұмыс жоспары қаралған болатын. Кейіннен бұл әр комиссия отырысының әдетті шаруасына айналды. 2004 жылы қазан айында Алматыда комиссияның екінші отырысы өтті. Осы кездесудің нәтижесінде тараптардың өзендерде табиғи апаттар туралы дереу хабардар ету туралы Меморандумға қол қойылды. Осы Меморандум негізінде Бейжің қаласында 2006 жылғы 20 желтоқсанда ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігі мен Қытай Халық Республикасының Су шаруашылығы министрлігі арасында трансшекаралық өзендерде ғылыми-зерттеу ынтымақтастығын дамыту туралы келісімге қол қойылды (Соглашение между Министерством сельского хозяйства Республики Казахстан и Министерством водного хозяйства Китайской Народной Республики о экстренном уведомлении Сторон о стихийных бедствиях на трансграничных реках, 2005). 2005 жылы қазан айында Шанхайда (Қытай) өткен, трансшекаралық

өзендерді пайдалану және қорғау жөніндегі Қазақстан-Қытай бірлескен комиссиясының үшінші отырысында трансшекаралық өзендерде су тасқыны мен мұз құбылыстардың табиғи апаттар туындаған жағдайда, қазақ және қытай арасында, өзара төтенше ақпарат алмасу тәртібін бекітті. Сонымен қатар, отырыста гидростанциялардағы гидрологиялық және гидрохимиялық деректермен алмасып, су жағдайын талдауға 10 ингредиенттер мен басқа да қосымша үлгілерінің стандартты алмасуы өтті. Сарапшылар гидрологиялық және гидрохимиялық байқау нәтижелерін салыстырмалы талдау жүргізді. Қытай тарапымен келіссөздер елеулі нәтижесі Қазақстан ұсынған трансшекаралық өзендерде келісімдер жобаларын талқылау келіссөздің елеулі нәтижесі болды. Қазақстандық тарап трансшекаралық өзендерде, Ертіс және Іле су бөлісу туралы келісімнің жобасын әзірлеп және оны дипломатиялық жолмен қытай жағына жіберу үшін дайын екеніне хабардар етті. Комиссияның төртінші отырысы Алматы қаласында 2006 жылдың қазанында өтті. Бұл кездесуде, ең алдымен қазақстандық тараптың ұсынысы бойынша, өзара мүдделерді және ұзақ болашаққа перспективаларын ескере отырып, трансшекаралық су ресурстарын пайдалану және қорғау мәселелері қаралды. Комиссия жұмысының барысында, Қорғас шекаралық өзен бойындағы бірыңғай «Достық» гидротүйінінің құрылыстағы техникалық мәселелер талқыланды. 2006 жылдың маусым айында Пекинде сарапшы жұмыс топтарының отырыстарына сәйкес комиссияның бесінші отырысы болып өтті. Бұл кездесуде Қорғас бойындағы шекара өзенінің «Достық» гидроэнергетика бірлескен құрылысы талқыланды. Осы кездесуде «Достық» гидротехникалық жоба құрылысының ішкі рәсімдері және де техникалық-экономикалық негіздемесі талқыланды. Сонымен қатар, жұмыс топтарының сарапшылары Ертіс және Текес өзен шекарасындағы гидрологиялық және гидрохимиялық мәліметтермен алмасу туралы уағдаластыққа қол жеткізді. Отырыста сонымен қатар, Ертіс және Текес өзендерінде су тасқыны мен мұз құбылыстардың табиғи апаттар туындаған жағдайда, қазақ және қытай арасында, өзара төтенше ақпарат алмасу тәртібін бекітті.

Комиссияның соңғы отырысы нақты нәтиже көрсете бастады. Бұл көрсеткіш комиссияның алтыншы отырысынан байқала бастады. Мүмкін, бұл 2009 жылы өткен қытай басшысы Ху Цзиньтаоның Қазақстанға іс-сапарынан кейінгі

нәтиже (Гусупбекова, 2009). Қытай басшысының су алмасу және трансшекаралық өзендерді қорғау жөніндегі Н. Назарбаевпен келіссөздер барысында, қазақстандық тарапты осы мәселенің аяқталуына сендірді. Қазақстандық тараптың ұсынысын қолдаған Ху Цзиньтао қолдауымен, комиссияның алтыншы отырысы 4 желтоқсан 2009 жылы Пекинде, Қазақстан-Қытай Ынтымақтастық жөніндегі комитетінің шеңберінде өтті. Қазақстандық делегацияны ҚР Премьер-Министрінің бірінші орынбасары Өмірзақ Шөкеев бастап барса, Қытай тарапының өкілі де жоғары деңгейлі мемлекеттік кеңестің вице-премьері Ван Цишань бастап барған болатын. Бұл факт Қазақстан, трансшекаралық өзендерді пайдалану проблемасын жалпыұлттық деңгейге шығара білді деген сөз. Сондықтан, отырыста трансшекаралық өзендерде су бөлу және қорғау мәселелері кеңінен қаралды. Атап айтқанда, қытай тарабы Ертіс және Іле су бөлу туралы тұжырымдамасының жобасын, трансшекаралық су сапасын бақылау жөніндегі Келісім жобасы және қоршаған ортаның ластануын болдырмау жобасын ұсынды. Айтылған фактілерге сүйене келе, Қазақстан өзінің тату көрші және бұл пробеманы көпке созбай тез шешу керек екенін көрсетті. Қазақстан тарапы пробеманы тек қана техникалық жағынан қарамай жоғары мемлекеттік деңгейге көтеруге көп күш салды. 2009 жылғы Пекинде өткен келіссөздер процесіне Қытай мемлекеттік кеңесінің вице-премьерінің қатысуы Қазақстан дипломаттарының жеңісі болды.

Үшінші кезең 2010 жылы 13 қараша Қарағанды қаласында өткен Қазақстан-Қытай трансшекаралық өзендерді қорғау жөніндегі бірлескен комиссиясының 7-отырысында Іле өзенінің ағыны болып табылатын Қорғас өзенінде «Достық» бірлескен гидро құрылысы туралы келісімге қол қоюдан басталды. (1992-1993 жылдары Қазақстан мен Қытай арасында, Қорғас өзенінде суқоймасының құрылысы туралы келісімге қол қойылғанын атап өткен жөн). Осы гидротүйін арқылы екі жақ үшін де тең мөлшерде су пайдалануға болады деп болжанып отыр. Бұл келісім комиссиясының барлық жұмысындағы ең маңызды нәтижесі болды. 2011 жылғы шілдеде Семей қаласында өткен комиссияның сегізінші отырысында Ертіс бойындағы станцияларды тексерудегі алғашқы нәтижелер қаралды. Осы кездесуде, қазақстандық тараптың ұсынысы бойынша, 2008 жылы келісім негізінде салынып, бүгінде біздің су мүдделерімізге нұқсан келтіріп отырған, Сүмбе

өзеніндегі бөгетті реконструкциялау мәселесі қарастырылды. Ертіс, Іле және Текес өзендерінен алынған салыстырмалы гидрогеологиялық талдау және гидрохимиялық деректер пайда болды. Судың сапасын бірлескен ғылыми зерттеулер мен трансшекаралық өзендердегі басқа да мәселелер туралы сұрақ көтерілді. Кездесуде сондай-ақ, гидро «Достық» гидро құрылысының одан әрі техникалық мәселесі талқыланды. Осылайша, комиссияның жетінші сессиясынан бастап (жоспарлы. – 2011-2014), екі ел арасындағы трансшекаралық өзендерде су бөлу техникалық аспектілері бойынша, нақты бірлескен жұмыс іске аса бастады. 2011 жылы Қазақстан мен Қытай арасындағы трансшекаралық өзендерде, Іле және Ертіс өзен суын 2014 жылға қарай бірлескен шеңберде жұмсау туралы келісімшарт қабылданды.

Қазіргі уақытта Қытай мен Қазақстан арасында біріккен трансшекаралық өзендерді қорғау және қолдану жөніндегі комиссия арқылы су мәселесі талқыланды. Осы күнге дейін комиссия шеңберінде біріккен 9 отырыс өтті. 2011 жылы Қытай және ҚР арасындағы екіжақты келіссөз бойынша «трансшекаралық өзендерді қолдану және қорғау бағытында ынтымақтастық» жөніндегі су қатынастарын реттейтін негізгі ресми құжатқа қол қойылды. Көрсетілген келіссөзден бөлек, 2001 жылдан бүгінгі күнге дейін Қазақстан мен Қытай арасында трансшекаралық өзен ресурстарын рационалды пайдалануды реттейтін 20-дан аса келісімшартқа қол қойылды. Соның ішінде, 6-отырыс барысында (4 желтоқсан 2009 ж. Бейжің қ.) «Ертіс пен Іле өзендеріне субөліну концепциясы» және трансшекаралық су сапасын бақылау және ластануды ескерту жайлы келіссөз» жөніндегі жоба Қытай еліне тапсырылды. 1 наурызда Үрімші қаласында өткен біріккен комиссияның 9-шы отырысының қорытындысы бойынша, белгілі бір келісімшартқа қол жетті. Сонымен қатар, Іле және Текес өзендеріндегі шекара маңындағы гидростаттардан алынған гидрологиялық және гидрохимиялық мәліметтерді алмасып отыруға келісті. Нәтижесінде, бүгінгі күні екі ел арасында су мәселесін шешу жөнінде түпкілікті, барлық керекті нормативті-құқықтық база бар. Дегенмен, Қытай жағы өзіне жүктелген міндеттемелерді жиі орындамауы, біз үшін бірқатар мәселелер кешенін туғызып отыр. Атап айтсақ:

– Қытай үкіметі трансшекаралық өзен ресурстарын бірге қолдану жайлы келісімшартқа қол қоюды және су мәселесін түпкілікті шешімге келуін барынша созырда. Көпжылдық

келіссөздің нәтижесінде, Қазақстан біршама жетістіктерге жеткенін жоққа шығара алмаймыз. 2000 жылдың басында, Қытай үкіметі бұл келіссөздерге аса мән бермесе, қазіргі таңда трансшекаралық өзен мәселесі жоғарғы деңгейде талқыланды. Дегенмен, әзірге керекті нәтиже көрсетіп отырған жоқ, себебі Қытай үкіметі өз желісін жүргізуін жалғастыруда. Қазақстан көптеген мәселелі сұрақтарды шешуінде жеткен жетістіктерге қарамастан, соның ішінде Қорғас өзеніндегі гидротүйіннің құрылысы, дегенмен ірі екі өзендегі субөлуді реттейтін құжатқа қол қойылмау негізгі шешілмеген мәселе болып қалады;

– Қытай үкіметі трансшекаралық суағымын реттеу жөніндегі мәселені тек қана екіжақты келіссөз арқылы шешуді талап етуде. Өз кезегінде, көпжылдық тәжірибеге сүйенетін болсақ, Қытаймен екіжақты келіссөз ешқандай оңтайлы нәтиже бермей отыр. Қазақстан жағы осы мәселені шешу жолында Ресей елінің қызығушылығын есепке ала отырып, осы келіссөздерге Ресейді, мүмкін болса Қырғызстанды ортаға салуға ниетті. Дегенмен, Қытай үкіметі трансшекаралық өзен мәселесін үшжақты форматта қарастыруын мойындамай отыр. Соның ішінде, Қытай елшілері трансшекаралық өзен мәселесін шешу барысында Ресей мен Қазақстан келіссөз барысын болдырмауға тырысып бағуда;

– Қытай үкіметінің Қазақстан мен Қытай арасындағы жан-жақты келіссөздерге басымдылығы, трансшекаралық өзен ресурстарын шешу жөнінде келіссөзге жанама әсер етеді. Сарапшылардың бағымдауына сүйенсек, Қытай үкіметі қай салада болмасын, мейлі трансшекаралық өзендер мәселесі, мейлі заң мәселесі, дипломатия болсын, келіссөздерге өздерінің тәжірибелі сарапшылары мен бақылаушыларын жібереді. Сонымен қатар, Қытай келіссөзге қатысатын сарапшыларын үздіксіз қаржыландырады;

– Қытай елі Қазақстанмен саяси-экономикалық мақсатта үнемі басымдылыққа ие болу үшін, трансшекаралық өзен факторын алға тартуда. 2012 жылдың сәуір айында Шанхай әлеуметтік ғылымдар академиясына қарасты Халықаралық зерттеу орталығының вице-төрағасы Пань Гуанның мәлімдеуінше, екіжақты су ресурстары жөніндегі мәселе ШЫҰ-ның төңірегінде талқыланды, бірақ та Қытай елі трансшекаралық өзендер мәселесі бойынша Қазақстанмен ашық диалогқа дайын (Кудияров, 2013). Осыған орай, Бейжіңнің су

ресурстарының концепциясына қол қоюға дайын екені байқалады, бірақ ҚХР ШҰАР жергілікті үкіметі барынша кедергі келтіріп бағуда. Егер фактілерге сүйенсе, осы жағдайлардың арқасында Қытай билігі трансшекаралық өзен бойындағы гидротехникалық құрылыстардың жоспарлы аяқталуына уақыт ұтуда;

– Қазақстан мен Қытай арасында 20-дан астам келісімшартқа қол қойылғанымен, трансшекаралық өзен ағысын экологиялық реттеу туралы әлі де бір келісімге қол қойылмаған. Бұл жерде атап өтетін жайт, мұздықтардың азаю фактісін есепке ала отырып, жыл сайынғы Ертіс өзенінен бөлініп алынатын су мөлшерінің нормативі туралы келісімшарт. Бүгінгі күнде жылсайынғы субөлу мөлшерін айқындау үшін ведомстваралық деңгейде жұмыстар жүргізілетіні белгілі. Бірақ бұл ведомствалар жасалған жұмыстар жөнінде қорытынды ақпаратты жария етпейді;

– Іле және Ертіс өзен суларын Қазақстан жағы рационалды қолданбауы жағдайдың ушығуына әсер ететін фактілердің бірі. Сарапшылардың пайымдауынша, Қазақстандағы шикізат және өнеркәсіп салаларында суды тиімсіз пайдалану судың көп мөлшерде жұмсалыуына алып келеді (Мұқаметханұлы, 2016).

2018 жылы 7-8 маусым аралығында Қазақстан Президенті Н. Назарбаев Қытайда ресми сапармен болып қайтты. Осы сапар барысында трансшекаралық өзендер мәселесі тағы бір көтеріліп, екі жақ трансшекаралық өзендерді пайдалану және қорғауға қатысты мәселені тездетіп шешуге мүдделі екендіктерін тағы бір білдірісті (Нысанбек, 2018). Осы кездесуде екі жақ Сүмбе өзенінде суды бірлесе пайдалану қондырғысын қайта қалпына келтіру жұмыстарын аяқтау, Қорғас өзеніндегі Шұқырбұлақ (Алмалы) бөгетін жылдам бітіру т.б. мәселелер бойынша келісімге келді.

Қорытынды

Қорыта келгенде, жоғарыда көрсетілген фактілерге сүйенсек, трансшекаралық су мәселесін екі жаққа тиімді түрде шешелуі үлкен сұрақ болып қалмақ. Сонымен қатар, Қытай елінің келіссөз жүргізудегі әдістерінен байқайтын болсақ, Қазақстанға екіжаққа теңдей тиімді келісімге келу үлкен еңбекті қажет етеді. ҚХР орталық билігі Қазақстан ұсынған жобалармен уақыт өте келе бір тоқтамға келетіні жайлы ашық түрде жария еткені сөзсіз. Осы жерде атап өтетін жайт, Қытай қоғамында

Қазақстанмен арадағы трансшекаралық өзен мәселесі жайлы тақырып қозғалмайды. Қытай сарапшы мамандарының негізгі зейіні оңтүстік көршілерімен туындап отырған су мәселесінде.

Қазақстан мен Қытай арасындағы трансшекаралық өзендер мәселесін шешу қазіргі кездегі қажетті мәселе болып отырғандығы сөзсіз. Трансшекаралық өзендер мәселесін шешуде Қытайдың «Трансшекаралық су жолдары мен халықаралық көлдерді күзету және пайдалану туралы» Хельсинки конвенциясына (1992 ж.) қол қоймай отырғанының өзі мәселені тездетіп реттеуге бөгет болып отырғаны сөзсіз (Сыроежкин, 2014). Қытай жағы бұл мәселені екі жақты келісімдер арқылы шешуді көздеп отыр. Осы уақытқа дейін Қазақстан жағы екі елдің арасындағы өзендер мәселесін екі жақты келіссөздер арқылы реттеуге барлық күшін салды. Дегенмен өзендердің уақыт өткен сайын экологиялық және географиялық жағдайларының біртіндеп нашарлауы мәселені тездетіп шешуге шақырады. Трансшекаралық өзендер мәселесін тек қана екі елдің арасындағы келісімдер арқылы ғана емес, сонымен бірге әрбір ел өз территориясындағы су қорын үнемдеп пайдаланып, оның көлемінің азаюына жол бермеудің барлық шараларын жасауға тиіс екендіктерін естен шығармауы қажет. Бұл ретте арнайы мемлекеттік бағдарламалар негізінде нақты шаралар жүргізіліп халықтың да осы мәселені тереңірек түсініп су ресурстарын сақтауға үлестерін тигізетіндей жағдайға жеткізу керек.

Сондықтан бұл мәселені шешуге қалың көпшілік өз пікірлерін білдіруде. Өз кезінде қазақстандық профессор В. Инюшин Ертіс өзенінің еліміздің территориясындағы су қорын қалай үнемдеп пайдалану керектігі туралы өзінің ұсынысын білдірді. Оның ұсынысы бойынша Ертіс өзенінің суын Бұқтырма су қоймасының суларын буланудан сақтау арқылы үнемдеуге болатын көрінеді. Ол үшін Ертіс өзенінің оң жағалауындағы Зайсан көліне шыға берістегі Көлқұт өзенінің ұсақ сағаларын биіктігі 4-5 метр болатын дамбалармен бөгеу қоюға болады. Осының өзі судың булануын едәуір мөлшерде қысқартуға себеп болады және осы жерде пайда болатын қамыстар мен шөптер малға жақсы азық болар еді. Сонымен қатар Зайсан көлінің батыс және шығыс бөлігіндегі ұсақ су сағаларын жоюға болады. Ол үшін осындай кішігірім су көздерін су бетіндегі шөп өскен алаңқайлармен – агрогилромулармен жабуға болады. Бұл агрогилромулардың түбі табиғи абсорбенттер-

ден, яғни адам өмірінде маңызы бар шунгит және цеолиттерден тұрады. Мұндай агрогилромоулар судың булануын 4-5 есе азайтады және су қоймасының суын тазартады. Осындай шаралар арқылы Бұқтырма су қоймасының бетін қолдан жасалған шөпті алаңқайлармен жабатын болса, судың көлемін сақтауға және оның биологиялық құндылығын арттыруға болады. Сөйтіп, Ертістің су қорын өз территориямызда да ұлғайтуға болады екен. Ертістің су қорын сақтауға қатысты келесі ұсыныс ол Ертіс өзені жағалауындағы жерлердегі егістік, бау-бақша ісінде оларды арық арқылы суаруды тоқтатып, суарудың кейінгі жаңа техникасын пайдалану қажет. Ол үшін аэростаттар мен дирижабльдерді пайдалана отырып, тамшылатып және аэрозольдік суаруға дағдылану керек. Мұның өзі біріншіден суды үнемдеуге себеп болады, екіншіден, егістіктің де толығымен біркелкі суарылуына үлкен жағдай жасайды. Ғалымдар мен зерттеушілердің басым көпшілігі трансшекаралық өзендер мәселесінде барлық проблеманы Қытайдан көре бермей, Қазақстан жағы да суды үнемдеп пайдалануда ғылыми-техникалық прогрестің соңғы жетістіктерін кеңірек пайдалана отырып, мәселені сәл де болса жеңілдетуге ұмтылуы керек деген пікірлерін білдірде.

Кейбір зерттеушілер егер Қытай жағы мәселені реттеуді кешіктіріп, ұзартып жіберсе, Қырғызстанды көмекке шақыру керек дегенді де ұсынады. Себебі Қытайдың біраз өзендері өз бастауын Қырғызстаннан алатын көрінеді. Сонымен бірге трансшекаралық өзендер мәселесін кейінгі кезде аймақтық қауіпсіздік пен экономикалық ынтымақтастықты дамытуда көрнекті роль атқарып келе жатқан Шанхай Ынтымақтастығы Ұйымы (ШЫҰ) аясында шешуді ұсынады. Өйткені ШЫҰ қазіргі кезде Қытайдың аймақтағы елдермен сенімді ынтымақтастық кеңістігінің біріне айналғаны анық (Сунь Вэйдун, 2014). Сондықтан осы бір өткір жағдайды ШЫҰ-ның аясында мүше мемлекеттердің қатысуымен қарастыру мәселенің шешілуін тездетуге ықпал етуі мүмкін деген ұсыныстар да жоқ емес. Сонымен бірге су ресурстарын қорғау мәселесі бүкіл әлемдік маңызды мәселе болғандықтан, БҰҰ-ның осы мәселеге қатысты қабылдаған құжаттары мен атқарып жатқан іс-шараларына қолдау жасап, қосылу бірінші кезектегі міндет екендігін

барлық халықтар түсінуі керек. Өзімізге белгілі 2003 жылы БҰҰ-ның Бас Ассамблеясы «Су өмір үшін» деген атпен 2005-2015 жылдарды қамтыған халықаралық онжылдық жарияланды. 2010 жылы желтоқсан айында БҰҰ-ның Бас Ассамблеясының № 154 қарарымен 2013 жыл «Халықаралық су ынтымақтастығы жылы» деп жарияланды. 2012 жыл БҰҰ-ның қарарымен халықаралық су дипломатиясы жылы деп жарияланды. Осы шаралардың барлығы адамзатты су ресурстарымен қамтамасыз ету мақсатынан туындап отырғаны сөзсіз. Сондықтан осындай шараларды басшылыққа ала отырып әрбір ел өз жеріндегі су қорларын барынша таза, табиғи күйінде сақтау шараларын жасағаны дұрыс. Осыған орай Қазақстан мен Қытай арасындағы су ресурстары мәселесінің де екі жақтың да мүддесіне тиімді жағдайда шешілуі өте маңызды жағдай деп білеміз. Осыған байланысты мынадай ұсыныстарды білдіргіміз келеді:

Біріншіден, Қазақстан мен Қытай арасындағы трансшекаралық өзендерді пайдалану мәселесін 1992 жылғы Хельсинки конвенциясы негізінде реттегені екі жаққа да тиімді болады.

Екіншіден, екі елдің арасындағы трансшекаралық өзендер суының гидрологиялық және экологиялық жағдайын бақылап отыратын су энергетикалық консорциум құру керек, оның құрамына екі жақтың да өкілдері кіруі керек.

Үшіншіден, Қазақстан жағы келіссөзге білікті, шебер мамандарды жібере отырып, Қытайдан ағып келетін негізгі жиырма үш өзен бойынша еліміздің мүддесіне қайшы келмейтіндей жағдайда мәселені шешуді ұйымдастыруы қажет.

Төртіншіден, Қытайға біз көмірсутегі ресурсын тасымалдап отырғандықтан, осы мәселені ұстана отырып, олардың да біздің елімізге өзендер мәселесінде жеңілдікпен қарауына мәжбүрлеу қажет.

Бесіншіден, трансшекаралық өзендер мәселесін ШЫҰ аясында талқылап, үшжақты келіссөздер (Ресей, Қазақстан, Қытай) деңгейінде ортақ бір келісімге келу.

Алтыншыдан, халықаралық құқық нормалардың негізінде, сонымен бірге Еуропадағы Дунай, Рейн өзендерін пайдаланудың тәжірибесі негізінде трансшекаралық өзен суларын реттеу мәселесіндегі негізгі құқықтық құжаттарға қол қоюды жылдамдату қажет деп білеміз.

Әдебиеттер

- Водные ресурсы Казахстана в новом тысячелетии. – Алматы: ПРООН, 2004. – С. 23.
- Джамалов Р.Г., Хасиев Р.С. Современные проблемы водного треугольника: Россия-Китай-Казахстан // Природа, 2010. – № 4. – С. 8.
- Жоламанова Г. Роль Шанхайской организации сотрудничества в урегулировании проблемы трансграничных рек между Казахстаном и Китаем // Аналитик, 2017. – №1. – С. 35-36.
- Использование трансграничных рек Казахстана и Китая. – 2017
- Казахстан и Китай договариваются о делении трансграничных рек // <http://bnews.kz/ru/news/politika/> – 2015
- Казахстан и Китай отметили прогресс в вопросах использования трансграничных рек. – 2017
- Кудияров Е. Река Иртыш во взаимоотношениях Казахстана, Китая и России. <http://russiancouncil.ru/blogs/irtysh/>. – 16 июля 2013
- Мұқаметханұлы Н. «Жібек жолының» жаңғыруындағы «Нұрлы жол» бағдарламасының маңызы жөнінде // «Жана Жібек жолы экономикалық белдеуі; Жібек жолы бойындағы мемлекеттердің ынтымақтастығы және тұрақты дамуы» атты халықаралық конференция материалдары – Алматы, 18-21 мамыр 2016 жыл. – 20-24 б.
- Нысанбек У.М. Безопасность водных ресурсов РК: региональные и национальные экологические проблемы // <http://kisi.kz/img/docs/1034.pdf>. – 2018.
- Проблемы трансграничных рек между Казахстаном и Китаем (14.09.2016) // [http:// articlekz.com/article/7251](http://articlekz.com/article/7251).
- Соглашение между Министерством сельского хозяйства Республики Казахстан и Министерством водного хозяйства Китайской Народной Республики о экстренном уведомлении Сторон о стихийных бедствиях на трансграничных реках. // Бюллетень международных договоров Республики Казахстан. – Астана, 4 июля 2005. – №5. – С. 103-105.
- Соглашение между Правительством Республики Казахстан и Правительством Китайской Народной Республики о сотрудничестве в сфере использования и охраны трансграничных рек, Астана. // . – 12 сентября 2001.
- Сулеймен М. Б. «Водные ресурсы как фактор безопасности в центральной Азии» // Вестник КазНУ. Серия МО и МП, 2011. – №1-2(51-52). – 117 с.
- Сунь Вэйдун, Временный Поверенный в делах КНР в Казахстане Краеугольный камень китайско-казахстанского сотрудничества, участник строительства энергетического Шелкового пути – CNPC в Казахстане // Экспресс К. – 2014. – №186 (18025).
- Сыроежкин К.Л. Нужно ли Казахстану бояться Китая: мифы и фобии двусторонних отношений: Монография. – Астана-Алматы, 2014. – 432 с.
- Тусупбекова Л. Казахстан и Китай поделили трансграничных реки. Итоги переговоров Ху Цзиньтао и Н.Назарбаева в Астане // Казахстанская правда, 15 декабря 2009
- Халабузарь О.П. Освещение Казахстанскими СМИ проблемы трансграничных рек Казахстана и Китая, // kisi.kz/ru/categories/geopolitika-i-mezhdunarodnye-otnosheniya –15 Января 2019
- Abdullaev I. Transboundary rivers are always politics//
- By Dr. Selina Ho. Sharing Rivers: China&Kazakhstan // –2017
- Gong Xinyu, Liu Qingyan: «Analysis of Factors and Causes of Economic Cooperation under the Framework of the Shanghai Cooperation Organization», Journal of Chongqing Technology and Business University (Social Science Edition) – 2009, No. 3.
- Kazakhstan focuses on water efficiency to ease water tensions with China// – 2018
- Sebastien Peyrouse. Flowing Downstream: The Sino-Kazakh Water Dispute// <https://jamestown.org/program/flowing-downstream-the-sino-kazakh-water-dispute-2/>.
- Svensson J. China's water policy and the sharing of international rivers in Asia// <http://www.globalwaterforum.org/2018/03/21/q-a-chinas-water-policy-and-the-sharing-of-international-rivers-in-asia/> –2018
- Zhand Hongzhou. Can China Solve Central Asia's Impending Water Crisis?// <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/can-china-solve-central-asias-impending-water-crisis-19289>

References

- Vodnyye resursy Kazakhstana v novom tysyachiletii (2004) [Water resources of Kazakhstan in the new millennium]- Алматы: UNDP – p. 23 (In Russian)
- Dzhamalov R.G.,Khasiyev R.S. (2010) Sovremennyye problemy vodnogo treugolnika: Rossiya-Kitay-Kazakhstan. [Modern problems of the water triangle: Russia-China-Kazakhstan]// Priroda. -№ 4. -S.8. (In Russian)
- Zholamanova G. (2007) Rol Shangkayskoy organizatsii sotrudnichestva v uregulirovaniy problemy transgranichnykh rek mezhdu Kazakhstanom i Kitayem [The role of the Shanghai Cooperation Organization in resolving the problem of transboundary rivers between Kazakhstan and China] // Analitik. -№1. -p.35-36. (In Russian)
- Ispolzovaniye transgranichnykh rek Kazakhstana i Kitaya [The use of transboundary rivers of Kazakhstan and China] (2017), Retrieved from [http:// old. abai. kz/node/12467](http://old.abai.kz/node/12467). (In Russian)
- Kazakhstan i Kitay dogovarivayutsya o delenii transgranichnykh rek [Kazakhstan and China agree on the division of transboundary rivers] (2015), Retrieved from <http://bnews.kz/ru/news/politika>. (In Russian)
- Kazakhstan i Kitay otmetili progress v voprosakh ispolzovaniya trnasgranichnykh rek [Kazakhstan and China have noted progress in the use of transboundary rivers] (2017), Retrieved from <https://ru.sputniknews.kz/politics/20180611/5988419/kazakhstan-china-transgranichnye-reaki.html>. (In Russian)

Kudiyarov Ye. (2013) Reka Irtysh vo vzaimootnosheniyyakh Kazakhstana, Kitaya i Rossii 16 iyulya 2013 [The Irtysh River in relations between Kazakhstan, China and Russia July 16, 2013], Retrieved from <http://russiancouncil.ru/blogs/irtysh/>. (In Russian)

Muhammethanuly N. (2016) «Jibek jolynung» jangyruyndagy «Nurly jol» bagdarlamasyng manyzy joninde // Jana Jibek joly ekonomikalıq beldeui; Jibek joly boıyndagy memleketterding yntymaqtastygy jane turaqty damuy» atty halyqaralyq konferensiya materialdary, 18-21 мамыр 2016 жыл. – Алматы, -B.21-24. (In Kazakh)

Nysanbek U.M. (2018) Bezopasnost vodnykh resursov RK: regionalnyye i natsionalnyye ekologicheskiye problemy [Water security of the Republic of Kazakhstan: regional and national environmental problems], Retrieved from <http://kisi.kz/img/docs/1034.pdf>. (In Russian)

Problemy transgranichnykh rek mezhdru Kazakhstanom i Kitay [Problems of transboundary rivers between Kazakhstan and China] (2016), Retrieved from <http://articlekz.com/article/7251>. (In Russian)

Soglasheniye mezhdru Ministerstvom selskogo khozyaystva Respubliki Kazakhstan i Ministerstvom vodnogo khozyaystva Kitayskoy Narodnoy Respubliki o ekstrennom uvedomlenii Storon o stikhiynnykh bedstviyakh na transgranichnykh rekakh. -Astana, 4 iyulya 2005 g. // Byulleten mezhdunarodnykh dogovorov Respubliki Kazakhstan. [Agreement between the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan and the Ministry of Water Management of the People's Republic of China on emergency notification of the Parties on natural disasters on transboundary rivers. – Astana, July 4, 2005 // Bulletin of international treaties of the Republic of Kazakhstan] (2005) -№5. -p.103-105. (In Russian)

Soglasheniye mezhdru Pravitelstvom Respubliki Kazakhstan i Pravitelstvom Kitayskoy Narodnoy Respubliki o sotrudnichestve v sfere ispolzovaniya i okhrany transgranichnykh rek (Astana, 12 sentyabrya 2001g.) [Agreement between the Government of the Republic of Kazakhstan and the Government of the People's Republic of China on cooperation in the use and protection of transboundary rivers, Astana, September 12, 2001.] Retrieved from <http://www.mfa.gov.kz>. (In Russian)

Suleymen M. B. (2011) «Vodnyye resursy kak faktor bezopasnosti v tsentralnoy Azii» // Vestnik KazNU. Seriya MO i MP, [«Water resources as a safety factor in central Asia» // Vestnik KazNU. Series IR and IL] №1-2(51-52) 117 p. (In Russian)

Sun Veydun, Vremennyy Poverennyy v delakh KNR v Kazakhstane (2014) Krayeugol'nyy kamen kitaysko-kazakhstanskogo sotrudnichestva, uchastnik stroitelstva energeticheskogo Shelkovogo puti – CNPC v Kazakhstane // Ekspres K №186 (18025) ot 10.10.2014. [Charge d'Affaires of the People's Republic of China in Kazakhstan The cornerstone of Chinese-Kazakh cooperation, a participant in the construction of the Silk Road of Energy – CNPC in Kazakhstan // Express K No. 186 (18025) of 10.10.2014.] (In Russian)

Syroezhkin K.L. (2014) Nuzhno li Kazakhstanu boyatsya Kitaya: mify i fobii dvustoronnikh otnosheniy: Monografiya. [Does Kazakhstan need to be afraid of China: myths and phobias of bilateral relations: Monograph] -Astana-Almaty. -432 p. (In Russian)

Tusupbekova L. (2009) Kazakhstan i Kitay podelili transgranichnykh reki. Itogi peregovorov Khu TSintao i N.Nazarbayeva v Astane. [Kazakhstan and China divided the transboundary rivers. Results of the talks between Hu Jintao and N.Nazarbayev in Astana.] // Kazakhstanskaya pravda. (In Russian)

Khalabuzar O.P. (2019) Osveshcheniye Kazakhstanskimi SMI problemy trangranichnykh rek Kazakhstana i Kitaya [Kazakh media coverage of the problems of the transboundary rivers of Kazakhstan and China], Retrieved from kisi.kz/ru/categories/geopolitika-i-mezhdunarodnye-otnosheniya (In Russian)

Abdullaev I. (n.d.) Transboundary rivers are always politics, Retrieved from .

By Dr. Selina Ho. (2017) Sharing Rivers: China&Kazakhstan Retrieved from .

Gong Xinyu, Liu Qingyan (2009) «Analysis of Factors and Causes of Economic Cooperation under the Framework of the Shanghai Cooperation Organization», Journal of Chongqing Technology and Business University (Social Science Edition), No. 3.

Kazakhstan focuses on water efficiency to ease water tensions with China (2018) Retrieved from .

Sebastien Peyrouse (n.d.) Flowing Downstream: The Sino-Kazakh Water Dispute, Retrieved from <https://jamestown.org/program/flowing-downstream-the-sino-kazakh-water-dispute-2/>.

Svensson J. (2018) China's water policy and the sharing of international rivers in Asia, Retrieved from <http://www.globalwaterforum.org/2018/03/21/q-a-chinas-water-policy-and-the-sharing-of-international-rivers-in-asia/>

Zhand Hongzhou. (n.d.) Can China Solve Central Asia's Impending Water Crisis? Retrieved from <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/can-china-solve-central-asias-impending-water-crisis-19289>

Цзинь Сяоли¹, Дуйсекина А.Б.², Ашинова Ж.Е.³

¹ ведущий переводчик, Международная компания по разведке и разработке нефти Sinopec,
Казахстан, г. Алматы

² PhD докторант, e-mail: aidana.d@bk.ru /

³ к.и.н., доцент, e-mail: Ashinova.zhanar@gmail.com

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

**ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
МЕЖДУНАРОДНОЙ ИНИЦИАТИВЫ КИТАЯ
«ОДИН ПОЯС, ОДИН ПУТЬ»**

Сегодня почти все направления экономического и социального сотрудничества между Китаем и странами Азии, Европы, Африки и Латинской Америки обозначены в рамках инициативы «Один пояс, один путь». Инициатива Пояса и пути – это китайский мегапроект международного масштаба, стартовавший в 2013 году, который включает в себя огромное количество участников, и требующий колоссального финансирования. Инициативе придается очень большой вес и ждут от него многого. Несомненно, конечная цель Китая – стать самой сильной державой мира. И все же это не гегемонистская мечта, а мечта конфуцианского характера, которая подчеркивает мирный, консультативный и общепринятый подход к построению гармоничного мира. Инициатива Китая и все усилия по укреплению международного сотрудничества способствуют не только развитию китайской экономики и укреплению его глобального статуса, но также помогают стабилизировать мировую экономическую и политическую ситуацию. В предлагаемой работе рассматривается стратегия инициативы «Один пояс, один путь» и анализируются его геополитические аспекты, при этом уделено внимание роли и месту Казахстана в инициативе Пояса и пути. Авторы отмечают, что несмотря на то, что за пять лет инициатива добилась существенного прогресса, пока еще сложно оценить истинную величину и ожидаемые результаты, и эффективность реализации международного проекта будет зависеть от внутренних факторов политики Китая, также от внешних факторов.

Ключевые слова: инициатива «Один пояс, один путь», стратегия, геополитика, Китай, Казахстан, сотрудничество.

Jin Xiaoli¹, Duisekina A.B.², Ashinova Zh.E.³

¹ lead translator, Sinopec International Petroleum Exploration and Development Co., Ltd
Kazakhstan, Almaty

² PhD student, e-mail: aidana.d@bk.ru

³ candidate of historical sciences, docent, e-mail: Ashinova.zhanar@gmail.com
Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

**Geopolitical Aspects of China's «One Belt, One Way»
International Initiative**

Today, almost all areas of economic and social cooperation between China and the countries of Asia, Europe, Africa and Latin America are designated as part of the One Belt, One Way Initiative. The Belt and Path Initiative is a Chinese mega project of international scope, launched in 2013, which includes a huge number of participants and requires huge funding. The initiative is given a very large weight and expect a lot from him. Undoubtedly, the ultimate goal of China – to become the most powerful nation in the world. And yet this is not a hegemonic dream, but a dream of Confucian character, which emphasizes a peaceful, consultative and generally accepted approach to building a harmonious world. China's initiative and all efforts to strengthen international cooperation not only contribute to

the development of the Chinese economy and strengthen its global status, but also help to stabilize the world economic and political situation. The proposed paper considers the strategy of the initiative «One belt, one path» and analyzes its geopolitical aspects, with attention being paid to the role and place of Kazakhstan in the Belt initiative and path. The authors note that despite the fact that in five years the initiative has made significant progress, it is still difficult to estimate the true value and expected results, and the effectiveness of the international project will depend on internal factors of China's policy, also on external factors.

Key words: initiative «One belt-one way», strategy, geopolitics, China, Kazakhstan, cooperation.

Цзинь Сяоли¹, Дүйсекина А.Б.², Ашинова Ж.Е.³

¹жетекші аудармашы, Сипорес Халықаралық мұнайды барлау және өңдеу компаниясы, Қазақстан, Алматы қ.

²PhD докторант, e-mail: aidana.d@bk.ru

³Т.ғ.д., доцент, e-mail: Ashinova.zhanar@gmail.com

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Қытайдың «Бір белдеу, бір жол» бастамасының геосаяси аспектілері

Бүгінгі таңда Қытай мен Азия, Еуропа, Африка және Латын Америкасы елдерінің экономикалық және әлеуметтік ынтымақтастығының барлық бағыттары «Бір белдеу, бір жол» бастамасы аясында белгіленеді. Белдеу және жол бастамасы – бұл 2013 жылы дүниеге келген халықаралық ауқымдағы қытай мега жобасы, ол көптеген қатысушыларды қамтиды және үлкен қаржыландыруды талап етеді. Бастамаға өте үлкен салмақ түседі және одан көп күтілуде. Әрине, Қытайдың түпкі мақсаты – әлемдегі ең қуатты мемлекет болу. Дегенмен, бұл гегемониялық арман емес, бұл – бейбіт, кеңестік және үйлесімді әлемді құруға жалпы көзқарасқа баса назар аударатын конфуциандық сипаттағы арман. Қытайдың бұл бастамасы және халықаралық ынтымақтастықты нығайту жолындағы барлық іс-әрекеті Қытай экономикасының дамуына және оның ғаламдық мәртебесін нығайтуға ғана емес, сонымен қатар әлемдік экономикалық және саяси жағдайды тұрақтандыруға ықпалын тигізеді. Ұсынылған жұмыста «Бір белдеу, бір жол» бастамасының стратегиясы қарастырылып, оның геосаяси аспектілеріне талдау жасалынады, және Қазақстанның Белдеу және жол бастамасындағы рөлі мен орнына көңіл бөлінеді. Авторлар бес жыл ішінде бастаманың елеулі прогреске қол жеткізгеніне қарамастан, оның шынайы ауқымын және күтілетін нәтижелерін бағалау әлі де қиын екенін, ал халықаралық жобаның тиімділігі Қытай саясатының ішкі факторларына, сондай-ақ сыртқы факторларға да байланысты болатынын атап өтеді.

Түйін сөздер: «Бір белдеу, бір жол» бастамасы, стратегия, геосаясат, Қытай, Қазақстан, ынтымақтастық.

Введение

Китай сегодня занимает передовую позицию в мире по экономической мощи, что сильно влияет на его политический вес. Роль КНР на мировой арене с каждым годом возрастает, и любые действия со стороны Китая мировым сообществом воспринимаются очень серьезно и тщательно обсуждаются, одним из таких глобальных шагов КНР является заявленная председателем КПК КНР Си Цзиньпином «Инициатива «Один пояс, один путь».

7 сентября 2013 года лидер Китайской Народной Республики Си Цзиньпин выступил с речью в Назарбаев Университете в Астане. В своем выступлении под названием «Укреплять дружбу народов, вместе открыть светлое будущее» он объявил о планах Китая создать экономический пояс, который соединит китайский

рынок с Центральной Азией, Ближним Востоком и Европой (Цунсиань, 2014). Его заявление об амбициозной инициативе КНР в казахстанском университете перед Первым президентом РК Нурсултаном Назарбаевым было не случайным, поскольку именно Казахстан оказался важным звеном в осуществлении данного проекта. В своем выступлении он заявил о том, что для налаживания более тесных экономических связей, углубления сотрудничества и расширения пространства развития в евразийском регионе мы должны принять инновационный подход и совместно создать «Экономический пояс Шелкового пути». Это будет большое дело, которое принесет пользу людям всех стран на данном маршруте (МИД КНР, 2013). По мнению Си Цзиньпина, новый экономический пояс соединит экономику Китая с экономикой Запада, станет возрождением древних наземных торговых

путей Великого шелкового пути. Позже данный проект стал известен как инициатива «Экономический пояс Шелкового пути». Помимо этой континентальной инициативы, появились другие инициативы, к примеру «Морской шелковый путь», представленная Си Цзиньпином во время государственного визита в Индонезию в октябре 2013 года. «Морской шелковый путь» направлен на соединение китайских портов с другими портами в Азии и, в конечном итоге, с европейскими. В дальнейшем проекты «Экономический пояс шелкового пути» и «Морской шелковый путь» были сопряжены в инициативе «Один пояс, один путь».

«Один пояс, один путь» – это важный стратегический выбор, сделанный Китаем в свете установления нового мирового порядка и возможностей развития, благодаря накопленному опыту в строительстве инфраструктуры и повышения уровня жизни населения после реформ открытости. Инициатива «Пояса и пути» может быть определена как стратегия и структура развития, в которой основное внимание уделяется массовому развитию инфраструктур, способствующих экономическому сотрудничеству между странами по предлагаемым маршрутам. Стратегия подчеркивает попытку Китая играть более важную роль в мировом сообществе и предопределяет беспроигрышную стратегию в новой международной динамике КНР. Этот план первоначально фокусируется на использовании огромных экономических рычагов Китая для инвестиций за границу, что позволяет экспортировать мощное развитие инфраструктуры и в другие регионы мира. Китай сможет успешно вкладывать капитал и эффективно использовать культурную мягкую силу в процессе реализации инициативы Пояса и пути.

Целью данного масштабного проекта является соединение Китая с Центральной Азией, Европой и странами, расположенными вдоль побережья Индийского и Тихого океанов, построение общества всеобщего благосостояния между Китаем и странами, расположенными вдоль Великого шелкового пути. Данный масштабный проект на сегодняшний день охватывает более 100 стран из трех континентов, их число с каждым годом растет. Можно предположить, что «Один пояс, один путь» побуждает китайское правительство проявить инициативу, чтобы бросить вызов внутренним и международным вызовам в новой ситуации и реализовать новую эру политики открытости Китая. Важной мерой всестороннего открытия является принятие важ-

ных стратегических мер по координации международного и внутреннего сбалансированного развития, и субрегиональной интеграции для достижения региональной интеграции (Цзиньтао, 2012).

По мнению исследователей, одной из причин воссоздания идеи инициативы «Один пояс, один путь» являются внутренние множественные проблемы Китая. С 1978 года, в результате реализации политики реформ и открытости, объявленная премьером Дэн Сяопином, которая была направлена на развитие восточной части КНР, неравномерное региональное развитие между западом и востоком становилось все заметнее (Лэй, 2015:354). Сегодня эта проблема стала одним из самых серьезных вопросов Китая. Концепция экономического пояса Шелкового пути призвана не только стать средством укрепления сотрудничества с соседними странами, но и ослабить разницу между западным и восточным регионами внутри Китая (Инь, 2015:90-99). Таким образом, для достижения на среднем западе Китая стремительного развития нужно ускорить передачу восточных производственных мощностей на запад, раскрыть возможности потенциального сотрудничества между западом Китая и соседними странами (Лэй, 2015:354). Одна из целей международного проекта заключается в создании трансевразийского сухопутного моста, что особенно важно для западного Китая (Сяо, 2015:30-59). По мнению лидеров КПК КНР, «Один пояс, один путь» сможет стать хорошим мостом решения проблемы экономического дисбаланса Китая и установления регионального гармоничного развития.

В статье были применены следующие **методы исследования**: общие методы – анализ, синтез, диалектический метод, исторический метод, структурно-функциональный метод, социологический метод. Также при написании работы были использованы частно-научные методы исследования как метод сравнительных анализов.

Основная часть

В соответствии с Белой книгой Китая, выпущенной в марте 2015 года, Инициатива Пояса и пути стремится «содействовать соединению азиатских, европейских и африканских континентов и прилегающих к ним морей, установить и укреплять партнерские отношения между странами, расположенными вдоль Пояса и пути, создавать многомерные, многогранные многоуровневые и сложные сети связи и обеспечить

диверсифицированное, независимое, сбалансированное и устойчивое развитие в этих странах» (Sohu News, 2018).

Выступая в Назарбаев университете, Председатель КНР Си Цзиньпин впервые обозначил концептуальные положения инициативы «Один пояс – Один путь» (МИД КНР, 2013):

1. *Усиление политического согласования.*

Руководствуясь принципом достижения единства мнений при сохранении различий, разрабатываются программы по развитию регионального сотрудничества, конкретные мероприятия по укреплению практического взаимодействия между бизнес-структурами стран-участниц стратегии «Один пояс – Один путь».

2. *Усиление строительства единой дорожной сети.*

Дорожная сеть в рамках стратегии «Один пояс – Один путь» строится ускоренными темпами. Практически завершена магистраль Западный Китай – Западная Европа. На подходе создание сети транспорта, соединяющей восточную, западную и южную Азию, что создает благоприятную возможность экономического развития стран-участниц стратегии «Один пояс – Один путь» и укрепления дружбы между народами.

3. *Усиление торговых связей.*

В экономическом поясе Шелкового пути проживает около 3,0 млрд.чел. Стратегия «Один пояс – Один путь» позволит не только ускорить торговый оборот между странами-участницами, но и значительно сократить торговые барьеры, снизить торговые издержки, ускорить приток инвестиций.

4. *Усиление валютных потоков.*

В 2016 г. юань вошел в корзину резервных валют Международного валютного фонда. Это дало возможность укрепиться не только юаню, но и другим национальным валютам, а также снизить риски на финансовом рынке и повысить конкурентоспособность региональных экономик.

5. *Усиление народных связей.*

Межгосударственные отношения строятся на взаимном расположении народов. Председатель КНР Си Цзиньпин подчеркнул необходимость активизации дружественных контактов для укрепления взаимопонимания.

Сегодня, спустя пять лет после объявления инициативы Пояса и пути, она стала главной стратегией международного сотрудничества Китая, направленной на развитие экономики. На сегодняшний день Китай подписал соглашения

о сотрудничестве с более чем 140 странами и более 30-ти международными организациями. Что еще более важно, инициатива «Один пояс, один путь» дала возможность конкретным и устойчивым достижениям в области создания инфраструктуры, развития торговли и инвестиций, совместного строительства промышленных парков и зон свободной торговли, финансового сотрудничества и культурного обмена, которые способствуют экономическому и социальному прогрессу как Китая, так и сотрудничающих стран (Sohu News, 2018). В качестве первой инициативы, предложенной развивающейся страной для экономического сотрудничества во всем мире, инициатива Пояса и пути отмечает решительную готовность китайского руководства начать новый виток реформ открытости, чтобы более активно участвовать в мировой экономике и повысить роль Китая на мировых экономических и политических аренах.

В то же время мировое сообщество задается вопросом, несет ли инициатива Пояса и пути какой-либо геополитический вес? Ответ однозначен. Как упоминалось выше, основной целью инициативы являлось смягчение напряженности и укрепление взаимного доверия с соседними странами для обеспечения мирных условий для развития Китая. Считается, что более тесные экономические связи и связи между людьми помогают как устранить враждебность, так и содействовать сотрудничеству в области безопасности. В этом смысле инициатива Пояса и пути способствует сохранению благоприятного стратегического пространства для долгосрочного развития Китая.

Однако, это не означает расширение «сферы влияния» Китая, а также не является геополитической стратегией, позволяющей конкурировать с США или любой другой страной за региональное господство. Во-первых, конечная цель инициативы Пояса и пути состоит в том, чтобы содействовать общему развитию на принципах взаимодействия на основе свободной воли и консультаций на равной основе, а не стремиться к власти или контролю с помощью подхода, ориентированного на государство (Flint and Xiaotong, 2016: 1-24). Во-вторых, «Один пояс, один путь» сосредоточен на конкретных деловых или социальных проектах, направленных на укрепление экономических и социальных связей («пять связей») вместо геостратегических элементов, таких как сотрудничество в области политики и безопасности. В-третьих, инициатива Пояса и пути является открытым и всеобъ-

емлющим механизмом на принципах «широких консультаций, совместного вклада и общих выгод». Инициатива приветствует все желающие страны в участии, и следует общим международным правилам и нормам при привлечении средств, технологий и талантов со всего мира. Таким образом, можно сказать, что инициатива Пояса и пути является геоэкономической стратегией Китая, направленной на укрепление экономического развития и глобального статуса Китая путем содействия региональной интеграции, и создания более объединенной международной системы. В геополитическом аспекте, перед лицом растущих вызовов в мире и стабильности в Азиатско-Тихоокеанском регионе, Китай предпринял активные меры для улучшения своей обстановки в области безопасности и создания прочного и взаимовыгодного регионального порядка безопасности на основе «Новой азиатской концепции безопасности». Хотя правительство Китая не разработало никаких официальных планов, оно подтвердило свое видение продвижения всеобъемлющей платформы для усиленной коллективной безопасности, основанной на согласованном консенсусе основных держав, «подход к консультативному сотрудничеству». Это включает в себя усилия по укреплению взаимного доверия и социально-экономической интеграции. Именно в этом отношении инициатива Пояса и пути играет важную роль.

В связи с этим страны нового Шелкового пути могут быть разделены на три сегмента: первая экономическая зона – это экономическая зона Центральной Азии, включая Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан, Узбекистан, Туркменистан, вторая зона – это кольцевая экономическая зона Центральной Азии, охватывающая Россию, Монголию, Юго-Западную, в том числе Афганистан, Индия, Пакистан, Иран, Азербайджан, Армения, Грузия, Турция, Саудовская Аравия, Ирак и т. д., третья экономическая зона – Евразийская экономическая зона, покрытие Северной Африки и Европы, в том числе Германия, Франция, Великобритания, Италия, Украина, Египет, Ливия, Алжир и т. д. (Анганг, 2014).

Экономическая зона Центральной Азии является важной областью «экономического пояса Шелкового пути». С точки зрения экономического развития, Центральная Азия еще отстает от других стран, также существует целый ряд сложностей политического и социального характера. Центральная Азия находится в центре Евразии, является связующим звеном между Азией и Европой. Страны Центральной Азии с Китаем имеют более чем 3000 километров погранич-

ной полосы, и противостоять общим угрозам как терроризм, экстремизм и сепаратизм, имеют спрос и потенциал для региональной стабильности, природных ресурсов, развития экономического и торгового сотрудничества. С 2001 года с созданием Шанхайской организации сотрудничества Китай уже стал основным торговым и инвестиционным партнером стран Центральной Азии, но их доля по-прежнему может быть увеличена, и потенциал ещё огромный. И таким образом инициатива Пояса и пути способствует открытию и развитию западного региона Китая и экономическому развитию стран Центральной Азии, углублению сотрудничества в области энергоресурсов между Китаем и Центральной Азией, а также содействию цели прогресса, стабильности и процветания в этом регионе. Кольцевая экономическая зона Центральной Азии является важным регионом «экономического пояса Шелкового пути». Эта область не только расположена в центральной части евразийского континента, но и в средней зоне «экономического пояса шелкового пути», у неё есть важное стратегическое значение, для строительства дороги между Азией и Европой. Население в регионе составляет 1,90 миллиарда человек, объём ВВП около 7.5 триллиона долларов (gov.cn/web/ziliao). Особого внимания заслуживает тот факт, что в этом регионе существуют богатый запас нефти и природного газа, Центральная Азия является одним из основных регионов импорта энергоресурсов Китая. Таким образом, кольцевая экономическая зона Центральной Азии является очень важным энергетическим стратегическим регионом партнером в рамках инициативы Пояса и пути.

Для Казахстана, по мнению экспертов, участие в инициативе Пояса и пути имеет огромное значение: во-первых, это углубление политической координации, сопряжение стратегий развития, строительства «Экономического пояса Шелкового пути» и Новой экономической политики «Нурлы жол»; во-вторых развитие беспрепятственной торговли, оптимизация торгово-экономической структуры; в-третьих это ускорение взаимосвязей инфраструктуры, создание логистической сети, в-четвертых способствование денежному обращению, совместное противостояние финансовым рискам; в-пятых, стимулирование взаимного сближения народов, передача дружбы из поколения в поколение (inform.kz/ru, 12).

Китай является вторым крупнейшим торговым партнером, вторым по величине экспортным рынком и поставщиком товаров для Казах-

стана. Китайские учреждения уже предоставили Казахстану кредит на более 50 млрд долларов США, так что Китай выступает крупнейшей страной-источником коммерческого кредита для Казахстана. В 2017 году поезда по маршруту Китай – Европа более 1800 раз пересекли территорию Казахстана, этот показатель вырос на 50% по сравнению с 2016 г., общая сумма стоимости товаров, отправленных из Китая и Казахстана, составила 120 млн долларов США. Помимо этого, Китай создал пять Институтов Конфуция в Казахстане, а Казахстан в свою очередь учредил пять Центров казахского языка и культуры в Китае. Страны также разворачивают сотрудничество в развитии расчетных операций в национальных валютах двух стран и валютном свопе. Согласно официальным данным, в течение 5 лет сумма китайских инвестиций в Казахстан превысила более 29 млрд долларов США, Казахстан стал приоритетной страной для китайских инвесторов. В настоящее время количество китайских компаний, зарегистрированных в Казахстане, достигло 2600, около 600 предприятий осуществляет коммерческую деятельность в этой стране. К.С. Султанов в интервью корреспонденту газеты «Global Times» (одно из ведущих англоязычных изданий Китая) заявил, что благодаря реализации инициативы «Один пояс, один путь» в соответствующих странах было создано свыше 200 тысяч новых рабочих мест, что означает появление новых возможностей и выбора. В Казахстане наблюдается бум изучения китайского языка, а в Китае в настоящее время обучается более 14 тысяч студентов из Казахстана (Деловой Казахстан, республиканская экономическая газета, 14.09.2018).

Елбасы Нурсултан Назарбаев в рамках форума «Один пояс, один путь», который проходил в Пекине в апреле текущего года, подводя итоги пятилетнего участия Казахстана в проекте, дал положительную оценку, отметив, что вовлечение в инициативу оказало колоссальное влияние на развитие стран-участниц, в том числе и для Казахстана.

Результаты и обсуждения

Китайское правительство старается регулярно проводить мероприятия по разъяснению целей и принципов, освещению хода инициативы Пояса и пути, и в настоящее время реализуется большое количество совместных проектов, направленных на укрепление экономических и социальных связей между Китаем и странами-участниками. Тем не менее многие китайские

эксперты считают инициативу слишком амбициозной не только потому, что Китаю не хватает экономической мощи, чтобы руководить такой грандиозной инициативой, но, что более важным является тот факт, что это неизбежно обострит менталитет «китайской угрозы» и приведет к более сбалансированным, если не сдерживающим, шагам Соединенных Штатов и других крупных держав. Они утверждают, что лучший способ поддерживать благоприятную международную обстановку – это оставаться сдержанным на международной арене, одновременно способствуя региональной интеграции с помощью двусторонних или многосторонних подходов, чтобы избежать «чрезмерного расширения» влияния Китая (Руйлинь, 2018). Некоторые исследователи рассматривают потенциальные экономические издержки инициативы и сомневаются, окажутся ли его затраты большими, чем его выгоды, в том числе геополитические, для долгосрочного развития Китая.

Действительно, для страны целесообразно пожертвовать краткосрочными экономическими выгодами для долгосрочных стратегических интересов, и, вероятно, Китай учтет это при заключении сделок с потенциальными партнерами (Руйлинь, 2018). Китайское правительство повторило, что инициатива Пояса и пути не является собственным ребенком Китая, большинство других развивающихся стран, особенно африканских, ищут в Китае дополнительные финансовые и технологические средства, что вызывает много споров в китайском обществе о том, должен ли Китай брать на себя так много обязательств перед другими странами, в то время как его собственное население все еще сталкивается с такими серьезными проблемами, как бедность, неполная занятость и отсутствие финансирования для частных предприятий. Весьма вероятно, что из-за сокращения финансовой базы государственных расходов из-за более медленного экономического роста и более углубляющихся торговых споров с Соединенными Штатами у китайского правительства будет меньше ресурсов, чтобы продвигать инициативу Пояса и пути, даже к краткосрочным экономическим жертвам, что может подорвать готовность других стран участвовать в инициативе.

Более того, за последние пять лет были не только положительные результаты, но и немало отрицательных моментов, в том числе приостановленные проекты из-за изменения политики принимающих стран, отложенные проекты из-за экологических и социальных проблем, прекращение проектов из-за выявленной корруп-

ции. Как предупреждает бывший посол ООН в Китае Ша Цзукан, если эти проблемы не будут эффективно решены, можно будет увидеть нарушение местного законодательства, ухудшение местной окружающей среды, частые забастовки и публичные демонстрации, вплоть до террористических атак (Цзукан, 2017).

Тем не менее, самая большая проблема для инициативы Пояса и пути заключается в его масштабе. Сегодня почти каждый план экономического и социального сотрудничества между Китаем и странами Азии, Европы, Африки и Латинской Америки обозначен в рамках инициативы Пояса и пути; даже предложение Китая по исследованию нового торгового пути через Арктику называется «Шелковый путь на льду». Это придает слишком большой вес и ожидания от самой инициативы, где любой крупный промах в конкретных проектах подорвет доверие людей ко всей инициативе.

Несомненно, конечная цель Китая – стать самой сильной державой и достичь центра мировой сцены, так называемой «китайской мечты». И все же это не гегемонистская мечта, а мечта конфуцианского характера, которая подчеркивает мирный, консультативный и общепринятый подход к построению гармоничного мира. В этом суть побуждения президента Си ко всем народам работать вместе, чтобы способствовать построению «сообщества единой судьбы». Инициатива Китая и другие усилия по укреплению международного сотрудничества не только способствуют китайской экономике и глобальному статусу, но также помогают стабилизировать мировую экономическую и политическую ситуацию, что, в свою очередь, способствует развитию Китая. Таким образом стратегическая элита Китая в целом рассматривает инициативу Пояса и пути как ключ к открытию «окна стратегических возможностей» для мирного развития Китая.

Выводы и заключения

Подводя итоги, можно сделать вывод о том, что новая стратегия Китая для Центральной и

Восточной Евразии, морской Азии и Тихого океана – это первая крупномасштабная инициатива Поднебесной после реформы открытости Китая. Экономически «Один пояс, один путь» создан для содействия расширению экономического сотрудничества через региональный механизм инвестиций в инфраструктуру под руководством Китая, включая АИВ, NDB и Фонд Шелкового пути, с совокупным размером активов в 240 миллиардов долларов, что больше чем размер Всемирного банка.

В геополитическом плане Президент Китая Си Цзиньпин призывает к созданию «Сообщества единой судьбы» среди партнеров инициативы «Один пояс, один путь», что вызывает огромный резонанс в мировой общественности, в том числе среди ученых, занимающихся вопросами глобального мироустройства.

Также необходимо заметить, что за пять лет инициатива добилась существенного прогресса, однако «Один пояс, один путь» все еще находится на стадии развития. Проект очень крупный и масштабный, включает в себя огромное количество участников и требует колоссального финансирования. За короткий период реализации проекта «Один пояс, один путь» пока еще сложно оценить истинную величину и ожидаемые результаты. Эффективность реализации международного проекта будет зависеть как от внутренних факторов политики страны инициатора, так и от внешних, в том числе от колебаний на мировой конъюнктуре.

Республика Казахстан как стратегический партнер и участник данного международного проекта должна разработать взвешенную политику, основанную на прагматизме и нацеленную на взаимовыгодное сотрудничество в рамках данного проекта как с Китаем, так с другими участниками инициативы «Один пояс, один путь». Страна должна выбрать такой подход, по которому рациональные инвестиции в национальную экономику будут оказывать положительные сдвиги в социально-экономическом развитии, в то же время будет сохранены стабильность взаимоотношений и взаимодоверие между Китаем и Республикой Казахстан.

Литература

«Один пояс – один путь» – путь взаимовыгодного развития и совместного процветания Китая и Казахстана, inform.kz // https://www.inform.kz/ru/odin-poyas-odin-put-put-vzaimovyygodnogo-razvitiya-i-sovmestnogo-prosvetaniya-kitaya-i-kazahstana_a3381924 – 2018

Министерство иностранных дел Китайской Народной Республики – 2013 год, пункт 29.

Сотрудничество Китая и Казахстана в рамках инициативы «Один пояс, один путь» принесло богатые плоды, Деловой Казахстан // <https://dknews.kz/selkovyi-put/sotrudnicestvo-kitaa-i-kazahstana-v-ramkah-iniciativy-odin-poas-odin-put-prineslo> – 2018

C. Flint and Zhang Xiaotong, «The Belt and Road and the Innovation of Geopolitical Theory» *Foreign Affairs Review* – 2016, 33(3), pp. 1-24.

Chu Yin, Gao Yuan. China's Belt and Road Initiatives: Three Questions to be Answered – *International Economic Review*. 2015. №2. P.90-99

习近平发表重要演讲 呼吁共建«丝绸之路经济带» http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/zt_674979/dnzt_674981/qtzt/ydy1_675049/zyxw_675051/t1074063.shtml – 2013.

«沙祖康：“一带一路”研究，看得把我急死了[Ша Цзукан: я так обеспокоен нашими исследованиями «Пояса и дороги»] // http://news.ifeng.com/a/20170718/51453071_0.shtml. – Phoenix News, 18 июля 2017

«一带一路”部分沿线国家对中国提出更苛刻的优惠条件 [Некоторые страны, охваченные БРИ, направляют в Китай более жесткие запросы о сотрудничестве БРИ] // <http://www.yidian-zixun.com/0JdXSbHj>. – Huanqiu Strategic Thinktank, 26 июля 2018 г.

«一带一路”五周年：与103个国家和国际组织签署118份合作协议[Пять лет после предложения БРИ: 118 соглашений о сотрудничестве, подписанных со 103 странами и международными организациями] // http://www.sohu.com/a/250533585_160320. – Sohu News, 28 августа 2018 г.

Li Xiao, Li Junjiu. One Belt and One Road and the Reshaping of China's Geopolitical and Geoeconomic Strategy // *World Economics and Politics*. – 2015. №10. P. 30-59.

Yin Ruilin, «国力过度延伸的大国兴衰启示录 [Последствия чрезмерного распространения национальных сил на взлет и падение великих народов] // <http://www.zaobao.com/wencui/poli-tic/story20180524-861611>. – United Morning Post, 24 мая 2018г

冯宗宪. 一带一路构想战略意义. 光明日报. 2014 – 10 -20. [Фэн Цунсянь. Стратегическое значение стратегии «Один пояс – один путь» // Гуанминь Жибао. 2014. 20 окт.].

胡鞍钢, 马伟, 鄢一龙: «丝绸之路经济带»: 战略内涵、定位和实现路径《新疆师范大学学报》(哲学社会科学版) 第35卷第2期2014年4月. Ху Аньган, Ма Вэй, Янь Илун: «Экономического пояса Шелкового пути»: Стратегическое содержание, локализация и подходы // *Journal of Xinjiang Normal University (Philosophy and Social Sciences)* – 2014, Vol.35. – № 2.

胡锦涛在中国共产党第十八次全国代表大会上的报告[ЕВ/ОЛ]. 人民网 [Доклад Ху Цзиньтао о 18-м Национальном конгрессе Коммунистической партии Китая [ЕВ / ОЛ]. Народная сеть] <http://cpc.people.com.cn/n/2012/1118/c64094-19612151.html>.

邹磊. 中国一带一路战略的政治经济学[M]. 上海: 上海人民出版社, 2015. 354页. [Цзоу Лэй. Политэкономика в китайской стратегии «Один пояс – один путь» // Шанхайское народное издательство, 2015. 354с.].

References

Inform.kz (2018), «Odin poyas – odin put'» – put' vzaimovyygodnogo razvitiya i sovmestnogo protsvetaniya Kitaya i Kazakhstana [«One belt – one path» – the path of mutually beneficial development and joint prosperity of China and Kazakhstan] Retrieved from https://www.inform.kz/ru/odin-poyas-odin-put-put-vzaimovyygodnogo-razvitiya-i-sovmestnogo-prosvetaniya-kitaya-i-kazahstana_a3381924 (In Russian)

Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China (2013) – paragraph 29

Dnews.kz (2018, September) Sotrudnichestvo Kitaya i Kazakhstana v ramkakh initsiativy «Odin poyas, odin put'» prineslo bogatyie plody. Delovoy Kazakhstan, respublikanskaya ekonomicheskaya gazeta [Relationship between China and Kazakhstan in initiation of « One belt, one road» brought rich fruits] Retrieved from <https://dknews.kz/selkovyi-put/sotrudnicestvo-kitaa-i-kazahstana-v-ramkah-iniciativy-odin-poas-odin-put-prineslo> (In Russian)

C. Flint and Zhang Xiaotong (2016) «The Belt and Road and the Innovation of Geopolitical Theory» *Foreign Affairs Review* – 33(3), pp. 1-24. (In Chinese)

Chu Yin, Gao Yuan. (2015) China's Belt and Road Initiatives: Three Questions to be Answered // *International Economic Review*. – №2. p.90-99 (In Chinese)

FMPRC (2013) 习近平发表重要演讲 呼吁共建«丝绸之路经济带» [Xi Jinping delivered an important speech, calling for the establishment of the «Silk Road Economic Belt»] Retrieved from http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/zt_674979/dnzt_674981/qtzt/ydy1_675049/zyxw_675051/t1074063.shtml (In Chinese)

Phoenix News (2017, July) «沙祖康：“一带一路”研究，看得把我急死了[Sha Zukang: Am So Worried about Our 'Belt and Road' Stud-ies,» Retrieved from http://news.ifeng.com/a/20170718/51453071_0.shtml. (In Chinese)

Huanqiu Strategic Thinktank, (2018, July) «一带一路”部分沿线国家对中国提出更苛刻的优惠条件[Some BRI-covered Countries Raise Harsher Re-quests to China on BRI Cooperation,» Retrieved from <http://www.yidian-zixun.com/0JdXSbHj>. (In Chinese)

Chinese)

Sohunews (2018, October) «一带一路'五周年：与103个国家和国际组织签署118份合作协议 [Five Years after Proposal of the BRI: 118 Cooperation Agreements Signed with 103 Countries and International Organizations] from http://www.sohu.com/a/250533585_160320. (In Chinese)

Li Xiao, Li Junjiu. (2015) One Belt and One Road and the Reshaping of China's Geopolitical and Geoeconomic Strategy // *World Economics and Politics*. – №10. p. 30-59.

Yin Ruilin(2018, May)«国力过度延伸的大国兴衰启示录 [Implications of Over-extension of National Strengths to the Rise and Fall of Great Nations],» *United Morning Post*, Retrieved from<http://www.zaobao.com/wencui/politic/story20180524-861611>. (In Chinese)

Guangmin Jibao(2014) 冯宗宪. 一带一路构想战略意义. 光明日报. [Feng Tsongsian. The strategic importance of the strategy «One Belt – One Way»]. (In Chinese)

Hu Angang, Ma Wei, Yan Yilong (2014) 胡鞍钢, 马伟, 鄢一龙: «丝绸之路经济带»: 战略内涵、定位和实现路径 《新疆师范大学学报》(哲学社会科学版)第35卷第2期(2014)年4月. [The Silk Road Economic Belt: Strategic Content, Localization and Approaches // *Journal of Xinjiang Normal University (Philosophy and Social Sciences)*] Vol.35 – № 2. (In Chinese)

胡锦涛在中国共产党第十八次全国代表大会上的报告 [EB / OL]. 人民网 [Report of Hu Jintao on the 18th National Congress of the Communist Party of China [EB / OL]. People's Network (2012)], Retrieved from <http://cpc.people.com.cn/n/2012/1118/c64094-19612151.html>. (In Chinese)

Zou Lei (2015), 邹磊. 中国一带一路战略的政治经济学 [M]. : : 上海人民出版社, 2015. 354 页. [Political economy in the Chinese strategy «One Belt – One Way» // Shanghai People's Publishing House -354p.].

Дюсембекова М.¹, Жанбулатова Р.², Онучко М.³

¹кандидат политических наук, доцент, e-mail: maira.enu@mail.ru

²докторант специальности «Политология», e-mail: zhanbulatova_rs@mail.ru

³кандидат политических наук, профессор, e-mail: onuchko@mail.ru

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Казахстан, г. Нур-Султан

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ СТРАН ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА: ГЕНЕЗИС ИНТЕГРАЦИИ

В статье сделан обзор истории интеграционных процессов в Европе, которые привели к созданию Европейского Союза. Авторы рассматривают генезис европейской интеграции, начиная с формирования Европейского объединения угля и стали. В статье представлен исторический подход к анализу политического развития Европейского союза, в частности, сделан акцент на особом историческом контексте появления Европейского объединения угля и стали, показан процесс трансформации институтов Европейского Союза, а также обозначены его современные проблемы. Интеграционные процессы затрагивают и видоизменяют все сферы международных отношений. Рост взаимозависимости мира, возникновение и обострение глобальных проблем увеличили потребности в усилении многостороннего сотрудничества и способствовали расширению его сфер, и, следовательно, сфер интеграции. Определяющим этапом в исследованиях основных тенденций европейской интеграции можно считать работы в русле основополагающих теорий европейской интеграции, прежде всего федерализма, функционализма, нефункционализма и других. Подчеркнем, что при анализе исторических аспектов интеграционных процессов в Европе авторами был сделан акцент на работах известных ученых, которые занимались разработкой теоретических основ интеграции. С выявлением форм и закономерностей интеграции, сути интегрирующих факторов и дезинтегрирующих тенденций, с осмыслением особенностей и перспектив реальных процессов сотрудничества государств связано научное осмысление проблем интеграции.

Ключевые слова: Европейский союз, интеграция, Европейское объединение угля и стали, Жан Моне, Лиссабонский договор.

Dyussebekova M.¹, Zhanbulatova R.², Onuchko M.³

¹candidate of political Sciences, associate Professor, e-mail: maira.enu@mail.ru

²PhD student of the 1st year of specialty «political Science», e-mail: zhanbulatova_rs@mail.ru

³candidate of political science, Professor, e-mail: onuchko@mail.ru

L.N. Gumileva Eurasian national University, Kazakhstan, Nur-Sultan

Interaction of the European Union: the Genesis of integration

The article deals with the history of integration processes in Europe that led to the creation of the European Union. The authors consider the Genesis of European integration, starting with the formation of the European coal and steel community. The article presents a historical approach to the analysis of the political development of the European Union, in particular, focuses on the special historical context of the emergence of the ERUs, shows the process of transformation of the EU institutions, as well as its modern problems. Integration processes affect and modify all spheres of international relations. The growing interdependence of the world and the emergence and exacerbation of global problems have increased the need to strengthen multilateral cooperation and have contributed to the expansion of its territory and, consequently, integration. The defining stage in the research of the main trends of European integration can be considered work in line with the fundamental theories of European integration, primarily federalism, functionalism, neofunctionalism and others. We emphasize that when analyzing the historical aspects of the integration processes in Europe, the authors focused on the works of famous scientists who

were developing the theoretical foundations of integration. With the identification of forms and patterns of integration, the essence of integrating factors and disintegrating trends, with the understanding of the features and prospects of the real processes of cooperation of States associated scientific understanding of the problems of integration.

Key words: European Union, integration, European coal and steel Union, Jean Monet, Lisbon Treaty.

Дюсембекова М.¹, Жанбулатова Р.², Онучко М.³

¹саяси ғылымдарының кандидаты, доцент, e-mail: maira.enu@mail.ru

²«Саясаттану» мамандығының докторанты, e-mail: zhanbulatova_rs@mail.ru

³саяси ғылымдарының кандидаты, профессор, e-mail: onuchko@mail.ru

А.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

Еуропалық Одақ елдерінің өзара іс-қимылы: интеграцияның генезисі

Мақалада Еуропа одағын құруға әкелген Еуропадағы интеграциялық үдерістер тарихы қарастырылады. Авторлар Еуропалық көмір мен болат бірлестігінің құрылуынан бастап еуропалық интеграцияның генезисін қарастырады. Мақалада Еуропалық Одақтың саяси дамуын талдауға тарихи көзқарас ұсынылған, атап айтқанда, ЕО пайда болуының ерекше тарихи контексіне назар аударылады, ЕО институттарын трансформациялау процесі, сондай-ақ оның қазіргі заманғы мәселелері көрсетілген. Интеграциялық процестер халықаралық қатынастардың барлық салаларын қозғайды және түрін өзгертеді. Әлемнің өсіп келе жатқан өзара тәуелділігі және жаһандық проблемалардың пайда болуы мен өршуі көпжақты ынтымақтастықты нығайту қажеттілігі артты және оның аумағын, демек, интеграцияны кеңейтуге ықпал етті. Еуропалық интеграцияның негізгі үрдістерін зерттеудің айқын кезеңі еуропалық интеграцияның іргелі теорияларына, ең алдымен федерализмге, функционализмге, неофункционализмге және басқаларға сәйкес жұмыс деп санауға болады. Еуропада интеграциялық процестердің тарихи аспектілерін талдай отырып, авторлар интеграцияның теориялық негіздерін дамытқан танымал ғалымдардың еңбектеріне назар аударды. Интеграцияның нысандары мен заңдылықтарын, интеграциялаушы факторлар мен дезинтеграциялаушы үрдістердің мәнін анықтаумен, мемлекеттер ынтымақтастығының нақты процестерінің ерекшеліктері мен перспективаларын пайымдаумен интеграциялану проблемаларын ғылыми пайымдаумен байланысты.

Түйін сөздер: Еуропалық Одақ, интеграция, көмір мен Болаттың Еуропалық Одағы, Жан Моне, Лиссабон шарты.

Введение

В XXI в. основной движущей силой мировой политики является глобализация, ядром которой стали интеграционные процессы, имеющие место во всех регионах мира. Такие ключевые процессы глобализации, как свободное движение товаров, услуг, капиталов, интеллектуальной продукции и идей между странами и секторами экономики, необычная мобильность людей, приводят к формированию международного производства. Следует обратить внимание, что именно эти процессы составляют содержание интеграции.

Тенденция интеграции сегодня представляет собой более высокий уровень взаимодействия между государствами, вплоть до согласия участников интеграционного процесса на отчуждение части своего суверенитета в пользу наднациональных органов. Хотя впервые термин «интеграция» стал использоваться в научной литературе в 30-х гг. XX века, тем не менее, это понятие вошло в мировую политику и науку

для характеристики совершенно определенного международного процесса, берущего начало с момента заключения Парижского и Римского договоров, то есть с зарождения европейской интеграции. Развитие единой Европы, безусловно, является наиболее масштабным процессом второй половины XX века.

Постановка задачи

На современном этапе Европейский Союз играет ведущую роль в мировой политике в региональном и глобальном разрезе, что связано с его международным авторитетом, и, безусловно, придает особую актуальность научным исследованиям в области политологии, связанным с разработкой проблем роли акторности в мировой политике и значимости институтов глобального управления. В связи с этим, важно выявить то сочетание факторов, которое привело интеграционное взаимодействие европейских государств к логичному результату в лице Европейского Союза.

Цель исследования

Интеграционные процессы затрагивают и видоизменяют все сферы международных отношений. Рост взаимозависимости мира, возникновение и обострение глобальных проблем увеличили потребности в усилении многостороннего сотрудничества и способствовали расширению его сфер, и, следовательно, сфер интеграции. Все чаще государства говорят о значимости успешного политического сотрудничества, от которого зависит взаимодействие и в других областях. В свою очередь, как показывает международный опыт, значимость отдельного региона возрастает по мере углубления в нем интеграционных тенденций. В связи с этим, важно учитывать множественность вариантов интеграционных сближений. Изучение европейской региональной версии интеграции, соответствующей конкретным местным условиям и глобальному контексту, важно с точки зрения сложившихся форм интеграционного взаимодействия, его этапности, условий, темпов, целей сближения. Именно рассмотрению этих особенностей европейской интеграции в историческом ракурсе, анализу политических предпосылок, эволюции интеграционных процессов на европейском континенте посвящено настоящее исследование.

Историография

Определяющим этапом в исследованиях основных тенденций европейской интеграции можно считать работы в русле основополагающих теорий европейской интеграции, прежде всего федерализма, функционализма, нефункционализма и других. Подчеркнем, что при анализе исторических аспектов интеграционных процессов в Европе, авторами был сделан акцент на работах известных ученых, которые занимались разработкой теоретических основ интеграции. Безусловно, это работы А. Спинелли (Spinelli, 1972:1-10), Д. Митрани (Mitrany, 1975:120), Э. Хааса (Хасс, 2007: 112-125), К. Дойча (Deutsch, 2003:126–129) и других известных ученых, занявших важную нишу в этом направлении исследований международных отношений.

В частности, федералисты, в лице А.Спинелли, исходят из многовековой, полной конфликтов истории, в частности, взаимоотношений между Германией и Францией, указывая на причины сотрудничества. Появление ЕОУС подтверждает выводы теоретиков – сторонни-

ков функционального сотрудничества между государствами в решении задач, представляющих совместный интерес и связанных с их конкретными потребностями экономического, социального, научно-технического характера.

Функционалисты (Митрани) утверждают, что процессы передачи функциональных обязанностей в конкретных областях, например, сотрудничество стран в экономических проектах, должны перерасти в более тесные отношения в других сферах, вплоть до политической, и подобным образом стал ЕС.

Неофункционалисты (Хаас) считают, что потребности сотрудничества в конкретной сфере способны вызвать эффект цепной реакции в других сферах, что приведет к необходимости создания специализированных наднациональных институтов для их координации и, таким образом, к ускорению процесса политической интеграции.

Если федерализм и функционализм были направлены на преодоление или сдерживание национального государства, то сторонники теории коммуникации, основоположником которой является американский политолог К.Дойч, стремились найти способ стабилизировать систему национальных государств, не ломая ее, опираясь на институты, способные обеспечить возникновение качественно нового этапа в развитии международных отношений.

Исторические аспекты европейской интеграции, проблемы взаимодействия стран Европы рассмотрены в работах российских ученых – Ю.А. Борко (Борко, 2003:453), В.Г. Барановского (Барановский В.Г.,1986:319), Н.Ю. Кавешникова (Кавешников, 2017:320) и др. Ряд отечественных исследователей, в частности, Ж.У. Ибрашев (Ибрашев, 2001:369), положивший начало европейским исследованиям в Казахстане, К.И. Байзакова (Байзакова, 1998:192) и др., в работах, посвященных тем или иным аспектам европейской интеграции, характеризуют особенности институционального оформления сотрудничества стран ЕС.

Методы исследования

С выявлением форм и закономерностей интеграции, сути интегрирующих факторов и дезинтегрирующих тенденций, с осмыслением особенностей и перспектив реальных процессов сотрудничества государств связано научное осмысление проблем интеграции. Главным образом, в настоящей работе сделан акцент на

сравнительно-исторический метод, поскольку процессы европейской интеграции исследуются во всей их исторической траектории, рассмотрены в контексте исторических событий, имевших место в Европе и в мировом масштабе. В русле теории международных отношений различные аспекты европейской интеграции анализируются в данной статье на основе концепций неофедерализма, неофункционализма, теории коммуникации, либерального межправительственного подхода.

Кроме того, подчеркнем важность институционального подхода, на который опирались авторы. Этот подход позволил выявить генезис и влияние институтов, действующих в интересах различных субъектов сотрудничества, увидеть результативность деятельности ЕС, которая устанавливается благодаря институциональным изменениям.

Результаты

В качестве ключевых точек данного исследования необходимо исходить из утверждения, что интеграционные процессы являются многомерным и сложным явлением, трудно поддающимся анализу. Представляются логичными выводы теоретиков о том, что интеграция должна быть экономически и политически оправданной, и о роли наднациональных интеграционных институтов, позволяющих делать акцент на общих интересах участников интеграции. Так, согласно Ж. Монне, создание и консолидация институтов – важный политический шаг, что подтверждается эволюцией Европейского Союза (Monnet, 1976:48).

Как известно, правительство Франции выступило с инициативой созыва межправительственной конференции, на которой был озвучен документ, известный под названием «Декларация Робера Шумана» (Декларация...)

В основу Декларации Р. Шумана, министра иностранных дел Франции, убежденного в необходимости франко-германского примирения, лег детальный план создания узкофункционального сообщества, обеспечивающего создание общего рынка угля и стали, который был разработан видным политическим и общественным деятелем Франции Ж. Монне. Именно он считается главным архитектором европейской интеграции. Жан Монне, тогдашний комиссар французского плана модернизации, назначенный де Голлем в 1945 году для обеспечения экономического восстановления страны, был одним из са-

мых влиятельных европейцев в западном мире. Без политического мандата он консультировал правительства и приобрел репутацию прагматичного человека, прежде всего озабоченного эффективностью.

Франции, как и другим странам Европы, необходимо было восстановить разрушенную войной экономику. Сталелитейная промышленность – основа национальной экономики, также находилась в кризисе. Принимая во внимание, что будет чрезвычайно трудно создать европейский ансамбль сверху, как часто заявляют федералистские движения, Монне предпочитает вместо этого функциональное построение Европы. Он решил, что надо начать с интеграции в ключевых секторах экономики, чтобы создать настоящую солидарность между партнерами.

Жан Монне пришел к убеждению, что иллюзорно было стремиться одним махом создать целостное институциональное здание, не вызывая такого сопротивления со стороны государств, что любая инициатива была бы обречена на провал. Чтобы добиться успеха, необходимо было ограничить его цели конкретными областями, имеющими большое психологическое значение, и создать общий механизм принятия решений, который постепенно получал бы новые навыки (Монне, 2000:466).

Итак, важный политический шаг в развитии европейской интеграции начинается с декларации Шумана от 9 мая 1950 года. Выбор 9 мая символичен, потому что 8 мая – конец Второй мировой войны, а 9 мая считается началом обновления. Отныне 9 мая отмечается как День Европы.

В учредительной конференции, состоявшейся 18 апреля 1951 года в Париже, приняли участие представители шести государств – Франции, стран Бенилюкса (Бельгия, Нидерланды, Люксембург), Италии и Германии. Несмотря на различие политических интересов участников и довольно острые разногласия, в конечном итоге был выработан компромиссный документ и подписан Договор об учреждении Европейского объединения угля и стали (ЕОУС), который вступил в силу 25 июля 1952 г. Примерно треть статей Договора была посвящена практическим проблемам коллективного управления сталелитейной и угольной промышленностью. Были определены институциональные, экономические, финансовые и социальные параметры деятельности ЕОУС. С созданием ЕОУС решались вопросы, связанные с подъемом тяжелой промышленности этих шести государств.

Однако значение этого договора выходит далеко за эти рамки. Международный контроль над базовыми отраслями военной промышленности делал невозможным резкое наращивание вооружений с целью подготовки к войне. Благодаря договору Франция теперь могла контролировать Германию. То есть Франция, чаще других подвергавшаяся агрессии со стороны Германии, нашла выход в интеграции. Германия же хотела восстановить собственные политические позиции и международный авторитет.

В целом, предпосылки западноевропейской интеграции исходят из ряда факторов, помимо вышеназванного. Как справедливо отмечал экс-президент Франции Валери Жискар д'Эстен, дело, которому служил Жан Монне, отвечало историческим потребностям (д'Эстен, 1990:98).

Во-первых, лейтмотивом всех политических действий было желание стран исключить возможность войн на континенте в будущем. Важно подчеркнуть, что благодаря интеграции изгнан призрак войны на континенте.

Кроме того, в условиях складывающейся bipolarной системы, потерявшая статус «центра мира», Европа стоит перед дилеммой: с одной стороны – необходимость противостоять США, с другой – СССР. Согласно Шарлю де Голлю, «весь мир оказался во власти постоянной угрозы конфликта между двумя империями, американской и советской... Все призывало Францию превратиться в глашатая мира» (Gaulle, 1970:173-175).

Вспомним, что в течение многих веков Европа доминировала над миром, колонизировала весь мир, распространяя свою культуру, свои языки, свои концепции, создавая чувство превосходства. После 1945 года эти страны для сохранения своего влияния видят необходимость объединиться в контексте разделения Европы между Западом и коммунизмом.

Хотя поначалу США опасались европейского строительства, но начало холодной войны повлияло на смену позиций. И США, в целом, не возражали против сближения стран, укрепляя свой политический статус в мире и, соответственно, расширяя капиталистический блок в условиях bipolarного мира. Жан Монне прекрасно знает, что может рассчитывать на поддержку Верховного комиссара США в Германии Джона Макклоя, который также выступает за франко-германское сближение и надеется, что Франция быстро проявит инициативу в этом направлении (Monnet, 1976:81).

В свою очередь, интеграционные попытки СССР и усиление позиций коммунистических

партий в ряде стран Европы, очевидно, стимулировали формирование общей идентичности у элит Франции, Западной Германии и Италии. В ходу была даже шутка, что следовало бы поставить памятник Сталину, так как без того страха, который он внушал Европе, ЕС мог бы никогда не возникнуть. Испытание Советским Союзом атомной бомбы в сентябре 1949 года способствовало распространению атмосферы страха, которая в то время характеризовала холодную войну между двумя супердержавами. Тем не менее, как подчеркивал Ж. Монне, главным в сближении Германии и Франции должно было стать создание единой Европы, а не ответ на американские требования, или страх перед Москвой (Monnet, 1976:85).

Европа по всем параметрам была оптимальным полигоном для интеграционного эксперимента. Этому способствовали однородность форм хозяйственной жизни, уровня экономического развития и политической культуры, единое культурное пространство, наличие устойчивых и устоявшихся межэлитных отношений, длительной истории существования «европейской идеи» и связанной с ней цивилизационной идентификации. Подчеркнем, что одним из факторов интеграции является многовековое обсуждение в европейских странах идеи о необходимости объединения европейских государств для мирного развития народов.

Кроме того в послевоенный период практически во всех европейских странах к власти приходят христианские демократы и социал-демократы. Это неэкстремистские силы, которые пытаются найти совместимость, с одной стороны, с большим количеством рынка, большей свободной торговлей и большей конкуренцией.

Ускорение процесса деколонизации заставляет европейцев осознать свою потерю влияния в мире, поэтому большее европейское единство может позволить снова иметь влияние.

Кроме того, эти страны, колониальные державы, потеряли связь со своими колониями. Итоги Второй мировой войны позволили колониям стать автономными. Две супердержавы в лице США и СССР, выходящие на мировую арену, поддерживают антиколониалистские движения, усиливая националистические настроения.

Немалую роль сыграла потеря дешевого рынка стран, вошедших в социалистический лагерь, и перенос друг на друга экономических связей, ранее ориентированных на колонии, которые стали независимыми. Сообща можно было преодолеть послевоенную разруху, восста-

новить пошатнувшиеся в результате войны экономические позиции, противостоять экспансии американских ТНК.

И, наконец, стремление создать лучший, более свободный и более справедливый мир, в котором международные отношения будут вестись на более высоком уровне, стало, не в последнюю очередь, интегрирующим фактором.

Таким образом, возникли существенные предпосылки для появления ЕОУС. Особенно важно то, что на основе ЕОУС отработывались те принципы, которые стали основой европейской интеграции. Наднациональный орган, который является финансово автономным, отвечает за функционирование секторального общего рынка и должен открывать рынки с помощью гибких мер надзора и контроля. Для этого он должен быть в состоянии функционировать как коллегиальный орган, состоящий из независимых личностей, чтобы сформировать зарождающееся европейское правительство. Договор о ЕОУС, заключенный сроком на 50 лет, предусматривал создание верховного руководящего органа, инициировавшего и принимавшего юридически обязательные решения, а также Специального совета министров, обеспечивавшего связь с национальными правительствами.

Кроме того, создавались Общая ассамблея, состоявшая из делегаций национальных парламентов и обладавшая консультативными функциями, и Суд, осуществлявший контроль за выполнением нормативно-правовых актов объединения. Итак, в феврале-марте 1953 г. стал реальностью общий рынок угля и черных металлов шести государств-членов ЕОУС. С одной стороны, ЕОУС был скромным проектом, но с другой стороны, имел огромный потенциал, и сыграл важную историческую роль в эволюции Европейского Союза. Ради достижения поставленных целей государства-члены пошли на ограничение своего суверенитета, передачу властных полномочий наднациональным органам.

В 1957 г. в Риме те же шесть государств подписали два учредительных акта, сыгравших особую роль в развитии процесса интеграции, о создании Европейского экономического сообщества (ЕЭС) и Европейского сообщества по атомной энергии (Евратом). Успешность переговоров, приведших к подписанию Римских договоров, во многом была предопределена Суэцким кризисом, окончательно похоронившим мировой державный статус Франции и Великобритании, и почти синхронной советской интервенцией в Венгрии, реанимировавшей ощущение

цивилизационной угрозы, притупившееся в условиях послесталинского этапа разрядки.

Подписанные акты имели огромное значение для развития процессов интеграции в Западной Европе. В отличие от Евратома, который регулировал очень важную (энергетическую) область международного сотрудничества, но сравнительно узкую, в лице ЕЭС создавалось интеграционное объединение универсального характера, нацеленное на создание общего рынка.

Одновременно с подписанием договоров принимается решение об объединении парламентов и судов всех трех объединений, чуть позже страны-участницы договариваются и о слиянии всех оставшихся органов. К 1967 году три сообщества *de facto* превратились в единую интеграционную организацию, формально сохранив каждый свою особую «юридическую личность» и правосубъектность на международной арене (Кашкина, 2010:169).

Согласно Римскому соглашению предусматривалось формирование автономного бюджета ЕЭС сообществ за счет отчислений налогов на сельхозпродукцию и от налогов на добавленную стоимость.

Процесс интеграции европейских государств становится все более комплексным и сложным. Надо отметить, европейская интеграция проходит ряд этапов, содержание которых предопределялось как стратегическими потребностями развития ЕЭС, так и сложившимися политико-экономическими условиями регионального и глобального характера.

В первые десятилетия (50 гг. – п.п. 70-х гг.), считающиеся «золотым веком» ЕС, на фоне экономических успехов стран происходит скачок интеграционных усилий. От зоны свободной торговли страны-участницы достаточно быстро переходят к созданию Таможенного союза, вводят единую аграрную политику. В целом, период характеризуется процессом институционального развития ЕС.

Во второй половине семидесятых – первой половине восьмидесятых годов, в так называемый период «евросклероза», происходит торможение интеграции и темпов экономического развития, наблюдается увеличение безработицы и инфляции, обострение противоречий между участниками интеграции.

Однако, и в этот период интеграционное строительство продолжалось. Несомненно, важнейшим событием данного периода является то, что, начиная с 1979 г. вводятся прямые всеобщие выборы в Европарламент. В 70-е годы модер-

низируется бюджетная процедура, повышается роль Европарламента в бюджетной политике сообществ.

В Таможенный союз входят новые государства-члены (присоединившиеся к ЕЭС в 1973 году Великобритания, Дания, Ирландия), создается Европейский инвестиционный банк. В целом, в конце 70-х гг. стали предприниматься шаги по образованию европейской валютной системы.

Наиболее заметным событием в 80-е гг. стала разработка и подписание Единого европейского акта (ЕЕА), вступившего в силу 1 июля 1987 г., который нацеливает государства на создание единого внутреннего рынка к 1992 г. Благодаря ЕЕА появились новые «поля» коммунитарной деятельности Сообществ: окружающая среда, социальная сфера, научные исследования и технологии, защита прав потребителей. Важнейшим институциональным нововведением стала легитимизация нового института – Европейского совета, занявшего ведущее место в системе управления сообществами, а также усилившего наднациональные механизмы ЕС. Повышению роли Европарламента способствовало закрепление в ЕЕА «процедуры сотрудничества», которая обусловила его более активное включение в процесс принятия решений.

Конец 80-х годов стал для ЕЭС периодом серьезных испытаний. Были сильны позиции «евроскептиков». Однако распад СССР и быстрые преобразования в странах, входивших в социалистический блок, позволили западноевропейским странам сосредоточиться на внутренних проблемах. Падение коммунистических режимов на востоке Европы открыло путь к распространению влияния западноевропейских стран на государства Центральной и Восточной Европы. Освоение «восточноевропейского ресурса» должно было укрепить Европейские сообщества в ситуации обострения конкуренции с США, Японией, НИС в условиях нового этапа НТР. В связи с этими целями требовалось усилить солидарность стран ЕЭС. В свою очередь, объединение Германии порождало мощную силу, способную претендовать на лидирующие позиции на континенте. Не желая ренационализации внешней политики ФРГ, Париж и Лондон идут на углубление интеграции, пытаясь вовлечь Германию в наднациональные структуры «единой Европы». Таким образом, партнеры Германии, прежде всего Франция, которая осознает, что сохранить свой высокий статус может только в

качестве «мотора» интеграции, стали добиваться ускоренной интеграции в сфере внешней политики и обороны.

Именно в такой ситуации 7 февраля 1992 г. был подписан Маастрихтский договор – Договор о Европейском союзе, целью которого провозглашалось закрепление результатов европейской интеграции и определение ее новых ориентиров. Но, самое главное, теперь речь идет не только об экономическом, но и о политическом союзе европейских стран. Итак, сорок лет экономической интеграции подготовили почву для интеграции политической.

В Маастрихтском договоре закрепляются три составляющие – «опоры» Союза: 1) создание Экономического и Валютного Союза, 2) сотрудничество в области выработки и проведения общей внешней политики и политики безопасности, 3) сотрудничество полиции и судов в уголовно-правовой сфере. Можно утверждать, что введение единой валюты в 1999-2002 гг., а также введение единого гражданства ЕС стало решающим шагом в динамике европейской интеграции.

Согласно Маастрихтскому договору Институты Европейских сообществ были преобразованы в институты Европейского Союза в целом. Амстердамский договор 1997 года и Ниццкий 2001 года, в целях подготовки ЕС к самому масштабному за всю его историю расширению на Восток, которое произошло в 2004 г. за счет присоединения 10 государств, также вносили изменения в институциональную систему Союза.

Вступление в силу Лиссабонского договора 1 декабря 2009 г. сделало Союз более единым с точки зрения его функционирования. Лиссабонский договор упрощает механизмы принятия решения внутри ЕС, создает полноценную единую европейскую дипломатическую службу во главе с Высоким представителем ЕС по иностранным делам и политике безопасности, усиливает полномочия Европейского Совета и Европарламента. Подчеркнем, что Европейское интеграционное объединение с момента своего появления оказывало влияние на международную среду через экономические механизмы. Одновременно ЕС стремился активизировать общую внешнюю политику.

Однако, разногласия между странами-членами именно по вопросам внешней и оборонной политики являются одним из основных факторов, тормозящих переход Евросоюза на новую ступень интеграции – политический союз. В итоге, хотя опыт кризисного и посткризисного

урегулирования ЕС в последние десятилетия и придал ему авторитет на международной арене, тем не менее, политический вес объединения на мировой арене значительно уступает его экономическому потенциалу.

На современном этапе у ЕС остается немало сложных проблем, среди которых технологическое отставание, усиление борьбы за зоны экономического и политического влияния в мире, социальные проблемы (в том числе, межконфессиональные, демографические, миграционные и другие), сложности институциональных реформ, проблемы дифференциации стран-членов и значительные усилия на интеграцию стран Центральной и Восточной Европы, проблема Брексита.

Кроме того, противоречия между национальными интересами и общесоюзными задачами привели к усилению процессов гибкой интеграции. Гибкая интеграция (или так называемое продвинутое, либо интенсивное сотрудничество) создала внутри ЕС структуры в качестве субрегиональных группировок, которые направлены на интегрирование новых сфер лишь частью стран. Примерами подобных структур являются Шенгенские правила и еврозона. Практически неизбежно «структурированное» сотрудничество в сфере внешней политики и обороны. Гибкая интеграция дает возможность развивать интеграцию в условиях растущей среди государств-членов гетерогенности политических интересов, способности и желания развивать новые направления политики. Однако гибкость может привести к дальнейшему отставанию аутсайдеров от авангарда, отстранению новых членов от принятия решений, усложнению процес-

са принятия решений, ослабив стимул к поиску компромиссов (Бабынина, 2010: 35).

Заключение

Процесс интеграции европейских государств становится все более комплексным и сложным. Надо отметить, европейская интеграция проходит ряд этапов, содержание которых предопределялось как стратегическими потребностями развития Сообществ, так и конкретными политическими и экономическими условиями регионального и глобального характера. Можно подытожить, что строительство единой Европы представляло собой поэтапный, постепенный процесс, который развивается и на современном этапе.

Итак, Европейский Союз за время более чем полувекового развития превратился в крупнейший экономический и политический центр мира. Обосновать вывод о том, что ЕС можно считать образцом, гарантирующим успех интеграционным усилиям, достаточно сложно.

Но поскольку критерием успешности интеграционных объединений, на наш взгляд, является реализация за счет сотрудничества целей каждой страны-участницы, можно дать позитивную оценку результатов европейской интеграционной модели.

Таким образом, генезис европейской интеграции, начиная с Европейского объединения угля и стали, основанный на совокупности социо-политических, экономических и культурных факторов, свидетельствует об успешности экономического и политического взаимодействия стран ЕС.

Литература

- Бабынина Л. Гибкая интеграция в ЕС: классификация и проблема институционализации. // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2010. – №6. – С. 31-37.
- Байзакова К.И. Правовые аспекты сотрудничества ЕС и Казахстана // *Европейская интеграция и права человека (сборник статей) / Ответ. ред. Ж.У. Ибрашев*. – Алматы: Комплекс, 1998. – С. 192.
- Барановский В.Г. Европейское сообщество в системе международных отношений. – М.: Наука, 1986. – 319 с.
- Борко Ю.А. От европейской идеи к единой Европе. – М.: Деловая литература, 2003. – 453 с.
- Валери Жискара д'Эстен. Власть и жизнь. – М.: Международные отношения, 1990. – 320 с.
- Декларация от 9 мая 1950 г. Изъято с <https://www.robert-schuman.eu/ru/doc/questions-d-europe/qe-391-ru.pdf>
- Ибрашев Ж.У. Европейский союз во внешней политике Казахстана / Ж. Ибрашев, Э. Енсебаева. – Алматы: Казах. нац. ун-т им. аль-Фараби, 2001. – 369 с.
- Кавешников Н.Ю., Матвеевский Ю.А. Европейский союз: история, институты, политика: Учебник / [под ред. Н.Ю. Кавешникова]. – М.: Издательство «Аспект Пресс», 2017. – 320 с.
- Монне Жан. Реальность и политика. Мемуары. – М.: Моск. Школа политических исследований, 2000. – 668 с.
- Право Европейского Союза / Под ред. С.Ю. Кашкина. – М.: Юрайт, Высшее образование, 2010. – 386 с.
- Хасс Дж. Социологический неинституционализм и анализ организаций // *Вестник Санкт Петербургского университета*. – 2007. – Сер. 8. Вып. 3. – С. 112-125.

- Blank, S. The Intellectual Origins of the Eurasian Union Project // *Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents*, 2016.
- Cadier, D. Eastern Partnership vs Eurasian Union? The EU-Russia Competition in the Shared Neighbourhood and the Ukraine Crisis // *Global Policy Volume 5. Supplement 1. October 2014*.
- Cadier, D. Light, M. *Russia's Foreign Policy. Ideas, Domestic Politics and External Relations*. Palgrave Macmillan, 2015.
- Delcour, L. Between the Eastern Partnership and Eurasian Integration: Explaining Post-Soviet Countries' Engagement in (Competing) Region-Building Projects», *Problems of Post-Communism*, (62) 6, 2015.
- Deutsch K. *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*, 2003. P. 126–129.
- Gaulle Ch. *Mémoires d'espoir : 1, Le Renouveau, 1958-1962*, Paris.: éd. Plon, 1970. – 317p.
- Jean Monnet. *Mémoires*. – Paris: Fayard, 1976. – 642 p.
- Mitrany, D. *The Functional Theory of Politics*. – London, 1975. – P. 120.
- Spinelli A. *The Growth of European Movement since the Second World War // European Integration*, 1972. – P. 1-10.

References

- Babynina L. (2010) *Gibkaya integratsiya v YES: klassifikatsiya i problema institutsionalizatsii*. // *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya*. [Flexible integration in the EU: classification and the problem of institutionalization. // *World economy and international relations*.] -№6. – p. 31-37. (In Russian)
- Bayzakova K.I. (1998) *Pravovyye aspekty sotrudnichestva YES i Kazakhstana // Yevropeyskaya integratsiya i prava cheloveka (sbornik statey)*. Otvet. red. ZH.U. Ibrashev. [Legal aspects of cooperation between the EU and Kazakhstan // *European integration and human rights (collection of articles)*. Answer. ed. J.U. Ibrashev.] – Almaty.: Kompleks -. – p.192. (In Russian)
- Baranovskiy V.G. (1986) *Yevropeyskoye soobshchestvo v sisteme mezhdunarodnykh otnosheniy*. [The European Community in the system of international relations.] M.: Science -319p. (In Russian)
- Borko YU.A. (2003) *Ot yevropeyskoy idei k yedinoy Yevrope*. M.: Delovaya literatura, [From the European idea to a united Europe. M.: Business literature].- 453s. (In Russian)
- Valeri Zhiskar dEsten. (1990). *Vlast' i zhizn'*. – M.: Mezhdunarodnyye otnosheniya. Deklaratsiya ot 9 maya 1950 g. [Power and life. – M.: International Relations, Declaration of May 9, 1950] – 320 p., Retrieved from <https://www.robert-schuman.eu/ru/doc/questions-d-europe/qe-391-ru.pdf> (In Russian)
- Ibrashev ZH.U. (2001) *Yevropeyskiy soyuz vo vneshney politike Kazakhstana / ZH. Ibrashev, E. Yensebayeva*. – Almaty: Kazakh. nats. un-t im. al'-Farabi [The European Union in the foreign policy of Kazakhstan / J. Ibrashev, E. Ensebaeva. – Almaty: Kazakh. nat un-t them. Al-Farabi.] – p. 369 (In Russian)
- Kaveshnikov N.YU., Matveyevskiy YU.A. (2017) *Yevropeyskiy soyuz: istoriya, instituty, politika: Uchebnik / [pod red. N.YU. Kaveshnikova]*. – M.: Izdatel'stvo «Aspekt Press» [Kaveshnikov N.Yu., Matveevsky Yu.A. *European Union: History, Institutions, Politics: Textbook / [ed. N.Yu.Kaveshnikova]*. – M.: Aspect Press Publishing House,] – 320 p. (In Russian)
- Monne Zhan. (2000) *Real'nost' i politika. Memuary*.- M.: Mosk. Shkola politicheskikh issledovaniy, [Reality and politics. Memoirs .- M.: Mosk. School of Political Studies]- 668p. (In Russian)
- Pravo Yevropeyskogo Soyuz / Pod red. S.YU. Kashkina (2010) – M.: Yurayt, Vysshye obrazovaniye, [Law of the European Union / Ed. S.Y. Kashkina. – M.: Yurayt, Higher Education] – 386p. (In Russian)
- Hass Dzh. (2007) *Sotsiologicheskiy neoinstitutsionalizm i analiz organizatsiy // Vestnik Sankt Peterburgskogo universiteta*. [Hass J. Sociological neoinstitutionalism and analysis of organizations // *Bulletin of St. Petersburg University*]. -Ser. 8. Issue 3. – pp. 112-125. (In Russian)
- Blank, S. (2016) *The Intellectual Origins of the Eurasian Union Project // Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents*.
- Cadier, D. (October 2014) *Eastern Partnership vs Eurasian Union? The EU-Russia Competition in the Shared Neighbourhood and the Ukraine Crisis // Global Policy Volume 5. Supplement 1*.
- Cadier, D. Light (2015), M. *Russia's Foreign Policy. Ideas, Domestic Politics and External Relations*. Palgrave Macmillan.
- Delcour, L. (2015) *Between the Eastern Partnership and Eurasian Integration: Explaining Post-Soviet Countries' Engagement in (Competing) Region-Building Projects», Problems of Post-Communism*, (62) 6.
- Deutsch K. *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*, (2003) p. 126–129.
- Gaulle Ch. (1970) *Mémoires d'espoir : 1, Le Renouveau, 1958-1962*, Paris.: éd. Plon.- 317p.
- Jean Monnet. (1976) *Mémoires*. – Paris: Fayard.- p. 642
- Mitrany, D. (1975) *The Functional Theory of Politics*. -London, -p. 120.
- Spinelli A. (1972) *The Growth of European Movement since the Second World War // European Integration*- p.1-10.

Исова Л.¹, Қилыбаева П.²,

¹тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы
Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: tanirbergenlaura@gmail.com

²тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Астана қ., e-mail: banu-kk@mail.ru

**ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕУРОПАЛЫҚ ДИАСПОРАНЫҢ
ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ ИДЕОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ЖӘНЕ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
(екінші дүние жүзілік соғыс жылдары
мен соғыстан кейінгі кезеңдер)**

Социалистік кезеңнен өткен елдердің халықтарын сауықтыру шаралары аясында жүзеге асырылатын саяси-идеологиялық саясат амалдары, Қазақстанның еуропалық топқа жататын тұрғындар бөлігі мен «жазаланған» халықтар депортациясы және репрессиялану мәселелерін зерттеу қажеттілігін жаңартып отыр. Кеңестер Одағында орын алған халықтар депортациялануының үдерісі, оның тарихындағы екінші соғыс жылдары мен соғыстан кейінгі кезеңнің ауыр да, қиын кезеңдерінің бірі болды. Әрекет етіп отырған билік жүйесіне қатысты кеңестік қоғамның екіге бөлініп кету қаупі жағдайында, биліктің барлық амалдарға бару орын алады. Осы ұстанымда билікке қарсы ашық та, жасырын қарсы бас көтерген жекелей халықтарға қолданылған саяси амалдар қатаң сипат алады. Екінші дүние жүзілік соғыстың басталуымен жаңарған депортация шаралары кеңестік геосаясатта жаңа импульс алады. Күштеп көшірілген барлық халықтардың ішінде поляктар мен немістер ең ірі ұлттық топтар қатарын құрайды. Сібір мен Қазақстанның солтүстік облыстарына арнайы эшелондармен шапшаң көшірілген тұрғылықты 107 мекен саны деректелген. Балтық бойының оккупацияланған территорияларынан кеңес билігінің жағымсыз элементтері саналған азаматтар мен көптеген поляктар қоныс аударылды. Өткен ғасырдың 30-жылдарынан кейін Қазақстанда қоныстана бастаған финндер және карельдер, 1935–1940 жылдары Ленинград облысынан депортацияланады. Депортация саясаты себептердің ауқымды кешенімен «түсіндірілетін». Мысалы, Балтық бойы елдерінен, Украина мен Белоруссияның батыс аудандарынан, Молдавиядан, Қазақстанға соғыс жылдары депортацияланғандар, «сенімсіз» деп саналып, оларға превентивті шаралар белгіленген (конфессиялық факторлармен, құрылымдық шараларға қарсы бас көтеру, бандалық құрылымдарға қатысу, өткен саяси жүйе құрылыстарына тиесілілік) болатын.

Түйін сөздер: геосаяси депортация, диаспора, екінші дүние жүзілік соғыс, Еуропалық халықтар, тарихи жады, тарихи тағдыр.

Issova L.¹, Kilybayeva P.²

¹Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty, e-mail: tanirbergenlaura@gmail.com

²Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
L.N. Gumilyova Eurasian National University, Kazakhstan, Astana, e-mail: banu-kk@mail.ru

**Features and ideological problems of the formation of the European diaspora of Kazakhstan
(during the Second World War and after the end)**

Political and ideological policies of post-socialist countries to rehabilitate peoples make it necessary to study the problem of deportation and repression of «punished» peoples and groups belonging to the European groups of Kazakhstan's nationality. The process of deportation of peoples that took place in the Soviet Union during one of the hard and difficult periods of its history in the years after the Second

World War. Soviet society could be divided in relation to the functioning regime of power, and in this situation the authorities did everything so that its positions were not shaken, the measures applied to individual peoples and groups of the population, speaking in open or hidden form against the regime were tightened. With the beginning of the Second World War, the deportation took a new impetus of Soviet geopolitics. Poles and Germans were the largest national group of all those subjected to forced relocation. In special echelons, they were promptly exported to 107 settlements of Siberia and northern Kazakhstan. From the occupied territories of the Baltic states, the Poles and other undesirable elements of Soviet power were evicted. Finns and Karelians living in Kazakhstan from the 1930s were deported from the Leningrad Region in 1935–1940. The deportation policy was «explained» by a whole range of reasons. For example, deported from the Baltic countries, the western regions of Ukraine and Belarus, Moldova to Kazakhstan, were considered «unreliable», they were given preventive measures (linked by confessional factors, anti-reform measures, participation in gangs, belonging to the institutions of the outdated system).

Key words: Geopolitical deportation, diaspora, World War II, European peoples, historical memory, historical destinies.

Исова Л.¹, Кылыбаева П.²

¹кандидат исторических наук, доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: tanirbergenlaura@gmail.com

²кандидат исторических наук, доцент, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан, г. Астана, e-mail: banu-kk@mail.ru

Особенности и идеологические проблемы формирования европейской диаспоры Казахстана (в период Второй мировой войны и после)

Политические-идеологические меры политики постсоциалистических стран по реабилитации народов вызывают необходимость исследования проблемы депортации и репрессий «наказанных» народов и групп населения, принадлежащих к европейским группам национальности Казахстана. Процесс депортации народов, имевший место в Советском Союзе в один из трудных и сложных периодов ее истории в годы и после Второй мировой войны. Советское общество могло разделиться в отношении к функционировавшему режиму власти, а в этой обстановке власть делала все, чтобы не пошатнулись ее позиции, меры, применяемые к отдельным народам и группам населения, выступавшим в открытой или скрытой форме против режима, ужесточались. С началом Второй мировой войны депортация приняла новый импульс советской геополитики. Поляки и немцы являлись самой крупной национальной группой из всех подвергнутых насильственному переселению. В специальных эшелонах оперативно вывезены в 107 населенных пунктов Сибири и Северного Казахстана. От оккупированных территориях Прибалтики выселяли поляков и другие нежелательные элементы советской власти. Финны и карелы, проживающие в Казахстане с 30-х годов прошлого столетия, были депортированы в 1935–1940 годах из Ленинградской области. Политика депортации «объяснялась» целым комплексом причин. Например, депортированные из стран Прибалтики, западные районы Украины и Белоруссии, Молдавии в Казахстан считались «неблагонадежными», для них назначали превентивные меры (связанной конфессиональными факторами, выступлениями против преобразовательных мер, участие в бандформированиях, принадлежность к институтам отжившего строя).

Ключевые слова: геополитическая депортация, диаспора, Вторая мировая война, Европейские народы, историческая память, исторические судьбы.

Кіріспе

Екінші дүние жүзілік соғыстан кейінгі кезеңдегі тарихи уақыт халықаралық қатынастардың жаңа жүйесі, Ялта-Потсдам жүйесі тәртібі қалыптасуының күрделі мәселелерін ала келді. Соғысаралық жылдардағы әлемдік жаңа текетірестің шығуына сылтау болған сол уақыттың жетекші елдерінің геосаяси мүддесіне сәйкестендіру, сыртқы кеңістікті кеңейту бағытын «әлсіз көрші» елдердің аумағы есебінде жаңар-

тып, халықаралық майдандасуға жеткізуі, Еуропаның майдан даласына айналған елдері тұрғындарына ары қарайғы орны толмас тағдыр тәлкегін тудырды. Еуропалық ұлттардың Қазақстаннан тарихи Отандарына қайта оралуы кеңестік кезеңнен кейінгі уақыттан бері бүгінге дейін жалғасын тапқан миграциялық үрдістермен сабақтасты. Жаңа заман кезеңіндегі мемлекеттендірудің әртүрлі өлшемдерінен өткен еуропалық ұлттардың тарихи Отандары да, шекара бөлінісінің бірнеше халықаралық

шешімдеріне сай, әртүрлі бөлшектенуге түсіп, ұлт пен елдіктің негізін анықтаудағы әлемдік саясаттың бірқатар мәселелеріне арқау болған еді.

Адамзат тарихында терең қолтаңба қалдырған кеңестер үкіметі билік жүйесінің саяси амалдарын жүзеге асыру барысында, жеке адамға жасалған қастандықтың бүгінгі бағасы, «жазаланған ұлттар» тағдырына жасалған қастандықпен де, тарихи жадыға түскен «жарамен де» теңеліп, әлі күнге дейін өзекті тақырыптар санатына еніп келеді.

XX ғасырдың соңғы он жылдығындағы өткір тарихи және саяси тақырыбына айналған «жазалған халықтар тағдырына» қатысты зерттеулер әлі де болса, мұрағаттық кедергілер жағдайында толыққанды жинақтала қоймады. «Аса құпия» грифы бар сол кездегі биліктің «Ерекше жинақтарына» әлі де болса қол жеткізу мүмкіндігі аз. Соған қарамастан, Кеңестік Қазақстандағы немістер (Козыбаев, 1991), сонымен қатар Қазақстандағы депортацияланған халықтар (Депортированные...1998) мәселесі Отандық ғылымда жаңашыл зерттеу көзқарасын қалыптастырған еді.

Депортацияланған еуропалық халықтар тағдырына қатысты бірқатар тиянақты ғылыми ақпараттар дипломатиялық мәліметтер (Отчет Хельсинкской...1991), мемлекеттік құпия хабарламалардың (Бугай, 1995: 39) жариялылығы жағдайында жарық көреді.

XX ғасырдың 30-40-жылдарындағы КСРО тоталитарлы сталиндік жүйесі ұйымдастырып, жүргізген халықтарды жаппай күштеп депортациялау мәселесінің жаңаша өлшемдерде қаралуының жаңалығы, жаңарған геосаяси және мәдени-тарихи ақуал талаптарының сипат алуымен байланысты. Еуропалық мемлекеттердің қазіргі ұлттық саясаттарындағы бетбұрыс, тарихи жадының өркениеттік парадигмасын қалыптастыру бағытында тегі жағынан жақындарын жинақтау мәселесін күн тәртібіне қойып отыр. Олардың тарихи жадыны және ұлттарының тарихи өткелдерін түгелдеуі, халықтарына Отан болған елдер мұрағаттарынан халықтарының тарихи тағдыры беттерін түгендеу әрекеттерін жаңғыртты.

2016 жылы 6-7 маусым айларында Қазақстандағы Польша елшілігінің қолдауымен және Варшавадағы «Тарихиестеліктеринститутының» Краков қаласында өткізген «Азиядағы Еуропа. II дүние жүзілік соғыс жылдарындағы Қазақстандағы поляк азаматтарының тарихынан» атты конференцияның ұйымдастырылуы да

азиаттық бөліктегі Қазақстандық тұрғындармен қатар, Еуропалық көпшілік өкілдерін қалыптастырған поляк азаматтарының байланыс феноменін көрсету болған еді.

1939 жылдың 17 қыркүйегіндегі Польшаға және оның тұрғындарына қатысты кеңестік агрессия мен репрессиялардың ауқымды нәтижесі ондаған мың поляк азаматтарына өздерінің еуропалық баспаналарын тастап, баспананы Қазақстанда, өздеріне экзотика болған – Азияда мәжбүрлеген болатын. Ғылыми басқосуда, қазақстандық ғалымдар ұсынған тақырыптар қатарында II дүние жүзілік соғыс жылдарындағы Қазақстан аумағында Отандастарын қолдау, көмек ұйымдастыру және елге қайтару бағытында қызмет еткен поляк дипломаттарын және олар жөнінде мұрағаттық деректер іздеу (Губайдуллина, 2016), Қазақстандағы поляктардың күрделі де, қарама-қайшылықты тұрмысының құжаттық негіздері (Исова, 2016) талқыланады.

Теориялық-әдіснамалық негізі

Халықаралық қатынастардағы негізгі мәселе мәні жағынан жалғыз орынды негізгі актор мемлекеттің ұлттық мүдде, ұлттық қауіпсіздік мүдделерінің әр қилы амалдарын күш және күштер арасалмағын басты реттеудегі қолданысына сай бағалайтын реалистік және неореалистік басты парадигмалар өлшемі теориялық сипат берді. Еуропа халықтарының II дүние жүзілік соғыс жылдарындағы қатаң тағдырының қалыптасуы тікелей соғыс жағдайындағы кеңестік мемлекеттің қауіпсіздік саясаты аясында сараланды. Ұлттық мүдде мен халықаралық саясаттың мәні – билік пен күш үшін күрес болып келе жатқанын насихаттайтын теориялық тұжырымдар елдердің сыртқы саясатындағы мүдде қайшылығымен байланысқан геосаяси депортацияға да анықтама береді.

Халықаралық қатынастардағы сыртқы саяси мазмұнға ие болған факторға қатысты мәселені ашуға қатысты теориялық-әдіснамалық негізді қалыптастыру бұрын-сонды жария болмаған дипломатиялық, мемлекеттік құжаттар дерегін өңдеуге бағытталған ивент-анализ немесе оқиғалық мәліметтерді талдау әдісін пайдалану арқылы жүзеге асты.

Шікірсапап

II дүние жүзілік соғыс қарсаңындағы Кеңестік Одақта ауыр ақуал қалыптасқан болатын. Ашық

«екілік стандарт» амалдарын жүргізген мемлекет, әрекет етуші биліктің саясатының амалдары барысында қоғамды бөліске салуға алып келуі мүмкін жағдайда еді. Қоғамның бір бөлігі өмір сүріп отырған жүйені қолдаса, басқа бөлігі оған балама күш сипатында болды. Сондықтан да билік өзінің ұстанымының іргесін сөгіп алмау мақсатында барлық мүмкіндігін қолдануға тырысады. Сондай күш амалдары жүйеге қарсы ашық немесе жасырын қарсы тұрған тұрғындардың басым бөлігіне қолданылған болатын. Ол соғысқа алып келген және соғыс барысындағы қиын жағдай мен мемлекеттік қауіпсіздік саясатының сипатына қарай қалыптасады.

Қолданылған шаралар қатарында «сенімсіз, тыңдамайтындарға» бағытталған «айыптау» шаралары депортация амалдарымен жүзеге асты. Саяси назарға іліккен халықтарды қоныс аудартудың барлық амалдарының заңды негізі болды: КСРО Жоғары Кеңесінің Төралқасының жарлықтары, Орталық Комитеттің қаулылары, Халық комиссариатының және басқа да мемлекеттік құрылымдардың бұйрықтары шараларын орындалғаннан кейін де қабылданып жатқандарына қарамастан, құқықтық мазмұны бар деп саналды. 1944-1948 жылдардағы Орталық Шығыс Еуропа мемлекеттерінде орын алған «этникалық тазалық» және аймақ елдерінің саяси жүйесіндегі даму бағдарының өзгерісіне де мықтап әсер етті (Redrawing nations, 2001: 343).

Депортация амалдарының жүзеге асуы ауқымды себептермен «түсіндірілді» (Marie, 1995). «Сенімсіздік», «алдын алу шараларын қолдану», конфессиялық фактор, қарақшылық ұйымдасу амалдарына қатыстылық, өтіп кеткен жүйені сақтауға құмарту және сақтау секілді себеп-салдар Балтық бойы, Украина мен Белоруссияның батыс аудандары, Молдавия секілді аумақ елдерінің көптеген азаматтарына қатысты «айыптау» амалдары қатарында қолданылды. Әсіресе, «айыптау» амалдары поляк, неміс ұлтының көлемді құрамын құраған азаматтарға қатысты болды (Nekrich, 1978). Кеңестер билігі өзіне қарасты еуропалық бөлігіндегі шекаралық әкімшілік аудандардан «сенімсіз» санаған және Сталиндік көзқараспен «титулсыз» сенімсіз саналған азаматтарын (Pohl, 1999) XX ғасырдың 30-жылдардағы бірқатар қаулыларымен ішкі азиаттық, сібірлік алыс аумақтарына жер аудару шараларын жүргізіп отырғаны белгілі.

1941 жылдың қыркүйегінде украин, белорус және поляк ұлты өкілдерінің контрреволюциялық әрекеттері үшін арнайы жерлерге тұрғылықты

жерлерінен қоныс аударылу саны 389 382 адамға жеткен. 1941 жылдың 14 маусымында Берияның «қоныс аударту және жүзеге асыру» туралы өкіміне сай, НКВД-нің Балтық бойы, Молдова, Украина мен Белоруссияның батыс облыстарынан кезекті азаматтарды қоныс аударту шаралары басталады. КСРО қосылған Балтық бойы республикаларында «кеңестік тәртіпті орнатуға кедергі жасады» делінген ұлтшыл ұйым мүшелері (бұрынғы ірі помещиктер, фабриканттар, шенеуніктер, офицерлер отбасы мүшелері) қатарында Германиядан – 25 мыңға жуық, Эстониядан – 3668, Литвадан – 12 682, Латвиядан 9236 адам жер аударылады. Бір уақытта Молдавиядан 22 648 адам, Батыс Украинадан – 9545, Батыс Белоруссиядан – 27 887, барлығы 85 716 адамға жеткен. Аталған аумақтардан депортациялау шаралары осымен аяқталмаған. Осы республикаларда «лаңкестік топтар» әрекет етуде деген желеумен, 1944-1945 жылдары репрессия шаралары біршама көбейеді. Осыған орай, Литвадан 6320 адам депортацияланады. Балтық бойы елдері тұрғындарының қалған топтары күштеп қоныс аудару шараларына соғыстан кейін де түсіп жатады. Балтық бойынан депортацияланғандардың жалпы саны 203 мың адамды құраған. Қоныстанған аумақтарының географиясы, Кеңестердің ішкі аудандары, Орта Азия елдері мен басым бөлігі Қазақстан облыстары болады. Оккупанттарға қарсы күресте «аз үлес қосып», кейбір тұста «сатқындық» жасаған деп айыпталған балкар халықтарының тағдырына да депортация шаралары әсер етпей қоймады. 1944 жылдың қаңтар айында аталмыш халыққа деген «сенімсіздік» олардың депортациялануына негіз болған құжаттардың қабылдануына алып келеді (Бугай, 2004: 49).

Халық Комиссариатының «Неміс ұлты өкілдерін өнеркәсіп аудандарынан ауыл шаруашылық аудандарына орналастыру» жөніндегі 1941 жылдың 30 қазанындағы қаулысы және «Облыстық, өлкелік, автономиялық және одақтық республикаларда тұрақты мекен ететін 17-ден 50 жасқа дейінгі шақырылым жасында неміс-қоныс аударушыларын пайдалану тәртібі жөніндегі» 1942 жылғы 10 қаңтардағы жарғысына сай немістердің жұмыс күші мақсатты түрде белгіленеді.

Ұлы Отан соғысының басталуымен оңтүстік және батыс Ингерманландиядағы финдердің ауқымды бөлігі немістер оккупациялаған аумақтарда қалып қояды. Олардың ары қарайғы тағдыры қабылданған жарлықтар негізінде мобилизациямен ұштасып, НКВД еңбекке қабілетті

финндердің жұмыс колонналарына жөнелтеді. Алғашқы кезеңде 2,5 мың финн депортацияланады. 1943 жылы НКВД арнаулы қоныстар жөніндегі бөлімі мәліметтері бойынша 9 мың финн азаматтары Ленинград қоршауы ауқымы аумағынан қоныс аударылады. Финн халқының белгілі бір мемлекеттілік ауқымына сыймаған саяси шешімдердің салдарынан туған сталиндік депортацияға ұласқан тағдыры (Gelb, 1996.:268), кеңес халықтарының аз ұлттары қатарында өмір түзетуге мәжбүр етті (Matley, 1979:16.).

1939 жылғы тамыздан басталған дипломатия тарихындағы келеңсіздік саналатын Риббентроп-Молотов пактісінен кейінгі, сол жылғы 20-23 қыркүйектегі Писса-Нарва-Висла-Сан бағыты бойынша жаңа шекараны құрудың кеңестік жоспарына сәйкес кеңес-герман оккупациясының жүзеге асуы, жаулап алынған поляк жерлерінен тағы да «сенімсіздік тудыруы мүмкін делінген азаматтарды» қоныс аударту шараларын жүзеге асыртты.

Еуропаның соғыс болып жатқан мемлекеттері де кеңес билігінің халықтарға жасап жатқан саяси айыптауларына бей-жай қарап қалмаған еді. Орталық және Шығыс Еуропадан мәжбүрлі түрде жасалған миграция, әсіресе КСРО аумағындағы поляк тұрғындары арасында 1939-41 жылдары жүзеге асқан депортация шараларымен қатаң сипат алған болатын (Lebedeva, 2000: 28-45). Соғыс жылдары Польшаның бір ғана Лемко ауданы тұрғындарына қатысты жүзеге асқан халықтар тағдырының саяси идеологиялық эксперименті мысалында айтар болса, басталған соғыстың тарихи жағдайына орайласқан этникалық ақуал мен Польшадағы ұлт саясатының ары қарайғы бағытын анықтап бергенін көруге болады. (Lemko..., 2002:272). 1941 жылдың 30 шілдесінде кеңес үкіметімен иммиграциядағы поляк үкіметі арасында дипломатиялық байланысты қалпына келтіру және КСРО аумағында поляк әскерлерін құру туралы келісім жасалады. Осы келісімге тіркелген қосымша хаттамада «кеңес үкіметі дипломатиялық байланыс қалпына келгенге дейінгі кеңестік территорияда әскери тұтқын немесе басқа да жеткілікті негізде тұтқында болған барлық поляк азаматтарына кешірім жариялайтыны» тіркеледі (Боцьковски, 1996:355-377). Осы хаттамаға сәйкес 1941 жылдың 12 тамызында КСРО Жоғары кеңесі Төралқасының «барлық поляк азаматтарының» амнистиясы туралы Бұйрығы жарияланады. 1941-1943 жылдары Куйбышев қаласында (қазіргі Самара) орналасқан Польша Республикасының елшілігі Қазақстан

аумағында тұрып жатқан жер аударылған поляк ұлты азаматтарына қолдау көрсетіп, әртүрлі көмек амалдарын жүзеге асырды. Кеңес билігі босатылған поляк азаматтарына елшілік құрған поляк делегатураларында тіркеуге алынып, поляк төлқұжатын алған соң шетелдіктерге арналған тұру ережесін белгіленген тәртіпке сай милиция органдарында растауы тиісті болды.

Бұрынғы ҚазКСР аумағындағы поляк елшілігінің дипломатиялық өкілеттілік қызметі әкімдіктелген поляк азаматтарының өмірін қолдау және ұйымдастыру шараларына үйлестірілді. ҚазКСР аумағындағы 200 қамқорлық көрсету ұйымдары жұмыс істеп, олар поляк азаматтарына дәрігерлік көмек көрсетті. Алматы қаласы және облысы бойынша жұмыс істеген поляк елшілігі өкілдерінің қатарында Венцек Казимир Янович және Сапега Эустах Янович есімді поляк азаматтарының өзге жерде, отандастарына қолдау көрсетудегі үйлестіру қызметі туралы деректер көп. Елшілік өкілеттіліктері Орта Азияда жасақталып, поляк генералы Андрес басқарған Поляк Армиясына әскер жинау және жөнелту шараларымен де белсене араласқан (ҚР Президенттік...).

Нәтижелер

1939-48 жылдардағы Кеңес Одағындағы поляктардың саяси қуғын-сүргінге түсуі және депортациялануы саяси идеологияның сан түрлі бағытын қамтыған еді (Sword, 1995:472-473). Қазақстаннан кеткен поляк азаматтары 1945 жылғы 6 шілдедегі поляк-кеңес репатриация жөніндегі келісімімен Отандарына жөнелтілмек болды. Бұл келісімге Қазақстандағы поляк ұлты өкілдерінің барлығы жатқызылмады. XX ғасырдың 30-жылдары жер аударылып келген поляктарға, бұл жарлық олар «Кеңес Одағы азаматтары» санатында делініп қатысты болмады (Кияс, 1997:230).

1952 жылғы Балтық бойынан арнаулы жер аударылғандардың қазақстандық қонысы қалыптасты (Agunas, 2017). Оларды «1941 жылы Балтық бойынан», «1945-1948 жылдардағы Литвадан», «1949 жылғы Балтық бойынан», «1951 жылғы Литвалық кулактардан» тұратын қоныстану мерзімінен қарай бөлу қабылданды (Pēteris, 2017). Оларға қатысты, 1948 жылғы 26 қарашадағы КСРО Жоғарғы Кеңесінің Төралқасының «Ұлы Отан соғысы жылдарында Кеңес Одағының түпкі аудандарына қоныстанғандардың қашып кету мен тұрақтандыруға қарсылық көрсетуде қылмыстық жауап-

кершілікке тарту» жөніндегі бұйрық әрекет етті. Балтық бойынан жер аударылғандар өз ішінен үштік дәрежеге жатқызылды: (1941 ж.) белгілі мерзімге қоныс аударылғандар, (1945-1948 жж.) мерзімге көрсетілмегендер, (1949-1952 жж.) мәңгілікке жер аударылғандар. Заңдағы бұйрық бойынша олар қашып кетуге әрекеттенсе 20 жыл каторгалық жұмысқа шегілді.

Осы жылдардағы қоныс аударушылар санатына, 1951 жылы Балтық бойынан жер аударылғандар, Украина мен Белоруссияның батыс аудандарынан, Молдавиядан келген «иеговистшілер» деп аталатын діни сектаға кіргендер, «андерсовшылдар», бұрынғы Андерстің поляк армиясында болып, 40-жылдардың ІІ-ші жартысында Англиядан КСРО-ға репатриацияланғандар, 1951 жылы Украина мен Белоруссияның батыс аудандары мен Литвадан отбасыларымен жер аударылғандар жатқызылды. 1949 жылы наурызда Литва КСР-інен ұлттық негізіне қарамастан жер аударылғандар қатарында 26074 литвалық, 688 поляк, 58 орыс, 20 неміс, 9 латыш, тіпті 1 қазақ та болған. Соғыстан кейінгі жылдардағы Балтық бойынан жер аударылғандар Қазақстанның Қарағанды, Ақмола, Көкшетау, Қостанай, Солтүстік Қазақстан, Ақтөбе облыстарына орналастырылады. Олар бұрынғы помещиктер, фабриканттар мен саудагерлер, буржуазиялық саяси партиялық ұйымдарға қатысушылар болатын. 1958 жылдың 19 мамырындағы «Арнаулы қоныс аударушылардың бірқатар категорияларын міндеттерден босату» жөніндегі КСРО Жоғарғы Кеңесі Төралқасының жарлығымен Ішкі істер министрлігінің органдарының әкімшілік міндеттері олар үшін біршама жеңілдейді (Көкшетау...1212-қор).

Латвия және басқа да Балтық бойы елдерінің депортация, басқа да кеңестік кампаниялар ықпал еткен саяси шараларының салдарынан аумақ елдерінің тікелей демографиялық ақуалы күйреді (Zvidriņš, 2008).

1954 жылдан бастап Кеңес Одағының тың және тыңайған жерлері игеру бағдарламасын орындау мақсатында Қазақстанға көші-қонның еуропалық толқынының жаңа бір кезеңі бастау алды. Олардың қатарында поляктар да болды, бұл бағдарламалық науқан арнаулы статистикалық деректер бойынша, бұл этносаяси топтың Қазақстандағы көлемін 53102 (1957 ж.), 61445 (1970 ж.) дейін өсіруді қамтамасыз етті. Бұл мағынасы зор өсім көрсеткіші болды, сондай-ақ бұл көрсеткіш осы кездегі поляк азаматтарын репатриациялаудың екінші толқынымен аста-

сып жатты. Бұл жылдары Қазақстанда мыңдаған поляк топтары Белоруссия өлкесі еріктілері қатарында келді (Гавенцки, 1995:58-59).

Бұрынғы Көкшетау облыстық мұрағатынан алынған деректерді талдау барысында қоныстанушыларға қатысты жергілікті басқару, қауіпсіздік құрылымдарының тарапынан қатаң бақылау жүргізілгенін байқауға болады. Мысалы, осы облысқа қарасты Келлеров ауданының Ішкі істер бөлімінде арнаулы жер аударылушылар арасындағы қашу әрекеттерін болдырмас үшін аудандық атқару комитеттерімен келісілген бақылаушыларға жаңа тәртіп нұсқасы жасалынған (Көкшетау...1212-қор). Деректерде Горький, Богодуховка, Ростов селолық кеңестерінде төрағалардың арнаулы қоныстанушыларға жергілікті жерден шығуға рұқсат анықтамасын бергендері үшін оларға қатаң ескертулер жасалынғаны көрсетілген. Сондықтан, 1947 жылдың 24 қазанынан бастап Келлеров аудандық атқару комитеті шешімінің №3 хаттамасы жауапсыздыққа жол берген жергілікті әкімшілік басшылары мен бақылау қызметтердің ішкі істер бөлімдері арқылы жауапкершілікке шақырып, арнаулы қоныс аударушылардың Украинаға қоныс аударуға байланысты құжаттарын жинап жату әрекеттеріне жаппай-түсінік жұмыстарын жүргізу, қандай анықтама қағаз болмасын бақылау назарынан тыс өтетін қадағалау, оларға басқа аймақтарға іс-сапармен және тағы басқа жұмыстармен шығуы ішкі істер бөлімі анықтамасымен ғана реттестірілуі қатаң талап етілген (Көкшетау...1-қор).

Тек Сталин қайтыс болғаннан кейін ғана амнистияның жариялануы, Қазақстандағы депортацияланған халықтар тағдырын біршама жақсартты (Наумов, 2001). Қазақстанда тұратындарға мемлекеттік арнаулы бақылау 1956 жылы жойылғанмен, реабилитация жүзеге аспады. 1959 жылы оларға еркіндік құқық бергенімен де, олардың көбісі төлқұжатсыз қала берді, бұл жағдай поляктардың тіпті Кеңес Одағының өз ішінде де жүріп-тұруында тыйым жасаған еді (Polian, 2004). 60-шы жылдардың басында да жеке адамдардың төлқұжаттары колхоз төрағалары немесе жергілікті милиция органдары қолында сақталынды. Бақылаулардың алынып тасталуы біраз мың адамдарға Украинаға кетуге жағдай жасағанмен, олардың көбісі Қазақстанда қалып қойды. Занда келісілген тізімге қарағанда олардың өте көп болмағаны көрінеді. 1959 жылы 53102 адам, 1970-61445, 1979-61136 және 1989-59956 адам (Итоги...1992:5).

Кеңес мемлекетінің батыс шекараларынан көшірілген неміс ұлты өкілдерінің кеңестік жүйедегі өміріне қатысты тиянақты шешімдер жүйе ыдырағаннан кейін ғана мүмкін болды (Naimark, 2001).

Жер аударылған халықтар тағдырына қатысты заңдық актілер қатарында, КСРО Жоғарғы Кеңес Төралқасының 1972 жылғы 3 қарашадағы «Белгілі категориядағы кейбір азаматтарды өткен мерзімдердегі тұрғылықты жерді таңдаудағы шектеулерден босату жөніндегі» жарлығы, 1989 жылдың 14 қарашасындағы КСРО Жоғарғы Кеңесінің қабылдаған «Күштеп жер аударту сияқты халықтарға қарсы репрессиялық актілерді заңсыз деп табу» мен «олардың құқықтарын қамтамасыз ету жөніндегі» Декларация және 1993 жылғы Қазақстан Республикасының «Жаппай саяси жазалау құрбандарын атау жөніндегі» Заңын жатқызуға болады.

Қорытынды

Екінші дүние жүзілік соғыс ұлттар қатынасы саласында да мемлекеттік саясатқа жағымсыз болмыс әкелді. Депортацияланған еуропалық ұлттардың өздеріне мүлде таныс болмаған тарихи тағдырының қалыптасуына қатысты зерттеулер, соғыс жылдары және соғыстан кейінгі кезеңдегі тақырып мәселесіне қатысты деректердің әлі де болса қол жетімді болмауына байланысты жаңаша көзқарастармен толықтырылып отырады. Кеңестік жүйенің күштеп қоныс аударту шараларының геосаяси стратегиясы бүгінгі кезең саясатымен де сабақтасып отырғанын байқауға болатынын кейбір сыртқы саяси амалдардан байқауға болады. Мәселенің тарихи бағасы берілгенімен, саяси мазмұнын өз мүддесінде пайдаланғысы келетін құрылымдар сыртқы саяси механизмдерді жүзеге асыруда кейбір елдердің амалдарынан көрініп қоятыны бар. Депортацияланған халықтар тағдырын зерттеуде сол халықтардың қазіргі тарихи отанындағы және қазақстандық тарихнамадағы мәселеге қатысты ғылыми көзқарастар әзірге дамып, тың деректерді сараптай алғанына қарамастан, қызметтік аясы әлсіз тұжырымдармен ғана бекиді. Депортация тақырыптарының зерттеу

сараптамасын тиянақты қолдану ерекшелігі толыққанды айналысқа енбей отыр. Мәселеге байланысты ғылыми көзқарастардың тоғысуы алыс Еуропалық елдерден қоныс аударушылар мен жергілікті қазақтар арасындағы бір бірін қабылдауы, осы қоғамдар арасындағы ортақ өмір өлшемдерінің қалыптасуы, ол ұлттық топтардың бір-біріне ықпал етуі (мәдени, өркениетті, рухани және т.б.) өздерінен кейін олар бір-біріне қандай естеліктер қалдырғаны да зерттелуді ауқымды қарауды қажет ететін мәселелер. Жалпы, тұрғындардың депортациялануы орны толмас шығын әкелері сөзсіз, қоныстанушы халықтардың бұрынғы өмір сүрген мекендеріндегі еңбек күшінің әлсіреуіне, олардың мәдениеті, дәстүріне нұқсан келтіріп, азаматтардың ұлттық сана-сезімдерін мұқалтады.

Қазақстандағы Литва Республикасының елшісі Витаутас Наудузастың «The Astana Times» басылымына берген сұхбатында: «Қазақстан Литваға көрші мемлекет болмаса да, тарихи себептермен байланысты басқа да елдерге қарағанда алыс болып саналмайды. Екінші дүние жүзілік соғыстан кейін жүздеген мың депортацияланған литвалықтардың, (солардың қатарында Қарағанды қаласында өмір сүрген менің атам да болды) екінші жақын еліне айналған Қазақстанға, біздің отандастарымыздың өмірін сақтап қалғаны үшін өте ризашылық білдіреміз» деген еді (Vytautas, 2018).

Қазақстанның қазіргі көпұлтты халқының бірегейлігін қамтамасыз етуге бағытталған саясаты және мемлекеттің толеранттылық мүддесінің ашықтығы жағдайында, мұнда өмір сүріп жатқан әр түрлі ұлттар тағдырының қаншалықты бағдарлы екендігін пайымдауға болады. Еуропалық аумақтардан жер аударылғандардан басқа да, кеңестік жүйенің азиаттық, кавказдық шекаралық аумақтарынан күштеп қоныс аударған халықтарына да пана болғаны тағы бар Қазақстан, әлі күнге дейін көп ұлттылық мүддесінде тұғырлы. Оның дәлелі, Қазақстан халықтары Ассамблеясының тұрақты жұмыс атқаруы, мемлекеттік саясатты жүргізудегі аса белсенділігі.

Мақала «AP05135403» ғылыми жобасы аясында, ҚР БҒМ ҒК қаржылық қолдауымен орындалды.

Әдебиеттер

Боцьковски Д. Попечительская деятельность посольство Республики Польша в Куйбышеве на территории Казахстана (1941-1943гг). – В сборнике: В степи далекой. Поляки в Казахстане. – Вроцлав. 1996. – С. 355-377.

Бугай Н.Ф. Л. Берия – И. Сталину: «Согласно Вашему указанию...». – М., 1995. – 311 с.

Бугай Н.Ф. Депортация народов // Война и общество, 1941-1945 книга вторая. – М.: Наука, 2004. – 311 с.

- Гавенчки М. Поляки в этнической структуре постсоветского Казахстана. – Алматы, 1995 – 69 с.
- Губайдуллина М.Ш. В поисках польских дипломатов на территории Казахстана в годы Второй мировой войны (люди и судьбы в документах архивов Алматы). // Сборник международной конференций «Европа в Азии. Из истории поляков в Казахстане во время Второй мировой войны». – Краков-Варшава, 2016. –120 с.
- Депортированные в Казахстан народы: время и судьбы. – Алматы: «Арыс» Казахстан», 1998. – 428 с.
- Исова Л.Т. Документальные эпизоды насильственно-трансформированного бытия и исторической судьбы польских переселенцев в Казахстане (период войны) // Сборник международной конференций «Европа в Азии. Из истории поляков в Казахстане во время Второй мировой войны». – Краков-Варшава, 2016. –120 с.
- Итоги всесоюзной переписи населения 1989 г. Национальный состав населения КазССР, областей и г.Алматы. – Алматы, Казинформцентр, 1992. – 160 с.
- Кияс А. Наказанный народ // В степи далекой. Поляки в Казахстане. – Познань, 1997. –144 с.
- Козыбаев М.К. Немцы Советского Казахстана: факты и действительность // История Казахстана: белые пятна. – Алмата, 1991 – 238 с.
- Көкшетау қаласындағы Мемлекеттік мұрағат. – 1212-қор, 1-тізбе, 7-іс, 2-3-пар.
- Көкшетау қаласындағы Мемлекеттік мұрағат. – 1-қор, 1-тізбе, 967-іс, 12-19-пар.
- Қазақстан Республикасының Президенттік мұрағаты. – 708-қор, 5/2-тізбе, 19-іс, 167 – 170 пар.
- Репрессированные народы Советского Союза: Наследие сталинских депортаций: Отчет Хельсинкской группы по правам человека. – Сентябрь, М., 1991. – 390 с.
- Arunas B. Damage caused by the Soviet Union in Lithuania – depopulation of 1940-1941 and 1944-1953 (Dr. //Damage caused by the soviet union in the baltic states. International conference materials, Riga, 17-18 June 2011 Social, economic and environmental losses/damage caused by the Soviet Union in the Baltic States Publisher Ltd. E-forma – Riga, 2017 – 150 p.
- Gelb M., 1996, «The Western Finnic Minorities and the Origins of the Stalinist Nationalities Deportations →» Nationalities Papers, 24:237-268.
- Lebedeva N. S. The deportation of the Polish population to the USSR 1939-41. [W:] Forced migration in Central and Eastern Europe, 1939-1950 – London, 2000 – 28-45 p.
- Lemko region 1939-1947. War, occupation and deportation. /Ed. by Paul Best, Jaroslav Moklak. Cracow-New Haven. Tow. Wydaw. «Historia Iagiellonica». – 2002, – 272, map 2
- Marie, J-J, Les peuples déportés d'Union soviétiques, Brussels: Editions Complexe. –1995
- Matley, I. M., «The Dispersal of the Ingrian Finns.» Slavic Review, 38:1-16. – 1979,
- Naimark, N. Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe. – Cambridge and London, 2001 Naimark, Norman. The Russians in Germany. – Cambridge, 1995
- Naumov, V., and Rubinstein, Joshua, eds. Stalin's Secret Pogrom. – New Haven and London, 2001
- Nekrich, A., The Punished Peoples. The Deportation and Fate of Soviet Minorities at the End of the Second World War, New York: Norton and Company. – 1978
- Pēteris Z. Direct demographic losses suffered by Latvia as a result of Soviet campaigns//DAMAGE CAUSED BY THE SOVIET UNION IN THE BALTIC STATES. International conference materials, Riga, 17-18 June 2011 Social, economic and environmental losses/damage caused by the Soviet Union in the Baltic States Publisher Ltd. E-forma – Riga, 2017, 150 p.
- Pohl, Otto J., Ethnic Cleansing in the USSR, 1937-1949, Westport: Greenwood Press – 1999
- Polian, P. M., Against their Will: The History and Geography of Forced Migrations in the USSR, Budapest, New York: Central European University Press. – 2004
- Redrawing nations. Ethnic cleansing in East-Central Europe 1944-1948 //Ed. Philipp Ther, Ana Siljak. Lanham. –Rowman & Littlefield. 2001, XI, 343 p.
- Sword K. Deportation and Exile. Poles in the Soviet Union, 1939-48. New York-London. St. Martin's Press; Macmillan in association with School of Slavonic and East European Studies. Univ. of London. 1994 .XIII, 269, mapy. Rec.: Micgiel John S., –Pol. Rev . Vol. 40: 1995 No 4 s. 472-473
- Vytautas N. People are Kazakhstan's greatest asset, says Lithuanian ambassador// The Astana Times. By Dana Omirgazy in International // <https://astanatimes.com/2018/02/people-are-kazakhstan-greatest-asset-says-lithuanian-ambassador> –24 February 2018
- Zvidriņš P. Latvijas tiešie demogrāfiskie zaudējumi deportāciju un citu padomju akciju rezultātā. (Direct demographic losses suffered by Latvia as a result of deportations and other Soviet campaigns). – Latvijas vesture, Nr. (69), 2008, pp.

References

- Botskovski D. (1996) Popechitelskaia deiatelnost posolstvo Resp'ybliki Polsha v K'yibysheve na territorii Kazahstana (1941-1943gg). V sbornike: V stepi dalekoj. Polhaki v Kazahstane. [rusteeship of the Embassy of the Republic of Poland in Kuibyshev in Kazakhstan (1941-1943). In the collection: In the steppes far. Poles in Kazakhstan.] Vrotslav – p.355-377. (In Russian)
- Býgai N.F. (1995) L. Beria – I. Staliný: «Soglasno Vashemý ýkazaníý...». [L. Beria to I. Stalin: «According to your instructions ...»] M., – 311 p. (In Russian)
- Býgai N.F. (2004) Deportatsiua narodov //Voina i obestvo, 1941-1945 kniga vtoraa. [Deportation of Peoples // War and Society, 1941-1945 second book] – M.: Naýka., – 311 p. (In Russian)
- Deportirovannye v Kazahstan narody: vremia i sýdby [Deportation of Peoples // War and Society] (1998) // Almaty, «Arysy» Kazakhstan». – 428 p. (In Russian)

- Gaventski M. (1995) Poliakı v etnicheskoı strýktýre postsovetskogo Kazahstana. [Poles in the ethnic structure of post-Soviet Kazakhstan.] –Almaty, – 69 p. (In Russian)
- Gýbardýllına M.Sh. (2016) V poiskah polskıkh diplomatov na territorıı Kazahstana v gody vtoroi mirovoi voıny (Ilydı ı sýdby v dokýmentah arhıvov Almaty). // Sbornik mejdýnarodnoi konferentsıı «Evropa v Aziı. Iz istorıı polıakov v Kazahstane vo vremia Vtoroi mirovoi voıny». [In search of Polish diplomats in Kazakhstan during the Second World War (people and destinies in the documents of the archives of Almaty). // Collection of international conferences «Europe in Asia. From the history of the Poles in Kazakhstan during the Second World War. »],Krakov-Varshava. – 120 p. (In Russian)
- Isova L.T. (2016) Dokýmentalnye epizody nasilstvenno-transformirovannogo bytıa ı istoricheskoı sýdby polskıkh pereselentsev v Kazahstane (period voıny) // Sbornik mejdýnarodnoi konferentsıı «Evropa v Aziı. Iz istorıı polıakov v Kazahstane vo vremia Vtoroi mirovoi voıny». [Documentary episodes of forcibly-transformed life and the historical fate of Polish immigrants in Kazakhstan (war period) // Collection of international conferences «Europe in Asia. From the history of the Poles in Kazakhstan during the Second World War. »] Krakov-Varshava. – 120 p. (In Russian)
- Itogı vsesoiýznoi perepısı naselenııa 1989 g. Natsionalnyı sostav naselenııa KazSSR, oblasti ı g.Almaty. [Results of the All-Union Population Census of 1989. National composition of the Kazakh SSR population, regions and the city of Almaty.] (1992) – Almaty, Kazinformtsentr. –160 p. (In Russian)
- Kııas A. (1997) Nakazannyı narod // V stepı dalekoı. Poliakı v Kazahstane. [Punished people // In the steppe far. Poles in Kazakhstan]–Poznan, 1997. –144 p. (In Russian)
- Kozybaev M.K. (1991) Nemtsy Sovetskogo Kazahstana: fakty ı deıstvıtelnost // Istoriıa Kazahstana: belye piatna. [Germans of Soviet Kazakhstan: facts and reality // History of Kazakhstan: white spots.]– Alma-Ata., – 238 p. (In Russian)
- Kókshetaý qalasyndaǵy Memlekettik muraǵat. [State archive in Kokshetau] Fund 1212, List 1, Article 7, Paragraphs 2-3 (In Kazakh)
- Kókshetaý qalasyndaǵy Memlekettik muraǵat. [State archive in Kokshetau] Fund 1, list 1, Article 967, Paragraphs 12-19.(In Kazakh)
- Qazaqstan Respýblikasynyń Prezidenttik muraǵaty. [Presidential Archive of the Republic of Kazakhstan] 708, 5/2-list, 19 articles, 167-170 par. (In Kazakh)
- Repressirovannye narody Sovetskogo Soiýza: Nasledie stalinskıkh deportatsıı: Otchet Helsınskoı grýppy po pravam cheloveka. [Repressed peoples of the Soviet Union: The legacy of Stalin’s deportations: Report of the Helsinki Group for Human Rights] (1991) September, M. – 390 p. (In Russian)
- Arunas B. (2017) Damage caused by the Soviet Union in Lithuania – depopulation of 1940-1941 and 1944-1953 (Dr. //DAMAGE CAUSED BY THE SOVIET UNION IN THE BALTIC STATES. International conference materials, Riga, 17-18 June 2011 Social, economic and environmental losses/damage caused by the Soviet Union in the Baltic States Publisher Ltd. E-forma, Riga, 150
- Gelb M., (1996) «The Western Finnic Minorities and the Origins of the Stalinist Nationalities Deportations,» Nationalities Papers, 24:237-268.
- Lebedeva N. S. (2000) The deportation of the Polish population to the USSR 1939-41. [W:] Forced migration in Central and Eastern Europe, 1939-1950. London. p.28-45
- Lemko region 1939-1947 . War, occupation and deportation. /Ed. by Paul Best, Jaroslav Moklak. Cracow-New Haven. Tow. Wydaw. (2002) «Historia Iagiellonica». p.272, map 2
- Marie, J-J, (1995) Les peuples déportés d’Union soviétiques, Brussels: Editions Complexe.
- Matley, I. M., (1979) «The Dispersal of the Ingrian Finns,» Slavic Review, 38:1-16.
- Naimark, N. (1995) Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe. – Cambridge and London, Naimark, Norman. The Russians in Germany. – Cambridge.
- Naumov, V., and Rubinstein, Joshua(2001) eds. Stalin’s Secret Pogrom.– New Haven and London.
- Nekrich, A. (1978) The Punished Peoples. The Deportation and Fate of Soviet Minorities at the End of the Second World War, New York: Norton and Company.
- Pēteris Z. (2017) Direct demographic losses suffered by Latvia as a result of Soviet campaigns//DAMAGE CAUSED BY THE SOVIET UNION IN THE BALTIC STATES. International conference materials, Riga, 17-18 June 2011 Social, economic and environmental losses/damage caused by the Soviet Union in the Baltic States Publisher Ltd. E-forma, Riga, 150.
- Pohl, Otto J. (1999), Ethnic Cleansing in the USSR, 1937-1949, Westport: Greenwood Press
- Polian, P. M. (2004) Against their Will: the History and Geography of Forced Migrations in the USSR, Budapest, New York: Central European University Press.
- Redrawing nations. Ethnic cleansing in East-Central Europe 1944-1948 //Ed. Philipp Ther, Ana Siljak. Lanham. (2001) Rowman & Littlefield. p. XI, 343
- Sword K. (1995) Deportation and Exile. Poles in the Soviet Union, 1939-48. New York-London. St. Martin’s Press; Macmillan in association with School of Slavonic and East European Studies. Univ. of London. 1994 .XIII, 269, mapy. Rec.: Micgiel John S., Pol. Rev . Vol. 40: No 4 s. 472-473
- Vytautas N. (2018) People are Kazakhstan’s greatest asset, says Lithuanian ambassador// The Astana Times. By Dana Omirgazy in International on 24 february 2018. <https://astanatimes.com/2018/02/people-are-kazakhstan-greatest-asset-says-lithuanian-ambassador>
- Zvidriņš P. (2008) Latvijas tiešie demogrāfiskie zaudējumi deportāciju un citu padomju akciju rezultātā. [Direct demographic losses suffered by Latvia as a result of deportations and other Soviet campaigns]. Latvijas vēsture. Nr. 1(69), pp. (In Latvian)

2-бөлім
**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ
ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Section 2
**ACTUAL ISSUES
OF INTERNATIONAL POLICY**

Раздел 2
**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ
МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА**

Tatarinov D.¹, Doszhanova M.²

¹Candidate of Juridical Science (PhD),
Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

²Master of Laws, University «Turan», Kazakhstan, Almaty

OFFSHORE, AS A WAY TO OPTIMIZE TAX PAYMENTS AND METHOD OF TAX EVASION FROM ORGANIZATIONS AT THE INTERNATIONAL LEVEL

In today's challenging political and economic situation, it is especially necessary to analyze the risks of economic security for the Republic of Kazakhstan. One of the most significant threats to economic security of the state is tax evasion, capital outflow, and asset transfers to offshore companies. Offshore schemes allow companies using them not to pay taxes to the budget, often legally, which causes a lack of revenues to budgets of all levels. This problem is of particular relevance due to the fact that these schemes are used exclusively by large businesses that have the possibility of cross-border movement of capital. International companies use offshore zones both for tax evasion and also for capital outflow from the country. The latter is especially relevant for the Republic of Kazakhstan. For tax evasion offshore schemes are somewhat similar to schemes using one-day firms. The problem of using offshore is a global problem. In developed countries, the scheme for the use of offshore companies is as follows: the parent company is located in the metropolis, and subsidiaries (sometimes called «daughter» companies) and «granddaughter» companies are taken to offshore companies. Through transfer prices, meaning overpricing for resources purchased in offshore companies, as well as work and services, as well as lowering prices for products, works, services that the parent company sells to offshore, all profits are concentrated on offshore companies and thus minimized taxation is achieved.

Key words: offshore, tax, crime, prophylaxy, causes, responsibility, legislation.

Татаринов Д.¹, Досжанова М.²

¹заң ғылымдарының кандидаты (PhD), әл-Фараби атындағы
Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²заң магистрі, «Тұран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Оффшорлар, салық төлемдерін оңтайландыру тәсілі және халықаралық деңгейде ұйымдардан салық төлеуден жалтару әдісі ретінде

Қазіргі күрделі саяси және экономикалық жағдайда Қазақстан Республикасы үшін экономикалық қауіпсіздік тәуекелдерін әсіресе талдау қажет. Мемлекет үшін экономикалық қауіпсіздіктің ең маңызды қатерлерінің бірі – салық салудан кету, капиталды сыртқа шығару, сондай-ақ активтерді оффшорлық компанияларға аудару. Оффшорлық схемалар оларды пайдаланатын компанияларға жиі заңды негізде бюджетке салық төлемеуге мүмкіндік береді, бұл барлық деңгейдегі бюджеттерге түсетін түсімдердің жетіспеушілігін тудырады. Осы мәселе схемаларды капиталдың трансшекаралық қозғалысы мүмкіндігі бар ірі бизнес қана пайдаланатындықтан ерекше өзектілікке ие болады. Халықаралық компаниялар оффшорлық аймақтарды салық салудан кету үшін де, сондай-ақ елден капиталды сыртқа шығару үшін де пайдаланады. Соңғысы Қазақстан Республикасы үшін аса өзекті. Салық салудан кету үшін оффшорлық схемалар бір күндік фирмаларды қолдану схемасына ұқсайды. Оффшорларды пайдалану мәселесі әлемдік деңгейдегі мәселе болып табылады. Дамыған елдерде оффшорларды пайдалану схемасы келесідей: бас компания метрополитенде, ал оффшорларда еншілес және «немерелі» компаниялар шығарылады. Трансферттік бағалар арқылы, яғни оффшорлық компанияларда сатып алынатын ресурстарға, сондай-ақ жұмыстар мен қызметтерге бағаның

артуы, сондай-ақ бас компания оффшорларда сататын өнімге, жұмыстарға, қызметтерге бағаның төмендеуі оффшорлық компанияларда барлық пайда шоғырланады және осылайша салық салуды барынша азайтуға қол жеткізіледі.

Түйін сөздер: оффшор, салық, қылмыс, алдын алу, себептер, жауапкершілік, заңнама.

Татаринов Д.¹, Досжанова М.²

¹кандидат юридических наук (PhD), Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

²магистр юридических наук, Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

Оффшоры как способ оптимизации налоговых платежей и метод уклонения от уплаты налогов с организаций на международном уровне

В современной непростой политической и экономической ситуации особенно необходимо анализировать риски экономической безопасности для Республики Казахстан. Одна из самых существенных угроз экономической безопасности для государства – это уход от налогообложения, вывоз капитала, а также переводы активов на оффшорные компании. Оффшорные схемы позволяют компаниям, их использующим, не платить налоги в бюджет, часто на законных основаниях, что вызывает недостаток поступлений в бюджеты всех уровней. Особую актуальность эта проблема получает из-за того, что данными схемами пользуется исключительно крупный бизнес, имеющий возможности трансграничного движения капитала. Международные компании используют оффшорные зоны как для ухода от налогообложения, также и для вывода капитала из страны. Последнее особенно актуально для Республики Казахстан. Для ухода от налогообложения оффшорные схемы чем-то напоминают схемы с использованием фирм-однодневок. Проблема использования оффшоров является мировой проблемой. В развитых странах схема использования оффшоров выглядит следующим образом: материнская компания находится в метрополии, а в оффшоры выводятся дочерние и «внучатые» компании. Через трансфертные цены, т.е. завышение цен на закупаемые в оффшорных компаниях ресурсы, а также работы и услуги, а также занижение цен на продукцию, работы, услуги, которые материнская компания продает в оффшоры, вся прибыль концентрируется на оффшорных компаниях и таким образом достигается минимизация налогообложения.

Ключевые слова: оффшор, налог, преступление, профилактика, причины, ответственность, законодательство.

Introduction

The capital outflow both in the direct and figurative sense de-energizes the state, deprives it of the financial resources necessary for the modernization of the economy and the development of human capital. One of the reasons for the rapid decline of the national currency that we were witnessing lately is also the capital outflow. Transferring assets to offshore jurisdictions, as well as transferring the management of national organizations to offshore companies, creates one of the most significant threats to economic security, such as losing control over the most significant enterprises and organizations for the national economy. (Волотовская, 2014; Maurer, 2003).

And the Republic of Kazakhstan is not an exception, as it also faced the problem of tax evasion through offshore companies.

Offshores are traditionally considered to be countries, as well as individual districts in some countries that represent preferential tax treat-

ment, and in some cases, the absence of taxation at all.

Also, some offshore zones provide confidentiality of information in regards to business transactions, cash flow, property of foreign companies, and sometimes even provide for the anonymity of company owners.

Methodology of research

The methodological basis of this study consists of general scientific methods such as: dialectic and deductive methods, systematic approach and analysis, methods of epistemology, formal logic, and social management.

In addition, special research methods were used in the work: comparative legal and statistical methods, including detailed analysis of the existing practice of developed countries with a reorientation of the main conclusions to the legal system of the Republic of Kazakhstan, as well as concrete sociological and formal legal methods.

Discussion

This problem has been studied both by the specialists of the Republic of Kazakhstan and by foreign civilists, whose works are devoted to double taxation and issues of evading them, including through offshore companies. Among such authors we can mention: Chretien M.A., Knechtle A., Rivier J.-M., Tixier G., Nagy K., Faminsky I., Chernyavsky S. P., Savin V.A. and others. (Chretien, 1955; Knechtle, 1979; Rivier, 1983; Tixier, 1985; Nagy, 1977; Фаминский, 2000; Чернявский, 2000; Савин, 1996).

Conclusions described in the works of these authors were useful both in the improvement of international mechanisms for the prophylaxy and prevention of tax evasion through offshore companies, and in further studies of various aspects of these legal relationships.

At present, legal basis for regulating the mechanisms of prophylaxy and prevention of tax evasion through offshore companies, above all, include Constitution of the Republic of Kazakhstan (Конституция, 1995), Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (Уголовный кодекс, 2014), Criminal Procedural Code of the Republic of Kazakhstan (Уголовно-процессуальный кодекс, 2014), Law of the Republic of Kazakhstan dated August 28, 2009 «On Countering the Legalization (Laundering) of Illegally Gained Income and the Financing of Terrorism» (Закон, 2009) and etc., as well as International treaties and agreements, ratified by the Republic of Kazakhstan according to established order.

There is no single list of global offshore companies. Most often, the following countries are referred to offshore: The Bahamas, Virgin Islands, Guernsey Islands, Jersey, Maine, Cayman Islands, Seychelles, Andorra, Gibraltar, Monaco and etc. For example, in the USA there are Wyoming and Delaware states that perform the functions of offshore zones. As part of the European Union, the following countries that have signs of offshore are often identified, these are Andorra, Ireland, Liechtenstein, Luxembourg, Monaco, Malta, the Netherlands (Приказ, 2010).

Offshore zones differ from each other in the benefits that they provide to non-resident companies. For example, the Cayman Islands, Jersey and the Isle of Man, and others are distinguished by symbolic taxes and business confidentiality. The legislation of these countries allows the registration of companies for anonymous founders. Some other offshore zones provide simply preferential tax treatment. (EFF Analysis, 2001; Stephan, 2000, Harry 2000).

Company in the country with ordinary jurisdiction minimizes its profits by lowering the revenue

from selling products, works, services of an offshore company or overstating the costs associated with the acquisition of goods, works, services and the associated offshore company. Thus, all profits are concentrated in the company registered in jurisdiction with preferential taxation (or generally free of taxes).

In fact, the outflow of capital is an absolutely natural process inherent in any, even developed and non-resource economy. For the export of capital, schemes are used to attract foreign investment from companies located in offshore jurisdictions that are directly or indirectly associated with the company – the bias. It can be both investments in authorized capital and loans. (Мануков, 2012; Van Fossen, 2002; Sikka, 2005).

If there are a lot of such situations, the threat of economic loss can be indicated as the threats to the security of the Republic of Kazakhstan. There are negative consequences for the economies of countries which companies use offshore schemes to a significant extent. It is the non-receipt of revenues to the budgets of all levels and the capital outflow. For Kazakhstan, the second is particularly relevant. For quite a long time, enterprises and organizations in the Republic of Kazakhstan received significant loans abroad, including offshore jurisdictions. This was due to lower interest rates of loans provided by foreign banks compared to Kazakhstan.

Currently, we are witnessing the collapse of the national currency, and one of the reasons for such decline is the return of foreign loans by organizations. At the same time, the possibility of obtaining new loans is currently significantly limited due to the imposed sanctions against one of our partners in the EAEU – the Russian Federation (Forbes).

Thus, we see how economic realities were used for political purposes. If the capital outflow is added, associated with various schemes of its outflow to offshore jurisdictions, in addition to lending, for example, the fictitious acquisition of shares of foreign companies, we will get quite threatening picture.

Also a significant risk for the Republic of Kazakhstan is the transfer of assets to offshore companies. The techniques of such transfer may be different and will be discussed below, but it should be noted that there is a significant risk increase for the economic security of the country in connection with such operations. This threat is characteristic primarily for Kazakhstan, since here the owner traditionally has a fear of losing this asset. One of the risk options for transferring assets to an offshore company is transferring the management of organizations to offshore.

The combination of these two operations creates the risk that the country could lose both assets and

the ability to control its economy. There is a possibility of increasing the value of imports to reduce company profits. Or it may decrease the announced price for goods with high customs duties (Байрачный, 2001). When importing goods to the country through an offshore, the price is usually underestimated to minimize the amount of customs duties and VAT paid; in addition, the customs value must be taken into account, since too low price will lead to an increase in income taxes, and too high – customs payments (Владимирова, 2005). In each case, you can pick up the price at which the total amount of payments to the state will be minimal. It should also be noted that the amount of income tax can be reduced by transferring payment for services to firms paying single tax, or transferred to simplified tax system.

For example: 1) importing company purchases equipment from its own offshore company at an already inflated price (it is to reduce the income tax – increase in the amount of tax deductions); 2) Offshore company lowers the price of the goods, the importing company buys it to save on customs duties when importing goods (Гончаров, 2001). Moreover, as A.Goncharov is supported and other scientists continue to argue, they note that it is important to balance these two ways when importing. (Грузенкин, 2002; Ерицяян, 2003).

Until now, the so-called «Panama papers case» is of particular relevance, the informal name of the leak of confidential documents of the Panamanian law firm Mossack Fonseca, which the media in 2012 called the industry leader in the country. The documents were received by the German newspaper Süddeutsche Zeitung in 2015 from an anonymous source. During the year, group of international journalists under the auspices of the American non-profit organization International Consortium of Investigative Journalism (ICIJ) studied the documents. The publication of the results of the investigation took place on April 3, 2016. The ICIJ refused to publish in open access both the archive itself and copies of documents from it. The results of the research documents cover the period from 1977 to 2018. The main theme of the published results was the disclosure of the presence of hidden property of politicians and related conflicts of interest, including those with the citizenship of the Republic of Kazakhstan and operating on the territory of Kazakhstan (ICIJ).

In modern schemes, several offshore companies are involved, wherein companies located in respectable countries ensuring the legitimacy of these operations, are screens, or they are sometimes called companies – gaskets between Kazakhstani organi-

zations and classical offshore companies. (Хейфец, 2013, p.37; Хейфец, 2009, p.53).

The scheme of using the offshore economy of Kazakhstan is different. In the Republic of Kazakhstan, there are mainly registered subsidiaries («daughters») and «granddaughters» of the parent company located in the offshore zone. And through equity schemes, loans and borrowings, there is an capital outflow and assets are transferred to the parent company.

Naturally, Kazakh companies use the same offshore companies to minimize taxation, but the main problem and the main risks of economic security is control over the assets of companies and the capital outflow. In connection with the latest political events, it is also necessary to take into account the risks of seizing assets from Kazakh companies.

Recently one more way of capital outflow was covered in the press – the acquisition of foreign securities. The organization acquires foreign securities, the rights to which are registered in European depositories. Access to information about these securities is often difficult, the depositories do not disclose full information on them. Thus, there is a reason to believe that there really are no securities, but simply the illegal capital outflow from the country. (Тайбекулы, 2015).

The accounting of companies using offshore schemes can often be considered falsified. Of course, a number of operations related to the transfer of profits to offshore companies, as well as the capital outflow, falsify financial statements. There are a number of fictitious business transactions discussed above, which are made solely for the purpose of minimizing taxes or capital export.

Accordingly, these transactions in accordance with the current civil legislation of the Republic of Kazakhstan can be considered fake. And the financial statements prepared on the basis of accounting records on fake transactions, is falsified. Another thing is that in this case one will have to deal with not international, but an international court. And to recognize such deals as fake will be very, very difficult, if possible at all.

Nevertheless, a large number of transactions with subsidiaries and «granddaughter» companies located on the territory of the country are made on completely legal grounds. Since the management of such company is located in the offshore zone, it is from there that the low prices for export deliveries and the inflated prices for goods imported from affiliated companies, work services, and operations related to the transfer of assets to foreign organizations are dictated. But these transactions are dictated not by economic expediency, but by the desire to minimize

taxes and outflow assets and capital to offshore. Thus, the problem exists and it is very difficult to solve it.

Creating offshore zone on the territory of the Republic of Kazakhstan will have positive impact on the economy of our country. The existence of offshore zones and their use by our companies, increase the competitiveness of organizations, allows to receive more foreign investment, diversify investments, and also allows to ease the burden of taxation. Also, considering the risk of losing assets and controlling capital, the use of offshore companies can help to reduce the risks of expropriation for investors and better ensure the exercise of property rights, which helps to stimulate economic activity in the country, which also meets the national interests of the country. (Мазоренко)

This point of view was considered by Kazakhstani legislators when adopting the Law of the Republic of Kazakhstan dated August 28, 2009 «On Countering the Legalization (Laundering) of Illegally Gained Income and the Financing of Terrorism» (Закон, 2009), which establishes a list of states that are offshore zones for the purposes of the Law of the Republic of Kazakhstan on countering the legalization (laundering) of illegally gained income and the financing of terrorism.

Results

Thus, it can be concluded that the parent company registered in offshore has more opportunities to

enter financial markets and has more access to external financing, since it accumulates the profits of all its subsidiaries and «granddaughters». Even, perhaps, in the presence of positive moments, the risks associated with the use of offshore companies are so great that they simply cannot be ignored.

Offshore status of the company implies the exclusion from the taxation in the country of its registration both on the principle of residence and on the principle of territoriality. For this purposes, the following restrictions are imposed: the company must belong to non-residents of the state of registration and carry out all its activities outside its territory. Subject to the specified conditions, offshore company gets the right to enjoy tax and administrative privileges.

Since in recent years such forms of doing business as a trust and holding have been widely adopted, it is proposed to introduce a new concept that is broader than the term «offshore company» – «offshore business tool» that includes not only legal entities but all legal and organizational forms available in offshore jurisdictions.

The evolution of the offshore business can be divided into four stages – the birth, growth, stabilization and recession. A distinctive feature of the modern period (recession stage) is the formation of international anti-offshore regulation, which led to a reduction in the number of offshore zones and decrease in the rate of registration of offshore companies.

References

- Байрачный Ю. Н. Оффшорный бизнес в налоговом планировании – М.: Международный университет, 2001. – 67 с.
- Вологовская О.С., Захарова М.В. Оффшорные схемы как угроза экономической безопасности Российской Федерации // Журнал «Science-education» / <http://www.science-education.ru/pdf/2014/6/1346.pdf>
- Владимирова М.П. Оффшоры: инструмент международного налогового планирования/ М.П. Владимирова, Д.М. Теунаев, М.М. Стажкова. – М.: КНОРУС, 2005. – 88 с.
- Гончаров А. А. Организационно-правовые формы предпринимательской деятельности в оффшорных зонах: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. к.ю.н.: Спец. 12.00.03/Белорусский государственный экономический университет. – Минск, 2001 – 20 с.
- Грузенкин В. В. Особенности правовой стратегии в деятельности иностранных, в т. ч. оффшорных, компаний и групп компаний с иностранным участием в России. – М.: Алгоритм, 2002. – 22 с.
- Ерицяна А. В., Азарян Р. Г. Использование оффшоров в налоговом планировании. – М., 2003.
- Закон Республики Казахстан от 28 августа 2009 года № 191-IV «О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных незаконным путем, и финансированию терроризма» // Ведомости Парламента Республики Казахстан, 2009г. – № 19. – Ст. 87.
- Как повлияют на Казахстан и тенге санкции США против России? // Сайт «United Media Group «Forbes» https://forbes.kz/process/expertise/kak_povliyayut_na_kazahstan_sanktsii_ssha_protiv_rossii/
- Конституция Республики Казахстан, принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года. В редакции Конституционного Закона РК от 10.03.2017 № 51-VI // Ведомости Парламента Республики Казахстан, 1996 г. – № 4. – Ст. 17.
- Мазоренко Д. Парадокс офшоров: почему государству будет сложно вернуть выведенный капитал из Казахстана? // Интернет-журнал «Власть» <https://vlast.kz/jekonomika/26041-paradoks-ofsorov-pocemu-gosudarstvu-budet-slozno-vernut-vyvedennyj-kapital-iz-kazahstana.html>

Мануков С. Черные дыры мировых финансов // Аналитический портал «Эксперт ONLINE» / www.expert.ru/2012/07/23/Приказ_и.о._Министра_финансов_Республики_Казахстан_от_10_февраля_2010_года_№_52. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 18 февраля 2010 года № 6058 «Об утверждении Перечня оффшорных зон для целей Закона Республики Казахстан «О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма» // Юридическая газета. – 26 марта 2010. – № 42 (1838).

Савин В.А. Специальные экономические зоны в Казахстане // Бюл. иностр. коммер. информ. 1996. № 34.

Список владельцев офшоров в Казахстане – ICIJ // Центральноазиатская новостная служба / <http://ca-news.org/news:1071469/>

Тайбекулы А. Налоговая система Казахстана: решения и вызовы. Институт мировой экономики и политики (ИМЭП) при Фонде Первого Президента Республики Казахстан – Лидера Нации. – Астана – Алматы, 2015. – 64 с.

Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗПК. В редакции Закона РК от 11.07.2017 № 91-VI // Казахстанская правда. – 10.07.2014. – № 133 (27754).

Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗПК. В редакции закона РК от 28.12.2018 № 208-VI // Ведомости Парламента РК 2014 г. – № 13-II. – Ст. 83.

Фаминский И. Оффшорные зоны и проблемы бегства капитала // Год планеты. 2000.

Хейфец Б.А. Оффшорные финансовые сети российского бизнеса // Вопросы экономики [Offshore financial networks of Russian business]. – 2009. – № 1. – С. 52-67.

Хейфец Б.А. Деоффшоризация российской экономики: возможности и пределы. – М.: Институт экономики РАН, 2013. – 63 с.

Чернявский С. П. Роль оффшорных банков в обслуживании российских денежных потоков: Автореф. дис. на соиск. учен. степ., к.э.н.: Спец. 08.00.10/Финансовая академия при Правительстве Российской Федерации. –М., 2000. – 23 с.

Chretien M. A la Recherche du Droit International Fiscal Commun (The Search of Common International Tax Law). Librairie au Recueil Sirey. – Paris, 1955.

EFF Analysis of the Provisions of the USA PATRIOT – October 31, 2001.

Harry M. Venedikian, Gerald A. Warfield Global trade financing. – New-York, 2000.

Knechtle A. Basic Problems in International Fiscal Law. – Deventer, Boston, 1979.

Maurer, B. Islands in the Net: Rewiring Technological and Financial Circuits in the «Offshore» Caribbean. // Comparative Studies in Society and History, 2003 – № 43 (3).

Nagy K. Problems of Relationship between International and Domestic Law. Questions of International Law. –Leyden, 1977.

Rivier J.-M. Le droit fiscal international. Editions Ides et Calendes. – Neuchatel, 1983.

Sikka P., Hampton M. The role of accountancy firms in tax avoidance: Some evidence and issues // Accounting forum. 2005. № 29 (3) https://www.researchgate.net/publication/240261706_The_role_of_accountancy_firms_in_tax_avoidance_Some_evidence_and_issues

Stephan Willson English Legal System. – London, 2000.

Tixier G., Gest G. Droit fiscal international. – Presses univ. de France. Paris, Cop, 1985.

Van Fossen A. Offshore Financial centres and Internal Development in the Pacific islands. // – Pacific economic Bulletin, 2002 – № 17(1).

References

Bajrachnyj YU. N. (2001) Offshornyj biznes v nalogovom planirovanii [Offshore business in tax planning] — М.: Mezhdunarodnyj universitet, 67 p. (In Russian)

Volotovskaya O.S., Zaharova M.V. (2014) Ofshornye skhemy kak ugroza ehkonomicheskoj bezopasnosti Rossijskoj Federacii [Offshore schemes as a threat to the economic security of the Russian Federation] // ZHurnal «Science-education» Retrieved from <http://www.science-education.ru/pdf/2014/6/1346.pdf> (In Russian)

Vladimirova M. P. (2005) Offshory: instrument mezhdunarodnogo nalogovogo planirovaniya [Offshore: an international tax planning tool] / M. P. Vladimirova, D. M. Teunaev, M. M. Stazhkova. М.: KNORUS, 2005. – 88 p. (In Russian)

Goncharov A. A. (2001) Organizacionno-pravovye formy predprinimatel'skoj deyatel'nosti v offshornyh zonah [Organizational and legal forms of business activities in offshore zones] Belarussian State Economic University, Minsk – 20 p. (In Russian)

Gruzenkin V. V. (2002) Osobennosti pravovoj strategii v deyatel'nosti inostrannyh, v t. ch. offshornyh, kompanij i grupp kompanij s inostrannym uchastiem v Rossii. [Features of the legal strategy in the activities of foreign, including offshore, companies and groups of companies with foreign participation in Russia] — М.: Algoritm, 22 p. (In Russian)

Ericyan A. V., Azaryan R. G. (2003) Ispol'zovanie offshorov v nalogovom planirovanii [The use of offshore tax planning]. (In Russian)

Faminskij I. (2000) Offshornye zony i problemy begstva kapitala [Offshore zones and capital flight problems] // God planety. [Year Planet] (In Russian)

Forbes.kz (n.d.) Kak povliayut na Kazahstan i tenge sankcii SSHA protiv Rossii? [How sanctions of USA against Russia will effect to Kazakhstan and tenge] Retrieved from https://forbes.kz/process/expertise/kak_povliayut_na_kazahstan_sanktsii_asha_protiv_rossii/ (In Russian)

Konstituciya Respubliki Kazahstan [Constitution of the Republic of Kazakhstan] (1995). In redaction of constitutional law of Republic of Kazakhstan from 10.03.2017 № 51-VI // Vedomosti Parlamenta Respubliki Kazahstan, 1996 g. [Statements of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, 1996] – № 4. – p. 217. (In Russian)

Mazorenko D. (n.d.) Paradoks ofshorov: pochemu gosudarstvu budet slozhno vernut' vyvedennyj kapital iz Kazahstana? [The paradox of offshore companies: why will it be difficult for the state to return the withdrawn capital from Kazakhstan?] Retrieved from <https://vlast.kz/jekonomika/26041-paradoks-ofsorov-pocemu-gosudarstvu-budet-slozhno-vernuty-vyvedennyj-kapital-iz-kazahstana.html> (In Russian)

Manukov S. (2012) Chernye dyry mirovyh finansov // Analiticheskij portal «EHkspert ONLINE» [Black Holes of World Finance // Analytical portal «Expert ONLINE»] Retrieved from www.expert.ru/2012/07/23/ (In Russian)

Prikaz i.o. Ministra finansov Respubliki Kazahstan (10 February 2010) № 52. Zaregistrovan v Ministerstve yusticii Respubliki Kazahstan 18 fevralya 2010 goda № 6058 «Ob utverzhdenii Perechnya offshornyh zon dlya celej Zakona Respubliki Kazahstan «O protivodejstvii legalizacii (otmyvaniyu) dohodov, poluchennyh prestupnym putem, i finansirovaniyu terrorizma» // YUridicheskaya gazeta. [Order Acting Minister of Finance of the Republic of Kazakhstan, No. 52. Registered with the Ministry of Justice of Republic of Kazakhstan «About counteractions legalization of income which are taken with illegal ways and financial terrorism» // Law newspaper] – 26 march 2010. – № 42 (1838). (In Russian)

Savin V.A. (1996) Special'nye ehkonomicheskie zony v Kazahstane [Special economic zones in Kazakhstan] // Byul. inostr. kommer. inform. [Annual foreign commercial information] № 34. (In Russian)

Spisok vladel'cev ofshorov v Kazahstane [List of owners of offshore companies in Kazakhstan] – ICIJ // Central'noaziatskaya novostnaya sluzhba / <http://ca-news.org/news:1071469/> (In Russian)

Tajbekuly A. (2014) Nalogovaya sistema Kazahstana: resheniya i vyzovy [Tax system of Kazakhstan: solutions and challenges]. IMEHP – Astana – Almaty – 64 p. (In Russian)

Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan [Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan] (4 July 2014) № 231-V ZRK. In of law of RK from 11.07.2017 № 91-VI // Kazahstanskaya pravda. [Kazakhstani thruth]- № 133 (27754). (In Russian)

Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan [Criminal Code of the Republic of Kazakhstan] (3 July 2014) № 226-V ZRK. In redaction of law of RK from 28.12.2018 № 208-VI // Vedomosti Parlamenta RK 2014 g. [Statements of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, 2014] – № 13-II. – p. 83. (In Russian)

Zakon Respubliki Kazahstan (28 August 2009) № 191-IV «O protivodejstvii legalizacii (otmyvaniyu) dohodov, poluchennyh nezakonnym putem, i finansirovaniyu terrorizma» // Vedomosti Parlamenta Respubliki Kazahstan, [Law of Republic of Kazakhstan, «About counteractions legalization of income which are taken with illegal ways and financial terrorism» // Statements of the Parliament of the Republic of Kazakhstan] 2009. – № 19. – p 87. (In Russian)

Hejfec B.A. (2009) Ofshornye finansovye seti rossijskogo biznesa [Tax system of Kazakhstan: solutions and challenges // Voprosy ehkonomiki. – № 1. – 52-67 p. (In Russian)

Hejfec B.A. (2013) Deofshorizaciya rossijskoj ehkonomiki: vozmozhnosti i predely [Deoffshorization of the Russian economy: opportunities and limits]. – M.: Institute of economics RAN – 63 p. (In Russian)

Chernyavskij S. (2000) P. Rol' offshornyh bankov v obsluzhivanii rossijskih denezhnyh potokov [The role of offshore banks in the maintenance of Russian cash flows]: Avtoref. dis. na soisk. uchen. step, k.eh.n.: Spec. 08.00.10/Finansovaya akademiya pri Pravitel'stve Rossijskoj Federacii. – 23 p. (In Russian)

Rivier J.-M. (1983) Le droit fiscal international. Editions Ides et Calendes. Neuchatel.

Chretien M. (1955) A la Recherche du Droit International Fiscal Commun (The Search of Common International Tax Law). Librairie au Recueil Sirey. Paris.

EFF Analysis of the Provisions of the USA PATRIOT Act. (October 31, 2001).

Harry M. Venedikian, Gerald A. (2000) Warfield Global trade financing. New-York.

Knechtle A. (1979) Basic Problems in International Fiscal Law. Deventer, Boston.

Maurer, B. (2003) Islands in the Net: Rewiring Technological and Financial Circuits in the «Offshore» Caribbean. // Comparative Studies in Society and History. № 43 (3).

Nagy K. (1977) Problems of Relationship between International and Domestic Law. Questions of International Law. Leyden.

Sikka P., Hampton M. (2005) The role of accountancy firms in tax avoidance: Some evidence and issues // Accounting forum № 29 (3) https://www.researchgate.net/publication/240261706_The_role_of_accountancy_firms_in_tax_avoidance_Some_evidence_and_issues

Stephan Willson (2000) English Legal System. London

Van Fossen A. (2002) Offshore Financial centres and Internal Development in the Pacific islands. // Pacific economic Bulletin. № 17(1).

Tixier G., Gest G. (1985) Droit fiscal international. Presses univ. de France. Paris, Cop.

Achilleas Ph.¹, Baitukayeva D.U.²

¹professor of Public Law, Director of the Institute of Space and Telecommunications Law, University of Sud, France, Paris

²senior lecturer, al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty, e-mail: baitukaeva_dana@mail.ru

**INTERNATIONAL LEGAL MECHANISMS
OF ENSURING SAFETY IN THE SPHERE
OF THE ENVIRONMENT AND SPACE**

At the turn of the XX and XXI centuries, attention of the states to the unique opportunities the use of the outer space for economic, defense and scientific purposes provides increased. Rapid progress in the outer space exploration opened a new chapter in the history of the humankind. The last decade of development of the world cosmonautics showed that the previous paradigm of the international legal regulation needs serious upgrading with concepts and criteria of safety of space activities in the near-Earth space. Space activities and their consequences have always had global significance for the safety of the whole world community. The goal of the work is examination of the problems of the environment and space safety legal support. Today the world community faces difficult problems trying to ensure stable development and wishes to have means to provide global safety in the conditions of cardinal dynamic changes in the geopolitical environment and rising of global ecologic threats. One of the anthropogenic factors affecting space activities safety is formation in the outer space of objects that are by convention called «space debris». Observance by the states of guiding principles and rules of prevention of space debris formation adopted by the UN Space Committee will demand active development of the processes of exchange with information among the states concerning national mechanisms regulating and determining solution of this problem – prevention of space debris formation. Scientific importance of the work is determined by its analysis of legal norms of the ecology and discovery of the factors affecting the safety of space activities in the near-Earth space. This article proves the necessity of international cooperation of the states for solution of the problem of environment and outer space pollution.

Key words: space debris, pollution of outer space, space security.

Ачиллеас Ф.¹, Байтукаева Д.У.²

¹Ғарыш және Телекоммуникациялық құқық институтының директоры,
Sud университетінің профессоры, Франция, Париж қ.

²аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: baitukaeva_dana@mail.ru

**Қоршаған орта мен ғарыш қауіпсіздігін қамтамасыз етудің
халықаралық құқықтық механизмдері**

XX-XXI ғасырлар аралығында мемлекеттердің ғарыштық кеңістікті экономикалық, қорғаныс және ғылыми мақсаттар үшін пайдалану ұсынатын бірегей мүмкіндіктерге деген назар аударуы артып келеді. Ғарышты игеруде жылдам алға басу адамзат тарихында жаңа тарау ашты. Әлемдік ғарышкерліктің соңғы он жылдағы дамуы халықаралық құқықтық реттеудің бұрынғы парадигмасын жер төңірегіндегі ғарыштық кеңістіктегі ғарыштық қызмет қауіпсіздігі ұғымдарымен және өлшемдерімен күрделі толықтыру қажет екенін көрсетті. Ғарыштық қызмет пен оның салдарлары бар дүниежүзілік қауымдастықтың қауіпсіздігі үшін әрқашан ғаламдық маңызға ие болған. Жұмыстың мақсаты қоршаған орта мен ғарыш саласында қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз ету мәселелерін қарастыру болып табылады. Бүгінгі күні дүниежүзілік қауымдастық тұрақты дамуды қамтамасыз етудің қиын мәселелеріне тап болып отыр және геосаяси жағдайдың түбегейлі

динамикалық өзгеруі, ғаламдық экологиялық қауіптердің өрши түсуі жағдайларында өз қолында ғаламдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге арналған құралдарға ие болғысы келеді. Ғарыштық қызметтің қауіпсіздігіне ықпал ететін антропогендік факторлардың бірі ғарыштық кеңістікте «ғарыштық қоқыс» деп аталатын объектілердің құралуы болып табылады. Мемлекеттердің БҰҰ Ғарыш жөніндегі комитеті қабылдаған ғарыштық қоқыстың құрылуының алдын алудың басшы қағидалары мен ережелерін сақтауы мемлекеттердің арасында бұл мәселенің шешімін реттейтін және анықтайтын ұлттық механизмдер туралы ақпаратпен алмасу үрдістерін белсенді дамытуды, ғарыштық қоқыстың құрылуының алдын алуды талап етеді. Ғылыми маңыздылығы жұмыста экологиялық бағыттағы құқықтық нормаларға талдау жүргізілгенімен, сондай-ақ жер төңірегіндегі ғарыштық кеңістікте ғарыштық қызметтің қауіпсіздігіне ықпал ететін факторлардың айқындалуымен анықталады. Бұл мақала қоршаған орта мен ғарыштық кеңістіктің ластану мәселелерін шешу үшін мемлекеттердің халықаралық ынтымақтасуы қажет екенін негіздейді.

Түйін сөздер: ғарыштық қоқыс, ғарыштық кеңістіктің ластануы, ғарыштық қауіпсіздік.

Ачиллеас Ф.¹, Байтукаева Д.У.²

¹профессор публичного права, директор Института космического и телекоммуникационного права, Университет Sud, Франция, г. Париж

²старший преподаватель, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: baitukaeva_dana@mail.ru

Международно-правовые механизмы обеспечения безопасности в сфере окружающей среды и космоса

На рубеже XX-XXI веков повышается внимание государств к тем уникальным возможностям, которые предоставляет использование космического пространства для экономических, оборонных и научных целей. Быстрый прогресс в освоении космоса открыл новую главу в истории человечества. Последнее десятилетие развития мировой космонавтики показало, что прежняя парадигма международного правового регулирования нуждается в серьезном дополнении понятиями и критериями безопасности космической деятельности в околоземном космическом пространстве. Космическая деятельность и ее последствия всегда имели глобальную значимость для безопасности всего мирового сообщества. Целью работы является рассмотрение вопросов правового обеспечения безопасности в сфере окружающей среды и космоса. Сегодня мировое сообщество сталкивается с трудными проблемами обеспечения устойчивого развития и желает иметь в своем активе средства для обеспечения глобальной безопасности в условиях кардинальных динамических изменений геополитической обстановки, нарастания глобальных экологических угроз. Одним из антропогенных факторов, влияющих на безопасность космической деятельности, является образование в космическом пространстве объектов, которые принято называть «космическим мусором». Соблюдение государствами руководящих принципов и правил предупреждения образования космического мусора, принятых Комитетом ООН по космосу, потребует активного развития процессов обмена информацией между государствами о национальных механизмах, регулирующих и определяющих решение этой проблемы, предупреждения образования космического мусора. Научная значимость определяется тем, что в работе проведен анализ правовых норм экологической направленности, а также выявлены факторы, влияющие на безопасность космической деятельности в околоземном космическом пространстве. Эта статья обосновывает необходимость международного сотрудничества государств для решения проблемы загрязнения окружающей среды и космического пространства.

Ключевые слова: космический мусор, загрязнение космического пространства, космическая безопасность.

Introduction

The problem of environment and space activities safety in the near-Earth space is one of the most vexed global problems today, alarming the whole humankind, since the threat for space safety does not originate anymore exclusively from adversarial subjects and natural disturbances – outer space pollution bears bigger and bigger threat (Manzhula, 2013:175). Realization of global approach to ensur-

ing safety in the international space activities based upon flexible space policy realizing the principles of protection of the environment and ensuring safety of the Earth is deemed especially important.

The analysis of legal documents on global ecologic safety in the sphere of the environment and space activities showed that steps on development of a number of agreements aimed at solution of this problems were taken in the 1960s and the 1970s. They are: *Nuclear Test-Ban Treaty*, formally *Treaty*

Banning Nuclear Weapons Tests in the Atmosphere, Outer Space, and Under Water (1963). *Outer Space Treaty* (1967) is an international agreement related to the problem of preservation of stable ecologic state of the space environment. In conformity with the provisions of *Outer Space Treaty*, the following things are forbidden: injection into orbit around the Earth, placement in the space, and installation on celestial bodies of any objects with nuclear weapons or any other weapons of mass destruction; creation on celestial bodies of military bases, constructions, and fortifications, testing of any weapons and holding military maneuvers (Salmaer, 2015: 497). Article VI of the Treaty provides international responsibility of the states for national activities in the outer space (including the Moon and any other celestial bodies). Article VII provides international responsibility of the participants of the Treaty carrying on or organizing injection of objects into space, as well as of the state from whose territory or facilities space objects are launched, for damage caused by such objects or their parts on the Earth, in the air, and in the outer space, including resulting in pollution of the environment and the space. Two following interrelated obligations on prevention of potentially harmful consequences of space activities and preservation of the environment were fixed in Article IX of *Outer Space Treaty*: to carry on activities in the outer space «with due regard for interests of all other states»; to carry on study and research of the outer space, including the Moon and any other celestial bodies «in such a way that avoids their harmful pollution, as well as adverse changes of the earthy environment as a result of delivery of extraterrestrial matter», and for this purpose in case of necessity to take «proper measures». It follows from the first obligation, bearing wider character, that any activities causing disturbances or preventing any other states from research and use of the outer space are not permitted by the international space law. The second obligation is aimed directly at protection of the earthy and space environment from harmful consequences of space activities. The term ‘pollution’ in Article IX of *Outer Space Treaty* should be construed in the wide sense of this word and should include both intentional, and unintentional actions resulting in chemical, biological, radioactive, and any other kinds of environment pollution in the quantities that constitute a danger for maintenance of its natural equilibrium (Vereshetin, 1992:177).

A special place in the international legal regulation of problems of the ecology of the Earth and the space belongs to the *Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects*

(1972), which is the key source of the international law concerning responsibility for damage caused by space objects, for pollution of the environment and the space. This Convention is an inter-governmental document, signed by Great Britain, the United States of America and the USSR in 1972, expands *Outer Space Treaty* of 1967. The reason of creation of this document was the necessity of develop in a separate international act of the rules and the procedure of relative to the damage and also determine the rights and the obligations of the states-participants. The Convention reflects modern principles of the international law and in the present and in the future is aimed at protection of victims of the use of space objects. However, from the moment of adoption of the Convention, the level of development of the world cosmonautics has significantly grown. Thus, taking into account of the modern tendencies in the character of space activities, is impossible not to take in consideration the question: to what degree provisions of the Convention concerning responsibility and solidary responsibility can be deemed satisfactory and applicable to new realities. It is evident that use of the norms of this Convention at the present time is intricate (Vladimirova, 2014: 264).

A special document, though declaratively, but directly forbidding pollution of the environment and the space and having direct relationship to the examined problem is *Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques* (1977) (UN Treaty Series, 1978:151). But, in view of the universal character of the Convention, its contribution to the solution of the problem of ensuring organization global safety of the ecology of the Earth and the space bore a very general character. So, the perspectives of perfection of the international legal regime in the direction of the solution of the ecologic problem were very vague.

The problem closely related to the problem of the space debris is the threat of nuclear pollution. Nuclear radiation can create a serious danger for participants of piloted space flights. The threat of nuclear explosions in the outer space is especially serious, since without atmosphere that could mitigate them their impact would be extremely strong. Generated in such a way radiation can freely cover thousand kilometers, reaching even the Earth. In addition to danger for health, electromagnetic field created by a nuclear explosion, can be strong enough to break all electronic equipment within the limit of thousand kilometers. The evident risk of nuclear contamination is related to the possible space-based nuclear weapons placement and its use will create the envi-

ronment where such weapons will become the threat to the global safety (Viikari, 2008:45).

Nuclear power played a constructive role in space exploration and could continue it, but it has been burdened with a broad history of accidents and failures, both Soviet and American ones. Numerous nuclear spaceships emitted radioactive materials. In addition to it, nuclear power in the space on the whole was a source of international tension because of its role in the Soviet and American military space programs. As a result, scientists proposed to forbid the use of the nuclear power on the near-Earth orbit. Such prohibition would decrease the risks related to the nuclear engineering in the space and would permit to use it in those long distance flights where nuclear power is necessary. Reactors were also altered to increase safety. Unfortunately, most used nuclear power sources are in those parts of the space near the Earth that the most densely populated with debris. Nuclear engineering significantly widened space exploration. But it also demonstrated the potential of significant damage to the environment. Even if it is reasonably controlled, the nuclear power in the space will, probably, remain a complicated and expensive technology (Aftergood, 1991: 42).

United Nations General Assembly on December 14, 1992 approved and adopted *Principles Relevant to the Use of Nuclear Power Sources in Outer Space*. A special resolution accentuated applicability of the international law to the activity related to the use of nuclear power sources. This document provides obligation of the states injecting space objects with nuclear power sources on board to apply efforts for protection of persons, population, and biosphere from radiological dangers. The construction and use of space objects with nuclear power sources on board with high degree of confidence must provide such safety that, with foreseen normal or emergency circumstances, the degree of danger would be lower than the acceptable levels (Bennett, 1995:2). In the course of normal operation of space objects with nuclear power sources on board, the recommended by *The International Commission on Radiological Protection (ICRP)* requirement to ensure proper protection of the population must be observed. ICRP is an independent, international, non-governmental organization. It was founded in 1928 at *The Second International Congress on Radiology* in Stockholm. ICRP proposes its recommendations to national and international agencies, specialists in the area of radiation safety and protection of the man and the environment on normalizing and scientific support as assistance in management and realization of measures of radiation protection of the en-

vironment. The practical legislation in most countries mainly follow its recommendations (Kiselev, 2009). Today, realization in the international space activities of the global approach to ensuring safety and maintenance of strategic stability in the modern world based upon the space policy realizing the principles of balanced development of the humankind and providing of safety of the planet of Earth is seen as especially important.

Methods

In the process of the research, such methodological principles as objectivity and historicism were used. The most important principle of the historic cognition is the principle of objectivity. Objectivity demands comprehensive analysis of historic facts, events, and processes. The following methods were used in the work: comparative method, typology and classification method, and system method. Use of the comparative method consists of the analytical comparison of activities of space powers in issues of ensuring by them of the environment and space safety. With the typology and classification method in the framework of the theme, the authors reduced the variety of events on the international arena to the events touching, mainly, actions of several space powers, which determined and are determining the policy in the use of the space sphere. The system approach permitted to trace the dynamics of development of space activities and reveal the key problems – one of which and the most important is the problem of ensuring safety of the ecology of the Earth and the space.

Discussion

The humankind in the last years faced many problems related to the problems of ecologic protection. It is necessary to note that the current international law contains some norms of ecologic direction. The main principle of the international environmental law is the duty of the state to protect zones outside its jurisdiction from damage to the environment. The customary international law demands that all states behave in such a way as not to do harm to the environment outside jurisdiction of any state, including open sea, outer space, and Antarctica (Mirmina, 2005:158).

The states must, when investigating and using the outer space and celestial bodies, avoid their pollution and also avoid unfavorable changes of the earthy environment because of delivery of extraterrestrial matters (Article IX of *Outer Space Treaty*,

1967). In this connection, planning inter-planet expeditions (for example, to Mars), *inter alia*, includes technical working out of problems of biological safety for prevention of uncontrolled bringing earthy microorganisms to any other planets and vice versa. The problem of pollution of the near-Earth space with 'space debris' as pure theoretical one arose immediately after launch of the first satellites in the end of the 50s of the XX century. Understanding of its global character on the official level happened only in the end of the XX century. In 1993, the Secretary General of the United Nations in his report *Impact of Space Activities on the Environment* noted dependence of all countries of the world on negative impact of pollution of the outer space in virtue of its belonging to the whole humankind and also that this problem has global character: there is no pollution of the national near-Earth space, there is pollution of the Earth's space, affecting equally all countries directly or indirectly participating in its development (Space debris, 1998:38).

Definition of the concept of 'space debris' is absent in the international law. The following definition can be met in the legal literature: «This kind of objects includes any artificial objects on the orbit around the Earth, which are non-functional and concerning which one cannot expect the beginning or resuming of their supposed functioning, which is sanctioned or will be sanctioned in the future, including fragments and their parts. Space debris includes inactive space devices, used parts of rockets, material formed as a results of planned space operations, fragments formed by satellites and upper stages as a result of explosion or impact and also contained on board dangerous (nuclear, toxic, etc.) materials» (Vaskov, 2003:119).

Intensification of space exploration and connected with it sharp increase of the number of launches of space objects lead to continuous growth of the quantity of 'space debris'. The quantity of debris on the orbit today of twice as much as in 1990 and since 2007 its growth has been 30%. Growth of the quantity of debris increases the probability of further impacts and, consequently, the risk for space activities. Expenses related to more often maneuvering of satellites to escape the debris, including increase of fuel consumption and shorter service life, create economic load for outer space users (UK Space Policy, 2014:10). There is also the threat of use of space debris to disguise targeted hostile actions of one state against space facilities of the other and knocking out its space information systems. All this affects not only interests of national security of the state, but also global safety on the

whole. Occurrence of new threats and growth of existing ones leads the humankind to understanding of the necessity of solution of this problem. However, it is possible only with joint efforts of the whole world community.

Development of the problem of 'space debris' was concentrated, mainly, in two agencies— *UN Scientific and Technical Sub-Committee on Space* and the *Interagency Committee on Space Debris*. In October 1979, in Johnson Space Center (USA) on the initiative of NASA, the first specialized subdivision for research on the 'debris' theme was created. The international community recognized the growing danger of space debris and urgent necessity of measures on prevention of its formation. In 1993, *Interagency Orbital Debris Coordination Committee (IADC)* was created. It is the most authoritative organization whose activity covers the entire circle of problems related to the space debris (Voeikova, 2014:6).

In December 1998, on proposal of the *European Space Agency*, the *World Commission on Ethics of Scientific Knowledge and Technology* of the UNESCO formed a work group on outer space ethics. The problem was set to formulate the ethical principles that must help politicians in making resolutions as regards space activities. On July 22, 2002, a relevant report was prepared. From recommendation given in it, a string, though non-legal, obligation of the states to use fixed ethical principles on each stage of the exploration and use of the outer space followed (Krutskikh, 2015:26).

Guidelines have been developed principles of the Committee on the Use of Space for peaceful purposes to prevent the formation of space debris, but they are not legally binding, and their implementation depends solely on good will of this or that state. To continue of the earlier work in this direction within the UN and other organizations there is a system of control measures activities on this issue, which includes the following areas: adoption of national standards, defining prevention requirements of space debris generation; adoption of international treaty documents aimed at limiting forming space debris; adoption of international standards defining requirements for space assets for the prevention of space debris; adoption of licensing of development organizations and operators of space-rocket products based on developed international standards in space debris and etc. The solution of this problem is complicated by lack of definition in international law the category of «space debris», as well as the fact that existing international documents in the field of space exploration do not have clear legal solutions

applied to the space debris, including in the part of international responsibility for the damage caused by them. (Tilvaldyev, 2017: 60).

The problems of the threat of pollution of the environment and the outer space were repeatedly discussed at international conferences. The *UN Millennium Declaration (Resolution of the Third Conference of the United Nations on Exploration and Use of Outer Space for Peaceful Purposes)* announced the strategy of solution in the future of a number of global problems, the use of the space technique for ensuring safety, development, and wellbeing of the human among them. The measure on solution of the set problem was determined, inter alia, as creation and/or strengthening of legal mechanisms providing proper development of space activities and participation of all interested sectors. Thereby, the world space community once again confirmed that the most operative and efficient solution of global problems is achieved through lawmaking of the states on the national, not on the international level (Bodin, 2012:74).

At the jubilee *United Nations Conference on the Exploration and Peaceful Uses of Outer Space (UNISPACE+50)*, held in 2018 in Vienne, it was noted that, despite the political disagreements on the Earth, the humankind managed to achieve a great progress in outer space exploration and also that UNISPACE+50 is the starting point for elaboration of a new approach to the space policy. The purpose of the Conference was to form long-term vision of the way of development of the world space activities, whose coordination center should remain the UN Space Committee. The key theme of UNISPACE+50 is the concept of global regulation of problems of safety in the space sphere.

The theme of space operations safety is also considered in the framework of the annual international conferences on space activities safety, whose organizer is *United Nations Institute for Disarmament Research*. In the course of the conferences, a wide circle of actual problems were discussed: problems and challenges of the modern space activities (cyberspace, use of the outer space for commercial purposes); national approaches of states to the problem of ensuring the safety of space activities; fundamental concepts in the sphere of space activities safety (including man-caused pollution of the near-Earth space with fragments of space debris); UN mechanisms in the sphere of space activities safety and initiatives of states in this area. On June 9-11, 2019, the Prague Security Studies Institute (PSSI) will convene in Prague the fifth event in its Space Security Conference series.

Previous PSSI Space Security Conferences were held in Prague (2011 and 2016), Tokyo (2013), and Washington, DC (2017). It will focus on the rapidly advancing threats to space operations and the role of space partnerships. The topics of this year's gathering will include space crisis management, private sector role in space security and etc.

The ecological problems of the Earth and the space are the important object of the world policy. They are actual in all regions of the world, and Kazakhstan is not exception. It is said in the Law of the Republic of Kazakhstan On Space Activities (2018) that it is necessary to carry on ecological control of the environment and the state of health of the population in the regions exposed to impact of space activities (Article 29). To provide ecological safety of the country, the Constitution of the Republic of Kazakhstan raised protection of the environment to the rank of constitutional principle: «The State set the goal to preserve the environment, favorable for life and health of the person». Hiding by officials of facts and circumstances threatening to people's life and health entails responsibility in conformity with the law» (Article 31 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan). At the present time, more than 300 international treaties on preservation of the environment act. They provide both delicts responsibility for which is borne by the states, and international crimes of individuals, for example, pollution of the environment with radioactive and any other dangerous substances (Erkebaeva, 2016:11). «Garysh-Ecology» Scientific and Research Center (SRC) of the Aerospace Committee of the Ministry of Defense and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan recommended for awarding the State Premium of the Republic of Kazakhstan in the area of space and technique acting development on ecological normalization of rocket space activities of Baikonur Cosmodrome. The essence of the system is in development and use of efficient methods of analysis permitting with minimum costs to collect great amount of exact data on the level and character of pollution in places of spill of rocket fuel. Altogether, the authors developed seven new methods of analysis, owing to which, more than 50 unknown before products of heptyl transformation were discovered in the objects of the environment. A group of scientists and ecologists also developed 9 new norms of maximum permissible concentration (MPC) for the most dangerous products of heptyl transformation in the soil. Occurrence of new MPC norms permitted not only to tighten control over soil pollution in the places of regular fall of rocket parts, but also to evaluate ecological damage in case of emergency fall of rockets (Sadyrova, 2017:1).

Conclusions

Achievements in exploration and use of the outer space are one of the most indices of the country development level. The number of the states that lead their own research in the field of manufacturing satellites, launch vehicles, and developing space programs grows. International integration in the sphere of outer space exploration and inclusion of more and more states in the space community have become stable world tendencies. The processes of international integration in the space sphere are objects of legal regulation (Baitukayeva, 2017:45). «The second space race» has become the policy of new competition of great powers in the outer space. Projects of integration in the area of space exploration include attempts to achieve leadership in exploration of celestial bodies, strife to gain new military space technologies, develop projects of injection in the space of strike combat systems. The danger of conflicts in the space with the purpose of destruction of the navigation and communication systems, telecommunication technologies, infrastructure of strategic nuclear forces increases. In the conditions of practical absence of international legal limitations of space activities, space powers lead space experiments on workout of new technologies in the space. In connection with emerging of new kinds of space activities, new types of spacecrafts, the sphere of use of the results of space activities in solution of global problems of protection of the environment, ensuring of comprehensive international safety, and efficiency of the social, economic, and innovation development of the states have significantly increased.

International space safety today must become the policy aimed at strengthening of principles of cooperative use of the outer space for the peaceful purposes on the basis of practical measures on formation of the international global system of environment and space sphere safety control. It is necessary to provide not only active and rational use of the existing space potential of the world community, but also perfect and develop it by the way of consolidation of the national potentials in the direction of providing safety and stable development of the space activities. Space powers face the growing problem of space debris, from tiny paint spots to non-functional satellites, polluting the Earth's orbit. Without any actions, this debris can lead to the cascade called as Kessler's syndrome, which will destroy existing objects on the orbit and will make the space inaccessible (Muñoz-Patchen, 2018:233).

The problem of pollution of the outer space is increased, and each of the countries, at least, leading ones, tries to find its variants of solution. Such countries as Russia, the USA, Japan, and European Union possess their own systems of monitoring of the near-Earth space for analysis of the ecological situation and prevention of collisions in the space. Each system uses different methods of monitoring and exchanges the data with the others, which permits more operatively and efficiently take measures on prevention of collisions of active space apparatuses with space debris. It is necessary to legally formalize on the international level series of legally obligatory international treaties on joint works on cleaning and prevention of pollution of the near-Earth space. Meanwhile, there are no economically acceptable methods of cleaning of the space from consequences of its technogenic pollution. Debris left on numerous orbits around the Earth as a result of exploration and use of the space environment is a growing danger for future space operations.

Today there are no efficient methods of prevention of entry of space debris on the low earth orbit or its destruction. The search of solution of this global problem continue, remaining yet on the stage of development: giant metallic nets, space tow capable to clean the space from space debris, use of tungsten dust for cleaning the space, powerful laser installations destroying space debris completely, etc. Must more dangerous is further accumulation of space debris for launching space devices, since space flights may become just impossible because of the potential danger of impact of shuttles with fragments rushing with high speed and capable to punch the spacecraft skin, bring out of operation engines, and to cause significant harm.

The atmosphere of the Earth is a complicated system, influenced by a big number of factors. Observing satellites, flying around our planet, continuously trace the state of the air we breathe with and how natural and anthropogenic pollution affects the quality of the atmosphere. However, many open problems in the legal support of the safety in the sphere of the environment and space activities remain. As technical prerequisites for practical development of resources of the inter-planet space, the Moon, and some other celestial bodies are created, the need in preparation of special international treaties on the order and conditions of such activities arises. One of the most important at that is the problem of ensuring safety of exploration and research of celestial bodies. Also, one should enter into international treaties on issues of prevention of contamination of planets with

earthy microorganisms, prevention of ecobiological contamination of the Earth with microorganisms of extraterrestrial origin, constituting a danger for the life on our planet. Special attention should be paid to regulation of injection from the Earth of space devices with the use of nuclear installations, being of increased danger for the humans.

The importance of the task of ensuring the safety of space flights in the conditions of technogenic pollution of the near-Earth space and decrease of the danger for objects on the Earth is growing rapidly. That is why the international cooperation on the problems of ensuring of global safety of the Earth and the space is developed in the following high priority directions: mathematical simulation of 'space debris' and creation of information systems to forecast the near-Earth space pollution and its

danger for space flights; ecologic monitoring; overseeing 'space debris' and maintenance of the catalogue of 'space debris' objects; development and introduction of measures aimed at decrease of the outer space pollution. Since economically acceptable methods of cleaning of the outer space from debris have not existed yet, the principal attention in the nearest future will be paid to measures of control, excluding debris formation, such as prevention of orbital explosions accompanying flight of technologic elements, veer of used resources of space apparatuses to disposal orbits, spinning down in the atmosphere, etc. (Temirbekova, 2015:66). So, the problem of ensuring of safety of the Earth and the space will become one of the most global ones and will need uniting of efforts of all states within the nearest decades.

References

- Бодин Н.Б., Волынская О.А. Правовое обеспечение инновационного развития космической деятельности (западный опыт и традиции востока) // Российский внешнеэкономический вестник, 2012 – 1, с.74.
- Васьков, С.А. Нормативно-правовое обеспечение космической деятельности: моногр. / С.А. Васьков, С.П. Малков. – СПб., 2003. – С. 119.
- Владиминова К. Анализ конвенции о международной ответственности за ущерб, причиненный космическими объектами // Актуальные проблемы авиации и космонавтики, 2014. – С. 264-265.
- Воейкова А.В., Шушканова Е.А. Проблема космического мусора// Журнал «Актуальные проблемы авиации и космонавтики». Социально-гуманитарные науки, 2004. – С. 6.
- Еркебаева А.Қ., Жунисалиев А.Т., Тұңғышбаев Ж.Қ. Некоторые вопросы охраны окружающей среды // Materiály XII mezinárodní vědecko – praktická conference «Dny vědy – 2016». – Díl 7. Právní vědy.: Praha, 2016 – Publishing House «Education and Science» – с.11-12.
- Крутских А. Космос в политическом измерении. Международные процессы // Журнал теории Международных отношений, 2007 – Том 5, №2(14), с.26.
- Курс международного права Т. 5 / Отв. ред. В.С. Верещетин. – М., 1992. – С. 177.
- Манжула Е.А. Загрязнение космического пространства как международная проблема. / общей ред. М.Ф. Киселёва и Н.К.Шандалы. – М.: Изд. ООО ПКФ «Алана», 2009. – 344 с.
- Публикация 103 Международной Комиссии по радиационной защите (МКРЗ): Пер. с англ. / Под общей ред. М.Ф. Киселёва и Н.К.Шандалы. М.: Изд. ООО ПКФ «Алана», 2009. – 344 с.
- Садырова С. «Выбросы в пределах квоты ТОО «Медиа-корпорация «ЗАН». Юридическая газета «Общественно-политическая правовая газета», 28 марта 2017. – №23(3122). – С.1.
- Темирбекова А.Т., Калиев Е.Б., Ергалиев Д.С., Мадиярова З.С. Космический мусор и способы его уничтожения // Труды Международного симпозиума «Надежность и качество», 2015 – том 1. – С. 66.
- «Problems of legal regulation in the aerospace industry», 2015 – Volume 2, p.497. «Общественно-политическая правовая газета 28 марта 2017 – №23(3122) – с.1. 2005
- Aftergood Steven , David W. Hafemeister, Oleg F. Prilutsky, Joel R. Primack and Stanislav N. Roelionov. Nuclear Power in Space. – Scientific American, 1995– p.44,47.
- Baitukayeva D.U., Aidarbayev S.Zh. International integration in the space sphere. XXVI International Scientific and practical conference «European research: innovation in science, education and technology». – London, United Kingdom, 2015 – European Research №3 (26), p.45-46.
- Bennet Gary L. A Technical Review of the U.N. Principles on the Use of Nuclear Power Sources in Outer Space. Metaspaces Enterprises Boise, 10 83703-2169; USA. 46th International Astronautical Congress October 2-6, –Oslo, Norway, 1995 – p.5.
- Mirmina, Steven A. and Den Herder, David J. «Nuclear Power Sources and Future Space Exploration,» – Chicago Journal of International Law, 2005– Vol. 6: No. 1, p.158-163.
- Muñoz-Patchen, Chelsea «Regulating the Space Commons: Treating Space Debris as Abandoned Property in Violation of the Outer Space Treaty, – « Chicago Journal of International Law», 2018 – Vol. 19: No. 1, Article 7, p.233.
- Salmaer T.E. Analysis of the treaty on the principles of the activities of states in the exploration and use of outer space, including the moon and other celestial bodies. Actual problems of aviation and astronautics. Section «Problems of legal regulation in the aerospace industry.» – 2015 – Volume 2, p.497.

- Space debris: working paper submitted by the International Academy of Astronautics – A/AC.105/C.1/L.217. N. 1998, p.38
- Tilvaldyev Shehret, Koryanov Vsevolod, Lira Manuel The Problems of Outer Space Pollution. International Journal of Recent Engineering Research and Development (IJERD) ISSN: 2455-8761 www.ijerd.com., –2017– Volume 02 – Issue 12, p.60.
- UK National Space Security Policy –URN: UKSA/13/1292, 2004 – p.10.
- United Nations, Treaty Series (1978) Convention on the prohibition of military or any other hostile use of environmental modification techniques (ENMOD), , and depositary notification C.N.263.1978.TREATIES-12, 27 October, 1978– vol.1108, p.151.
- Viikari Lotta The environmental element in Space Law: assessing the present and charting the future. Martinus Nijhoff Publishers. – Leiden, the Netherlands, 2008 – p.45-47.

References

- Bodin N.B., Volynskaya O.A. (2012) Pravovoye obespecheniye innovatsionnogo razvitiya kosmicheskoy deyatel'nosti (zapadnyy opyt i traditsii vostoka) [Legal support of innovative development of space activities (western experience and traditions of the east) Russian foreign economic bulletin no 1, p.74. (In Russian)
- Vas'kov, S.A. (2003) Normativno-pravovoye obespecheniye kosmicheskoy deyatel'nosti [Regulatory and legal support of space activities]: monogr. / S.A. Vas'kov, S.P. Malkov. – SPb., p.119. (In Russian)
- Viikari Lotta (2008) The environmental element in Space Law: assessing the present and charting the future. Martinus Nijhoff Publishers. Leiden, the Netherlands, pp.45-47.
- Vladimirova K.V. (2014) Analiz konventsii o mezhdunarodnoy otvetstvennosti za ushcherb, prichinenny kosmicheskimi ob'yektami. [Analysis of the convention on international liability for damage caused by space objects] Actual problems of aviation and cosmonautics, pp.264-265. (In Russian)
- Voeikova A.V., Shushkanova E.A. (2014) Problema kosmicheskogo musora [The problem of space debris]. Journal «Actual problems of aviation and cosmonautics». Socio-humanitarian sciences, p.6. (In Russian)
- Erkebaeva A.K., Zhunisaliyev A.T., Tyghyshbaev Zh.. (2016) Nekotoryye voprosy okhrany okruzhayushchey sredy // Materiály XII mezinárodní vědecko – praktická conference «Dny vědy – 2016».- Díl 7. Právní vědy.: [Some environmental issues, XII Scientific international materials – practical conference «Science days – 2016» – Part 7. Law science] Praha. Publishing House «Education and Science», p.11-12. (In Russian)
- Krutsikh A. (2007) Kosmos v politicheskom izmerenii.. Mezhdunarodnyye protsessy. [Cosmos in the political dimension, International relations] Journal of Theory of International Relations. Tom 5, №2(14), p.26. (In Russian)
- Kurs mezhdunarodnogo prava (1992) [The course of international law] Vol. 5 / Ed. ed. V.S. Vereshchetin M., 177p. (In Russian)
- Manzhula E.A. (2013) Zagryazneniye kosmicheskogo prostranstva kak mezhdunarodnaya problema [Outer space pollution as an international problem]. Journal. Humanities and Social Sciences 3 (179), p.175. (In Russian)
- Sadyrova S. (2017) «Vybrosty v predelakh kvoty TOO «Media-korporatsiya «ZAN» [Emissions within the quota of «ZAN» Media Corporation LLP]. Legal newspaper «Social and political legal newspaper March 28, No. 23 (3122), p.1. (In Russian)
- Temirbekova A.T., Kaliyev Ye.B., Yergaliyev D.S., Madiyarova Z.S. (2015) Kosmicheskii musor i sposoby yego unichtozheniya.[Space debris and methods for its destruction]. Proceedings of the International Symposium «Reliability and Quality», volume 1., p.66-67. (In Russian)
- Aftergood Steven, David W. Hafemeister, Oleg F. Prilutsky, Joel R. Primack and Stanislav N. Roclionov (1991) Nuclear Power in Space. Scientific American, pp.42-47.
- Baitukayeva D.U., Aidarbayev S.Zh. (2017) International integration in the space sphere. XXVI International Scientific and practical conference «European research: innovation in science, education and technology». London, United Kingdom, European Research №3 (26), p.45-46.
- Bennett Gary L. (1995) A Technical Review of the U.N. Principles on the Use of Nuclear Power Sources in Outer Space. Metaspaces Enterprises Boise, 10 83703-2169; USA. 46th International Astronautical Congress October 2-6, Oslo, Norway, pp.1-4.
- Mirmina, Steven A. and Den Herder, David J. (2005) «Nuclear Power Sources and Future Space Exploration.» Chicago Journal of International Law: Vol. 6: No. 1, p.158-163.
- Muñoz-Patchen, Chelsea (2018) «Regulating the Space Commons: Treating Space Debris as Abandoned Property in Violation of the Outer Space Treaty.» Chicago Journal of International Law: Vol. 19: No. 1, Article 7, p.233.
- Publikatsiya 103 Mezhdunarodnoy Komissii po radiatsionnoy zashchite (MKRZ) (2009) [International commission of nuclear defence] Publication 103 of the International Commission on Radiation Protection (ICRP) Trans.. from English / Under the general ed. M.F. Kiseleva and N.K. Shandaly. M. : Izd. PKF «Alana» LLC, 344 p.
- Salmaer T.E. (2015) Analysis of the treaty on the principles of the activities of states in the exploration and use of outer space, including the moon and other celestial bodies. Actual problems of aviation and astronautics. Section «Problems of legal regulation in the aerospace industry.» Vol. 2, p.497.
- Space debris: working paper submitted by the International Academy of Astronautics (1998) A/AC.105/C.1/L.217. N. Y., p.38
- Tilvaldyev Shehret, Koryanov Vsevolod, Lira Manuel. The Problems of Outer Space Pollution (2017) International Journal of Recent Engineering Research and Development (IJERD) ISSN: 2455-8761 www.ijerd.com. Volume 02 – Issue 12, p.60.
- UK National Space Security Policy (2014) URN: UKSA/13/1292, p.10.
- United Nations, Treaty Series (1978) Convention on the prohibition of military or any other hostile use of environmental modification techniques (ENMOD, vol. 1108, and depositary notification C.N.263.1978.TREATIES-12 of 27 October, p.151.

Teleuyev G.¹, Remi Mishel Ndzhiki²

¹PhD doctor, I. Zhansugurova Zhetisu state University,
Kazakhstan, Taldykorgan, e-mail: galim200385@mail.ru

²University Of Cadiz, Spain, Jerez de LaFrontera

GENERAL CHARACTERISTICS OF THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND SOME FOREIGN COUNTRIES IN THE FIELD OF AGRICULTURAL COOPERATION

In modern society legal support of activity of agricultural cooperatives is one of the crucial direction of jurisprudence. This trend is seen not only in the practice of Kazakhstan, but nevertheless also abroad. Modern civilization is forced to develop agricultural cooperatives, due to the urgent need to ensure food security. Therefore, associations in cooperatives can significantly improve agricultural income, which will positively affect the development of the economy as a whole. The purpose of this article is to study the legislation of foreign countries in the field of agricultural cooperatives. Make a comparative legal analysis of the legal framework of some foreign countries in the field. To create scientific conclusions and proposals for improving public policy in this area. The results of this study can be used in the scientific materials of subsequent studies. The study of this topic is necessary for several reasons. First, the study identified some gaps in domestic legislation in this area and proposed specific solutions to these problems. Secondly, the authors proposed specific recommendations for improving the agricultural legislation of our Republic. The authors also identified the importance and role of agricultural cooperatives and possible directions of its development. In the final part, the authors note that for the objective and comprehensive development of agricultural cooperatives, first of all, it is necessary to have quality legislation. That is, without proper regulation it is impossible to get proper development. And also in the first the concept of economic instruments of development of agricultural cooperatives is used.

Key words: agricultural cooperation, agrarian legislation, pratique of foreign States, economic mechanism, state policy.

Телеуев Г.¹, Мишель Реми Нджики²

¹PhD докторы, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Қазақстан, Талдықорған қ., e-mail: galim200385@mail.ru

²Кадис Университетінің профессоры, Испания, Херес де ла Фронтера қ.

Қазақстан Республикасының және кейбір шетелдердің ауылшаруашылығы кооперациясы саласындағы заңнамасының жалпы сипаттамасы

Қазіргі кезде ауыл шаруашылығы кооперативтерінің құқықтық қамтамасыз етілуі құқықтанудағы ең өзекті бағыттардың бірі. Бұл үрдіс Қазақстан тәжірибесінде ғана емес, шетелде де байқалды. Қазіргі заманғы өркениет азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету қажеттілігіне байланысты аграрлық кооперативтерді дамытуға мәжбүр болып отыр. Сондықтан да кооперативтерге бірігу аграрлық табысын айтарлықтай жақсартып алады, бұл тұтастай алғанда экономиканың дамуына оң әсер етеді. Ұсынылып отырған мақаланың мақсаты ауыл шаруашылығы кооперативтері саласындағы шет елдердің заңнамасын зерделеу. Қарастырылып отырған саладағы кейбір шет елдердің заңнамалық базасына салыстырмалы құқықтық талдау жасау және мемлекеттік саясатты жетілдіру бойынша ғылыми тұжырымдар мен ұсыныстарды тұжырымдау. Осы зерттеудің нәтижелері келесі зерттеулердің ғылыми материалдарында пайдаланылуы мүмкін. Бұл тақырыпты зерттеуді бірнеше себептермен түсіндіреміз. Біріншіден, зерттеу қорытындысы бойынша осы саладағы отандық заңнаманың кейбір олқылықтары анықталып, осы

мәселелерді шешудің нақты шешімдері ұсынылды. Екіншіден, авторлар республиканың аграрлық заңнамасын жетілдіруде нақты ұсыныстар келтірді. Сондай-ақ, авторлар ауыл шаруашылығы кооперативтерінің маңызы мен рөлін және оның даму бағыттарын айқындады. Қорытынды бөлімде, авторлар ауыл шаруашылығы кооперативтерінің жедел және жан-жақты дамуын атап өтті, ол үшін ең алдымен сапалы заңнама болуы қажет. Яғни сапалы құқықтық реттеусіз тиісті дамуға қол жеткізу мүмкін емес. Сондай-ақ мақалада алғаш рет ауыл шаруашылығы кооперативтерін дамытудың экономикалық құралдары ұғымы қолданылады.

Түйін сөздер: ауыл шаруашылығы кооперациясы, аграрлық заңнама, шетел мемлекеттерінің практикасы, экономикалық тетік, мемлекеттік саясат.

Телеуев Г.¹, Мишель Реми Нджики²

¹доктор PhD, Жетысуский государственный Университет имени И. Жансугурова, Казахстан, г. Талдыкорган, e-mail: galim200385@mail.ru

²профессор, Университет Кадиса, Испания, г. Херес де ла Фронтера

Общая характеристика законодательства Республики Казахстан и некоторых зарубежных стран в области сельскохозяйственной кооперации

На сегодняшний день правовое обеспечение деятельности сельскохозяйственных кооперативов выступает одним из актуальных направлений юриспруденции. Данная тенденция замечена не только в практике Казахстана, но и за рубежом. Современная цивилизация вынуждена развивать аграрные кооперативы в связи с острой необходимостью обеспечения продовольственной безопасности. Поэтому объединения в кооперативы могут значительно улучшить аграрный доход, что позитивно будет влиять на развитие экономики в целом. Целью данной статьи выступает изучение законодательства зарубежных странах в области сельскохозяйственных кооперативов, сделать сравнительно правовой анализ законодательной базы некоторых зарубежных стран в рассматриваемой области, сформулировать научные выводы и предложения по совершенствованию государственной политики в этой области. Результаты данных исследований могут быть использованы в научных материалах последующих исследований. Изучение данной темы необходимо по нескольким причинам: во-первых, по итогам исследования выявлены некоторые пробелы отечественного законодательства в этой области и предложены конкретные пути решения этих проблем. Во-вторых, авторами предложены конкретные рекомендации по совершенствованию аграрного законодательства нашей республики. Авторы также определили значение и роль сельскохозяйственных кооперативов и возможное направления его развития. В заключительной части авторы отмечают в целях объективного и всестороннего развития сельскохозяйственных кооперативов прежде всего необходимость иметь качественное законодательство. То есть без надлежащего регулирования невозможно получить должного развития. А также впервые используется понятие «экономические инструменты» развития сельскохозяйственных кооперативов.

Ключевые слова: сельскохозяйственная кооперация, аграрное законодательство, практика зарубежных государств, экономический механизм, государственная политика.

Introduction

Cooperative activities have been an integral part of the economic life of most countries for a long time. In the modern world, there are about 1 million cooperative organizations of more than 120 species and varieties. They unite about 600 million people. In the cooperative sphere of activity, the strongest economic positions are occupied by agricultural cooperatives. For example, in the USA, Canada, Australia, cooperation is represented, in essence, only by farmers associations (Tiyambe, 1990:68-94). Consumer cooperatives in these countries have not been widely developed. As for credit cooperation, it is mainly related to the maintenance of farm production Cooperative organizations are not new inventions in regards to their structure and

principles; however, their presence amidst the post-industrial landscape of the 21st century can be seen as a quiet protest against conventional individual and corporate means of ownership and production. Cooperatives provide an alternative business model that has the capacity to compete against traditional and investor-owned businesses through cooperative participation and marketing. The International Cooperative Alliance (ICA) defines a cooperative as «an autonomous association of persons united voluntarily to meet their common economic, social, and cultural needs and aspirations through a jointly-owned and democratically-controlled enterprise» (Fairbairn, 2004:225).

2012 was recognized as the international year of cooperatives (Ленин В.И., 1954:58). The international cooperative ideology came to this

decision through 150 years of development. The effective activity of cooperatives has shown that this organizational and legal form of Association of people can solve many economic and social problems. According to the UN, cooperatives exist in all countries and cover more than 1 billion people. The international cooperative Alliance, the Committee for the promotion and development of cooperatives, other intergovernmental and non-governmental organizations have repeatedly noted that cooperatives are organizations that act in both the interests of cooperative members and cooperatives themselves, an important element of the mechanism of public-private partnership. A special place among the entire world cooperative system is occupied by agricultural cooperatives (Ковбас,2010:170).

Purpose of article

The aim of the article is to study the legal issues of regulation of agricultural cooperatives under the legislation of foreign countries. Identify the main areas of activity of agricultural cooperatives. To make a comparative legal analysis of the legislation and practice of its application in foreign countries. To offer theoretical and practical recommendations on legal regulation and theoretical support of activity of agricultural enterprises

Methodological foundations of the theory

Among the methodological methods of research were used universal methods of knowledge as dialectical, comparative and legal, system-structural methods. The empirical research methods include aspects of legal personality in international law and its application in national legislation, methods of consideration and comparison of scientists' opinions, observation, expert observation, measurement.

The discussion and the results of the study

In General, International legal regulation of cooperation undergone a long evolution. Initially, cooperatives were developed at the national level: the first consumer cooperatives appeared in England, production cooperation in France, and credits cooperation in Germany. But nevertheless, at the same time for a long time there wasn't national legal regulation of their activities. In a special study of the International labour organization (ILO) on cooperatives, countries are divided into two groups at the time of the adoption of rules governing the activities of cooperative organizations: 1) countries

where cooperative laws have been adopted that have led to the development of the cooperative movement; 2) countries in which the cooperative movement arose before the adoption of cooperative legislation. Most European countries belong to the countries of the first type: the first cooperative laws appeared in the middle of the XXI century: in 1852, in England, in 1867, in Germany, France, Portugal, and Prussia, in 1868 in Spain, in 1873, in Belgium and Austria, in 1876 – the Netherlands and Romania. The main legal achievement of these laws was that cooperative organizations were recognized as legal entities engaged in marketing, procurement, credit functions. But nevertheless this way was the first experience of regulating cooperative relations (Seeberger,2014:336).

Analyzing the cooperative laws of Western Europe, operating at the turn of the XIX-XX centuries., we can conclude about the generality of their provisions: cooperatives de jure recognized organizations that have significant differences from other societies (in particular, trade), had independence, the ability to carry out operations in the interests of its members, to carry out internal economic management on a democratic basis. In most countries, there is still no single model of agricultural cooperative at the national level, and agricultural cooperatives continue to operate in the forms of production, consumer and credit cooperation. This is the reason for the right differences in the models of regulation of the establishment and activities of agricultural cooperatives (Fici, 2010:150).

Mr. Popescu mentioned some main shortcomings of European agricultural cooperatives, including conflicts between economic and social goals, Realism objectives, Subordination cooperatives political interests, management (Popescu, 2014:148).

In most countries of the European Union, there is still no single model of agricultural cooperative at the national level, and agricultural cooperatives continue to operate in the forms of production, consumer and credit cooperation. This is the reason for the right differences in the models of regulation of the establishment and activities of agricultural cooperatives.

The first model is the General legal regulation of the activities of legal entities of all legal forms, including agricultural cooperatives. Here as a source of legal regulation are either civil codes or non-codified laws governing the activities of legal entities of various organizational and legal forms.

The second model is a separate legal regulation of cooperation (or cooperatives) without taking into account their type and industry characteristics. The

source of legal regulation is the cooperative code or the law on cooperation (on cooperatives, on cooperative societies).

The third model is a separate legal regulation of different types of cooperatives. Here the sources of legal regulation are differentiated regulations on cooperatives, depending on their type and industry.

The fourth model is the General legal regulation of cooperation (the law on cooperation) in combination with special legal regulation of certain types of cooperatives.

The fifth model is the lack of centralized legal regulation of cooperation (or cooperatives) (Шилова.,2013:233).

Therefore, today the search for the most optimal model of legal regulation of cooperation in the mechanism of international legal regulation of cooperation has not lost its relevance: the General Law on cooperation (cooperatives) or special laws on various types of cooperation (cooperatives). This fully applies to agricultural cooperatives. The variety of cooperative practices does not allow the international cooperative community to dictate strict rules to agricultural cooperatives regarding the choice of legal form and method of legal regulation of their activities. Flexibility in legal approaches is also due to the autonomous nature of cooperatives themselves. However, the UN has adopted several recommendations on the content of the cooperative law. In particular, cooperative normative legal acts should reflect cooperative values and principles, the cooperative identity of established organizations, their autonomous nature, democratic governance and control. In addition, the peculiarities of the legal status of certain types of cooperatives shall be determined either in the form of a special section of the general cooperative law or a separate law(Hagen,2012:133).

In the European community, farmers' cooperatives account for more than half of the total turnover of the cooperative sector. In most European countries and Japan, cooperatives account for more than 80% of agricultural producers. In the UK and some other countries this figure is much lower than the average for the European continent and is about 50 %(Bigan J.,2014: 497).

Denmark

In Denmark all farmers are members of cooperative societies. They produce and sell milk and dairy products- 93% of the total production and sales of products, oil – 92%, beef – 65%, fertilizers – 47%, feed grains and animal feed – 48%. In addition

to the production, processing and marketing of products in the domestic and foreign markets, cooperatives provide farmers with agricultural machinery, fertilizers, fodder, seeds and other services. The basis of agriculture in the country is a family farm. In modern Denmark, there are about 69 thousand farms, and 20 years ago there were about 200 thousand. This indicates the concentration of production in agriculture. The average size of the land on the farm is 40 ha. In Denmark, farms are acquired only through purchase. In order to become a farmer, Denmark has one necessary condition. The future farmer must undergo a special 5-year training in an agricultural school. Farmers in Denmark are highly specialized. In the 70-80 years of the 20th century, almost all farms were engaged in the production and sale of several types of livestock products. Every farm had cows, pigs, birds, and even horses. Currently, the modern farmer is engaged in either cattle, or pig, or poultry, or crop production (Pyykkönen, 2012:33)

In Denmark 80% of all agricultural products are processed and sold by cooperative commercial organizations. Farmers, uniting in cooperatives, are the owners of procurement, processing, marketing enterprises, logistics organizations. Each farmer can be a member of one or more cooperatives. Such associations have existed in Denmark for over 100 years. The farmer who is the owner of a cooperative dairy plant is himself obliged to hand over his milk to this plant. In parallel, the same farmer is also the owner of a cooperative slaughterhouse, where he is also obliged to put his cattle intended for slaughtering. For their part, cooperative enterprises are obliged to accept all these products. In this situation, both farmers and enterprises benefit. Farmers have a permanent market for their products, and the cooperative enterprise has permanent suppliers of raw materials. As a result, the problems of sales and marketing are solved. This relationship leads to larger associations – clusters, which are automatically involved and other cooperatives, associations, unions, associations. These associations exclude the participation of intermediaries in this chain of relationships, which can significantly reduce the cost of sales and marketing of products. There are 300 cooperative associations in the country (Axeltorv, 1609:56).

Japan

Another country where the cooperative movement is developed is Japan. The structure of agricultural production in the country is the

integration of established Eastern traditions, which are based on private interests, hard work, responsibility, production discipline, and public administration in the development of market relations. The interest of the Japanese to unite in the structure allowed all agricultural producers in Japan to become members of cooperatives. The country has established a universal type of cooperatives, which include various types of services: credit, supply, and marketing. This type of cooperatives covers the majority of agricultural producers. In total, there are 737 cooperatives in Japan, whose members are about 10 million people. In Japan, the cooperative legislation includes both statute and common laws. The provisions in the Constitution may back it. It constitutes the overall framework of the cooperative activities, but the extent of constraints varies from one country to another. It can be neutral to any organizational form and give equal treatment to cooperatives as seen in most of industrialized countries. It can favor cooperatives by allowing a supportive treatment in taxation and subsidies while placing them in the strict control as in the case of many developing countries (Kurimoto, 2004:112).

These cooperatives are controlled by the state and operate with its direct participation. This allows for more efficient and efficient use of financial and material resources. The main activities of universal cooperatives are the following functions: economic, banking and credit, mutual assistance, Advisory.

1. The economic function is represented by:

- material and economic support, supply of feed, cattle, fertilizers and other goods necessary for the production of agricultural products;

- assistance in the sale of marketable products in wholesale markets;

- joint control of pests of agricultural crops and infectious animal diseases;

- joint contracts for agricultural work, the use of industrial buildings and equipment (warehouses, elevators, trading floors, etc.), the construction of industrial premises, etc.;

- processing of rice, fruits, vegetables, milk, meat and other agricultural products. The economic functions include social and commercial issues. Such as the delivery of fuel for heating residential buildings and industrial premises. Construction and maintenance of health facilities of the cooperative, assistance to the elderly (former members of the cooperative).

2. The banking and credit function means the following:

- provision of short-term and long-term loans, with the annual rate of credit funds does not exceed

3 % (the average term of the loan or loan issued by the Bank of the cooperative for the modernization of production is 7 years at 1.6 % per annum, for management – 1 year at 2.95 %), there are also short-term loans up to 1 year at 1.15-1.45 % per annum;

- work with the contributions of members of the cooperative.

The main financial investments for the development and modernization of agricultural production come from the banks of the agricultural cooperative to 60% and financial corporations – about 40 %.

3. The function of mutual assistance is to conclude mutual assistance agreements for life insurance in all agricultural cooperatives, including universal ones.

4. The function of consulting business is expressed in the fact that the universal cooperatives organized a service of consulting members of agricultural cooperatives and conducted training in new techniques of agricultural-economic production. This activity of consultants is directed and United by The center for management of cooperation. Consultation is carried out at the location of production. The consultant goes to the farms assigned to him and conducts individual training at the place of work of each employee. This allows the farmer to obtain the necessary new information specific to his occupation. This attitude to innovation does not allow the farmer to lag behind the standard of living and production and keep up with the times. In Japan, much attention is paid to agricultural education, training and retraining, research and adaptation of new technologies to specific conditions (Szabo, 2006:20).

Cooperatives play a special role in the development of Japanese agricultural production and form a kind of completely unique in the breadth of coverage and diversity of activities system. Currently, the corporate movement of Japan is based on Laws «on the Central cooperative Bank for rural and forest farms» and «on agricultural cooperatives». The basis of Japanese cooperatives are primary cooperatives. Main tool state support for agricultural cooperation is financial system. For example, using the system producers of rice get government subsidies (about 75% of their income). Long lending and government subsidies allow quite effectively implement state of the agrarian reform. The main instrument of state support agricultural cooperation is the mechanism of prices and credit, and the basis of Japanese agricultural policy is protectionism. And for everyone type of agricultural products has its own support mechanism: for rice –

policy of solid state procurement prices; for grain, potatoes, sugar beet and sugar cane – guaranteed minimum prices; for beef, pork, silk – support system by manipulation of purchase and sale; for soybeans and rapeseed – subsidizing, using the difference between current market and the steady state prices. In General, cooperation in Japan has shown extreme resilience, freeing the peasants from the shackles of usury, to some extent protecting them from aggression of trade and financial capital. At the same time the state constantly has an effect on the development of societies. Into the present time in the cooperative movement involved almost all agricultural population (Чупина, 2007:23).

The peculiarity of Japan is that all wholesale markets are owned by the state, so they are always ready to take the farmer's products produced from them. Prices for products in such markets are formed by voting of market participants. The Japanese experience shows that the General systematization and planning of production together with public-private cooperation, based on traditions, customs, private interests of agricultural producers, as well as natural and climatic features of the state make the economic success of the land of the rising sun and create conditions for the effective development of agricultural activities. We have considered the formation of cooperation in countries that are on different sides of each other continent's. But cooperative activities, which have their own characteristics in the functioning of these cooperatives, are developed in both countries. In world practice, there are two types of agricultural cooperatives: the first type – producer cooperatives, or vertical cooperatives that perform service functions; the second type – production, or horizontal cooperatives. Producer cooperatives exist in almost all countries. Their basis is such that agricultural producers are United for joint activity, for production of a certain type of production, but at the same time keep the legal and economic independence. They can contain on shares agricultural machinery, processing enterprises, service. Members of such cooperatives, within the framework of their economy, carry out their own basic production functions, as well as reserve the disposal of the received income. In cooperative processing enterprises, they do not work directly, but hire third parties. The second type of cooperation involves the Association of rural workers for a joint agricultural space. Under these conditions, each member of the cooperative loses its legal and economic independence and is burdened with the duties of personal participation in the production cycle. Management, distribution

of income in cooperatives of these types is built differently. The property in such cooperatives is also formed in the same way. The number of members in the first type of cooperatives is not limited, in the second type of cooperatives the number of members of the cooperative may depend on the technological process of production. In countries with developed market economy the functions of cooperatives apply to such traditional activities as enterprises for processing and marketing of products, supply of means of production and their service, lending and production activity (Prakash, 2016:116)

But now they have acquired a qualitatively new character. This indicates the reorganization of the structure of the agricultural cooperative movement of farmers in European countries, the United States, Canada and other countries of the continent. Marketing cooperatives are engaged in primary production of farm products, including its procurement, delivery to processing enterprises. In addition, they are engaged in the processing of raw materials; provide for the regulation of economic conditions of implementation, to conclude trade deals on behalf of the farmers and undertake the wholesale or retail marketing of products. Most of all, this type of cooperation is developed in the Scandinavian countries – Denmark, Norway, Sweden, where more than 80% of commercial agricultural products are sold. In the United States, dairy marketing cooperatives, fruit and vegetable and grain cooperatives have become predominant. Belgian cooperatives also sell more than half of agricultural products (milk, fruits, vegetables).

Armenia

Creation and activity of cooperatives in Armenia is regulated by the norms Of the Civil Code, The law» on agricultural cooperatives « dated 21.12.2015. According to the legislation which regulation cooperation activity agricultural cooperation is a cooperation of agricultural cooperatives, associations of cooperatives and their members, which is carried out in order to better meet the material, social and other needs of economic entities operating in the agro-food system and agricultural cooperative means a legal entity based on the membership of citizens and legal entities operating in the agro-food system, and created to meet the material and other needs of the participants through the voluntary Association of property contributions of its members (О потребительской кооперации.2012).

Azerbaijan

In Azerbaijan, the cooperative movement is governed exclusively by the norms of the Civil Code. Such interpretation of the concept of a cooperative is used in the civil code of the country: «a Cooperative, being a voluntary Association of individuals and (or) legal entities on the basis of membership for joint activities, is created to meet the material and other needs of participants by combining its members of property share contributions (*Civil Code of Republic of Azerbaijan, 1999*).

Belarus

Belarus has the Law «On Cooperation in the USSR» of 06.26.1988, the Law «On Consumer Cooperation (consumer societies, their unions) in the Republic of Belarus» of February 25, 2002, Decree of the President of the Republic of Belarus of July 17, 2014 No. 349 «On the reorganization of collective farms (agricultural production cooperatives)», which regulate the activities of consumer cooperatives and agricultural production cooperatives, by which the country refers to collective agricultural enterprises (collective farms). The law defines a consumer society as «a voluntary Association of citizens or citizens and legal entities in the form of a consumer cooperative in order to meet their material (property) and other needs, carried out by combining its members of the property share contributions.» The law of the country contains rules governing the activities of production cooperatives (artels) and implies by such a « commercial organization, whose members are obliged to make a property share contribution, take personal labor participation in its activities and bear subsidiary responsibility for the obligations of the production cooperative in equal shares, unless otherwise specified in the Charter, within the limits established by the Charter, but not less than the amount of annual income received in the production cooperative» (О реорганизации колхозов, 2014).

Russian Federation

The review of the Russian legislation on agricultural cooperation should begin with the fact that the Russian law deals, first of all, not with the process of cooperation, but with the cooperative as such – a legal entity that meets certain formal requirements. In other words, agricultural cooperation, in its Russian sense, is possible only as the creation and operation of agricultural

cooperatives (and, in part, their associations). Other forms of joint activity of agricultural producers as «agricultural cooperation» are not considered. The main provisions of the legislation on agricultural cooperation appeared in 1994 with the adoption of the Federal law «on the introduction of Part One of the Civil Code of the Russian Federation «and at the end of 1995 with the adoption of the Federal law» on agricultural cooperation « № 193-FZ dated 08.12.1995. Despite the numerous changes that the Federal law «on agricultural cooperation» has undergone for 20 years, its main provisions, approaches, mechanisms, principles and terms have remained unchanged (О сельскохозяйственной кооперации, 1995).

Republic of Kazakhstan

In the current legislation of Kazakhstan, in the Civil Code, the Law on Agricultural Cooperatives, an agricultural cooperative is recognized as a legal entity in the organizational and legal form of a production cooperative created on the basis of membership by voluntary association of individuals and (or) legal entities for joint production and (or) other economic activities in order to meet their socio-economic needs in the production, processing, marketing, storage of agricultural household products, aquaculture products (fish farming), the supply of the means of production and material and technical resources, lending, water supply or other services for members of the cooperative, as well as associate members of the cooperative. They are legal entities with general legal capacity arising after their state registration, and act on the basis of the statutes adopted by the founders at meetings in accordance with the norms of general civil and cooperative legislation. The purpose of an agricultural cooperative is joint activities for the production, processing and marketing of agricultural products and the implementation of other activities not prohibited by law. Civil Code of the Republic of Kazakhstan (general part) Art. 226 makes it possible to create production cooperatives on the basis of a peasant farm: «members of a peasant or farm can establish a business partnership or production cooperative on the basis of the property of the farm. Such a reorganized peasant or farm as a legal entity has ownership of property transferred to it in the form of contributions and other contributions by members of the farm, as well as property obtained as a result of its activities and acquired for other reasons not contrary to the law (Civil Code of Republic of Kazakhstan, 1995) »

The main problem of the effective development of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan lies in the small-scale nature of production, accompanied by a high proportion of small farms in the total gross agricultural output, the total number of agricultural formations, and the tendency to reduce their land plots (Tokbergenova, 2018:1923)

It should be noted that according to the legislation on entrepreneurial activity, its implementation, including the conduct of agricultural production, is possible without the creation of a legal entity. In this case, the citizen leading such activities, i.e. acting in the role of commodity producer, has the legal status of an individual entrepreneur and the corresponding rights and obligations of the participant in commodity-money and legal relations forming them (Entrepreneurial Code 2018).

All agricultural commercial organizations and enterprises are holders of complex legal personality, that is, they can be participants in administrative, civil, labor, cooperative, land and other legal relations. The range of such legal relations with the participation of agricultural commercial organizations (enterprises) is very wide and varied. It is determined for each particular enterprise primarily by the nature of its industrial and commercial activities, industry specialization (Kerimov, 2018:89)

According to G.E. Bystrova «the key to determining the circle of participants in agrarian relations is the concept of agricultural activity». (Bystrova, 2000). The current legislation focuses on the implementation of commercial agricultural production. What signs are inherent in commodity agricultural production and what it is. The current legislation, including the law «On state regulation of the agro-industrial complex and development of rural territories» does not give an answer, which in practice leads to discrepancies and misinterpretation of legislative requirements (The Law about economic partnership, 1995)

In the Republic of Kazakhstan, the legal and economic foundations for the creation and activities of agricultural cooperatives and their unions constituting the system of agricultural cooperation are determined by the Law of the Republic of Kazakhstan from October 29, 2015 No. 372-V «On Agricultural Cooperation». According to Art. 5 of the law, an agricultural cooperative is a legal entity in the organizational and legal form of a production cooperative created on the basis of membership by voluntary association of individuals and (or) legal entities to carry out joint production and (or) other economic activities in order to meet their socio-

economic needs in production, processing, marketing, storage of agricultural products, aquaculture products (fish farming), the supply of the means of production and mate technical resources, crediting, water supply or other servicing of members of a cooperative, as well as associate members of a cooperative (On agricultural cooperatives, 2015).

Conclusion

Our analysis of the legislation of foreign countries in the field of agricultural cooperatives showed that different States have different models of legal support for the activities of agricultural cooperatives. In our opinion, in order to ensure the development of agricultural activities in the first place it is necessary to have a sufficiently objective legislative framework. Because without proper legal regulation, the state cannot ensure the development of a certain sector. However, on the example of the Republic of Kazakhstan it is necessary to actively implement economic instruments for the development of agricultural cooperatives.

Today, a wide circle of stakeholders is involved in the process of creating and developing agricultural cooperatives: government agencies, research and educational centers, business structures from both the agricultural and non-agricultural sectors, agricultural producers. And it should be noted that among them there is still no common understanding of the essence of cooperation in the agricultural sector, including both the production process and the types of work of a post-production nature (cleaning, storage, processing, marketing and others). This causes certain difficulties in creating cooperatives, and first of all, farmers who are not fully aware of the key conditions and requirements set out in the new law face difficulties, which in turn contain provisions contrary to the norms of other laws of the country. This leads to further complication of the situation.

The main constraints to the development of cooperatives are: an imperfect mechanism for encouraging the unification of farmers into agricultural cooperatives; The lack of coordinating authorities in the cooperation of the union, including in the field of education, protection, accounting, registration, etc.; a high level of distrust of agricultural producers, especially small forms of management of the newly created structure, the fear of losing the main means of production – the land; low level of legal culture in the village, lack of awareness of farmers about the benefits of agricultural cooperatives

Thus, agrarian and land reforms in the countries of Central and Eastern Europe of the 80–s of the 90-s of the last century led to a decrease in agricultural production, to the elimination of large agricultural cooperatives, and to a decrease in employment. As for the legal regulation of agricultural cooperation, the current trend is the lack of special regulation of the status of agricultural cooperatives. The legal model of an agricultural cooperative created as a result of the agrarian reform does not correspond to many classical cooperative principles, since cooperatives of the so-called new type combine the features of both the cooperative organizational and legal form and joint stock companies (capital associations). This trend of regulating the activities of cooperatives in these countries is that the model of the modern cooperative legislation is significantly different from the co-operative model that existed in the late nineteenth-60-70-ies. There

is a blurring of the lines between cooperatives and other legal entities. These changes are influenced by the European cooperative legislation. According to the European cooperative law (2003), cooperatives are companies whose purpose is to meet the needs of the members of the cooperative (as such can be individuals, legal entities of any legal form) or to promote their economic or social activities. European cooperatives have the right to choose any organizational and legal form. Eastern European cooperatives of a new type are most often created in the form of joint-stock or other economic companies operating not on their own, but on leased land, they can be described as small-scale production, often not providing food for their own needs, not to mention the export of products. It also influences the development trend of individual and family farms following the example of the European.

References

- Гражданский кодекс Азербайджанской Республики (утвержден Законом Азербайджанской Республики от 28 декабря 1999 года № 779-IQ) с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.04.2018 г.) //www.zakon/kzy
- Ковбас А.П. Развитие сельскохозяйственной кооперации: теория и механизмы реализации/ Ковбас А.П. – Астрахань: Новая Линия, 2010. – 172 с.
- Ленин В.И. О кооперации. ПСС, – 1954, издание 5-е, т. 45. [Электронный ресурс] – Режим доступа. — <http://revarchiv.nagod.ru>. (Дата обращения: 07.04.2018).
- Федеральный Закон РФ «О сельскохозяйственной кооперации» // http://www.consultant.ru/document/cons_docLAW_8572/ – № 193-ФЗ от 08.12.1995
- Шилова Н. П. Современные юридические модели создания и деятельности кооперативов в зарубежных странах // Актуальные проблемы российского права, 2013. – № 2. – С. 233-237.
- Чупина И.П. Мировой опыт развития сельскохозяйственной кооперации // Проблемы современной экономики. – 2007. – № 1 (21). – С. 23.
- Закон Республики Армения от 30 декабря 1993 года №ЗР-91 О потребительской кооперации (В редакции Законов Республики Армения от 04.10.2012 г. №ЗР-184, 16.01.2017 г. №ЗР-34) Принят Национальным Собранием Республики Армения 30 декабря 1993 года //http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=3029
- Указ Президента Республики Беларусь от 17 июля 2014 г. № 349 «О реорганизации колхозов (сельскохозяйственных производственных кооперативов)», <http://www.economics.kiev.ua/index.php?Id=635&view=article>
- Axeltoiv A. Facts and figures Denmark – a Food and Farming Country// 3 DK-1609 Copenhagen V. P 56
- Bigman J. Farmers' cooperatives in the eu: policies, strategies, and organization// Annals of Public and Cooperative Economics 85:4, 2014 – pp. 497–508
- Bystrova G. Agrarian law. Moscow: Urist. Kazakhstan, R. o. About the statement of the limit (maximum) sizes of the parcels of land of agricultural purpose within one administrative region (city) which can be on the right of private property at the citizen of the Republic of Kazakhstan for maintaining country –2003, October 22
- Civil code of the Republic of Kazakhstan. General part . Republic of Kazakhstan. //www.zakon.kz –1995, October 5
- Entrepreneurial Code. Republik of Kazakhstan. On the development of agriculture (as amended on July 29, 2018). – 2018, July 29
- Fairbairn, B. (2004). History of Cooperatives. In Merrett, C. &Walzer, N. (Eds.). Cooperatives and Local Development: Theory and Applications for the 21st Century. 23-51. Armonk, New York: M.E. Sharpe.
- Fici A. Comparative analysis of legal regulations for cooperative and social enterprises at a European and international level // <https://www.euricse.eu/projects/comparative-analysis-of-legal-regulations-for-cooperative-and-social-enterprises-at-a-european-and-international-level/>
- Hagen H. Guidelines for cooperative legislation/ International Labour Office. – 3rd ed. rev. – Geneva, 2012: ILO, P.133
- Kerimov. Current role of industrial and service cooperatives in agriculture in South Kazakhstan, discussion paper, Leibniz Institute of agricultural development in transition economies. –2017–P.265

- Kurimoto A. Agricultural Cooperatives in Japan: An Institutional Approach//Journal of rural cooperation, 32(2) – 2004:111-128.
- Popescu G. Cooperative phenomenon in European context – Academy of Economic Studies, Bucharest 21. November 2013 – MPRA Paper No. 53618.
- Prakash D. Development of Agricultural Cooperatives -Relevance of Japanese Experiences to Developing Countries// ‘The Saryu’, J-102 Kalkaji, – New Delhi, 2016 – P. 119.
- Pyykkönen, P., S. Bäckman and H. Kauriinoja. Support for Farmers’ Cooperatives; Country Report Denmark. Wageningen, 2012 Wageningen UR.P.33.
- Seeberger L. History of the evolution of cooperative law from its origins to the present day – Recma, July 2014 no. 333, – 336-350 p.
- Szabó G. «Co-operative identity»: A theoretical concept for economic analysis of practical co-operation dynamics// Studies in Agricultural Economics, 2006 – No. 105. p. 5-22.
- The Law About economic partnerships – 1995, May 2. On limited and additional liability partnerships. //www.zakon.kz. – 1998, April 28
- The Law of the Republic of Kazakhstan –October 29, 2015 – № 372-V «On agricultural cooperatives» //www.zakon.kz.
- Tiyambe Z. «The development of the cooperative movement in kenya since independence.» journal of eastern african research & development – 1990, vol. 20 – pp. 68–94. jstor, www.jstor.org/stable/24326211.
- Tokbergenova A. Sustainable Development Agriculture in the Republic of Kazakhstan//Pol. J. Environ., 2018 – Stud.27 (5):1923–1933.

References

- Grazhdanskij kodeks Azerbajdzhanskoj Respubliki (1999) s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 03.04.2018 g.) [Civil Code of the Republic of Azerbaijan (approved by the Law of the Republic of Azerbaijan dated December 28, 1999 No. 779-IQ) with amendments and additions in 03/04/2018], Retrieved from //www.zakon/kzy (In Russian)
- Kovbas A.P. (2010) Razvitie sel’skohozjajstvennoj kooperacii: teorija i mehanizmy realizacii [Development of agricultural cooperation: theories and mechanisms of implementation Development of agricultural cooperation: theories and mechanisms of implementation]/ Kovbas A.P. – Astrahan’: Novaja Linija, 172p. (In Russian)
- Lenin V.I. (1954) O kooperacii. [About cooperation], 5th edition, t. 45, Retrieved from http://revarchiv.narod.ru. (In Russian)
- Federal’nyj Zakon RF (1995) «O sel’skohozjajstvennoj kooperacii» [About agricultural cooperation] № 193-FZ from 08.12.1995, Retrieved from // http://www.consultant.ru/document/cons_docLAW_8572/ (In Russian)
- Shilova N. P. (2013) Sovremennye juridicheskie modeli sozdaniya i dejatel’nosti kooperativov v zarubezhnyh stranah // Aktual’nye problemy rossijskogo prava. [Modern legal models of creation and activity of cooperatives in foreign countries// Actual problems of law] № 2. p. 233-237. (In Russian)
- Chupina I.P. (2007) Mirovoj opyt razvitiya sel’skohozjajstvennoj kooperacii World experience in the development of agricultural cooperation//Problemy sovremennoj jekonomiki. [World experience in the development of agricultural cooperation // Problems of modern economy] – № 1 (21). – p. 23. (In Russian)
- Zakon Respubliki Armenija ot 30 dekabnja 1993 goda №ZR-91 O potrebitel’skoj kooperacii, (V redakcii Zakonov Respubliki Armenija ot 04.10.2012 g. №ZR-184, 16.01.2017 g. №ZR-34) Prinjat Nacional’nym Sobranijem Respubliki Armenija 30 dekabnja 1993 goda [Law of the Republic of Armenia of December 30, 1993 No. ZR-91 On Consumer Cooperatives (As amended by the Laws of the Republic of Armenia of 04.10.2012 No. ZR-184, 16.01.2017, No. ZR-34) Adopted by the National Assembly of the Republic of Armenia December 30, 1993 of the year], Retrieved from http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3029 (In Russian)
- Ukaz Prezidenta Respubliki Belarus’ [Decree of the President of the Republic of Belarus] from 17 July 2014 № 349 «O reorganizacii kolhozov (sel’skohozjajstvennyh proizvodstvennyh kooperativov)» [On the reorganization of collective farms On the reorganization of collective farms] Retrieved from ttp://www.economics.kiev.ua/index.php?Id=635&view=article (In Russian)
- Axeltorv A. (n.d.) Facts and figures Denmark – a Food and Farming Country// 3 DK-1609 Copenhagen V. P 56
- Bigman J. (2014) Farmers’ cooperatives in the eu: policies, strategies, and organization// Annals of Public and Cooperative Economics 85:4 pp. 497–508
- Bystrova, G. (2003). Agrarian law. Moscow: Urist. Kazakhstan, R.. About the statement of the limit (maximum) sizes of the parcels of land of agricultural purpose within one administrative region (city) which can be on the right of private property at the citizen of the Republic of Kazakhstan for maintaining country.
- Civil code of the Republic of Kazakhstan. (1995) General part.
- Entrepreneurial Code. (2018). Republic of Kazakhstan. On the development of agriculture, Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38259854
- Fairbairn, B. (2004). History of Cooperatives. In Merrett, C. & Walzer, N. (Eds.). Cooperatives and Local Development: Theory and Applications for the 21st Century. 23-51. Armonk, New York: M.E. Sharpe
- Fici A. (n.d.) Comparative analysis of legal regulations for cooperative and social enterprises at a European and international level, Retrieved from // https://www.euricse.eu/projects/comparative-analysis-of-legal-regulations-for-cooperative-and-social-enterprises-at-a-european-and-international-level/
- Hagen N. (2012) Guidelines for cooperative legislation/ International Labour Office. – 3rd ed. rev. – Geneva: ILO, p.133
- Kerimov (2017). Current role of industrial and service cooperatives in agriculture in South Kazakhstan, discussion paper, Leibniz Institute of agricultural development in transition economies.P.265

- Kurimoto A. (2004) Agricultural Cooperatives in Japan: An Institutional Approach// *Journal of rural cooperation*, 32(2), 111-128
- Popescu G. (2014) Cooperative phenomenon in European context// *Academy of Economic Studies*, Bucharest 21. November 2013 MPRA Paper No. 53618.
- Prakash D. (2016) Development of Agricultural Cooperatives -Relevance of Japanese Experiences to Developing Countries// 'The Saryu', J-102 Kalkaji, New Delhi R. 119. India
- Pyykkönen, P., S. Bäckman and H. Kauriinoja (2012). Support for Farmers' Cooperatives; Country Report Denmark. Wageningen: Wageningen UR. P.33.
- Seeberger L. (2013) History of the evolution of cooperative law from its origins to the present day// *Recma*, no. 333, July 2014 P. 336-350
- Szabó G. (2006). «Co-operative identity»: A theoretical concept for economic analysis of practical co-operation dynamics// *Studies in Agricultural Economics* No. 105. p. 5-22.
- The Law About economic partnerships. (1995, May 2). On limited and additional liability partnerships. (1998, April 28//www.zakon.kz. date of treatment:7.03.2019)
- The Law of the Republic of Kazakhstan dated October 29, 2015 № 372-V « on agricultural cooperatives»//www.zakon.kz. date of treatment:7.03.2019.
- Tiyambe Z.(1994) «The development of the cooperative movement in kenya since independence.» *journal of eastern african research & development*, vol. 20, 1990, pp. 68–94. jstor, www.jstor.org/stable/24326211.
- Tokbergenova A. (1933) Sustainable Development Agriculture in the Republic of Kazakhstan// *Pol. J. Environ. Stud.* 2018;27(5):

3-бөлім
**ӘЛЕМДІК ЭКОНОМИКА МЕН
ТҰРАҚТЫ ДАМУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Section 3
**ISSUES OF WORLD ECONOMY
AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

Раздел 3
**ВОПРОСЫ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ
И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ**

Молчанов М.¹, Молчанова В.²

¹Профессор политологии, Американский Университет Шарджи, ОАЭ, г. Шарджа

²Старший научный сотрудник, к.э.н.,

Сочинский научно-исследовательский центр РАН, Россия, г. Сочи

**ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ, СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА И
ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ОБЩЕСТВА**

Экономическое развитие общества напрямую зависит от активной социальной политики государства. Прогрессивная социальная политика отличается целенаправленными инвестициями в сторону увеличения человеческого капитала нации. В свою очередь, на сегодняшний день именно человеческий капитал многими расценивается как один из важных индикаторов социально-экономической развитости того или иного социума. Надо сказать, что каждый год различные международные организации и институты публикуют свои собственные рейтинги по этому показателю. В общем смысле под этим термином понимается экономическая ценность индивида. Если говорить с чисто экономической точки зрения, имеются в виду такие активы, как образование, квалификация, навыки, здоровье и другие вещи, которые ценят работодатели, такие как лояльность, пунктуальность и т.д. Таким образом, в данном контексте в центре внимания прежде всего оказываются сферы образования и здравоохранения. Именно они видятся главными источниками повышения уровня человеческого капитала. В итоге можно сделать вывод, что вопросы социальной политики и человеческого капитала тесно взаимосвязаны. Реализация инновационного потенциала общества возможна лишь при условии такой социальной политики, которая ориентирована на поощрение предпринимательской, творческой деятельности отдельного человека. Отмечена ключевая роль политических элит и национальных лидеров в формировании социально-экономического механизма развития и обеспечении его устойчивости.

Ключевые слова: экономическое развитие, социальная политика, человеческий капитал, элиты и массы.

Molchanov M.¹, Molchanova V.²

¹Professor of political science, American University of Sharjah, UAE, Sharjah

²Senior researcher, Sochi research center of the Russian Academy of Sciences, Russia, Sochi

**Human capital, social policy
and economic development of society**

The economic development of society directly depends on the active social policy of the state. Progressive social policy is characterized by targeted investments in increasing the human capital of the nation. In turn, today it is precisely human capital that is regarded by many as one of the important indicators of the socio-economic development of a particular society. It must be said that every year various international organizations and institutions publish their own ratings on this indicator. In a general sense, this term refers to the economic value of the individual. Speaking from a purely economic point of view, we mean assets such as education, qualifications, skills, health and other things that employer's value, such as loyalty, punctuality, etc. Thus, in this context, the focus is primarily on education and health. They are seen as the main sources of increasing the level of human capital. As a result, we can conclude that the issues of social policy and human capital are closely interrelated. The realization of the innovative potential of society is possible only under the condition of such a social policy that is aimed at encouraging the entrepreneurial, creative activity of the individual. The key role of political elites and national leaders in shaping the socio-economic mechanism of development and ensuring its sustainability was noted.

Key words: economic development, social policy, human capital, elites and masses.

Молчанов М.¹, Молчанова В.²

¹саясаттану профессоры, Шарджадағы Американдық Университет, БАӘ, Шарджа қ.

²аға ғылыми қызметкер, э.ғ.к., РҒА Сочилик ғылыми-зерттеу орталығы, Ресей, Сочи қ.

Адами капитал, әлеуметтік саясат және қоғамның экономикалық дамуы

Қоғамның экономикалық дамуы мемлекеттің белсенді әлеуметтік саясатына тікелей тәуелді. Үдемелі әлеуметтік саясат ұлттың адами капиталын арттыруға бағытталған мақсатты инвестициялармен ерекшеленеді. Өз кезегінде бүгінгі күні дәл осы адами капитал көптеген адамдармен белгілі бір қоғамның әлеуметтік-саяси дамуының маңызды көрсеткіштерінің бірі ретінде есептелінеді. Айта кету керек, жылда әр түрлі халықаралық ұйымдар мен институттар осы көрсеткіш бойынша өздерінің жеке рейтингтерін жариялайды. Жалпы айтқанда, бұл термин жеке тұлғаның экономикалық құндылығын білдіреді. Егер тек экономикалық тұрғыдан айтатын болсақ, білім, дағдылар, біліктілік, денсаулық және жұмыс берушілер бағалайтын басқа да заттар, мысалы, адалдық, ұқыптылық және т.б. жатады. Осылайша, осы айтылып отырған тақырып төңірегінде ең алдымен білім және денсаулық салалары назарда болады. Нақты осы салалар адами капиталды арттырудың басты көздерінің бірі ретінде есептелінеді. Қорытындысында келесі тұжырымдамаға келуге болады: адами капитал мен әлеуметтік саясат бір-бірімен тығыз байланысты. Қоғамның инновациялық әлеуетін жүзеге асыру тек жеке адамның шығармашылық, кәсіпкерлік қызметтерін ынталандыру арқылы ғана мүмкін. Саяси элиталар мен ұлттық көшбасшылардың дамудың әлеуметтік-экономикалық тетіктерін қалыптастыру мен оның тұрақтылығын қамтамасыз етудегі түйінді рөлі көрсетілген.

Түйін сөздер: экономикалық даму, әлеуметтік саясат, адами капитал, элиталар және бұқара.

Взаимосвязь социально-политического и экономического развития

Насущной проблемой XXI столетия является ускорение социально-экономического развития общества, прежде всего в так называемых государствах догоняющего развития. Однако малоисследованным вопросом остается взаимосвязь экономического и социально-политического развития. Каким должно быть взаимоотношение общества и государства для того, чтобы обеспечить устойчивое развитие? Что именно может сделать государство для общества? Вопросы, традиционно относимые к сфере социальной политики государства (здравоохранение, образование, социальная защита трудящихся), вновь и вновь оказываются в центре внимания ученых-экономистов и управленцев именно потому, что залогом успешного развития экономики является, в конечном счете, здоровое общество. В свою очередь, здоровым во всех смыслах общество может быть лишь при наличии активной социальной политики государства. Само государство при этом оценивается на основе критерия социальной ответственности, способности отражать интересы общества и учитывать их в системе управления.

Экономическое развитие – модернизация – может стимулироваться политическими режимами различного типа. Дебаты о том, какой именно должна быть политическая система общества для

обеспечения опережающего развития, продолжают распространяться во всем мире. Согласно распространенной среди западных ученых теории, наилучшей для индустриального и постиндустриального развития политической системой является плюралистическая демократия западного образца. С. Липсет обнаружил позитивную корреляцию между уровнем социоэкономического развития и развитием демократических институтов (Lipset, 1959); его выводы на новом статистическом материале были поддержаны Дж. Хелливеллом [J. Helliwell, 1994]; Р. Буркхардом и М. Льюис-Беком [R. Burkhart, M. Lewis-Beck, 1994], Т. Персоном и Табеллини [T. Persson, G. Tabellini, 2006] и другими учеными.

То, что экономическое развитие повышает социальный заказ на демократическое устройство общества, является достаточно хорошо установленным в современной социологии фактом (Inglehart, Welzel, 2009). Однако не менее значимой следует признать и обратную зависимость: экономическое развитие по капиталистическому типу, продуктивное применение социального капитала невозможны, если экономическая и политическая свобода выбора личности не обеспечены государством и законом.

Противоположная точка зрения, получившая название статизма, подчеркивает, что нацеленность государства на развитие может быть обеспечена как демократическими, так и авторитарными режимами власти, причем в ряде

случаев авторитарные режимы больше подходят для среднеразвитых государств, осуществляющих программу ускоренной модернизации (Kohli, 2004). А. Пржеворски и Ф. Лимонги, анализируя статистические исследования по 21 государству, обнаружили, что в восьми странах экономический рост связан с демократическими реформами, в восьми других странах экономическая модернизация успешно осуществлялась в условиях авторитаризма, а еще в пяти странах линейная взаимосвязь между демократизацией и ростом основных макроэкономических показателей не прослеживается (Przeworski, Limongi, 1997).

Новейшие исследования показали, что в экономически развитых постиндустриальных странах, которые переходят к развитию по инновационному типу, взаимосвязь модернизации и демократизации незначительна, но позитивная корреляция между демократическими реформами и экономическим ростом выявлена для стран, находящихся на среднем уровне развития (Yar, 2012). Демократизация не обязательно совпадает с либерализацией экономики. С другой стороны, и демократизация политического процесса, и либерализация экономики могут способствовать экономическому росту.

В ряде государств Северо-Восточной и Юго-Восточной Азии, странах Персидского Залива политический режим, давший толчок капиталистическому развитию общества, не вполне соответствовал западному представлению о демократии. В ряде случаев этот режим был авторитарным, и выборы не проводились вообще, либо были манипулируемы властями. В некоторых из этих государств, например, Южной Кореи, как и в странах Латинской Америки, первоначальный прорыв догоняющего развития был осуществлен военными режимами. Активная индустриальная политика этих режимов, импортозамещение и поощрение ориентированных на экспорт отраслей экономики, заложили фундамент последующих инноваций и перехода к более демократической модели развития.

Демократические формы модернизации можно проиллюстрировать известными фактами из истории Западной Европы, Северной Америки, Австралии и Новой Зеландии. Освобождение хозяйствующего субъекта от традиционных структур государственного контроля, слом социально-классовых привилегий феодального и кланово-родового типа и ограничение произвола властей независимым судом, с одной стороны, и перспективой периодических выборов власти, с

другой стороны, дают толчок новым формам хозяйствования, предпринимательским инновациям, накоплению социального и финансового капитала. Экономическая деятельность в условиях правового государства и рыночной экономики регулируется на основе норм закона, которые задаются требованиями предпринимателей, а не произволом чиновников.

Вопрос последовательности реформ приобретает особое значение в условиях экономики переходного типа. Как выяснилось, страны, либерализующие экономику, в первую очередь и до того, как произойдет полная демократизация политического процесса, обеспечивают более высокие темпы развития, чем те, в которых очередность реформ противоположна. Либерализация экономики в отсутствие демократизации обеспечивает более устойчивые темпы роста, в то время как демократизация зачастую повышает риск макроэкономической нестабильности, неустойчивости развития. Рациональным и взвешенным примером поэтапного социально-политического и экономического развития являются реформы в Казахстане, где бывший президент Нурсултан Назарбаев, обеспечив устойчивый переход народного хозяйства к рыночной экономике, вынес на всенародное обсуждение в 2017 г. проект политической реформы трех ветвей власти (www.akorda.kz, 2017). При этом продолжающийся в мире кризис неолиберальной глобализации, по-видимому, подтверждает посылки классической теории развития, по которой развивающиеся страны должны сначала провести либерализацию экономики, а уже затем переходить к политическим реформам демократического типа (Yang).

Человеческий капитал как объект социальной политики

Интересно, что как демократические, так и недемократические формы модернизации опираются на активную социальную политику государства. Детали этой политики могут отличаться, однако неизбежно присутствуют такие ее аспекты, как внимание ко всеобщему массовому образованию, подготовке квалифицированных кадров, поощрение фундаментальных и прикладных исследований, развитие массового здравоохранения. Без социального развития нет развития экономического.

В широком плане, социальное развитие представляет собой динамическую адаптацию системы социальных отношений к меняющимся

ся условиям экономической жизни общества. Соответственно, в нашем столетии, когда беспрецедентный уровень научно-технического развития формирует «экономику знаний» и уникальных компетенций, социальная политика должна активно стимулировать перемены в обществе и способствовать появлению широкого слоя агентов инноваций, которые умеют, хотят и могут строить современную экономику, исходя из своих собственных интересов и возможностей. Другими словами, активная социальная политика должна способствовать приращению предпринимательского и творческого потенциала человека. В условиях постиндустриальной экономики государственные органы сами по себе не могут обеспечить развитие, однако могут способствовать трансформации общества в направлении максимального раскрытия человеческого потенциала, который и выступает главным агентом и неисчерпаемым ресурсом экономики нового типа.

Признание того обстоятельства, что человеческий и социальный капитал выступают в роли главного резерва и двигателя современной экономики (Nureev, Latov, 2010), диктует необходимость внимательного изучения экономической роли социальной политики государства. Разумеется, о «человеческом факторе» в СССР говорили с брежневских времен, если не раньше (Smolian, Tobolev, 1974). Однако, в практической деятельности руководства его чаще всего не учитывали или недооценивали и продолжают недооценивать сейчас.

Активная социальная политика призвана всемерно способствовать росту социального и человеческого капитала, что, в свою очередь, ведет к росту производительности труда. Повышение производительности труда, удовлетворенности трудом и уровня обеспечения производства трудовыми ресурсами относятся к числу главных показателей социального развития общества. Социальную политику государства можно считать успешной, если в результате ее последовательного применения отмечаются следующие результаты:

- рост материального, культурного и духовного богатства общества, повышение продуктивности групповой и индивидуальной деятельности;
- выход общества на более высокий уровень социальной интеграции;
- увеличение социального капитала, т.е. качества социальных взаимодействий и связей с другими людьми, взаимопомощи в социальных

сетях, доверия между людьми, коллективизма и патриотизма;

- выработка и успешное применение новых, пользующихся поддержкой населения способов предотвращения и погашения конфликтов;
- трансформация системы социальных отношений в направлении увеличения свободы творческой самореализации человека, организаций и социальных групп.

Следует отметить, что без всемерного поощрения трудовой и предпринимательской деятельности рядового хозяйствующего субъекта переход к развитию по инновационному типу маловероятен. Главным ресурсом инновационного развития является индивидуальный талант, умения и способности отдельного человека. Эта особенность, собственно говоря, и выражена в понятии «человеческий капитал». По определению Организации экономического сотрудничества и развития, человеческий капитал – это «воплощенные в людях знания, умения, навыки, способности и свойства, способствующие созданию личного, общественного и экономического благосостояния» (Keeley, 2007). Речь идет именно об индивидуально освоенных знаниях, умениях и навыках; способностях и дарованиях данного конкретного человека.

Основной современный принцип управления экономическим развитием общества заключается в признании того факта, что человеческий потенциал любой организации, от микроуровня домохозяйств до макроуровня государства, должен расти и развиваться. Проблемой остается обоснование пропорций участия различных экономических агентов, – государства, бизнеса, домохозяйств – в формировании человеческого капитала для инновационной экономики (Molchanova, 2016). Безусловно, прежде всего заинтересован в получении нужных знаний и умений сам индивидуум (семья), но далеко не каждое домохозяйство располагает необходимыми и достаточными ресурсами. Недоступность качественного образования для малообеспеченных слоев населения способствует воспроизводству бедности через порочный круг: нет денег – нет знаний – нет хорошей работы.

Социальная политика государства должна быть направлена на поддержку роста человеческого капитала, так как человеческий капитал, труд и предпринимательская способность являются ведущими факторами успеха организации, группы и нации. Улучшение качества человеческого капитала – ключевая составляющая модернизации экономики в условиях разворачива-

ющей четвертой промышленной революции. В этом плане представляется вполне закономерной приоритизация этой цели в Послании Первого Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана (www.akorda.kz, 2017).

Понятие человеческого капитала подразумевает две взаимосвязанные идеи: во-первых, то, что способности и таланты работников являются определяющим фактором экономики, а во-вторых, то, что ресурсы, потраченные на образование, профподготовку, тренинг, сплочение коллектива и т.д., можно описывать, анализировать и понимать по аналогии с инвестициями в физический капитал предприятия (Blair, 2011). Не все ученые согласны с такой трактовкой. Если первая идея, более или менее, принимается большинством экономистов и социологов, то вторая идея остается предметом дебатов. Человеческий фактор производства – все же явление намного более сложного и высокого порядка, чем, например, машинный парк предприятия.

Поскольку человеческий капитал важен для производства, то государство обязано вкладывать деньги в его развитие – в образование, здравоохранение, науку и искусство. Более того, внимание к человеческому фактору производства обязаны проявлять и собственники: ведь, помимо такого внимания и сознательных вложений капиталиста в развитие талантов и способностей нанятого персонала фирма обречена на отставание и проигрыш в конкурентной борьбе. Человеческий капитал служит главным интенсивным конкурентным фактором развития тех стран мира, которые осуществляют опережающее инвестирование в образование и здравоохранение, организуют приток квалифицированных мигрантов в страну, создавая лучшие условия для труда и жизни ведущих специалистов и технически подготовленных работников.

Альтернативы такому подходу нет. Развитие науки, формирование информационного общества на передний план в качестве составляющих национального экономического ресурса выдвинули знания, образование, здоровье, качество жизни населения, определяющие инновационность национальных экономик. Забота государства, политических и экономических элит общества о качестве жизни широких масс населения выступает фактором самосохранения этих самых элит, основой национальной безопасности, мотором выживания и развития общества.

Страны с накопленным качественным человеческим капиталом имеют огромные пре-

имущества в создании стабильных условий для дальнейшего роста качества жизни. Так, с позиций неоклассической экономической науки, описываются страны с образованным, здоровым и оптимистичным населением и развитым средним классом, в котором преобладают профессионалы мирового уровня, лидирующие во всех областях экономической деятельности. В современной экономике человеческий капитал определяет основную долю национального богатства стран, регионов, муниципальных образований и организаций.

Прогрессивное прочтение понятия «человеческий капитал» настаивает на необходимости государственных вложений в образование и здравоохранение, как и внимания собственника к поддержанию определенного уровня благосостояния трудящихся – ведь они представляют из себя возрастающий по своему значению (и потенциальной отдаче) человеческий фактор производства. Человеческий капитал экономики растет в случае подготовки и найма на работу людей, обладающих высоким потенциалом для обучения, знаниями и опытом, амбициями и желанием активно реализовать личный потенциал в процессе трудовой деятельности и индивидуального предпринимательства.

Человеческий капитал необходимо эффективно использовать, предоставляя людям необходимые ресурсы и возможности для достижения социально полезных целей, поощряя инновации, развивая конкурентоспособность предприятий. С другой стороны, устойчивое повышение производительности труда невозможно помимо внимания к личным потребностям работника: если человек перестает соотносить собственное благополучие с успехом организации, его мотивация слабеет, производительность труда падает, а в итоге страдает общее дело.

Понятие человеческого капитала многослойно и допускает различные прочтения. С одной стороны, признание производительных индивидуальных качеств капиталом ориентирует и государственный, и частный сектор на внимание к человеку, вложения в человека. С другой стороны, существует риск того, что рыночный подход к труду как форме капитала распространится и на человека труда, который при таком подходе выступает лишь в качестве «самозаводящегося» фактора производства. Овеществление не просто труда, но и человеческих способностей к труду как формы капитала ведет, как показал К. Маркс, к отчуждению личности. Марксистская критика привлекает внимание ученых и по-

литиков к недоисследованным аспектам понятия «человеческий капитал»; заостряет внимание на неправомочности его отождествления с такими понятиями как «творчество», «сущностные силы личности» или «труд».

Тем не менее, вне зависимости от факта принадлежности к различным научным школам, специалисты сходятся на том, что главным объектом современной социальной политики является человек: человек-лидер и рядовой труженик, инноватор и хранитель традиций, творческий работник и человек, просто добросовестно делающий свое дело. Задача человека – привнести новое в мир, создать новые ценности, не теряя при этом того, что было достигнуто и освоено раньше. Понятие «человеческий капитал», при всей своей капиталистической условности, передает идею накопления и продуктивного использования сущностных сил человека. Бережливое, умелое и творческое управление этим процессом – первостепенная задача социальной политики.

Отвечая на вопрос о наиболее значимых социальных изменениях, определяющих задачи управления в двадцать первом веке, эксперты Гарвардского университета отметили глобализацию, распространение информационных технологий, идею устойчивого развития, социальную ответственность корпораций, внимание к человеческой психологии и появление сложных организационных экосистем, связующих взаимодополняемые бизнес-процессы друг с другом (Лукас, 2011). Человеческий фактор стоит в центре всех этих процессов. Глобализация есть не что иное как необходимость учета действий и реакций людей, живущих на другом конце света, в повседневном планировании нашей собственной деятельности. Внедрение и максимально эффективное использование информационных технологий происходит на основе целенаправленной подготовки использующих эти технологии людей. Устойчивое развитие требует заботы об интересах последующих поколений, а социальная ответственность корпораций – об интересах ныне живущих. Организационные экосистемы поддерживаются в ходе повседневного общения профессионалов, бизнес-лидеров, экспертов и исполнителей.

Везде, в экономике и политике, социальной организации и управлении, на первом месте мы видим человека – особенности его психологии и культуры, знаний и навыков, темперамента и системы ценностей, способность к обучению и общению с другими. Человеческий капитал, че-

ловеческое развитие, человеческий фактор определяют направленность изменений социально-политических и экономических систем жизни общества.

Политические элиты и модели управления социальным развитием

Высокие темпы экономического роста и построение «государства всеобщего благосостояния» во многих странах мира связывают либо с главой государства, который проводил политику модернизационных изменений (Людвиг Эрхард, Ф.Д.Рузвельт, Дэн Сяо Пин, Ли Куан Ю); либо с коллективными усилиями правительств реформаторов (японское «экономическое чудо», правительство Патрисио Эйлвина в Чили). Исторический анализ подтверждает выводы о том, что особенности политической системы и характеристики политической элиты во многом определяют выбор направлений модернизации, а также структур, на которые направляются основные трансформирующие воздействия. Объективные (политическая система) и субъективные (личностные) характеристики политической элиты определяют как выбор ведущих ресурсов власти, используемых в политике модернизации, так и способы принятия решений на высшем уровне, способы и средства воздействия на госаппарат, бизнес и общество для претворения политики модернизации в жизнь, в том числе способы преодоления сопротивления изменениям.

Политическую элиту можно определить, как группу людей, непосредственно контролирующую государственные аппараты власти, либо направляющих и организующих их работу, в соответствии с классической интерпретацией Макса Вебера (Weber, 1965). Наряду с принципом концентрации власти в аппаратах государства, Вебер отмечает такие признаки политической элиты как сплоченность, легитимность (законность), лидерство, профессионализм и управленческую специализацию. Сплоченность и эффективность политических элит во многом определяются характером взаимоотношений лидера и его последователей, личностными чертами лидера и конкретными проявлениями политического стиля лидерства в управлении общественными процессами (Masciulli, Molchanov, Knight, 2009).

Все многообразие действующих в настоящее время систем управления социальным развитием можно свести к четырем типичным моделям,

классифицируя их по роли политических элит в этих системах, – авторитарной, патерналистской, либеральной и неокорпоративной.

Авторитарная и патерналистская модели являются традиционными, известными с исторических времен государственности Древней Греции, Рима, Индии, Персии. Их сущность в том, что субъект государственного управления единолично принимает важнейшие решения по распределению благ на те или иные цели и направления развития. В условиях современных политико-экономических систем именно лидер нации окончательно одобряет и утверждает законы, регулирующие социальную поддержку, социальное обеспечение, устанавливает ценностные приоритеты социального развития, распределение финансовых ресурсов, при весьма ограниченном участии различных политических партий, бизнес-организаций, гражданских объединений в этих процессах.

Патерналистско-модернизирующая модель сочетает традиционную основу с элементами активного культивирования социального и человеческого капитала нации. Социальная политика, нацеленная на активизацию экономической самостоятельности масс, является необходимым условием ее успеха.

Либеральная модель, пропагандируемая многими западными учеными в качестве наиболее приемлемой оболочки для ускоренного развития, основана на сознательном ограничении регулятивной роли государства, всемерном поощрении конкуренции хозяйствующих субъектов, максимально возможном сужении сферы социальной политики при переносе акцента на индивидуальную ответственность за собственное благополучие. Предполагается, что принцип опоры на собственные силы стимулирует инновационную активность индивида и группы.

Наконец, неокорпоративная модель управления социальным развитием нацелена на установление баланса групповых интересов, представляемых на национальном уровне суперассоциациями профессиональных союзов, корпораций и бизнес-групп. Национальные ассоциации трудящихся и корпоративные союзы, объединяющие промышленников и предпринимателей всех основных отраслей экономики, обладают монопольным правом защиты классовых интересов и непосредственно влияют на формирование государственной, в том числе социальной политики.

При авторитарной модели развития система социального обеспечения зачастую сведена к

минимуму. Впечатляющий экономический рост Южной Кореи в период «большого скачка» 60-х – 70-х гг. XX века, при правлении диктатора-генерала Пак Чонхи, был основан на сверхэксплуатации дешевой рабочей силы. Другой особенностью этой модели является то, что властные элиты выделяют отдельные привилегированные группы собственников, получающие диспропорционально большую долю общественного продукта. Так, в Южной Корее были сформированы практически с нуля мощные промышленные группы – чёболи. Ценность привилегированных групп в условиях авторитарной власти определяется, как правило, по месту этих групп (армии, полиции, ветеранов, идеологических работников) в системе поддержки властного субъекта, с учетом необходимости подавления политических оппонентов и гражданских волнений. Социальная политика заведомо элитарна, что не может не ограничивать ее инновационный потенциал.

Патерналистская модель развития в настоящее время характерна для многих постсоветских государств, перешедших к национальной независимости, население которых помнит о бесплатных благах социалистического строя (бесплатное образование, медицина, жилье, гарантированное трудоустройство) и привыкло полагаться на государство в решении многих своих проблем. Конституции Казахстана, Российской Федерации, Беларуси, Украины и других постсоциалистических стран провозглашают социальное государство, высшей ценностью которого является человек, его права и свободы. Однако конкретные проявления социальной политики в этих государствах весьма различны. Если Республике Казахстан в значительной степени удалось повысить жизненный уровень населения, выйдя на первые позиции среди стран бывшего СССР по уровню ВВП на душу населения, то, например, в Украине социальная политика оказалась неадекватной для поддержания даже того уровня социального развития, который был достигнут в восьмидесятые годы прошлого века.

Патерналистско-модернизирующая модель, наиболее ярким примером которой является Китай, отличается от традиционной патерналистской тем, что социальная политика четко связана с целями экономического развития, и социальной поддержкой пользуются те группы населения, которые участвуют в модернизации страны (городские трудящиеся, а не сельские жители; государственные служащие). Повышение жиз-

ненного уровня населения рассматривается в Китае как следствие ускоренного развития экономики и укрепления международных позиций Китая, но не как самостоятельная, первоочередная цель (Terzhanova, 2013).

Выводы и рекомендации

Возникновение массового общества и переход к инновационно-интенсивному способу развития меняют динамику властных отношений и предъявляют новые требования к социальной политике. В массовом обществе легитимность власти определяется реакцией масс в не меньшей, а то и большей степени, чем согласием элит. Самоназначение и лояльность вождю, клиентелизм и наследственные иерархии постепенно отступают на второй план. На первый план выдвигается способность мобилизовать массы.

При этом идеологические способы мобилизации масс постепенно отходят в прошлое. Залогом успеха политики государства становится способность политических элит к руководству на основе социального консенсуса. Активная социальная политика оказывается главным инструментом поддержания легитимности власти, как и главным инструментом раскрытия инновационного потенциала народа. Как показали выборы 2016 года в США, политические элиты, продолжающие в условиях массового общества игнорировать интересы социально ущемленных слоев населения, обречены на потерю легитимности. Отставание в области социального развития отражается эрозией конкурентных позиций в экономике. Кризис доверия к властям, возникающий в таких условиях, ведет к смене власти и переосмыслению всего комплекса взаимоотношений элит и народа. И напротив, политика планомерных инвестиций в социальное развитие нации, целенаправленное приращение человеческого капитала укрепляют легитимность власти, способствуют ускорению экономического развития, повышают конкурентоспособность отечественного бизнеса.

Исходя из вышеизложенного, предлагаются следующие выводы и рекомендации теоретического и практического характера:

(1) Экономическое развитие общества напрямую зависит от активной социальной политики государства. Социальную политику, как и мобилизацию необходимых для нее ресурсов, следует рассматривать не в качестве отдаленной, перспективной цели успешного экономического развития, а в качестве основной предпосылки и решающего фактора развития экономики страны.

(2) Главной целью активной социальной политики современного, модернизирующегося государства и общества должно быть увеличение социального и человеческого капитала нации.

(3) Целенаправленные инвестиции в человеческий капитал – образование, здравоохранение, культуру и науку – укрепляют не только экономические, но и политические основы национального развития. Прогрессивная социальная политика повышает качество взаимоотношений власти и народа, демонстрирует ориентацию элит на удовлетворение национальных интересов, легитимизирует установившиеся в стране режим управления и социально-политическую систему в целом.

(4) Успех заявленной в Послании Н. Назарбаева народу Казахстана третьей модернизации будет во многом зависеть от успехов социальной политики. Таким образом, необходима первоочередная приоритизация всего комплекса мер, направленных на развитие человеческого капитала нации. Эти меры следует рассматривать не в качестве второстепенной, вытекающей из экономических успехов задачи, а в качестве главного резерва и основного двигателя всесторонней модернизации Казахстана.

(5) Помимо мер общегосударственного характера, необходимо поощрять особое внимание предпринимателей и организаторов производства к человеческому фактору как двигателю прогрессивных изменений в повседневной деятельности предприятий.

Литература

- Молчанова В.А. Человеческий капитал в инновационной экономике: альтернативные концептуальные подходы // Экономика и предпринимательство. – 2016. – № 11-2 (76-2). – С. 838-841.
- Нуреев, Р. М., Латов, И. В. Человеческий и социальный капитал как основа современной экономики // Этап: экономическая теория, анализ, практика. – 2010. – 5, р. 139-154.
- Смолян, Г.Л., Тоболев, К.В. Человеческий фактор в системах управления. – М.: Знание – 1974.

Akorda.kz, Обращение Президента Республики Казахстан по вопросам перераспределения полномочий между ветвями власти 25 января 2017 г // http://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/obrashchenie-prezidenta-respubliki-kazahstan-po-voprosam-pereraspredeleniya-polnomochii-mezhdu-vetvyami-vlasti. – 2017.

Akorda.kz., Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. // http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-31-yanvarya-2017-g – 2017.

Articlekz.com, Тержанова А.Ж. Опыт социальных реформ Китая // Теория и практика инновационного менеджмента: отечественный и зарубежный опыт. – Караганды, 2013, <http://articlekz.com/article/6241>

Blair, M. M. An economic perspective on the notion of ‘human capital.’ In A. Burton-Jones and J.-C. Spender (Eds.), *The Oxford Handbook of Human Capital* (pp. 49-70). Oxford, UK: Oxford University Press, 2011.

Burkhart, R., & Lewis-Beck M. (1994) *Comparative Democracy: The Economic Development Thesis*. *American Political Science Review*, 1994 – 88, 903–10.

Helliwell J. Empirical Linkages between Democracy and Economic Growth. *British Journal of Political Science*, 1994 – 24, 225–48.

Inglehart R., & Welzel Ch. How Development Leads to Democracy: What We Know about Modernization. *Foreign Affairs*, 2009 – 88(2), 33-48 c.

Keeley, B. *Human Capital: How What You Know Shapes Your Life*. OECD Insights. Paris: OECD Publishing., 2007.

Kohli, A. *State-Directed Development: Political Power and Industrialization in the Global Periphery*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2004.

Lipset S. Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *American Political Science Review*, 1959 – 53(1), 69-105 c.

Lukac, M. The 5 most prominent management trends of the 21st century. *International Business Times*, 2011 // <http://www.ibtimes.com/5-most-prominent-management-trends-21st-century-271373>

Masciulli, J., Molchanov, M.A., & Knight, W. A. Political leadership in context. In J. Masciulli, M.A. Molchanov & W.A. Knight (Eds.), *The Ashgate Research Companion to Political Leadership* (pp. 3-27). Burlington, 2009 VT: Ashgate.

Persson, T., & Tabellini, G. Democracy and Development: The Devil in the Details. *American Economic Review*, 96, 2006 – 319-324 c.

Przeworski A. & Limongi F. Political Regimes and Economic Growth. *Journal of Economic Perspectives*, 1997- 7, 1002–1037.

Weber, M. *Politics as a Vocation* /Trans. By H.H. Gerth and C. Wright Mills. – Philadelphia: Fortress Press, 1965.

Yang, B. Political Democratization, Economic Liberalization, and Growth Volatility. *Journal of Comparative Economics*, 39(2), 2011- 245–259 c.

Yap, O. F. A Strategic Model of Economic Performance and Democratization in South Korea and Taiwan. *British Journal of Political Science*, 2012- 42(1), 213-239 c.

References

Molchanova V.A. (2016) *Chelovecheskiy kapital v innovatsionnoi ekonomike: alternativnie kontseptualnie podhodi* // *Ekonomika i predprinimatelstvo*. [Human capital in the innovation economy: alternative conceptual approaches // *Economics and Entrepreneurship*.] № 11-2 (76-2) 838-841 p. (In Russian)

Nureev, R. M., Latov, Y. V. (2010). *Chelovecheskiy i sotsialniy kapital kak osnova sovremennoi ekonomiki. Etap: ekonomicheskaya teoriya, analiz, praktika*, [Human and social capital as the basis of the modern economy. Stage: economic theory, analysis, practice] 5, p. 139-154. (In Russian)

Smolian, G.L., Tobolev, K.V. (1974). *Chelovecheskiy faktor v sistemah upravleniya*. [The human factor in control systems.] M.: Znanie. (In Russian)

Akorda.kz (2017) *Obrashenie Prezidenta Respubliki Kazakhstan po voprosam pereraspredeleniya polnomochiy mezhdru vetvyami vlasti 25 yanvarya 2017 g*. [Appeal of the Presidential of the Republic of Kazakhstan on the redistribution of powers between the branches of government, 25 January 2017] –Retrieved from http://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/obrashchenie-prezidenta-respubliki-kazahstan-po-voprosam-pereraspredeleniya-polnomochii-mezhdu-vetvyami-vlasti. (In Russian)

Akorda.kz (2017) *Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N. Nazarbayeva narodu Kazakhstana*. [A message of President of Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev to the people of Kazakhstan] Retrieved from http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-31-yanvarya-2017-g (In Russian)

Articlekz.com (2013) *Terzhanova A.J. Opit sotsialnih reform Kitaia* // *Teoria i praktika innovatsionnogo menedjmenta: otechestvenniy i zarubezhniy opit*. – Karagandi, 2013 [Experience of social reforms of China // Theory and practice of innovational management: domestic and foreign experience] Retrieved from <http://articlekz.com/article/6241> (In Russian)

Blair, M. M. (2011). An economic perspective on the notion of ‘human capital.’ In A. Burton-Jones and J.-C. Spender (Eds.), *The Oxford Handbook of Human Capital* (pp. 49-70). Oxford, UK: Oxford University Press.

Burkhart, R., & Lewis-Beck M. (1994) *Comparative Democracy: The Economic Development Thesis*. *American Political Science Review*, 88, 903–10.

Helliwell J. (1994) Empirical Linkages between Democracy and Economic Growth. *British Journal of Political Science*, 24, 225–48.

Inglehart R., & Welzel Ch. (2009) *How Development Leads to Democracy: What We Know about Modernization*. *Foreign*

Affairs, 88(2), 33-48.

Keeley, B. (2007). *Human Capital: How What You Know Shapes Your Life*. OECD Insights. Paris: OECD Publishing.

Kohli, A. (2004). *State-Directed Development: Political Power and Industrialization in the Global Periphery*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Lipset S. (1959) Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *American Political Science Review*, 53(1), 69-105.

Lukac, M. (2011). The 5 most prominent management trends of the 21st century. *International Business Times*, Retrieved from <http://www.ibtimes.com/5-most-prominent-management-trends-21st-century-271373>

Masciulli, J., Molchanov, M.A., & Knight, W. A. (2009). Political leadership in context. In J. Masciulli, M.A. Molchanov & W.A. Knight (Eds.), *The Ashgate Research Companion to Political Leadership* (pp. 3-27). Burlington, VT: Ashgate.

Persson, T., & Tabellini, G. (2006). Democracy and Development: The Devil in the Details. *American Economic Review*, 96, 319-324

Przeworski A. & Limongi F. (1997) Political Regimes and Economic Growth. *Journal of Economic Perspectives*, 7, 1002–1037.

Weber, M. (1965) *Politics as a Vocation* /Trans. By H.H. Gerth and C. Wright Mills. – Philadelphia: Fortress Press.

Yang, B. (2011). Political Democratization, Economic Liberalization, and Growth Volatility. *Journal of Comparative Economics*, 39(2), 245–259.

Yap, O. F. (2012) A Strategic Model of Economic Performance and Democratization in South Korea and Taiwan. *British Journal of Political Science*, 42(1), 213-239.

Kazaldzhanova T.A.

L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Kazakhstan, Astana, e-mail: Takhira.Kamaljanova@mail.ru

THE CONTRIBUTION OF SUSTAINABLE LIVELIHOODS ANALYSIS TO UNDERSTANDING OF POVERTY IN THE DEVELOPING WORLD

The concept of Sustainable Livelihood (SL) is an attempt to go beyond the conventional definitions and approaches to poverty eradication. These had been found to be too narrow because they focused only on certain aspects or manifestations of poverty, such as low income, or did not consider other vital aspects of poverty such as vulnerability and social exclusion. According to the latest estimates, 10% of the world's population lives on less than 1.90 dollars per day. Below the poverty line are many countries in the African continent, India, Mexico and others. It is now recognized that more attention must be paid to the various factors and processes which either constrain or enhance poor people's ability to make a living in an economically, ecologically, and socially sustainable manner. The SL concept offers a more coherent and integrated approach to poverty. Based on the foregoing, the purpose of this study is to understand the concept of SL and its contribution to poverty eradication. The main objectives of the study are to study the multidimensional and dynamic understanding of poverty and the livelihood of poor people, and the analysis of approaches to SL and the dynamic aspirations of poor people. Also, it considers the relationship between SL and poverty reduction.

Key words: sustainable livelihoods, poverty, poverty reduction, rural areas of developing countries, vulnerability, poor people.

Кажалджанова Т.А.¹

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан, Астана қ., e-mail: Takhira.Kamaljanova@mail.ru

Дамушы әлемде кедейлікті түсінуде өмір сүруге арналған тұрақты қаржы көздерін талдаудың үлесі

Тұрақты өмір сүру тұжырымдамасы (ӨСТ) – бұл кедейлікті жоюдың жалпы қабылданған анықтамалары мен тәсілдерінің шеңберінен шығу әрекеті. Аталмыш тәсілдердің аясы тым тар деп танылды, себебі кедейліктің белгілі бір аспектілері мен көріністеріне ғана (төмен табыс сияқты) назар аударылды; немесе кедейліктің осалдық және әлеуметтік оқшаулау сияқты басқа да өмірлік маңызды аспектілерін ескермеді. Соңғы есеп бойынша әлем халқының 10 пайызы күніне 1,90 доллардан аз көрсеткішке өмір сүреді. Кедейліктің шегінде Африка құрлығында, Үндістан, Мексика және басқа да көптеген елдер бар. Қазіргі уақытта кедей адамдардың экономикалық, экологиялық және әлеуметтік тұрақты түрде өмір сүру қабілетін шектейтін немесе арттыратын түрлі факторлар мен процестерге көбірек көңіл бөлу қажет деп танылды. Тұрақты өмір сүру тұжырымдамасы кедейлікке дәйекті және кешенді көзқарас ұсынады. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, осы зерттеудің мақсаты тұрақты өмір сүру тұжырымдамасын және оның кедейшілікті жоюға қосқан үлесін түсіну болып табылады. Зерттеудің негізгі міндеттері – кедейшілік пен кедей адамдардың өмір сүруінің көп қырлы және динамикалық түсінігін зерттеу, тұрақты өмір сүру әдістерін және кедей адамдардың серпінді ұмтылысын талдау. Сондай-ақ, тұрақты өмір сүру мен кедейлік деңгейін төмендету арасындағы қатынастардың қажеттілігін қарастыру.

Түйін сөздер: өмір сүруге тұрақты құралдар, кедейшілік, кедейліктің қысқаруы, дамушы елдердің ауылдық аудандары, осалдық, кедей адамдар.

Кажалджанова Т.А.¹Евразийский Национальный Университет имени Л.Н. Гумилева,
Казахстан, г. Астана, e-mail: Takhira.Kamaljanova@mail.ru**Вклад анализа устойчивых источников средств к существованию
в понимание бедности в развивающемся мире**

Концепция устойчивого существования (УС) – это попытка выйти за рамки общепринятых определений и подходов к искоренению бедности. Они были признаны слишком узкими, поскольку фокусировались только на определенных аспектах и проявлениях бедности таких как низкий доход; или не учитывали другие жизненно важные аспекты бедности, как уязвимость и социальная изоляция. Согласно последним оценкам, 10 % населения мира живут менее чем на 1,90 долл. в день. За чертой бедности находятся многие страны Африканского континента, Индия, Мексика и другие. В настоящее время признано, что необходимо уделять больше внимания различным факторам и процессам, которые либо ограничивают, либо повышают способность бедных людей зарабатывать на жизнь экономически, экологически и социально-устойчивым образом. Концепция устойчивого существования предлагает более последовательный и комплексный подход к бедности. Исходя из вышеизложенного, цель данного исследования состоит в том, чтобы понять концепцию устойчивого жизнеобеспечения и ее вклад в искоренение бедности. Основными задачами исследования являются изучение многомерного и динамического понимания бедности и средств существования бедных людей; анализ подходов к устойчивому обеспечению средств к существованию и динамичные чаяния бедных людей. Также, необходимость рассмотрения взаимосвязей между устойчивыми средствами к существованию и сокращением бедности.

Ключевые слова: устойчивые средства к существованию, бедность, сокращение бедности, сельские районы развивающихся стран, уязвимость, бедные люди.

Introduction

Recently, the understanding of poverty and of ways in which people escape from or fall into poverty has become more holistic. This should improve the ability of policy analysts and others working in the field of poverty reduction (Doward, 2005). The role of livelihoods in terms of understanding poverty is significant. Livelihood is a means of earning money. It covers the capabilities of people, assets, income and activities necessary to meet life's needs. Livelihood is sustainable when it allows people to cope with shocks and stresses (such as natural disasters and economic or social upheavals), and improve their well-being and the well-being of future generations, without compromising the natural environment or resource base (eprints.soas.ac.uk). Sati and Vangchhia analysing livelihood strategy defines it as increased wellbeing, decreased vulnerability, enhanced food security and more sustainable use of natural resource base. But it generally depends on the availability of livelihood assets/capitals such as human capital, physical capital, natural capital and social capital. In other words, a sustainable livelihood is an area where all these stuff are controlled and they have an excellent opportunity to reach future livelihood sustainability (eprints.soas.ac.uk). While, livelihood sustainability is one of the elements in the way of poverty reduction

in developing countries in particular in Africa, India and China. The majority of people in these areas live below poverty line (Sati and Vangchhia, 2017). However, there are numbers of unused natural resources around the world. According to Sati and Vangchhia the optimum use these resources will destroy poverty and achieve food security. Thus, a contribution of livelihood in understanding poverty and poverty reduction is considerable (eprints.soas.ac.uk).

This essay aims to identify the contribution of livelihoods analysis to understanding of poverty in the developing countries. It describes a simple schema, which integrates multidimensional and dynamic understandings of poverty, of poor people's livelihoods. It considers sustainable livelihood approach and recognises the dynamic aspirations of poor people. It also brings together correlation between sustainable livelihood and poverty reduction.

Research methods

Research methods include literature review in terms of poverty and sustainable livelihood. It should be noted that a correlation between livelihood and poverty has been addressed by many scholars widely. The number of researchers such as Bhandari, White and Ellison, Krantz, Philip and

Rayhan, Panagariya in general, explain the level of poverty and how to reduce poverty in developed countries such as in Africa, India, Cambodia and Bangladesh, whereas, Slay et al., Alvaredo et al. consider the problem of vulnerability and inequality generally around the world and also regionally in Central Asian countries. Others such as Zoubets, Livshits, Sinitsina I. analyse the problem of poverty reduction and social inequality in case of Russia and CIS countries. According to them, currently, the population with incomes below the subsistence minimum has grown from 15.5 million people in 2013 to 19.8 million people in 2016. The inability of most of the poorest countries to break out of poverty on their own has made the problem of poverty global. There is a growing conviction in the world community that the gap between rich and poor countries and nations cannot be overcoming by relying on the natural course of events without coordinated efforts at all levels, from local to global (Panagariya, 2010). Therefore, some authors Adato and Ruth Meinzen, Serrat examines the sustainable livelihoods approach is as only one way of organizing the complex issues that surround poverty (Alvaredo, Chancel, 2018) and distinguish strengths and weaknesses of this livelihoods approaches (Zoubets, Novikov, 2017). While, Krantz notices that «the sustainable livelihoods idea was first introduced by the Brundtland Commission on Environment and Development, and the 1992 United Nations Conference on Environment and Development expanded the concept, advocating for the achievement of sustainable livelihoods as a broad goal for poverty eradication» (Bhandari, P.B., 2014: 1). Sati and Vangchhia state that sustainable livelihood could serve as «an integrating factor that allows policies to address development, sustainable resource management and poverty eradication simultaneously» (eprints.soas.ac.uk). The major discussion on sustainable livelihood so far focused on rural areas and situations where people are farmers or make a living from some kind of primary self-managed production.

Results Discussion

There are many definitions and meanings in understanding the approach to sustainable livelihoods. But undoubtedly, the main goal of sustainable livelihoods is to improve understanding of livelihoods, especially the livelihoods of poor people (Mizoram, 2017). Initially, sustainable livelihoods emerged as a means to improve the effectiveness of poverty alleviation through

understanding poverty in poverty (Sinitsina, 2006). The same point of view has Rumina. She notices that for a long time in the countries of Asia and Africa, the foundation for sustainable development was the fight against poverty (ECOVEST, 2006). Kollmair and Gamper distinguish two steps to investigate SLA: «a complex investigation of the living conditions of the target population is the starting point of a development project based on the sustainable livelihood approach and reveal limiting factors which hinder the adaptation of sustainable livelihood strategies on the one hand and recognise the factors that reduce vulnerability on the other» (World inequality LAB, 2018,). The sustainable livelihoods approaches can serve as an analytical tool for identifying development priorities and new activities before and during development. Therefore, livelihood analysis applies a wide range of traditional methods and tools, for example, from a population-based poverty assessment (PPA), rural population assessment (PRA), and methods for evaluating good governance (eprints.soas.ac.uk). Department for International Development (DFID) suggests that sustainable livelihoods is «the capability of people to make a living and improve their quality of life without jeopardizing the livelihood options of others, either now or in the future» (Ivanov, 2005). According to Haan DFID explicitly aimed at «a refocus on assistance to the poor» (Adato, 2007: 346). Researchers Rakodi and Lloyd-Jones share this point of view and adds that the SL approaches as a means of analysing development issues and informing the design of policies and programmes intended to meet overarching goal of poverty reduction. Until recently, this approach has been developed largely in a rural development context (Serrat, 2010). DFID considers the sustainable livelihoods approach as strategies of poverty based on the options for utilising assets and reducing vulnerability (Ivanov, 2005). The aim of these strategies is to achieve livelihood outcomes such as «more income, increased well-being, reduced vulnerability, improved food security, more sustainable use of the natural resource base» (Alvaredo, 2018). Thus, as we see, the sustainable livelihood directly interacts with poverty, in particular poverty reduction.

However, there was a serious problem in approaching livelihoods, that is, how to overcome its bias towards the local population. In the 1990s and early 2000s, many studies of livelihoods concerned only the local context for the poor (Adato, 2007). At present, it is generally accepted that local displacement can best be overcome by including global-local interactions in the analysis.

But, as a rule, this is realized by focusing on how it is globally challenged and formed at the local level and how local communities create local settlements, developing contested and agreed spaces. However, the reverse is often ignored, that is, how locations form a global space, the impact of local livelihoods on global politics or how local livelihoods form global well-being and global well-being. This is what De Haan and Kamanzi tried to achieve in the above-mentioned study on measures for the development of the Netherlands in Tanzania. Expanding their energy analysis beyond the local political arena with a similar analysis of power at the regional, national and international levels, they not only do the trick to derive conclusions from research on livelihoods, conclusions that surpass the local level and are aimed at generalization (Adato, 2007).

Taking into account the above, there is a mention of the development/historical aspect of the concept of SL. The concept of SL appeared in the report of Brundtland (our common future) of the World Commission on Environment and Development in 1987 (Serrat, 2010). Since then, the terminology SL has been changed widely. In the context of «the United Nations Commission on Sustainable Development (UNCSD), it is often represented mainly in terms of the impact of people's livelihoods on the environment» (Serrat, 2010: 15). However, in the rural livelihoods of the late 1980s and early 1990s, despite the fact that environmental sustainability has remained central, attention to the problem of poverty has strengthened. It should be noted that poverty concerns not only money incomes, but also links to health and education, as well as, perhaps, less tangible subjects, such as a sense of «powerlessness» (Bhandari, 2014). Thus, poverty is multifaceted, although development history suggests that the project should focus only on addressing one aspect (for example, income) and ignore all others (Smith, 2015). In this respect, we can give an example in case of Africa. For instance, macro data shows that in sub-Saharan Africa, living standards improved after independence (in 1960) and in the 1970s. Subsequently, the 1980s and 1990s witnessed a catastrophic decline. Only in the late 1990s did the recovery begin, as a result of which the current standards of life were often better than in the 1970s (Adato, 2007). But this long-term trend of progress, deterioration, rebound and new progress is not very clearly reflected in research on livelihoods in Africa. This may be due to the fact that a large number of specific means of livelihood can be hidden behind the average indicators. Indeed, macroeconomic research has led to a reduction in poverty in Africa,

but early warning that certain regions (peripheral areas, areas with high precipitation variability) and special social groups (poorly educated, with little access to land with an increased risk to health in particular with women) may lag behind. Haan pointed to the same phenomenon in Latin America. Regional differences are enormous. Moreover, «economically, socially and politically, poor people, especially in rural areas, do not have the opportunity to improve their living conditions» (Adato, 2007: 352)

In the world, roughly 70% poor people live in rural areas of developing countries. Although urban poverty is increasing, «the correlation between poverty and remoteness from urban centres in most countries is strong and it is expected to remain so until at least the second decade of the next century» (eprints.soas.ac.uk) «The International Development Target of having the number of people leaving in extremely poverty by 2015 will be achievable if the problem of rural poverty is confronted head on» (eprints.soas.ac.uk). According to Carney food security remains the main problem. More than 850 million people around the world are undernourished. That's why, it is important to ensure that the new approaches contribute to improved agricultural productivity and that they help increase the poor people's access to food (Carney, 2002). Scarcities of resources is serious issues in rural areas. Sati and Vangchhia believe that sustainable rural livelihoods can only be achieved if natural resources are themselves used in sustainable ways. Maintaining objectivity in deciding what constitutes sustainable use is likely to be a huge challenge, especially in areas where people are already extremely vulnerable and have few opportunities, other than a wider use of resources (eprints.soas.ac.uk). According to Carney sustainable livelihood thinking focused on «people and their livelihoods and provided an effective framework for planning research». It is important to note that this gave «new insights into livelihoods for the poor and stressed the importance of working alongside the poor and supporting them in reducing poverty» (Carney, 2002)

These different interpretations and elaborations of the SL concept somehow led a number of development agencies to apply what is now called the SL approach to poverty reduction. This has emerged in response to the negative experience associated with traditional approaches to poverty reduction, as well as from recent findings on the nature and understanding of poverty (Krantz, 2001: 9). In this case, Krantz distinguishes three reasons why the sustainable livelihood approach has been

applied to poverty reduction. First, the realization that while economic growth may be significant for reducing poverty, there is no automatic relationship between them, but all depends on the ability of the poor to take advantage of economic opportunities. Secondly, the realization that poverty, as the poor themselves understand, is not just a matter of low income, but also includes other aspects such as «ill health, illiteracy, lack of social services and a state of vulnerability and feelings of powerlessness in general» (Krantz, 2001: 10). Furthermore, it is now recognized that there are important links between the various aspects of poverty, so that the improvement of one has a positive effect on the other. Raising the level of education of people can have a positive impact on their health standards, which, in turn, can improve their production capabilities. Finally, it is now recognized that the poor themselves often know their situation and they need the best results, and therefore they must participate in the development of policies and projects aimed at improving their lot. Taking into account the opinion of developers, they are usually more committed to implementation. Thus, the participation of the poor improves the results of the project. At present, certain international development agencies apply this «livelihood approach» in their practical development activities (Krantz, 2001)

Sustainable livelihood thinking informs about a wide range of research projects, especially those funded by the Natural Resources Policy Research Programme of DFID's rural livelihoods Department. The majority of these research projects are aimed at improving livelihoods by contributing to policy change.

In this regard, Carney cites several examples of sustainable livelihood research projects. The first one is the LADDER project («Livelihoods and diversification of research areas») is carried out by the Overseas Development Group (ODG) of the University of East Anglia in Uganda, Tanzania, Malawi and Kenya. The LADDER distinguishes the living conditions of the poor from the better-off segments of the population, examines the factors that contribute to and impede development in the institutional environment facing the household, and links PRSPs with politicians at the macro level. In the framework of the project, a quantitative survey of nearly 4,000 households in 37 villages in four countries was carried out with qualitative research and analysis of seed policy (Carney, 2001). Secondly, the Institute for the Study of Sustainable Livelihoods Development in the South African Project focuses on how policies and institutions

affect the access of the poor to natural resources (land, water and wildlife). Based on qualitative research approaches, he pays special attention to politicians and institutions that provide livelihoods, as well as how the interests of the poor are reflected (or not reflected) in the political process. In this project, a less detailed analysis of the portfolios of livelihoods.

These two projects differ from each other in case studies and methodologies. The SL approach and structural elements are clearly visible in the questionnaire project in East Africa and the mapping phase in South Africa. Accordingly, the SL approach was used most explicitly during the analysis in LADDER. For example, the results of the study included an analysis of how the «pentagon» of assets between the quartiles of income is changing and how assets, activities, results, policies and institution (PIPS) are closely related (Carney, 2001). The value of this approach has already been proven in Uganda where the LADDER project has been able to contribute new and useful insights to policy-makers.

Conclusion

In conclusion, as we have seen above, the contribution of livelihood to understanding of poverty is considerable. According to Carney SL is a way of thinking and an approach to development, not a clear-cut recipe for how we should proceed in our poverty efforts. The multiple version of SL referenced in this volume are clear testament to this fact. SL not solving every single problem but it can definitely contribute to our understanding of poverty and its reduction (Carney, 2001). Poverty is extremely dynamic, and the poor often have to quickly adapt their life support strategies to changing circumstances. Therefore, poverty analysis often deals with a «moving target» (Carloni, 2002). Moreover, Carloni et al. believe that poverty is quite complex and can depend on such a wide range of variables that it can be almost impossible to fully identify and understand the target group in a short-term study. Precisely because poverty is often associated with marginalization from the mainstream of the social and economic life of the community, it is often difficult for the poor to identify and interact with them. To gain their trust and find a common basis for effective work with them, it takes time and effort (Carloni, 2002). Furthermore, from the report of the Director General of the International Labour Office: in order to satisfy needs of poor and

mostly vulnerable group of people, there is a need to mobilise funds for creating global partnerships, where will be participated all countries and all interested people. As well as, all efforts should be based on the principle of national ownership and responsibility, coordinated strategies for sustainable development, supported by integrated national financing mechanisms (General of the

International Labour Office, 2016). Finally, actions of International organizations are another important element in fighting poverty. Organizations such as United Nations, United Nations Development Program (UNDP), U.S. Agency for International Development, World Bank (Ishmuratova, 2015) and others make huge contributions to poverty alleviation in developing countries.

References

- Adato, M., Ruth Meinzen (2007) D.Agricultural research, livelihoods and poverty. Studies of Economic and Social impacts in six countries. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Alvaredo F., Chancel L., Piketty Th., Saez E., Zucman (2018) G. Report on Inequality in the world. Key points. Russian version. – Berlin: World inequality LAB: 21 p
- Bhandari, P.B. (2014) Rural livelihood change? Household capital, community resources and livelihood transition. HHS Public access //Author manuscript. – pp. 126-136.
- Carloni A., Townsley Ph. (2002) Sambrook C.Guidelines Poverty and Livelihoods Analysis for Targeting in IFAD-supported Projects. – UK.
- Carney, D. (2002) Sustainable livelihoods approaches: progress and possibilities for change. Department for International Development (DFID). Canada, Toronto.
- De Haan L., Kamanzi, A. (2009) Who gets drunk at the bottom of the pyramid when a bottle of whiskey is dropped from the top? Development cooperation as a chain of political arenas. In: HoeBinK, P. (ed.): The Netherlands Yearbook on International Cooperation – pp. 119–140.
- Department for International Development (DFID) (2001) Literature review. Addressing poverty through city Development Strategy. Research Project for the Department for International Development. – UK.
- Dorward, A., Anderson S., Nava, Y., Pattison, J., Paz, R., Rushton, J., Sanchez V.E., (2005). Hanging in, Stepping up and Stepping Out: Livelihood Aspirations and Strategies of the Poor. Retrieved from <https://eprints.soas.ac.uk/6163/1/HangingInDIP.pdf>
- FAO Corporate Document Repository (2005) Do Sustainable livelihoods approaches have a positive impact on the rural poor? Retrieved from <http://www.fao.org/docrep/008/j5129e/j5129e01.htm>
- Haan, L.J.D. (2012) The livelihood approach: a critical exploration // *Erdkunde Journal*. – Vol.66. – N4. – pp. 345-357
- Ishmuratova V.G. (2015) Role of International organizations in fighting poverty in modern Russia // *Vestnik of Bashkir University*. – T.2. №2. – pp. 507-510
- Ivanov N., Goffe N., Monusova G. (2010) Globalization and poverty // *World economy and International Relations*.- N 9.- pp. 29-42
- Jensen J. (2009) Understanding the link between water, livelihoods and poverty in the Nyando river Basin. – Kenya: University of Florida.
- Kollmair, M., Gamper, St. (2002) The sustainable livelihoods approach. Switzerland, Zurich: Development Study Group.
- Krantz L. (2001) The Sustainable Livelihood Approach to Poverty Reduction. Division for Policy and Socio-Economic Analysis. – Swedish: International cooperation agency. – pp. 27
- Livshits V.N. (2017) Poverty and income inequality in Russia and abroad. – Moscow: Institute of Economics, Russian Academy of Sciences. – 52 p.
- Morse S., McNamara N. (2013) Sustainable Livelihood Approach. Springer Science+Business Media Dordrecht.
- Nekrasova N.L. (2004) A Handbook — A World Bank Guide. Edited by Kirsanova. – T.V. Moscow: The whole world- 280 p.
- Panagariya A. (2010) Overcoming poverty due to economic growth. Economic development reduces poverty by creating job opportunities and financing anti-poverty programs // *Finance and Development*. – September – pp. 22-23
- Philip D., Rayhan, I. (2004) Vulnerability and Poverty: What are the causes and how are they related? Term paper for Interdisciplinary Course. International Doctoral Studies Program at ZEF. University Bonn.
- Rakodi C., Lloyd-Jones T. (2002) Urban livelihoods. A people-centred approach to reducing poverty. – USA, New York – 299 p.
- Report of the Director General of the International Labor Office (2016). Poverty Eradication Initiative Motte and Agenda 2030 // *International Labor Conference*. 105th Session. Report I (B). 21 p.
- Rumina E.V. (2005) Problems of Sustainable Development // *Proceedings of the VI International Russian-Chinese Symposium «State and Market»*. Section III. – Ekaterinburg. – p. 207-210.
- Sati, V.P., Vangchhia, L. A (2017) Sustainable Livelihood Approach to Poverty Reduction: An Empirical analysis of Mizoram, the Eastern extension of the Himalaya. – India, Mizoram: Mizoram University.
- Scherr S.J., Buck L., Meinzen-Dick R., Jackson L.A. (1995) Designing Policy Research on Local organizations in Natural Resource Management. USA-Indonesia: Centre for International Forestry Research-UK: Overseas Development Institute. – 126 p.
- Serrat, O. (2010) The Sustainable Livelihoods Approach. Asian Development Bank. Cornell University ILR.

Sinitsina I. (2006) Poverty and ways to overcome it in the CIS countries. Institute of privatization and management ECOVEST. – N 5-2. – pp. 135-170

Slay B., Danilova-Kross T., Papa Ya., Pelyakh V., Mami Sh., Khenrikh K. (n.d.) Poverty, inequality and vulnerability in Europe and Central Asia with transition and developing economies.

Smith, D., Lyer, D. (2015) Guidance note on integrating environment linked poverty concern into planning, budgeting and monitoring processes. UNDP-UNEP Poverty Environment Initiative – 26 p.

UNDP Regional Bureau for Europe and the CIS; UNDP Bureau for Policy and Program Support. United Nations Development Program. (2014, October) – 61 p.

White S., Ellison M. (2006) Wellbeing, livelihood and resources in social practice. ESRC research group on wellbeing in developing countries. – UK, Bath.

Zoubets A.N., Novikov a.V., Oborsky A.V. (2017) The problems of poverty reduction and socio-economic inequality in Russia. Sociological analysis //Vestnik of Academy of Finance. Humanitarian Sciences, Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/v/problemy-sokrascheniya-bednosti-i-sotsialno-ekonomicheskogo-neravenstva-v-rossii-sotsiologicheskij-analiz>

4-бөлім
ЕЛШІ САҒАТЫ

Section 4
EMBASSY HOUR

Раздел 4
ПОСОЛЬСКИЙ ЧАС

Montaser Abu Zaid

1Dr. (Ph) in History, Ambassador of State Palestine in Kazakhstan,
e-mail: pal.embkz@gmail.com

THE ANNIVERSARY OF THE PALESTINIAN «EARTH DAY»

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the State of Palestine Montasser Abu Zeid kindly provided the text of his lecture for students and teachers of the Faculty of International Relations of Al-Farabi Kazakh National University, dedicated to the 43rd anniversary of the Day of Earth Protection (Land day). Montaser Abu Zeid, giving a brief overview of the history of the Middle East conflict, analyzed in more detail the significance of the resolutions adopted by the GA and the UN Security Council, the position of US President D. Trump regarding the issue of the Golan Heights, the status of Jerusalem and other issues. With his permission, we publish it in a scientific journal. Montasser Abu Zeid – a scientist, has a PhD degree.

Монтасер Абу Зейд

тарих ғылымдарының докторы, Палестина мемлекетінің Төтенше және өкілетті елшісі,
e-mail: pal.embkz@gmail.com

Палестинаның «Жер күні» жылдығы

Палестина мемлекетінің Төтенше және Өкілетті Елшісі Монтасер Абу Зейд әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті халықаралық қатынастар факультетінің студенттері мен оқытушыларына өзінің Жерді Қорғау Күнінің (Land day) 43 жылдығына арналған дәрісін таныстырды. Монтасер Абу Зейд Қиыр Шығыстағы қақтығыстар тарихына қысқаша түсінік бере отырып, БҰҰ ҚК және БА қабылдаған және АҚШ президенті Д. Трамптың Иерусалим мәртебесі және тағы басқа да өзекті мәселелерге көзқарасына талдау жасайды. Бұл еңбекті оның рұқсатымен ғылыми журналға жариялап отырмыз. Монтасер Абу Зейд – ғалым, ғылым кандидаты, PhD докторы.

Монтасер Абу Зейд

доктор исторических наук, Чрезвычайный и Полномочный Посол Государства Палестина,
e-mail: pal.embkz@gmail.com

Годовщина палестинского «Дня Земли»

Чрезвычайный и Полномочный Посол Государства Палестина Монтасер Абу Зейд любезно предоставил текст своей лекции для студентов и преподавателей факультета международных отношений КазНУ имени аль-Фараби, посвященной 43-й годовщине Дня защиты земли (Land day). Монтасер Абу Зейд, дав краткое представление об истории ближневосточного конфликта, более подробно проанализировал значение резолюций, принятых ГА и СБ ООН, позицию президента США Д. Трампа касательно вопроса о принадлежности Голанских высот, статуса Иерусалима и других вопросов. С его позволения мы публикуем ее в научном журнале. Монтасер Абу Зейд – ученый, кандидат наук, имеет степень доктора PhD.

On March 30, 2018 marks the 42nd Anniversary of the "Earth Day", which goes back to the mass Arab uprising in the territories of 1948. On that day, a protest was declared against the occupation of land and judaisation, which were carried out by Israel. As a result of the uprising, this historically memorable day became known as the «Earth Day».

The events of this day date back to 1976 when the Israeli authorities occupied thousands of dunams (unit of measure) of Palestinian land in the territories of 1948. There was a general strike and marches from Galilee to the Negev, clashes began and resulted in the death of six Palestinians, as well as hundreds of wounded and arrested.

It should be noted that the spark that ignited the Arab mass uprising on Earth Day was the fact that the Israeli authorities occupied about 21,000 dunams of land in several Arab villages: in Galilee, including Araba, Sakhnin, Deir Hanna, Arab Sawad and other lands in 1976. All the occupied lands were given for new settlements, within the Galilean Judaisation plan and aimed to make Arab population less, which made Palestinians direct victims of the national strike on the 30th of March.

On this day, people of cities and the villages of Galilee and Musallas went on a national strike. The Israeli authorities tried to break the strike by force and that led to a clash between the citizens and the Israeli forces, the most violent of which took place in the villages of Sakhnin, Araba and Deir Hannah.

According to the Supreme Committee for Control, the governing organization of the Palestinians of 1948, Israel has occupied about one and a half million dunams since the occupation of Palestine and until 1976.

Palestinian people every year celebrate Earth day occasion. This year on March 30 they organized peaceful demonstration in Gaza strip. But Israeli forces faced this peaceful demonstration by shooting and bombing on people. In the result, 17 people were killed and more than 1400 were injured. This is a new crime committed by Israel occupation against Palestinian people. This crime was discussed in Security Council on 31st of March and it was decided to investigate it and punish the killers.

Jerusalem and international resolutions

On 29th November 1947 the United Nations General Assembly adopted resolution 181, which called for the end of the British Mandate for Palestine and its division into two states, while keeping an economic union between them and transforming Jerusalem into an independent regional unit with a special international status.

From here, we see that a radical solution to the Palestinian problem can be achieved only on the basis of Resolution 181, which gives for the people of Palestine and Israel both the right to an independent and equal existence... Since its establishment, Israel continues to violate the Charter of the United Nations, which calls for the recognition of the right of all people for self-determination, national sovereignty and independence. Moreover, unjustified occupation of the territory continues by wars in neighboring locations to its borders.

In 1967, the Security Council adopted Resolution 242, which called to withdrawal Israeli forces from the territories occupied during the June 1967 War and stipulates the need for a just and lasting peace in the Middle East.

Official concern

Since the Israeli occupation stayed in the Palestinian territories (West Bank, Gaza Strip and East Jerusalem) defining its future after the withdrawal of the Israeli forces is not only a humanitarian mission, but also an international political issue and it is directly related to the implementation of the national rights of the Palestinian people.

The ruling circles of Israel are especially concerned about Jerusalem's West part when it was illegally declared by Israel as its capital since 1950. This illegal step was firmly rejected by the international community.

On 7th June 1967, Israel occupied the other part of Jerusalem... following its aggression, which began on 5th June in the same year ... In August 1980, Israel annexed occupied Jerusalem as its unified capital.

If we noticed the history of the annexation of "Israel" to the city of Jerusalem, as well as the Knesset (the parliament of "Israel") when it has taken the legislation of the Basic Law, which stated that "Jerusalem is the capital of Israel," where the first article of it says "Jerusalem is full and unified capital of Israel"... and it is the "legislation" on which annexation was based, than we say "If we noted this and that, it becomes clear that Israel, while being in a peaceful relationships with Egypt was hiding its ambition to devote the annexation of Jerusalem and reunify it under Israeli ruling, no longer need to hide something after the signing of the Egyptian-Israeli agreement in 26 March 1979".

According to the above-mentioned Knesset law, Israel regards full sovereignty over Jerusalem as an absolute right, ignoring the resolutions of the Security Council, which is warning about the results of such a decision (resolution No. 476), or

judgment of the Israeli decision and consider it as invalid in accordance with international legitimacy (Resolution No. 478).

In fact, this was not the first time when Israel had ignored international resolutions. Israel's decision to take Jerusalem as its eternal capital is a challenge to international legitimacy and its resolutions, especially Resolution No. 250 of 1968 and Resolution No. 253 of 1968, which considered all administrative and legislative measures taken by Israel, including land and property occupation that will lead to a change the legal status of Jerusalem are declared invalid.

Trump's Decision to Recognize Jerusalem as the Capital of Israel in International Law

Trump's statement is a dangerous case in the history of international law and international relations. The Palestinian-Israeli issue has been discussed since the establishment of the United Nations in 1945 up to this day. The United States of America has established itself as a replacement for the United Nations and the International Community. They ignore International Resolutions and International Law. For the past 70 years, the United States is taking sides with Israel as if it was an ordinary rule and decided to declare Jerusalem as the capital of Israel.

The United Nations General Assembly adopted a resolution of 128 votes, which did not recognize Trump's statement on Jerusalem as the capital of Israel

The United Nations General Assembly adopted a resolution on December 21, 2017 which rejected the statement of US President Donald Trump on the recognition of Jerusalem as the capital of Israel, with the support of 128 countries, with 9 countries against and 35 abstained.

US Ambassador to the UN, Nicky Haley, repeated her threats to the countries that would vote for the resolution and said: "The United States will remember this day." The United Nations General Assembly voted in favor of the resolution of Jerusalem "Resolution A-1022" with 128 votes, which is 66.3% of the total number of votes. Of the 193 member states of the General Assembly, 35 countries abstained, and 9 countries voted against the resolution, including America and Israel. It should be noted: the draft resolution confirms that the question of Jerusalem is a matter of final status completion that must be resolved through direct negotiations between Palestinians and Israelis, in accordance with the related to resolutions of the Security Council. The draft resolution has deep regret

over the recent decisions concerning the status of the city and it confirms that any decisions or actions "aimed at changing its nature, status or demography, have no force or effect and should be canceled in accordance with resolutions of the Security Council ". The resolution also calls upon all states "to refrain from setting up diplomatic missions in Jerusalem in accordance with Security Council Resolution No. 478 of 1980".

Major decisions

Resolutions issued by the UN General Assembly and the UN Security Council on Jerusalem "to mention few of them":

1. United Nations General Assembly Resolution No. 181 (2nd session) of 29th November 1947.

2. General Assembly Resolution No.273 (3rd session) of 11th May 1949, acceptance of Israel as a Member of the United Nations.

3. General Assembly Resolution No.303 (4th session) of 9th December 1949, reaffirming the status of Jerusalem under a permanent international order.

4. General Assembly Resolution No.2253 (Emergency Special Session No.5) of 4th July 1967, called upon Israel to cancel the measures taken to change the status of Jerusalem and to hold back from it in the future.

5. General Assembly Resolution No.2254 (Emergency Special Session No.5) of 14th July 1967, expressed regret at the measures taken by Israel to change the status of Jerusalem.

6. General Assembly Resolution No.2851 (26th session) of 20th December 1971, demanding Israel to cancel all measures to annex or settle the occupied territories and request the Special Committee to continue its work.

7. General Assembly Resolution No. 2949 (27th session) of 8th December 1972, expressing grave concern at the continued Israeli occupation of Arab territories and calling upon all States not to recognize the changes that Israel has made in the occupied Arab territories and to avoid actions that could make recognition of that occupation.

8. General Assembly Resolution No. 207/35 of 16th December 1980, strongly criticize the Israeli aggression against Lebanon and the Palestinian people and confirming the strong rejection of Israel's decision to annex Jerusalem.

9. Security Council Resolution No. 250 of 27th April 1968, calling on Israel to hold back from a military parade in Jerusalem.

10. Security Council Resolution No. 251 of 2nd May 1968, expressing deep regret at the

establishment of the military parade in Jerusalem.

11. Security Council Resolution No. 252 of 21st May 1968, calling upon Israel to cancel all its measures to change the status of Jerusalem.

12. Security Council Resolution No 267 of 3rd July 1969, once again calling upon Israel to cancel all measures that would change the status of Jerusalem.

13. Security Council Resolution No. 271 of 15th September 1969 criticize Israel for the desecration of the Al-Aqsa Mosque and called for the abolition of all measures that would change the status of Jerusalem.

14. UN Security Council Resolution No. 298 of 25th September 1971, regretted Israel's failure to respect United Nations resolutions on its actions to change the status of Jerusalem.

15. Resolution No. 465 dated by 1st March 1980, demanding Israel to remove settlements, stop planning and building settlements in the occupied Arab territories, including Jerusalem.

16. Resolution No. 476 of 30th June 1980, declaring invalid the measures taken by Israel to change the status of Jerusalem.

17. Security Council resolution No. 478 of 20th August 1980, non-recognition of the "Basic Law" on Jerusalem and to call upon states to withdraw their diplomatic missions.

Republic of Kazakhstan – State of Palestine: Diplomacy and Politics

Commentary from Gubaidullina M. on the lecture by the Extraordinary and Plenipotentiary Ambassador of the State of Palestine, Montaser Abu Zeid

Palestine is considered one of the first states to recognize the sovereignty of our republic in 1991. Soon, on April 6, 1992, in the first year of independence of sovereign Kazakhstan, diplomatic relations were established with the State of Palestine (SP), in 1993 the Embassy of Palestine was opened in Almaty, which continues to operate now in Nur-Sultan (Astana). Due to complex contradictions in the Arab East, Kazakhstan's relations with Palestine are supervised by the Embassy of the Republic of Kazakhstan in the Hashemite Kingdom of Jordan.

The legal base of Kazakhstani-Palestinian relations has a small number of documents, among them the «Agreement on cultural cooperation», the «Protocol on cooperation in the field of sports and youth movement for 1999-2001» and some others. There is no need to talk about serious trade and economic relations, because the exchange of goods between the two countries is practically not counted. Nevertheless, sometimes some activities appear in

this area. In May 2014, a Palestinian delegation led by the Chairman of the Palestinian Monetary Agency Jihad Al-Wazir took part in the work of the VII Astana Economic Forum and held negotiations.

In international politics, Kazakhstan initially adhered to the position of recognizing Palestine as a state. From the first days of its independence, Kazakhstan has advocated the settlement of the Middle East problem on the basis of international law. The First President of Kazakhstan has repeatedly stressed that Palestine is an important partner in the Middle East, and «we attach great importance to expanding and deepening cooperation with Palestine. The potential of our cooperation remains unrealized due to the unresolved Palestinian-Israeli conflict».

The first Arab leader who visited Kazakhstan after declaring its independence was Yasser Arafat. Yasser Arafat is one of the important politicians of the modern world, he was the Chairman of the Palestine Liberation Organization, the Palestinian National Administration/PNA (December 1991 and April 1999). His opinion and political position have always had weight in the international community. It was during his time that he had friendly and trusting ties with the State of Palestine.

Bilateral visits largely contributed to the further strengthening of friendly relations between the two countries, Kazakhstan and Palestine. The first official visit of the President of Kazakhstan N. Nazarbayev to Palestine in December 1995 laid the foundations for cooperation between the two countries. During the next visit in April 2000, relations reached a higher political level, there is a trace of a consequent political contacts between the leaders of our states.

Mahmoud Abbas, who became the Secretary General of the PLO in 1996 and became in fact the second in the PLO hierarchy after Yasser Arafat, continued the line on stable relations with Kazakhstan and in general with CIS. After the death of Arafat in 2004, Mahmoud Abbas became the leader of the PLO. In October 2008, he came to Kazakhstan with an official visit.

Among significant events in relationships between our countries are various international forums where the problem of the Middle East and ways to resolve them were discussed. Palestine and Israel, as participants in the Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia (CICA), joined the Declaration on the Elimination of Terrorism and Dialogue among Civilizations, adopted at the first summit of 2002 in Almaty. In particular, there was expressed the hope that the CICA could not only solve the problems

of Palestine and Israel, but also contribute to the creation of a security system on a global scale (CICA Declaration, 2002). It is believed that the period of Kazakhstan's chairmanship in the CICA from 2002 to 2010 was the most successful (MFA, 2018).

A significant achievement of Kazakhstan's diplomacy was the presence of Arab representatives with the participation of Palestine and Israel at the first Summit in Almaty on June 3-4, 2002. From the very beginning the summit organizers sought to ensure the presence of the Arab side at the highest level. This issue was the subject of negotiations by the CICA Executive Secretary, Vice Minister of Foreign Affairs of Kazakhstan – Kairat Abuseitov – during his trip to the Middle East in the spring of 2001. A personal invitation to take part in the upcoming meeting of the heads of the CICA member states was conveyed to the leaders of the Arab states, in particular, to Yasser Arafat. The same issue was discussed at the meeting of the then Minister of Foreign Affairs of Kazakhstan Kassym-Zhomart Tokayev with the Palestinian ambassador in Kazakhstan and the doyen Mohammed Abdullah Tarshahani (1993-2004).

In early June 2002, both conflicting states declared that they were ready for a dialogue with each other. The Palestinian leadership called for a broad peaceful dialogue between the leaders of the CICA member states to promote the speedy resolution of the Arab-Israeli conflict. This was said in a speech at the first summit on June 4, adviser to the chairman of the Palestinian National Authority (PNA), Sukhdi Tarazi. He emphasized the political role of the Israeli army, which, according to him, puts the entire region on the brink of a general conflict.

The activity of a foreign diplomatic mission in Kazakhstan proceeds in a favorable atmosphere of friendliness, tolerance and openness, which undoubtedly contributes to the development of bilateral relations and mutually beneficial cooperation and mutual understanding between the countries.

Montaser Abu Zeid became the Extraordinary and Plenipotentiary Ambassador of the State of Palestine in the Republic of Kazakhstan in 2015. He has extensive experience in the diplomatic service; for 22 years without a break, he had been working abroad – in Kenya, Albania, and Greece. Prior to his appointment to Kazakhstan, Montaser Abu Zeid had been working for a long time for seven and a half years in Minsk (Belarus) and he was elected as a doyen (elder of the diplomatic corps). Montaser Abu

Zeid has a scientific degree as a doctor of historical sciences, he got his doctorate in the Belarusian State University; he also has a master degree in the field of international relations that he had got in the National University of Kyiv. He has got the scientific works that he has been writing and having published. The parallels drawn by him on the political issues of his region through the prism of historical overview of the Soviet republics' past are well-known.

In this respect, while commenting on the 2008 occasions when the relations between Palestine and Israel had strained once again, he stated that the Palestinian people were suffering in the same way as the Belarusians during the Great Patriotic War. Indeed, in December, 2008, 400 people died in Palestine, including 50 children, also, 2 000 people were injured, including 200 seriously wounded ones. He called the EU countries and the USA to «invade the conflict and make Israel implement the UN resolutions on the peaceful settlement of the conflict»; «we are ready to implement all the UN resolutions, all treaties signed by Israel» (Belarusian news, 2008).

Speaking of the diplomatic background of presenting the credentials, the protocol is attracting the attention. The Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary Montaser Abu Zeid presented his credentials from the State of Palestine to the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev on October 14, 2015, together with a group of the other countries' foreign diplomats that have simultaneously stated to assume their functions in Kazakhstan: Cho Yong-chun (Republic of Korea); Ahmed Idris Inab (Hashemite Kingdom of Jordan); Pedro José Sanz Serrano (Kingdom of Spain); Juris Pogrebnaks (Republic of Latvia). The Head of Stated N. Nazarbayev had emphasized that Kazakhstan was going to continue the course towards active expanding and deepening of the international relationships with the states that they were representing in Astana at that moment.

The ceremonial meeting took place in Akorda in the days when Kazakhstan was celebrating the 550th anniversary of the Kazakh Khanate establishment, the event that is directly connected with the state history and Kazakh diplomacy shaping. N. Nazarbayev pointed out while welcoming the diplomats, the Kazakh Khanate was a united state that had played a special role in the Kazakh ethnicity consolidation, had become a stage of the statehood development when the Steppe diplomacy background was created. In his turn, the Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary

Montaser Abu Zeid emphasized that «he and his nation are thanking Kazakhstan for the principled position regarding all the resolutions of the UNGA and the UNSC on the Arab-Israeli conflict». «To date, your country headed by Nursultan Nazarbayev plays an important role in the peaceful solution of the situation in the Middle East,» – Montaser Abu Zeid pointed out.

As is known, Kazakhstan, as an active international community participant, has proposed numerous initiatives in the United Nations, always supporting the international efforts aimed at restoring confidence, consolidation of peace and security based on the international law. One of these initiatives is a new regional international type organization, the CICA, in the frameworks of which the dialogue experience between the representatives of the State of Israel and Palestine has already been approved during the 2002 Almaty CICA summit.

Proposing its candidacy as a non-permanent member of the UN Security Council for the 2017-2018 period, Kazakhstan has accumulated considerable experience in leading the negotiation process and dialogue between the Middle Eastern states. During its presidency of the UNSC, the Kazakhstani delegation has been continuing the chosen line towards decreasing the risks and conflict

level in the Middle East supporting the position of Palestine.

The formation of a new international relations architecture in the XXI century is accompanied by the increase of the old and new global risks and regional challenges, new threats unknown in the world. The potential of the risk connected with traditional security is remaining. All of this altogether requires mutual understanding on the international level, unity and unification of all states.

The spiritual sphere of cooperation is one of the aspects of traditional cooperation with Palestine and regular contacts. According to the SAMK press office, in March 2019 the Chairperson of the Spiritual Association of the Muslims of Kazakhstan Serikbai Kazhy Oraz had a visit from the Ambassador of Palestine Montaser Abu Zeid upon his request. During the meeting, the exchange of views on the relations between Kazakhstan and Palestine in the cultural, spiritual fields, unity and solidarity of the Islamic Ummah took place. Kazakhstan has held the sixth Forum of Leaders of World and Traditional Religions, thereby calling the world nations to unity and solidarity. The Ambassador Montaser Abu Zeid, while talking about the role of Islam in the contemporary world, has emphasized the peaceful nature of this religion (UMMET.KZ, 6.03.2019).

References

Belorusskiye novosti. Белорусские новости, (2008), 31 декабря [Belorussian news]. Available from: [https://naviny.by/ru-brics/politic/2008/12/31/ic_news_112_303943]

Deklaratsiya SVMDA (2002) Ob ustranении terrorizma i sodeystvii dialogu mezhdru tsvivilizatsiyami, Almaty, 4 iyunya. Декларация СВМДА (2001) Об устраниении терроризма и содействии диалогу между цивилизациями, Алматы, 4 июня 2002 г. // Сайт СВМДА. [CICA Declaration on the elimination of terrorism and the promotion of dialogue among civilizations, Almaty, June 04]. Available from: [http://www.s-cica.org/page.php?page_id=183&lang=2].

MFA (2018) Foreign Ministers of Kazakhstan and Palestine meet to discuss political dialogue and economic relations, AS-TANA, July 31. Official site: Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan. Available from: [<http://www.mfa.kz/en/content-view/politiceskij-dialog-i-ekonomiceskie-svazi-v-fokuse-peregovorov-glav-mid-kazahstana-i-palestiny>]

UMMET.KZ (2009) Rouhani-afartu portali, March 06, Available from: [<https://ummet.kz/ru/news-ru/342-kaz-news/9352-verk-hovnyj-muftij-pobesedoval-s-poslom-palestiny-foto.html>]

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

1-бөлім	Раздел 1
Халықаралық қатынастар мен дипломатияның мәселелері	Вопросы международных отношений и дипломатии
<i>Patnaik A., Gubaidullina M., Makasheva K., Konuspayev Y.</i> The idea of regional integration in the central asian and eurasian perspective	4
<i>Kukeeva F., Chukubayev E., Sultanmuratov N., Alypkyzy R.</i> Public diplomacy and soft power of Turkey in Kazakhstan	16
<i>Әлімбаев А., Бюжеева Б., Нұрдынбай С., Кахарманова С.</i> ШЫҰ шеңберіндегі мүдделер мен мүмкіндіктердің кейбір астарлары	26
<i>Иембекова М.О.</i> Қазақстан мен Қытай арасында трансшекаралық өзендер мәселесі: қазіргі жағдайы және реттелу барысы	36
<i>Цзинь Сяоли, Дүйсекина А.Б., Ашинова Ж.Е.</i> Геополитические аспекты международной инициативы Китая «Один пояс, один путь»	46
<i>Дюсембекова М., Жанбулатова Р., Онучко М.</i> Взаимодействие стран Европейского Союза: генезис интеграции	55
<i>Исова Л., Қилыбаева П.</i> Қазақстандағы еуропалық диаспораның қалыптасуының идеологиялық мәселелері және ерекшеліктері (екінші дүние жүзілік соғыс жылдары мен соғыстан кейінгі кезеңдер).....	64
2-бөлім	Раздел 2
Халықаралық құқықтың өзекті мәселелері	Актуальные вопросы международного права
<i>Tatarinov D.V., Doszhanova M.T.</i> Offshore, as a way to optimize tax payments and method of tax evasion from organizations at the international level	74
<i>Achilleas Ph., Baitukayeva D.U.</i> International legal mechanisms of ensuring safety in the sphere of the environment and space	81
<i>Teleuyev G.B., Remi Mishel Ndzhiki</i> General characteristics of the legislation of the Republic of Kazakhstan and some foreign countries in the field of agricultural cooperation.....	90
3-бөлім	Раздел 3
Әлемдік экономика мен тұрақты дамудың мәселелері	Вопросы мировой экономики и устойчивого развития
<i>Молчанов М., Молчанова В.</i> Человеческий капитал, социальная политика и экономическое развитие общества	102
<i>Kazaldzhanova T.A.</i> The contribution of sustainable livelihoods analysis to understanding of poverty in the developing world.....	112
4-бөлім	Раздел 4
Елші сағаты	Посольский час
<i>Montaser Abu Zaid</i> The anniversary of the Palestinian «Earth Day».....	120

CONTENTS

Section 1 Issues of international relations and diplomacy

<i>Patnaik A., Gubaidullina M., Makasheva K., Konuspayev Y.</i> The idea of regional integration in the central asian and eurasian perspective	4
<i>Kukeeva F., Chukubayev E., Sultanmuratov N., Alypkyzy R.</i> Public diplomacy and soft power of Turkey in Kazakhstan	16
<i>Alipbayev A., Byuzheyeva B., Nurdynbai S., Kakharmanova S.</i> Some aspects of interests and capabilities within the framework of the SCO.....	26
<i>Iembekova M.O.</i> Problem of the cross-border rivers between Kazakhstan and China: current state and courses regulation.....	36
<i>Jin Xiaoli, Duisekina A.B., Ashinova Zh.E.</i> Geopolitical Aspects of China's «One Belt, One Way» International Initiative.....	46
<i>Dyussebekova M., Zhanbulatova R., Onuchko M.</i> Interaction of the European Union: the Genesis of integration	55
<i>Issova L., Kilybayeva P.</i> Features and ideological problems of the formation of the European diaspora of Kazakhstan (during the Second World War and after the end).....	64

Section 2 Actual issues of international policy

<i>Tatarinov D.V., Doszhanova M.T.</i> Offshore, as a way to optimize tax payments and method of tax evasion from organizations at the international level	74
<i>Achilleas Ph., Baitukayeva D.U.</i> International legal mechanisms of ensuring safety in the sphere of the environment and space	81
<i>Teleuyev G.B., Remi Mishel Ndzhiki</i> General characteristics of the legislation of the Republic of Kazakhstan and some foreign countries in the field of agricultural cooperation.....	90

Section 3 Issues of world economy and sustainable development

<i>Molchanov M., Molchanova V.</i> Human capital, social policy and economic development of society	102
<i>Kazaldzhanova T.A.</i> The contribution of sustainable livelihoods analysis to understanding of poverty in the developing world.....	112

Section 4 Embassy Hour

<i>Montaser Abu Zaid</i> The anniversary of the Palestinian «Earth Day».....	120
---	-----